T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

EVLİLİK BEKLENTİLERİNİN KUŞAKLAR ARASI DEĞİŞİMİ: SEKÜLERLEŞMENİN ETKİSİ

Şehide Rukiye Nur MUTLU

2502180738

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Birsen Banu OKUTAN

İSTANBUL – 2026

ÖZ

EVLİLİK BEKLENTİ VE TERCİHLERİNİN KUŞAKLAR ARASI DEĞİŞİMİ: SEKÜLERLEŞMENİN ETKİSİ

ŞEHİDE RUKİYE NUR MUTLU

Bu çalışmanın amacı, evlilik kurumunda meydana gelen değişimin gramerini anlamlı kılmak üzere bireylerin evlilik beklentileri, eş seçim kriterleri ve evlilik töreni tercihlerini incelemek ve bu tecrübelerin nasıl bir sosyal gerçeklik inşa ettiğini serimlemektir. Bu doğrultuda İstanbul'da yaşayan, kendini mütedeyyin olarak tanımlayan 24 annenin ve bu anneler ile soy birliği bulunan 24 kızın, evlilik tahayyül ve pratikleri sekülerleşme teorisi bağlamında, kuşaklar arası perspektif ile tahlil edilmiştir. Ana kirişlerini evlilik, sekülerleşme ve kuşak kavramlarının oluşturduğu çalışmanın örneklemine 1980-2000 yılları arasında evlenen anneler ile 2000-2020 yılları arasında evlenen kızları dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda ele alınan örneklem ve evlilik pratikleri çerçevesinde; evlilik beklentilerinin, eş seçim kriterlerinin ve evlilik törenlerinin büyük oranda seküler unsurlarla çerçevelendiği; bununla birlikte dinsel unsurların da varlığını koruduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, Sekülerleşme, Kuşaklar, Eş Seçimi, Anneler ve Kızlar

ABSTRACT

ŞEHİDE RUKİYE NUR MUTLU

The aim of this study is to examine individuals' expectations of marriage, spouse selection criteria, and preferences for wedding ceremonies in order to make sense of the grammar of change occurring in the institution of marriage, and to reveal how these experiences construct a social reality. In this context, the marriage imaginaries and practices of 24 mothers living in Istanbul who are closely associated with religious values, and 24 daughters related to these mothers, are analyzed within the framework of secularization theory and from an intergenerational perspective. The study, whose main themes are marriage, secularization, and generational concepts, includes mothers who married between 1980 and 2000 and their daughters who married between 2000 and 2020 in its sample. The research results, within the framework of the sample and marriage practices examined, indicate that marriage expectations, spouse selection criteria, and wedding ceremonies have largely become secularized; however, elements resisting secularization still exist.

Keywords: Marriage, Secularization, Generations, Spouse Selection, Mothers and Daughters

ÖNSÖZ

Altı yıla yakın görece uzun bir sürede, çoğu zaman her bir günümün gündemini oluşturan; gündemimde olmadığında ise zihnimin bir köşesinde gittikçe kanıksadığım sedası yankılanan bu çalışma biterken teşekkür etmem gereken birçok kişi var. Öncelikle tez danışmanım Prof. Dr. Birsen Banu Okutan'a teşekkür ederim. Tezin her halini dikkatle okudu, sabırla düzeltti ve özenle bana rehberlik etti. Gösterdiği bu disiplinli kılavuzluk, çalışmaya güçlü bir niteliksel donanım sağladı ama benim asıl teşekkür etmek istediğim kısım, bu titizliğin stres ve kaygımı teskin eden sağaltıcı yansıması üzerine. Yüksek lisans ve doktora eğitimim boyunca çalışmalarıma eşlik eden değerli hocalarım, Doç. Dr. Fatih Varol ve Doç. Dr. Fatma Odabaşı'na tez izleme komitelerindeki yapıcı tutum ve yönlendirici katkılarından dolayı müteşekkirim.

Doktora arkadaşlarımdan, acil yardım isteklerimin tez yanıt vereni Necmiye'nin bu çalışmanın neredeyse her safhasında emeği var. Köksal'a ve Tevrat'a sundukları eleştiri ve katkıları için teşekkür ederim.

Tez boyunca onlarda kendimi seyrettiğim dostlarım Elifcan'a, Perihan'a, Feride'ye, Hatice'ye, Muzne'ye ve tez kamplarımın vazgeçilmez yoldaşı Sümeyye'ye teşekkür ederim. Son olarak aileme; sevgili kız kardeşlerime, abime ve Abdurrahman'a teşekkür ederim. Anne ve babama, benim için daima orada olduklarından dolayı minnettarım.

ŞEHİDE R.N. MUTLU

İSTANBUL, 2026

İÇİNDEKİLER

ÖZ ii
ABSTRACT iii
KISALTMALAR LİSTESİ viii
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ: EVLİLİK VE SEKÜLERLEŞME ... 18
1.1.1. Sekülerleşme Tezi 18
1.1.2. Sekülerleşme: Seküler ve Dini Olanın Yan Yanalığı 22
1.1.3. Sekülerleşme ve Evlilik 23
1.2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: SOSYAL İNŞACILIK, SEKÜLERLEŞME VE EVLİLİK 35
1.2.1. Sosyal İnşacılık: Yapı ve Fail İlişkisi 35
1.2.1.1. Nesnel ve Öznel Gerçeklik 42
1.2.1.2. Sosyal İnşacılığın Nesnel Gerçeklik Üzerine Kavramsal Repertuvarı: Mutatlaştırma, Tipleştirme, Kurum, Roller ve Şeyler 42
1.2.1.3. Sosyal İnşacılığın Öznel Gerçeklik Üzerine Kavramsal Repertuvarı: Meşrulaştırma, Sosyalizasyon, Yer Değiştirme 44
1.2.2. Sekülerleşme ve Sosyal İnşa Yaklaşımı 46
1.2.2.1. Peter Berger'in Sekülerleşme Teorisi 47
1.2.2.2. Farklılaşma Tezi ve Meşrulaştırıcı Şemsiyenin Değişimi 50
1.2.2.3. Sosyal İnşacılık: Sekülerleşme, Evlilik ve Kuşaklar 51
1.2.3. Sosyal İnşacılık ve Evlilik 54
1.2.3.1 Nesnel ve Öznel Gerçeklik Olarak Evlilik 55
1.2.3.2. Bir Kurum Olarak Evlilik 57
1.2.3.3. Evlilik Beklenti ve Tercihleri: Eş Seçim Faktörü 59
1.2.3.4. Sembolik Evren Olarak Din ve Evlilik 61

1.2.3.5. Eş Seçim Kriterlerinin Değişimi 63

İKİNCİ BÖLÜM
SAHA ARAŞTIRMASI: ANNE VE KIZLARIN EVLİLİK BEKLENTİ VE TERCİHLERİ

2.1. ANNELERİN EVLİLİK BEKLENTİ VE TERCİHLERİ..... 66
2.1.1. Evlilikten Beklentiler..... 67
2.1.1.1. Din Temalı Beklentiler 68
2.1.1.2. Din Temalı Olmayan Beklentiler..... 75
2.1.2. Eş Seçim Kriterleri 77
2.1.2.1. Tek Kriteri Din Olan Anneler 77
2.1.2.2. İlk Kriteri Din Olan Anneler 81
2.1.2.3. Herhangi Bir Kriteri Din Olan Anneler..... 84
2.1.3. Evlilik Sonrası Dinî Pratiklerin Seyri 87
2.1.3.1. Dinî Pratiklerden Vazgeçenler..... 87
2.1.3.2. Gündelik Yaşamlarına Dinî Pratikler Dâhil Edenler 90
2.1.4. Tanışma ve Nikâh Öncesi Süreç 95
2.1.4.1. Evlilik Yaşı 95
2.1.4.2. Tanışma Usulü 97
2.1.4.3. Nikâh Öncesi Görüşme Sıklığı..... 100
2.1.5. Törenler..... 103
2.1.5.1. Törenlerin Yapıldığı Mekân 104
2.1.5.2. Törenlerdeki Oturma Düzeni..... 105
2.1.5.3. Törenlerin İçeriği..... 109
2.1.5.4. Gelinlik Tercihleri 113
2.1.5.5. Fotoğraf Çekimi Tercihleri 115
2.1.5.6. Kına Gecesi Tercihleri..... 116
2.1.5.7. Dinî Nikâhı Anlamlandırma 118
2.2. KIZLARIN EVLİLİK BEKLENTİ VE TERCİHLERİ 121
2.2.1. Evlilikten Beklentiler..... 121
2.2.1.1. Din Temalı Beklentiler 122

2.2.1.2. Din Temalı Olmayan Beklentiler 123
2.2.2. Eş Seçim Kriterleri 132
2.2.2.1. İlk Kriteri Din Olan Kızlar 133
2.2.2.2. Kriterlerinden Herhangi Biri Din Olan Kızlar 137
2.2.3. Evlilik Sonrası Dinî Pratiklerin Seyri 142
2.2.3.1. Dinî Pratiklerden Vazgeçenler 142
2.2.3.2. Gündelik Yaşamlarına Dinî Pratikler Dâhil Edenler 144
2.2.4. Tanışma Usulü ve Nikâh Öncesi Süreç 148
2.2.4.1. Evlilik Yaşı 148
2.2.4.2. Tanışma Usulü 149
2.2.4.3. Nikâh Öncesi Görüşme Sıklığı 153
2.2.5. Törenler 155
2.2.5.1. Törenlerin Yapıldığı Mekân 155
2.2.5.2. Törenlerdeki Oturma Düzeni 158
2.2.5.3. Törenlerin İçeriği 162
2.2.5.4. Gelinlik Tercihleri 166
2.2.5.5. Fotoğraf Çekimi Tercihleri 167
2.2.5.6. Kına Gecesi Tercihleri 168
2.2.5.7. Dinî Nikâhı Anlamlandırma 169
2.3. Gözlem Notları 173

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TARTIŞMA BÖLÜMÜ
SAHA ARAŞTIRMA BULGULARI ÜZERİNE TARTIŞMA

SONUÇ 203
KAYNAKÇA 207
EKLER 222
ÖZGEÇMİŞ 239

KISALTMALAR LİSTESİ

A : Anne

AK Parti : Adalet ve Kalkınma Partisi

Akt. : Aktaran

Bs. : Baskı

Bkz. : Bakınız

C : Cilt

Çev. : Çeviren

DİB : Diyanet işleri Başkanlığı

Ed. : Editör

K : Kız

s. : Sayfa

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

GİRİŞ

Konunun Önemi ve Amacı

Son yıllarda evlilik kurumu; ilişkileri ve pratiklerinde meydana gelen değişim, ulusal ve uluslararası kurumların üzerinde sıkça durduğu bir mesele hâline gelmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından 2019 yılında yayımlanan rapora göre; bireyler geçmişe kıyasla daha geç yaşta evlenmekte,[1] nikâh akdi olmaksızın birlikte yaşama tarzı yaygınlaşmakta ve sonuç olarak evliliğin küresel yaygınlığı azalmaktadır.[2] Bu küresel değişimin yerel ölçekteki yansımalarından birine tekabül eden 2001 ve 2024 yılları arasındaki TÜİK verilerine göre, Türkiye'de ilk evlenme yaşı ve kaba boşanma hızı yükselmekte; evlenme hızı ise düşmektedir.[3] Bu minvalde Birleşmiş Milletler Genel Konseyi, 15 Mayıs gününü "Uluslararası Aile Günü" olarak ilan etmiş ve bugünü hem ailelerle ilgili konularda farkındalığı hem de aileleri etkileyen sosyoekonomik ve demografik süreçler hakkındaki bilgiyi arttırmak için bir fırsat olarak sunmuştur.[4] Türkiye'de ise 2025 yılı "Aile Yılı" olarak ilan edilmiş ve ana hedefin "aileleri, modern çağın tehlikelerine karşı daha dayanıklı kılmak" olduğu ifade edilmiştir.[5] Evliliğin en önemli işlevi olan nomik, yani düzen sağlayan araçsallığının (Berger ve Kellner, 1964: 2) değişime uğrayarak toplum üzerindeki etkisini kaybetmesi ihtimaline karşın önlemler uzun süre önce alınmaya başlanmış; son yıllarda ise bu tedbirlerin yoğunluğu artmış ve evlilik pratiklerinin seyri konusu önem kazanmıştır.

Aile kurumu ve evlilik ilişkilerinde meydana gelmekte olan değişim üzerine odaklanmayı önemli kılan nedenlerden biri, evlilik ile toplumsal yapı ve kurumlar arasındaki ilişkinin niteliği göz önünde bulundurulduğunda açıklığa kavuşmaktadır. Evlilik bir kurum, ilişki ve pratik olarak tanımlandığında (Berger ve Kellner, 1964)

---

[1] Birleşmiş Milletler raporuna göre 1970 ile 1999 arasında ilk evlilik yaşı, erkeklerde 24.3 kadınlarda 21.1 iken; 2000 ile 2014 arasında erkeklerde 26.5 kadınlarda 23.4'e ulaşmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: "Dünya Genelinde Evlilik ve Birliktelik Modellerindeki Değişimler", un.org.

[2] "Dünya Genelinde Evlilik ve Birliktelik Modellerindeki Değişimler", un.org, 30 Ekim 2025.

3 "Türkiye'de Evlenme ve Boşanma İstatistikleri," https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024 30 Ekim 2025.

[4] "Dünya Genelinde Evlilik ve Birliktelik Modellerindeki Değişimler", un.org, 30 Ekim 2025.

[5] "Aile Yılı Kapsamında İlgili Bakanlığın Mesajı", https://www.aileyili.gov.tr/kategoriler/bakanimizin-mesaji/ 30 Ekim 2025.

evlilikte meydana gelen değişimi önemli kılan unsur, onun toplumsal yapı ve kurumlar ile ilişkisinin niteliğinden kaynaklanmaktadır. Yukarıda sözü edilen ulusal ve uluslararası dönüşümler, yalnızca evlilik ve onun toplumsal görünüm ve pratiklerinin bir değişim süreci içerisinde olmadığını; aynı zamanda toplum ile evlilik kurumunun simbiyotik bir biçimde birbirini dönüştürdüğünü imlemektedir. Bu anlamda toplumda meydana gelen değişimler; evlilik kurumu, ilişkileri ve pratiklerini dönüştürürken; evlilik de toplumsal alanda birtakım değişimlerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu ilişki, evlilik kurumunun görünüşte birbirinden farklı birçok toplumsal alanı bir araya getirmesinden kaynaklanmaktadır (Carsten, 2021: 4). Evliliğin diğer toplumsal alanlarla girift ilişkisi sebebiyle Beck-Gernsheim (2012: 32) evliliği; eşitsizlik, politika, ekonomi, eğitim ile ilgili olan konuların "iyice çetrefil hale gelmiş tam karşı kutupluluğun dengesiz içeriği" olarak tarif etmektedir. Evlilik; kavram, kurum ya da ilişki düzeni olarak yaşamın birçok cihetine sinmiş ve birbiri içine geçmiş çok çeşitli ağlar oluşturmuştur. Multidisipliner bir yaklaşımla evlilik, özellikle aile bağlamında kurumsal bir gerçeklik olarak incelendiğinde sosyolojinin; çiftlerin ilişki dinamikleri söz konusu olduğunda psikolojinin; bu dinamikler içerisine sözleşme ya da boşanma katıldığında hukukun; farklı kültürlerde söz konusu olduğunda antropolojinin; dinlerin evlilik anlayışı içerisine girdiğinde ilahiyatın; cinsel sağlığı ilgilendirdiğinde tıp biliminin; söz sanatları ile ilişkilendirildiğinde edebiyatın; ahlaki ilkeler ile ilişkilendirildiğinde etiğin; güzel olan ile bir arada anıldığında ise estetiğin mevzusu olagelmektedir. Ulusal ve uluslararası yapılanmalardan; disiplinler arası yaklaşımlardan, gündelik yaşamın akışına gelindiğinde ise evlilik ve ilişkiler, gündelik sohbetlerin seyrini en çok meşgul eden önemli mevzulardan birini teşkil etmektedir. Bauman'a (2023: 9-20) göre evlilik, gündelik yaşamın en hararetli sohbet konusu olmakta ve sevmekte "denenmiş beceriksizlik" ihtimaline rağmen oynanmaya değer tek oyun olarak görülmeye devam etmektedir.

Evlilik yalnızca bireylerin biyolojik ihtiyaçlarını karşılayan bir kurum olarak değil; aynı zamanda toplumsal norm ve değerlerle (Cherlin, 2010: 5) sosyal ve ekonomik faktörlerle (Coontz, 2006: 23) toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentileri ile (Lorber ve Moore, 2002: 112) şekillenen bir ağ hâlini almıştır. Carsten'e (2021: 7) göre evlilik; yalnızca karı ile koca, çocuklar ve akrabalarla ilgili değil; gruplarla,

toplumlarla ve onların siyasi ilişkilerinde değişiklik yaratmakla da ilgilidir ve bundan dolayı bütünsel bir toplumsal olgu olarak yorumlanabilmektedir. Bu sebeplerle evlilik kurumu, kuşaktan kuşağa grupları bir araya getirerek tarihsel değişimi etkilemektedir. Evliliğin sosyal düzeni[6] ve kurumları etkileyen yönüne gelindiğinde Berger ve Kellner'e (1964: 50) göre evlilik, "bireylerin biyolojik ihtiyaçlarının ötesinde, toplumsal gerçekliklerin ve beklentilerin bir yansıması" olarak var olmaktadır. Evliliğin sosyal, siyasi, ekonomik ve diğer toplumsal alanlarla "iyice çetrefil hâle gelmiş" bu ilişkisi, onu sadece hukuki bir sözleşme ya da dinsel bir ritüel olmaktan çıkarmakta ve evliliği toplumsal rolleri tekrar tekrar üreterek güçlendiren bir yapı hâline getirmektedir. Eş, ebeveyn, çocuk ve akraba olma rolleri, evlilik içerisinde sürekli performe edilerek yeniden inşa edilmektedir. Bu sebeple evlilik, yalnızca bireysel bir eylem olmaktan çıkmakta ve toplumsal normları yeniden üretme ya da değiştirme potansiyeline sahip bir pratik olarak işlemektedir. Evliliğin toplumsal değişimin hem katalizörü hem de sonucu olduğunu imleyen bu tablo ve bununla birlikte evliliğin çağımızda değişen dinamikleri, bunları çevreleyen gerilimler, çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Bu tez, bireylerin tercihlerinde dinin etkisini yoklayarak Türkiye'de evlilik kurumu ve eş seçiminin sekülerleşme süreci ile beraber nasıl bir görünüm aldığını incelemekte ve sekülerleşme kavramından yardım alarak evliliğin kuşaklararası dönüşümünü ortaya koymayı hedeflemektedir. Evliliğin kuşaklar arası dönüşümü; evlilik beklentilerinde meydana gelen değişim, eş seçim kriterlerinde meydana gelen değişim, tanışma usulündeki değişim ve törenlerdeki değişim çerçevesinde ele alınacaktır. Çalışma, benlik düzeyindeki öznel sekülerleşme sürecinin takip edilebileceği en önemli kurum olan ailenin (evlilik kurumu ve eş seçimi özelinde) değişimini, kendini mütedeyyin olarak tanımlayan kadınlar özelinde; kuşaklar arası bir şekilde ele alacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın üç sacayağının bulunduğu söylenebilir. Bunlar; a) sekülerleşme b) evlilik ile eş seçimi c) kuşaklar arası mütedeyyin kimliğe sahip kadınların eğilim ve yönelimleridir. Sözü edilen üç sacayağı ile konuyu ele alan

[6] Berger ve Luckmann'a (2008: 79) göre sosyal düzen, insanın dışsallaştırma süreci sonucunda oluşmuş, doğal çevresel faktörlerle, ekonomik ve teknolojik gelişmelerden etkilenen sürekli üretim hâlindeki gerçekliklerdir.

müstakil bir çalışmanın mevcut olmadığı ortaya çıkmış ve Türkiye özelinde sekülerleşme-evlilik ilişkisini inceleyen tez ve makaleler arasında, evlilik beklenti ve tercihlerindeki değişimi mütedeyyin fertler örneklemi dâhilinde ve kuşaklararası bağlamda ele alan herhangi bir nitel çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca, sekülerleşme, evlilik ve eş seçimini kuşaklar arası bir şekilde incelemek, yeni kuşağın sosyalizasyonlarına sekülerleşmenin ne derece etki ettiğini, bu etkinin evlilik kurumu ve eş seçimi kriterlerine olan yansımasını daha açık bir şekilde ortaya koyacaktır. Bu sayede evliliğin, bireylerin anlam dünyasındaki yeri sorgulanacak ve güncel aile-çocuk tartışmalarına katkıda bulunulacaktır. Din, hukuk ve toplumsal cinsiyetin kesişim noktasında yer alan evlilik konusunun sekülerleşme bağlamında ele alınması, toplumsal değişimin seyrinin izlenmesine yardımcı olacaktır. Bunun yanı sıra bu çalışma, sosyal bilimlerde önemli bir yer tutan sekülerleşme konusunu, toplumsal hayatın en önemli çekirdeği olan aile kurumu etrafında kendini dinî değerlerle yakından ilişkilendiren bireylere odaklanarak ele alacaktır. Dindar habitustaki değişimi kuşaklar üzerinden ele almak, sekülerleşme sürecinin etkisi ile meydana gelmiş farklılıkları belirgin bir şekilde ortaya koymaya yarayacak ve bu sayede "dindar nesil" tartışmalarına evlilik konusu bağlamında katkıda bulunulacaktır. Tek tipleştirilen "muhafazakâr" ya da dindar kadın tipolojisi ayrıntılı şekilde haritalandırılacak ve iki kuşağın evlilik ve eş seçimine dair algı şemaları ortaya konularak "muhafazakâr mahalle" içindeki çatışma ve uzlaşı alanları tespit edilecektir.

Araştırmanın Soruları

Bu çalışma, sekülerleşme kavramı bağlamında anneler ve kızlarının evlilik beklenti ve tercihlerinin kuşaklar arasında nasıl bir değişim geçirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma, kuşaklar arası geçişte, kendini mütedeyyin olarak tanımlayan kadınların evlilik beklenti ve tercihleri büyük ölçüde dinden uzaklaşmıştır varsayımından hareket etmektedir. Buna dayanarak katılımcı anne ve kızlarının evlilikten beklentilerinde, eş seçim kriterlerinde ve tören tercihlerinde dinin ne kadar etkili olduğu sorusuna yanıt aranmıştır. Araştırmanın soruları şunlardır:

- Temel araştırma sorusu: Kendini mütedeyyin olarak tanımlayan kadınların evlilik beklentileri ve tercihleri nasıldır?

- Alt soru: Annelerin ve kızların evlilikten beklentilerinde ya da evlilik algılarında dinin kapladığı alan nasıldır?
- Alt soru: Anne ve kızlarının eş seçimi yaparken dini referans alma biçim ve dereceleri nelerdir?
- Alt soru: Anneler ve kızlarının evlilik törenlerinde dinî emir ve ritüellere ayırdıkları alan nasıldır?

Kapsam ve Sınırlılıklar

Sosyolojide, evlilik kurum ve ilişkilerinde meydana gelen değişim, endüstri devrimi ve sanayileşme, kapitalizm, modernleşme, küreselleşme ve bireyselleşme gibi çeşitli değişim süreçleri bağlamında (Fox, 1975; Padilla vd., 2007; Hirsch ve Wardlow, 2006; Beck-Gernsheim, 2012; Giddens, 2013; Bauman, 2023) ele alınmıştır. Bununla birlikte evlilikte meydana gelen değişimi analiz ederken kadran olarak kullanılacak unsur, dinî pratik ve değerler olduğunda, evlilik konusu sekülerleşme teorileri bağlamında inceleme altına alınmıştır (Johner, 2015; Matsuo ve Matthijs, 2018; Parkinson, 2016; Surkis, 2010; Tejero, 2012). Evlilik kurumu kaçınılmaz şekilde sekülerleşmekte (Michelucci, 2021: 6) ve sekülarizmin etkileri aile oluşumuna ilişkin seçimleri, eş adayı ve evlilik ilişkisine dair değer yönelimlerini etkilemektedir (Lesthaeghe ve Surkyn, 2007: 100). Bu bağlamda sekülerleşmenin değişen evlilik örüntüleri üzerinde esaslı bir etkisinin olduğu ortaya çıkmakta ve evlilik ilişkileri ve pratiklerinin sekülerleşme bağlamında ele alınması önemli bir konuma yerleşmektedir (Lesthaeghe, ve Lopez-Gay, 2013:85).

Evlilik pratikleri ve tecrübeleri sekülerleşme bağlamında ele alınırken, sekülerleşmenin öncelikle bir süreç olduğunun (Berger, 2000: 197) göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bireysel bir tecrübe ve kurum olarak evliliğin muayyen bir zaman dilimine tekabül etmesi ve sekülerleşmenin belirli bir süreç imleyen kavram olması, iki öğenin bir aradalığını anlamlı hâle getirmekte ve değişimin hangi şartlarda ve kontekste gerçekleştiğinin makul saptamasını kolaylaştırmaktadır. Çalışmada bu süreç imleci, kuşak teriminden faydalanılarak çerçevelenecektir. Evlilikte meydana gelen değişimi sekülerleşme teorileri ile birlikte ele almak için iki kuşağın evlilik pratikleri ve tecrübeleri karşılaştırılacaktır. Evlilik sekülerleşme

bağlamında ele alınırken evlilik kurumu, ilişki ve pratiklerinin sekülerleştiğine ya da desekülerleştiğine[7] dair teleolojik bir anlatı sunmaktan çok; gözlemlenen değişimlerin sekülerleşme teorileri ile mütekabiliyeti sorgulanacak, evlilik, din ve sekülerleşme üçgeni arasındaki süreklilik, gerginlik, kopukluklara ve bunların nedenlerine iki kuşak referans alınarak odaklanılacaktır.

Evlilikte meydana gelen kuşaklar arası değişimler, sekülerleşme bağlamında ele alınırken, bir analiz nesnesi olarak evliliğin nasıl inceleneceği mevzusuna da açıklık getirmek gerekmektedir. Endüstri toplumunun ortaya çıkması ile birlikte, geleneksel ve modern evlilik ayrımı yapılmış ve geleneksel evlilik, bir iş bölümü ve anlaşmayı içerimleyen soğuk bir ilişki; modern evlilik ise daha sıcak bir ilişki olarak ele alınmıştır (Shorter, 1975: 108). Evlilik ve değişim konusu, Bauman (2003), Giddens (1992) ve Beck'e (2012) kadar temel bir toplumsal kurum olarak öncelikle mülkiyet ilişkileri bağlamında ekonomik ve politik önemi açısından incelenip açımlanmış ve bu sırada insanların evlenme süreçlerini nasıl deneyimledikleri çok az dikkate alınmıştır. Giddens (1992) ve Beck (2012) ile birlikte modern eş ilişkilerinin anlaşılması için, ibrenin ekonomi ve politika yapılarını gösterdiği paradigmadan; aşk, romantizm, yakınlık ve uyumluluğu merkeze koyan modele geçiş yapılmıştır. Bu dönüşüm, kişisel tarihin toplumsal yapı, kurum ve değişimle artan ilişkisinden kaynaklanmakta ve dolayısıyla yapı ve kurumların analiz nesnesinden dışlanmasını içerimlememektedir (Carsten, 2021: 6-10). Geleneksel bağlar, katı davranış kod ve talimatları çözülmüş, hareket alanları ve seçim imkanları kazanılmış, yaşamın akışı birçok noktada daha açık ve şekillendirilebilir konuma gelmiştir. Özellikle kadınların kat'i ve aşılamaz sınırlarla kuşatılan kişisel tarihleri, "seçilen biyografi"lere dönüşmüş ve daha fazla özgürlük alanı yaratılmıştır (Beck-Gernsheim, 2012: 17). Dolayısıyla evlilik; tercihler, beklentiler ve seçimler bağlamında tartışılmaya başlanmış; aşk, eş seçiminin temeli durumuna gelmiştir (Baş, 2019: 172).

[7]Desekülerleşme kavramı Türkçeye sekülarizmin gerilemesi olarak çevrilmiştir. Bkz: Berger (1999) makalesinde sekülarizmin gerilemesinden kastının dinin yeniden canlanması olduğunu belirtmektedir. Buna göre modernleşme, sekülerleşme teorilerinde olduğu gibi dine karşı bir etkide bulunmamış; dinî çeşitliliklere sebep olmuş ve sekülerleşme elit kültürle kısıtlı kalmıştır.

Evlilik, modern devlet tarafından siyasi kontrollere tabi olan bir kurum olsa da gücünü, bu kontrolleri aşan ailevi meselelerin ve bireysel tercihlerin ifadesi olmaktan almaktadır. Bu sebeple evlilik konusu incelenirken büründüğü doğal ve nesnel kisveden çıkarılmalı; yaşam içerisinde evliliğin nasıl deneyimlendiğine, hangi kelimelerle tanımlandığına, nasıl inşa edildiğine ve hangi kavram ve bağlamlarla düşünüldüğüne odaklanılmalıdır (Carsten, 2021: 27). Berger ve Kellner (1964: 1) evliliğin toplumsal olarak nasıl inşa edildiğini ele alan makalelerinde evliliğin; bireylerin dünyayı algılama, anlama ve deneyimleme biçimlerinin karşılıklı söyleşme aracılığıyla etkilediğini ve bir sosyal gerçeklik inşa ettiğini saptamaktadırlar. Bu inşa edilen gerçeklik içerisinde, kimlik ve sosyal roller, ortak değerler, anlayışlar ve algılar da bulunmaktadır. Bunlar, evlilik içerisindeki çeşitli roller aracılığıyla değişime uğramakta ve bunların yeni bir harmonisi meydana gelmektedir. Bundan dolayı bireyler tarafından evlilik kurumu içerisinde ortak anlam, deneyimler, değerler, kimlik ve roller sürekli olarak yeniden inşa edilmekte, sürdürülmekte ve yorumlanmaktadır. Berger ve Kellner'e (1964: 1) göre eşler, ortak yaşamların aktüel konulardan küresel politik mevzulara değin uzanan yorum ve yargılardan oluşan bir evren yaratırlar. Bu evren, diyaloglar aracılığıyla sürekli olarak gelişmektedir. Bu yüzden evlilikte meydana gelen değişim incelenirken evliliğin nesnel ve doğal kabul edilen tarafıyla değil insanlar tarafından deneyimlenen ve onlar tarafından inşa edilen veçheleriyle çözümlenmesi gerekmektedir. Evliliğin dinamizm imleyen bu okuması, bu çalışmada evlilik beklentileri, eş seçim kriterleri ve evlilik töreni tercihleri bağlamında ele alınacaktır. Bununla birlikte evliliğin tüm biçimlerini ve yönlerini kapsayan eksiksiz bir resim elde etmek pek mümkün gözükmemektedir, çünkü evliliğin evrensel olarak kabul edilen tek bir tanımı olmamakla birlikte, aile sürekli olarak evrim geçirmekte ve ailenin kısmen de olsa birçok niteliği kültürden kültüre değişmektedir. Bu sebeple her evlilik bir kar tanesi gibi eşsiz olarak addedilebilir niteliktedir (Blankenhorn, 2009: 11). Bu çıkarıma dayanarak çalışma, evliliğe dair tümel bir okuma yapmak yerine bireylerin beklenti, tercih ve seçimlerine bakan kısımlarını yan yana koyarak, aralarındaki rezonanslar üzerinde düşünmeyi hedeflemektedir.

Kuşaklar arası evlilik tecrübe ve pratiklerinde meydana gelen değişim sekülerleşme teorileri eşliğinde; evlilik beklentileri, eş seçimi, evlilik töreni tercihleri

bağlamında ele alınırken, evli bireylerle yapılan görüşmeler referans olarak alınacaktır. Berger ve Luckmann (2008: 56) dili, anlam ve tecrübeler yığının nesnel deposu olarak nitelendirmekte, dil aracılığıyla anlam ve tecrübeler sisteminin korunup gelecek kuşaklara aktarıldığını vurgulamaktadır. Evlilik tecrübe ve pratikleri, bireyler tarafından inşa edilmekte, sürdürülmekte ve değiştirilmektedir. Bu tecrübe ve pratiklerin genel biçimleri toplum tarafından belirlenmekte ve her toplum evliliğe dair gerçekliği kendi değer ve semboller organizasyonu ile tanımlamakta ve bunları dilde muhafaza etmektedir. Bireylerin evlilik beklentileri, eş seçimleri ve evlilik törenleri ile ilgili tahayyül ve deneyimleri dilde korunmakta ve bunlar dildeki birtakım tipleştirmelerle gün yüzüne çıkmaktadır (Berger ve Kellner, 1964: 1). Evlilik bireylerin yaratıcı bir şekilde genellikle geçmişten farklı, ama paradoksal bir şekilde benzer olmasını umdukları bir planlamayı ihtiva etmektedir. Bireyler hem kaçınılmaz şekilde kuşaklar boyunca aktarılan ritüellerden yararlanmakta hem de bu törenlerin biçimlerini değiştirmektedirler (Carsten,2021: 5). Kuşaklar arası değişimi baz alan bu çalışmada yapılacak derinlemesine görüşmeler ile birlikte, evlilik pratiklerine dair barındırılan semboller ve değerler ortaya konulacak ve mülakatlar aracılığıyla bireylerin bunlar üzerindeki müdahalelerine dikkat çekilecektir.

Yöntem

Araştırmanın Yaklaşımı, Deseni ve Teknikleri

Çalışmanın zihinsel ve eylemsel süreçlerini içeren araştırma planını[8] belirlemek araştırma sürerken hangi yaklaşımın benimseneceğini, kullanılacak araştırma deseni ve tekniklerinin teminini sağlayacaktır. Bu araştırmanın yaklaşımı, yapı ve fail arasında ilişkisel bir etkileşimin var olduğunu merkeze alan tutum (Okutan, 2023: 17) aracılığıyla oluşturulmuştur. Evlilik beklenti ve tercihlerini konu alan bu çalışmada, sosyolojik çözümlemede yapı ya da failden biri, kefenin ağır gelen kısmını teşkil etmemektedir. Toplumsal çözümleme düzeyi olan yapı ve fail arasındaki mesafe, birbirinden ayrı durmamaktadır. İki unsur, birbirinden farklı eşikleri ele alan iki ayrı

[8]Yöntemin araştırma planını içerimleyen tanımı için bkz: Birsen Banu Okutan, "Din Sosyolojisinin Yöntemsel İncelikleri: Bir Şematikleştirme Çabası," **Cumhuriyet İlahiyat Dergisi**, C.24, No:2, 2020, s. 911-931.

ucun temsili değil, diyalektik bir biçimde cereyan eden sürecin imleyicileri olarak işlenmektedir. Sosyolojik bir nesne olarak evlilik beklenti ve tercihleri hem öznelliğin açtığı bireysel alan hem de nesnelliğin sağladığı kurumsal çerçeveden faydalanılarak açımlanacaktır.

Araştırmada nitel araştırma deseni tercih edilmiş ve bununla birlikte yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Silverman'a (2021: 305) göre nitel araştırma deseni, genel geçer gerçekler sunma konusunda bir girişim değil, tek bir vakaya ayrıntılı şekilde bakarak araştırma yapılan konuya dair ayrıntılı sorular sormaya yönelik bir girişimdir. Bu desenin gücü, evlilik gibi gündelik, herkesin hakkında az çok fikir sahibi olduğu, insanların üzerinde uzlaşı sağladığı, derin tartışmaların gereksiz görüldüğü[9] konuların keşfinde kendini göstermektedir (Silverman, 2021: 326). Göreceli olarak az sayıda vakaya dayanan ve açık uçlu sorular kullanan derinlemesine mülakatlar aracılığıyla (Silverman, 2021: 282) yaygın şekilde benimsenmiş ön kabulü onanmış mevzuların hemen fark edilmeyen yönleri açığa çıkmakta, anlamlı örüntüler elde edilmektedir.

Silverman (2021: 280) nitel araştırmayı, açık uçlu görüşme yani mülakat tekniği ile özdeşleştiren öğrencilerin haksız olmadığını ifade etmiş ve mülakatların doğal ve gündelik hayatın akışına uygun diyaloglar içermesi gerektiğini belirtmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, araştırmacıya görüşmenin bu doğal akışına bağlı olarak protokolde yazmayan farklı sorular sorma fırsatını vermektedir. Bu tekniğin araştırmacıya sunduğu en önemli kolaylık, mülakatın önceden hazırlanmış sorulara bağlı olarak sürdürülmesi nedeniyle daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi sağlamasıdır (Şimşek ve Yıldırım, 2011: 283). Mülakatlar yoluyla elde edilen verilerin anlamlı ve sistematik yapılara dönüşmesi için kodlama yoluyla verilerin altında yatan kavramlar ve kavramların kendi arasındaki ilişki ortaya çıkarılmalıdır. Silverman (2021) kodlama işleminin yapılışını tarif ederken ilk olarak betimleyici kodlar oluşturulması gerektiğinden söz etmektedir. Betimleyici kodun oluşması için görüşmeler sırasında birbirini tekrar eden en az iki (beş, altı yeterli miktar, fakat en az iki denilebilir) alıntının var olması gerekmektedir. Teorik kod ortaya koyabilmek için

[9] Silverman bunu "çantada keklik" şeklinde ifade etmiştir.

ise iki betimleyici koda ihtiyaç vardır. Son olarak kuşatıcı kod elde etmek için ise iki teorik kod gerekmektedir. Böylelikle görüşmeler yoluyla elde edilen veriler sistematik bir sosyal bilim verisine dönüştürülebilecektir.

Patton (2014) nitel araştırma sürecinin sırasıyla; araştırma probleminin belirlenmesi, kuramsal çerçevenin hazırlanması, araştırma sorularının hazırlanması, çalışma grubunun (evren ve örneklem) belirlenmesi, veri toplama araçlarının geliştirilmesi, verilerin toplanması, mülakat ve verilerin analizi ile ilerlemesi gerektiğini belirtmektedir. Nitel araştırma esnasında mülakatlar yürütürken sosyal bilimcinin kendini konumlandırması ve konumunu gerekçelendirmesi gereken çeşitli duraklar vardır. Söz gelimi, mülakat yanıtlarının deneyim ve duygulara doğrudan erişim olarak mı yoksa analiz gerektiren faaliyetleri içeren, aktif anlatılar olarak mı ele alınacağı şeklindeki önemli metodolojik konuyu gündeme almak gerekmektedir. Doğalcı ve kurmacı olarak isimlendirilen her iki konum da tamamıyla meşrudur, ancak benimsenen tutumun gerekçelendirilmesi gerekir (Silverman, 2021: 283). Bilginin inşacı yönüne vurgu yapan kurmacı açı; mülakat yürütülürken nasıl sorusunun peşinden gitmekte, toplumsal gerçekliğin nasıl inşa ve muhafaza edildiğine odaklanmaktadır (Silverman, 2021: 162). Mülakat verileri yorumlanırken gerçekliğin nasıl kurgulanacağı problemi, şu soruda açığa çıkmaktadır: “Birisini bilmek için o kişi mi olmalısınız?” Bununla beraber eğer birisini bilmek için illa o kişi olmamız gerekse idi bilmek ile deneyimlemek fiillerinin aynı şey olduğunu kabul etmemiz gerekirdi. Oysa bir olayı deneyimleyen biri öz aldatmalara kapılabilmekte, dışarıdan gözlemleyen ise onu kendisinden daha ayrıntılı bir şekilde yorumlayıp bilebilmektedir (Fay, 2012: 22-49). Bu dayanaktan hareketle evlenmemiş biri, tecrübenin öznel aldatmalarına muhatap olmadan evlilik kurumu içerisindeki dinamikleri tafsilatlı bir şekilde bilme olanağına sahiptir.

Örneklem ve Örneklemin Özellikleri

Evlilik beklentileri, tercihleri ve evlilik törenleri seçimlerinde meydana gelen değişimin ele alınması için araştırma evreni olarak; evli, orta tabakada, kendini

mütedeyyin olarak tanımlayan; başörtülü[10] ve İstanbul'da yaşayan, birinci kuşak: 1980-2000 arası evlenen; ikinci kuşak: 2000-2020 arası evlenen, birbirine soy bağı ile bağlı anne ve kızlar tercih edilmiştir. Araştırmanın örneklemi ise bu evren içerisinden kartopu örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Aşağıda örneklemin neden bu özellikleri haiz bireyler arasından tercih edildiğine dair izahlara yer verilecektir.

Birinci Kuşak 1980-2000 Arası Evlenenler; İkinci Kuşak 2000-2020 Arası Evlenen ve Aralarında Soy Birliği Olan Evli Anne ve Kızlar

Evlilik, bireyler tarafından tipleştirmeler aracılığıyla inşa edilen bir süreçtir (Berger ve Kellner, 1964: 3-4). Bu sebeple mülakat yoluyla bireylerle söyleşip onların kullandığı tipleştirmeleri saptamak önemlidir. Evlilik ve ilişkiler bağlamında gerçekleşecek bu çalışma için yalnızca kadınlarla mülakat yapılmıştır. Buradaki motivasyon, kadınların erkeklere nazaran duygusal paylaşım yapmaya daha fazla açık olduğu ve erkeklerin aksine arkadaşlık ilişkilerini birlikte yapılan aktiviteler üzerine değil ortak edilen duygusal aktarımlar üzerine kurdukları görülerinden (Elkins ve Peterson, 1993) hareket etmektedir. Kadınların, evlilik gibi duygu yüklü bir bagajı sırtlayan pratiğe dair deneyimlerini aktarırken daha kolay ve sağlıklı bir aktarım yapacakları ön görülmüştür. Bununla birlikte mülakatın evli bireylerle yürütülmesine karar verilmiştir. Evli bireylerle mülakat gerçekleştirmenin avantajı, görüşmecilerle evlilik beklenti ve tercihlerine dair gerçekleşmiş vakalar üzerinden konuşmaktır. Hâlihazırda evlilik ile ilgili olarak kararını vermiş, tercihini yapmış olmak, görüşmecinin afaki olmayan, daha somut olay ve durumlar üzerinden gitmesine neden olacak; bu da mülakat verilerinin daha sağlıklı ilerlemesine yol açacaktır. Bu sebeplere dayanarak evli kadınlarla görüşme yapılması planlanmıştır.

Evliliğe dair beklenti ve tercihlerin kuşaklar arası geçirdiği değişimin niteliğini tespit etmek üzere, birinci kuşak 1980-2000 arası, ikinci kuşak 2000-2020 arası evlenen ve aralarında soy birliği olan anne ve kızları ile görüşmeler yapılmıştır. Bu

[10] Nişancı'nın (2023: 61) yürüttüğü *Türkiye'de İnanç ve Dindarlık* isimli araştırmanın sonucuna göre, başörtüsü takmak, dinî bir gereklilik olarak görülmeye devam etmektedir.

çalışmanın kuşak[11] kavramsallaştırması bağlamındaki amacı; dinin bireysel biyografiyi ve evliliğin kurumsal düzenini meşrulaştırma gücünün, kendini mütedeyyin olarak tanımlayan kuşaklar arasında nasıl bir değişime uğradığını sekülerleşme kavramı aracılığıyla incelemektir. Evlilik beklenti ve tercihleri masaya yatırılacak olan kuşaklar; birinci kuşak (24 kişi): 1980-2000 arası evlenenler, ikinci kuşak (24 kişi): 2000-2020 arası evlenenlerden oluşmaktadır. Bu kategorizasyonun nedeni Türk modernitesinin İslam ile bağlantılı olarak 1980'lerden itibaren değişime uğradığı (Keyman, 2007: 223) tezi ile yakından ilintilidir. Bilhassa 1990'larda İslam, Türk modernitesi ile siyasal, ekonomik ve kültürel açılardan etkileşim sağlamaya başlamış ve böylelikle Türk sekülarizmi İslam'dan bağımsız şekilde açıklanamaz duruma gelmiştir. Göle (2000: 13-14) 1990'ların, İslam'ın kamusal alanda daha fazla görünür olduğu, bu durumla alakalı çok fazla tartışmanın ortaya çıktığı bir süreç olduğunu söylemektedir. Bununla bağıntılı olarak kamusal alanın çeşitli bölmelerinde İslami kesim görünürlük kazanmıştır. Dinî söylemlerle yola çıkan bir partinin iktidar olması ile birlikte güç kazanan İslami hareket kamusal alana taşınmıştır. Göle'nin (2000: 14) söylemiyle "İslami hareket kendi orta sınıfını, aydınlarını, profesyonellerini oluşturmuş ve bu kesimlerin giderek bireyselleşmesi, piyasa ekonomisi, medya ve sanat dünyası içinde yer almaları, İslami hareketin evrimini, dinamiklerini değiştirmeye başlamıştır." Bu süreçte mütedeyyin insanlar kamusal alana giriş yapmış ya da "kamusal alanın konuğu" (Okutan, 2022) olarak ağırlanmaya başlamışlardır.

Toprak (2002) meydana gelen bu değişimi, AK Parti politikalarıyla birlikte dindarlaşan Türkiye resmi şeklinde yorumlamaktadır. Bunun aksine Ertit (2019: 316) Türkiye'nin sekülerleşen bir resim içinde seyredildiğini iddia etmektedir. Ertit (2019: 275-282) çalışmasında öncelikle devleti yönetenlerin dinî hassasiyetleri artarken toplumun dinden gittikçe uzaklaşabileceğini öne sürmekte, ardından meydana gelen çeşitli ölçek ve nitelikteki değişimler aracılığıyla Türkiye'de seküler pratiklerin yaygınlaştığını iddia etmektedir. Ertit'e (2019: 275-282) göre evlilik dışı ilişkilerin ve

[11]Fox (2011: 24) Dünyada şu an var olan kuşak çeşitliliğini şöyle sınıflandırmaktadır: 1925-1945 arası doğanlar Sessiz Kuşak; 1946-1964 arası doğanlar Baby Boomers kuşağı; 1965-1980 arası doğanlar X kuşağı; 1981-1995 arası doğanlar Y kuşağı; 1996 ve sonrasında doğanlar ise Z kuşağı içerisine dahildir. Bu çalışmadaki katılımcı anneler; 1965-1980 arası doğanlardan müteşekkil olduğu için X Kuşağına, kızlar ise 1981-1995 arasında doğanlardan oluştuğu için Y Kuşağına mensuptur. Bkz: Ek:2.

boşanmaların yaygınlaşması, flört alışkanlıklarının farklılaşması, evliliğin ertelenmesi, nikâhsız birlikteliklerin artması ve diğer birtakım değişimler neticesinde Türkiye'de seküler pratikler oldukça görünür duruma gelmiştir. Buna dayanarak Türkiye'de kendini muhafazakâr olarak tanımlayan insanların, 1980'lerde başlayan 2000'li yıllar boyunca devam edegelen seküler pratiklerin yaygınlaştığı süreçte, evlilik tercihlerini nasıl yeniden inşa ettikleri, evlilik tercihi yaparken kullandıkları meşrulaştırıcı şemsiyenin değişimi önemli bir soruya tekabül etmektedir.

Orta Tabaka, Mütedeyyin ve Kentli

Berger (2021: 113-114) toplum içindeki konumumuzun evlenme davranışımızı belirlediğini iddia etmektedir. Fertler, evliliğe dair davranışlarını toplumsal kaynaklı olarak aile kültüründen, kitle iletişim araçlarından ya da reklamlardan etkilenerek yerine getirmektedir. Bireyin toplumdaki konumunu gösteren iki temel belirteç bulunmaktadır. Bunlar; sosyal tabakalaşma ve sosyal kontrol araçlarıdır (Berger, 2021: 90). Berger (2021: 101-102) toplum içerisinde bulunduğu tabakanın en önemli toplumsal göstergelerden biri olduğunu ve kişinin sosyal alandaki konumunun temel olarak ekonomik kriterler tarafından belirlendiğini iddia etmektedir. Bireyin mensubu olduğu tabaka, kaderine dair beklentilerini; yaşamayı seçtiği deneyimleri, dolayısıyla evlilik kararını belirlemektedir. Berger (2021: 96-100) açısından sosyal kontrol ise ahlak, gelenek ve görenek, aile değerleri alanlarını kapsamaktadır ve aslında bunlar yoluyla bireyin eylem ve tercih yelpazesi kısıtlanmaktadır. Bireyler, sosyal kontrol mekanizması aracılığıyla evlilik seçimini düzenlemekte; söz gelimi gelenek ve göreneklere aykırı davranışlarda bulunan biri ile evlenmeyi tercih etmemektedir. Bu çalışmada, evlilik beklenti ve tercihlerinde dinin etkisi araştırılırken orta tabaka ve mütedeyyin bireyler örneklem olarak seçilecektir. Orta tabaka, Berger'in kuramına göre katılımcıların evlilik beklenti ve tercihlerine etki eden sosyal tabakadaki yerlerini; mütedeyyin olmak ise etkileşimde oldukları sosyal kontrol[12] aracı olarak işlev görecektir.

[12] Berger (2021: 96) sosyal kontrol kavramını hukuk ve suç alanlarında kullanmakla birlikte bireyin olası eylem yelpazesini kısıtlayan ahlak, gelenek, görenek kavramları ile de ilintilendirmektedir.

Orta tabakanın tercih edilmesinin nedeni, sekülerleşme temayülünün orta sınıfta daha iyi gözlemlenebileceği düşüncesine dayanmaktadır. Eagleton (2014: 23-24) orta tabaka ve sekülerleşme ilişkisini, Goldman'dan aktardığı şu cümle ile açıklığa kavuşturmaktadır: "Goldman, orta sınıfların tarihte genel olarak inancını kaybetmiş olmanın ötesinde, resmi dinleri ne olursa olsun pratikleri ve düşünceleri kritik bir alanda (yani ekonomide) temelde din dışı ve kutsal kategorisine tümüyle yabancı ilk sınıf olduğunu iddia eder." Bu anlamda orta sınıfta meydana gelen değişimde; bilim, teknoloji, eğitim, toplumsal hareketlilik ve piyasa güçleri sekülerleştirici rol oynamıştır. Bunun yanı sıra Berger ve Kellner (1964: 9) evliliğin inşa edilme sürecini saha araştırmasına girmeden inceledikleri makalelerinde, kentli ve orta tabaka aileler üzerinden anlatı geliştirmiştir. Bunun nedeni ise kentli ve orta tabaka ailelerin modern endüstriyel toplumların merkezi katmanlarında yer alan küresel bir evlilik tipini temsil etmesi olarak açıklanmıştır. Berger ve Kellner'in (1964: 9) kentli ve orta tabaka vurgusundan hareketle bu çalışmanın mülakat kapsamına, İstanbul'da en az 10 yıldır yaşamakta olan orta tabakaya mensup bireyler alınacaktır. Bu tecrübe, büyük bir şehrin etkileşim dinamiklerini deneyimlemeye fırsat verebilecek bir zaman zarfına denk gelmekte ve bireyin evlilik beklenti ve tercihleri üzerinde belirli etkilerde bulunmaktadır.

Mütedeyyin bireylerin tercih edilmesinin nedeni, sekülerleşme sürecine ait çıktının daha anlamlı sonuç vereceği varsayımına dayanmaktadır. Din merkezli bir yaşam görüşüne tabi olmak, belirli bir sosyal kontrole sahip olmak anlamına gelmektedir. Berger'in (2021: 96-100) ifade ettiği üzere ahlak, gelenek ve görenek, ailevi değerleri ön plana çıkaran sosyal kontrol, evlilik beklenti ve tercihlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla mütedeyyin filtre ile birlikte evlilik davranışlarını incelemek, sekülerleşmeye dair daha anlamlı neticeler elde edilmesine yardımcı olacaktır.[13] Çalışmada, siyasi bir yön açılımı taşıdığı için muhafazakâr kelimesi yerine mütedeyyin kavramı tercih edilmiş, bununla birlikte faydalanılan kaynaklarda geçen

[13] Nitekim Hristiyan mezheplerinin evlilik öncesi cinsel ilişkiye dair tutumlarını 1970 ve 1990 yılları arasında inceleme altına alan bir çalışmada, kendilerini muhafazakâr olarak tanımlayan Protestanların süreç içerisindeki geleneksel tutumu, diğer Protestanlardan ve Katoliklerden farklılaşmakta ve makalenin sonucu açısından ötekilerden farklı bir çıktı oluşturmaktadır (Petersen ve Donnenwerth, 1997: 1075).

muhafazakâr kavramı değiştirilmeden alıntılanmıştır. Araştırma boyunca mütedeyyin kavramı *apriori* bir tipoloji olarak işlenmemiş bunun yerine katılımcıların beyanı dikkate alınarak kavramın genel çerçevesi oluşturulmuştur. White'ın (2013) çalışması, mütedeyyin olan insanların nasıl saptanacağına dair bir çözüm yolu sunmaktadır. Buna göre katılımcılara önceden hazırlanmış seçenekler listesi sunmak yerine onlara basitçe kim oldukları, başkalarına kendilerini nasıl tanıttıklarını sorulmalı ve kendilerini din ve dinî değerlerle nasıl ilişkilendirdiklerini ayrıntılandırmaları istenmelidir (White, 2013: 43). Bu çalışmada bireylerin beyanı esasa alınarak, onların kendilerini mütedeyyin olarak tanımlayıp tanımlamadığına bakılarak bu saptama yapılacaktır. Kendisini tanımlarken dinle ilişkilendiren, gündelik yaşantısında dini referans aldığını belirten ifadeler kullanan katılımcılarla görüşmeler sağlanacaktır.

Saha Araştırmasında Katılımcılara Yöneltilen Sorular

Bu çalışmanın teorik zemini, Berger ve Luckmann'ın (2008) sosyal inşa kuramına açıklamalar getirdiği *Gerçekliğin Sosyal İnşası* metni ile yine Berger ve Kellner'in (1964) evliliğin sosyal bir gerçeklik oluşturma aracı olduğunu ortaya koydukları; "*Marriage and the Construction of Reality"* makalesinden hareketle kurgulanmıştır. Teorik zeminden hareketle düzenlenen mülakatın temel araştırma sorusu: "Kendini mütedeyyin olarak tanımlayan kadınların evlilik beklentileri ve tercihleri nasıldır?" şeklindedir. Alt sorulardan birincisi; "Annelerin ve kızların evlilikten beklentilerinde ya da evlilik algılarında dinin kapladığı alan nasıldır?", ikincisi; "Anne ve kızlarının eş seçimi yaparken dini referans alma biçim ve dereceleri nelerdir?" Bu iki alt soru ile ulaşılmak istenen veri, bireylerin evlilikten beklentilerinde ya da evlilik algılarında dinin ağırlığının tespitinden oluşmaktadır. Ulaşılması hedeflenen bir diğer veri, bireylerin eş seçimi yaparken dini referans alma dereceleridir. Bu kısım ile ilgili sorular şunlardır:

1. Evlilik kararı alırken temel motivasyon kaynağınız ne idi?
2. Evliliğin sizin için ifade ettiklerini anlatır mısınız?
3. Evliliğin sizin için önemini din ile nasıl ilişkilendirirsiniz?
4. Görücü usulü evlilik hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
5. Eş adayınıza dair kriterleriniz nelerdi?

6. Din, eş adayını seçerken tercihinizi etkiledi mi? Nasıl?
7. Eş seçiminizde dinin rolü nedir?
8. Eş seçiminiz dinî yaşantınızı etkiledi mi? Nasıl?

Bu sorular ile bireyin evlilik algısında dinin ne kadar yer kapladığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Görüşmecinin genel olarak evlilik kavramından söz edilmesi sağlanacak ve evlilik başlığı altında dinin etkide bulunduğu alan hakkında akıl yürütülecektir. Ardından, görüşmecilere eş tercihi yaparken taşıdığı motivasyonlar sorulacaktır. Bu motivasyonların din ile alakalı olup olmadığı ve eğer alakalı ise ne kadar alakalı olduğu yoklanacaktır. "Eş seçiminiz dinî yaşantınızı etkiledi mi?" sorusu ile soruna yönelik sağlama yapılacaktır.

Alt sorulardan üçüncüsü: "Anneler ve kızlarının evlilik törenlerinde dinî emir ve ritüellere ayırdıkları alan nasıldır?" şeklindedir. Bu soru ile ulaşılması hedeflenen veri, bireylerin yaşamlarını düzenleyen törenlerde dine ne kadar yer ayırdığının tespitine dayanmaktadır.

1. İsteme ve söz törenlerinizi anlatır mısınız?
2. Nişan töreninizi anlatır mısınız?
3. Düğün ve nikâh töreninizi anlatır mısınız?
4. Dinî nikâh sizin için ne ifade ediyor?

Bu kısımda ise bireylerin evlilik ile alakalı törenlerinde dinin etkisi araştırılacaktır. Bireylerin bu törenlerde dinî bir figür ya da simge kullanıp kullanmadığı, törenlerde dua okunup okunmadığı tespit edilecektir. Ayrıca tabaka içerisinden tercih edilen bireylerin törenlerinde gösteriş unsurlarını ne derece kullandığı da bu kısımda anlaşılacaktır. Gösteriş unsurlarının kullanımı ile dinî figür ve simgelerin kullanımı karşılaştırılacaktır.

Buraya kadar, çalışmanın konusunun önemi, kapsam ve sınırlılıkları, araştırma deseni ve tekniği, katılımcıların genel özellikleri ve son olarak kullanılan mülakat tekniğini oluşturan sorular serimlenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünü literatür değerlendirmesi ve araştırmanın yaklaşımı oluşturmaktadır. İkinci bölüm ise saha araştırmasına ayrılmıştır. Literatürden elde edilen verilerle belirlenen evlilik ve

sekülerleşme ilişkisinden hareketle mülakat soruları hazırlanmıştır. Bu sorular eşliğinde 24 anne ve bu annelerin kızlarının; evlilikten beklentileri, eş seçim pratikleri ve evlilik töreni tercihleri saha araştırması kısmında sorgulanmıştır. Üçüncü bölüm ise verilerin değerlendirmesine aittir. Burada sosyal inşa yaklaşımının kavramsal haritası ile sahadan elde edilen veriler harmanlanmıştır. Anne ve kızlarının evlilikten beklentileri, eş seçimleri ve düğün, nişan, kına törenleri; belirlenen sekülerleşme tanımı etrafında, kuşaklar arası perspektif dâhilinde, sosyal inşa yaklaşımının kavramlarıyla değerlendirilmiştir.

İlerleyen bölümde evlilik ve sekülerleşme ilişkisinin hangi temalara değinerek analiz edileceği sorusuna yanıt aranacaktır. Literatürden hareketle sekülerleşmenin tanımı yapılacak, seküler ve dinseli iki ayrı çizgisel süreç olarak değerlendiren klasik sekülerleşme tezi yerine; ikisinin birbirini karşılıklı olarak inşa ettiğini varsayan teoriler öne çıkarılacaktır. Sekülerleşmenin devletten bağımsız olarak işleyen öznel sekülerleşme kısmına odaklanılacak; ardından evlilik pratikleri ve tahayyülleri ile sekülerleşme ilişkisi çözümlenecektir. Literatüre ilk olarak evlilik pratikleri ve tahayyülünde sekülerleşme meydana gelip gelmediği sorusu sorulacak, evliliği sekülerleştiren unsurlar nelerdir sorusuna cevap aranacaktır. Ardından, evlilik ve sekülerleşme ilişkisinin nasıl ele alınacağına temas edilecektir. Sosyal inşa yaklaşımına getirilen eleştiriler göz önünde tutulacak olup evliliğin sübjektif süreçlerden geçerek nasıl ortak şemalara dönüştüğü, bireylerin evliliğe dair dışsallaştırdıkları, nesnelleştirdikleri ve içselleştirdikleri unsurlarla çözümlenecektir. Yaklaşımın kavramsal bagajı ile beraber evlilik, sekülerleşme ve kuşak kavramları ele alınacaktır. Sekülerleşme teorisi bilhassa Berger'in (2014) bakış açısından hareketle yorumlanacaktır

BİRİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kavramsal çerçeve oluşturulurken Berger kitaplığında evlilik ve sekülerleşme konuları, sosyal inşacılık yaklaşımının kavramsal bagajı serimlenecektir. Bu bölümün ikinci başlığı olan literatür değerlendirmesi kısmında ise evlilik ve sekülerleşme ilişkisinin ulusal ve uluslararası çalışmalarda nasıl işlendiği tespit edilecektir. Bu doğrultuda evliliği seküler kılan unsurların neler olduğu sorusunun yanıtı yabancı dilde ve Türkçe literatürde aranacaktır.

1.1. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ: EVLİLİK VE SEKÜLERLEŞME

Bu başlık altında önce sekülerleşme tezine değinilecek ve çalışmada sekülerleşme kavramının nasıl kullanılacağına karar verilecektir. Ardından literatür sekülerleşme ve evlilik konularını merkeze alarak taranacaktır.

1.1.1. Sekülerleşme Tezi

Aydınlanma, sanayileşme, kentleşme ve modernleşme gibi olgu ve süreçler ile birlikte gerek bireysel zeminde gerekse de toplumsal çerçevede dinin etkisinin ve göstergelerinin azaldığını iddia eden birtakım görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşler literatürde sekülerleşme teorisi olarak isimlendirilmektedir (Bruce, 2002; Wilson, 2017; Dobbelaere, 1999). Shiner (1967: 207) sekülerleşme teorileri açısından henüz erken denilecek bir zaman diliminde sekülerleşme üzerine yapılan ampirik ya da yorumlayıcı çalışmalarda, sekülerleşmenin ne olduğu ve nasıl ölçüleceği konusunda bir uzlaşının olmadığını belirtmektedir. Shiner'den yaklaşık yirmi yıl kadar sonrasında sekülerleşme teorileri sistematikleştirilmeye çalışılsa da[1] Gorski ve Altınordu'ya (2008: 57) göre sosyal bilimlerdeki çoğu kavramda olduğu gibi sekülerleşmenin de hâlâ tek veya yaygın kabul gören bir tanımı bulunmamaktadır. Her şeyden önce

[1] Sistematikleştirme girişimi için bkz.: (Tschannen, 1991).

kavramın kaynağı konusunda bir anlaşmazlık söz konusudur. Bazı tanımlar bireysel inanç ve uygulamalara, bazıları dinî normların ve elitlerin etkisine, bazıları ise dinî ve dinî olmayan alanların ya da kurumların farklılaşmasına vurgu yapmaktadır. Hâlihazırda pek çok teorisyen sekülerleşmenin birden fazla düzeyi olduğunu savunmaktadır, ancak bu düzeylerin birbiriyle nasıl ilişkili olduğu ya da olup olmadığı konusunda ayrışmaktadırlar. Bunları sistematize etmeye yönelik çeşitli girişimler devam etmektedir (Quack, 2017).

Sekülerleşme tartışmalarında uzlaşı sağlanamamasının çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan ilki, din fenomenini tanımlamada ortaya çıkan belirsizliklerden kaynaklanmaktadır. Smith (1962: 196, 201) din kavramının 17. yüzyıldan itibaren Batı'da özsel ve bağımsız bir alan olarak tarif edildiğini, fakat İslam'da günlük pratiklerden bağımsız bir din anlayışının bulunmadığını, dinin bir yaşam biçimini ifade ettiğini belirtir. Buna göre din kavramı yerine; inanç sistemini içerimleyen "iman" (*faith*) kategorisi ve birikimsel gelenek unsurları (*cumulative tradition*) yer edinmeli ve isimlendirme olarak kullanılmalıdır.[2] Shiner (1967: 217) dinî olanın, kiliseye devam ya da kiliseye mali destekle, ibadet ve uygulamalarının biçimleriyle, geleneksel inançlara dayalı ölçeklerle dar bir şekilde tanımlandığını belirtmektedir. Gorski ve Altınordu da (2008: 55) dini, kiliseye katılım ve üyelikle ilintilendirmenin tek yönlü bir bakış açısı olduğunu vurgulamaktadır. Bu bakış açısının kaynağı, modernleşme teorisinin teleolojik ve tarih dışı kurgusudur (Gorski ve Altınordu, 2008: 57; Asad ve Aydar, 2007: 25). Sekülerleşme teorilerindeki tartışmalarının kaynaklarından bir diğeri de din ve seküler kavramlarının kutup terimler olarak varsayılması (Shiner, 1967: 218; Quack, 2017: 3) ve bu kavramların zorunlu olarak karşıt terimler olduğunun iddia edilmesidir. Keza, aynı yazarın sekülerleşme teriminin muayyen bir tanımını yapmaksızın pek çok anlamda kullanması (Shiner, 1967: 219), sekülerleşme teriminin teoloji alandaki ve kültür savaşları yoluyla sosyal bilimlerdeki kullanım çeşitlerinin

[2] Aydın, Smith'in "iman" tanımının ilahi bir yansımasının olup olmadığı konusunu tartışmaya açmakta ve bu tanımın natüralist bir söylem içerebileceğine değinmektedir. Bkz.: İslam ve Öteki, Dinlerin Doğruluk/Kurtarıcılık ve Bir arada Yaşama Sorunu, Ed. Cafer Sadık Yaran, Kaknüs Yay., 2001, İstanbul, s.115.

birbirinden çok farklı olması (Quack, 2017: 5) gibi nedenlerle de terim üzerinde uzun zamandır uzlaşı sağlanamamaktadır.

Kavramın daha sistematize bir şekilde kullanılmasına dair yapılan tartışmalar neticesinde belirli çıktılar elde edilmiştir. Shiner (1967: 207) sekülerleşme teriminin, polemik yaratan geçmişi, son derece çeşitli tanımları ve birbirinden farklı süreçleri kapsayacak şekilde sıkça kullanılması nedeniyle ya terk edilmesi ya da kutsallıktan arındırma (*desacralization*), farklılaşma (*differentiation*) ve yer değiştirme (*transposition*) gibi birbirini tamamlayan ancak birbirinden farklı üç süreci kapsayan kapsamlı bir terim olarak kabul edilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Casanova (2014: 35-36) da sekülerleşme paradigmasının üç yönü arasında analitik bir ayrım yapılmasını tavsiye etmiştir: (a) Modern toplumlarda dinî inanç ve uygulamaların azalması (decline). (b) dinin kamusal alandan çekilerek özelleştirilmesi (*privatization*) ve (c) tipik olarak dinî kurumlar ve normlardan bir "özgürleşme" olarak anlaşılan seküler alanların (devlet, ekonomi, bilim) farklılaşması (*differentiation*) olarak bir sekülerleşme süreci. Casanova (2014) burada kendisinin dinin özelleşmesi tezine katılmadığını, sekülerleşme incelemelerinin diğer iki kategoriyle yapılması gerektiğini belirtmektedir. Taylor ise (2014: 497-498) Casanova'nın (2014) kullandığı kategorilere benzer olarak sekülerleşmenin anlamlarını şöyle sıralamaktadır: (a) dinin kamusal alanda gerilemesi anlamındaki sekülerleşme (b) inanç ve pratiklerdeki azalma olarak sekülerleşme ve Taylor'ın bu iki anlamı tamamladığını ileri sürdüğü ve üçüncü sekülerlik adını verdiği (c) inanç koşullarının değişimi olarak sekülerleşme. Bu üçüncü anlamdaki sekülerlik, dinin gerilemesini çizgisel olarak görmemekte, dinin gerilemesindeki süreksizliği ve dinsel formların nasıl tekrar tekrar değiştiğini fark etmemizi sağlamaktadır. Taylor'a (2014) göre "dinsel" ve "din dışı" karşılıklı olarak kırılgan hâle geldikleri bir süreçten geçmektedir. Bu süreçte inanç ya da inançsızlık, tartışmaya açık olmayan herhangi bir ortamda bulunamamaktadır. Kısacası sekülerleşmenin bu anlamı, inancın sorgusuz sualsiz kabul edilen bir norm olmaktan çok; itiraz ve ret formlarını kabul eden bir seçenek hâline gelmesini imlemektedir (Taylor ve Körpe, 2014: 507, 513, 514). Tschannen (1991: 395, 397) her ne kadar 1960 ve 70'li yıllarda farklı sosyologlar tarafından ortaya atılan sekülerleşme teorilerinde birtakım farklılıklar olsa da hepsinde ortak olarak bulunan "farklılaşma tezi"

aracılığıyla teorilerin paradigmatik olarak benzeştiklerini iddia etmektedir. Tschannen (1991) Berger'in sekülerleşme teorisini ele alırken onun konu hakkındaki görüşlerini farklılaşma, dinî çoğulculuk, dünya görüşünün çöküşü ve dünyevilik kategorileri ile birlikte işlediğini belirtmiştir.

Bu bağlamda sekülerleşme kavramını sistematize etmeye yönelik çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Shiner (1967: 219) sekülerleşme kavramını "kurtarmanın" iki yolu olduğundan söz etmektedir. Biri, elbette, onu kullanan akademisyenlerin amaçlanan anlamını dikkatlice belirtmesi ve ona bağlı kalmasıdır. Diğeri ise, araştırmacıların terim üzerinde genel bir tanıma varmaları veya dinî değişimin belirli yönlerini kapsayan büyük ölçekli bir kavram olarak kullanmalarıdır. Quack (2017) ise sekülerleşme kavramının betimleyici bir yaklaşımla birlikte Asad'ın (2007) çalışmasında yaptığı gibi soy kütüksel bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini iddia etmektedir. Buna göre soy kütüksel yaklaşım, seküler olanın modernite ve rasyonalite anlayışlarıyla, kamusal ve özel, gösteren ile gösterilen arasındaki karşıtlıklarına dikkat çekmektedir. Böylece amaç, seküler bir "gramer" kullanımın modern davranışlar, duyarlılıklar ve bilgi üretim biçimleri tarafından nasıl yapılandırıldığını göstermektir (Quack, 2017: 13). Turner ise (2012: 203-206) siyasal ve politik sekülerleşme ile sosyal sekülerleşme arasında ayrım yapılmasını, sekülerleşme kavramını daha anlaşılır kılacağını savunmaktadır. Sekülarizmin siyasi boyutu, toplumun kurumsal ve resmi tarafına sosyal boyutu ise resmî olmayan geleneksel ve sivil kısma aittir.

Gorski ve Altınordu (2008: 59) sekülerleşme kavramına dair analiz yaparken bazı hususlara dikkat edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Buna göre, öncelikle sekülerleşme kavramı tek boyutlu bir şekilde değil çok yönlü olarak ele alınmalıdır. Söz gelimi sekülerleşme, Stark ve Finke'in (1998) yaptığı gibi sadece bireysel inanç ve uygulamalardaki azalma olarak alınmamalı; bunun yerine Dobbelaere'ın (1999) analizindeki gibi makro, mezo ve mikro analiz düzeyleri (toplumsal alt sistemlerin işlevsel farklılaşması, rekabetçi dinî piyasaların ortaya çıkması ve dinî pratik ve inancın bireyselleşmesi ve özelleşmesi) arasında ve daha spesifik olarak üç ana süreç incelenmelidir. Sekülerleşme teorilerini sistemleştirmenin bir diğer yolu da sekülerleşme kavramını analitik bir değişken olarak yani gündelik hayattaki çeşitli

varyasyonlarla karşılaştırarak ele almaktır (Gorski ve Altınordu, 2008: 75). Gorski ve Altınordu'ya (2008: 58) göre sekülerleşmenin farklı düzeylerine yaklaşmanın ikinci bir yolu, bunların birbiriyle bağlantılı olduğunu varsaymak ve nasıl bağlantılı olduklarına dair test edilebilir hipotezler geliştirmektir. Berger'in (1969) sekülerleşme teorisi başta olmak üzere 1960'ların ortodoks teorileri bunu genellikle örtük bir şekilde yapmıştır. Berger (1969) çalışmasında bu iki düzeyi nesnel ve öznel sekülerleşme olarak belirlemiştir. Berger'in sekülerleşme teorisine dair bu fikirleri kavramsal çerçeve başlığında ele alınacaktır.

1.1.2. Sekülerleşme: Seküler ve Dini Olanın Yan Yanalığı

Sekülerleşme teorisinin iddia ettiği sekülerleşme süreci, elbette bir mitten ibaret değildir; seküler ve dinsel alanların birbirinden ayrıştığı açık bir şekilde gözlemlenmektedir (Casanova, 2014: 12). Klasik sekülerleşme tezini sorunlu kılan asıl unsur, sekülerleşmeyi ya da dinselleşmeyi iki ayrı çizgisel süreç olarak ele almasıdır. Casanova (2011) din ve sekülerliğin her zaman karşılıklı olarak inşa edildiğini belirtmiştir. Birinin anlaşılması için diğerinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Asad'a (2007: 37) göre bir toplumun sekülerleşme sürecinin seyrinin izlenmesi için dinî ve seküler gibi kavramlar, esasen sabit kategoriler değil, iç içe geçişler ve kopmalarla dolu hareketli kümeler olarak ele alınmalıdır. Seküler, dinle yakın bir bağa sahip ve sıklıkla dinin vazgeçilmez bir parçası hâlindedir. Dolayısıyla seküler ve dinsel, teoride bile olsa net çizgilerle ayrılamaz; zira böyle bir ayrımda dinlerin dünyaya bakan yönleri ihmal edilir. Berger'in (1999: 85) din fenomeninin dokunulmazlığını imleyen desekülarizasyon kavramı, sekülerleşme ve desekülerleşme kavramları arasındaki ilişkiyi ön plana çıkarmakta ve modernleşmenin hem seküler oluşumlara hem de deseküler pratiklere yol açacağından söz etmektedir. Göle (2012: 14-15) bu okumaya paralel olarak çalışmalarında dinsel olan ile seküler olanı ardışık bir dizilim içerisinde ele almamak gerektiğini belirtmektedir, yani klasik sekülerleşme teorilerinde olduğu gibi, ilk önce seküler olanın dinsel olanın önüne geçtiği, daha sonra da seküler olanın dinsel olanın arkasında kaldığını belirten söylemler geride kalmıştır. Bunun yerine seküler ile dinsel olan tartışılırken iki kavramın da çağdaş olduğu ve aynı zaman dilimini paylaştığı göz önünde bulundurulmalıdır. Asıl sorun dinsel olanın

seküler alana ya da seküler olanın dinsel alana hâkimiyeti değildir. Bu çalışmada sekülerleşme kavramı, aşınan seküler ve dinsel sınırlar çerçevesinde incelenecek ve Berger'in sekülerleşme teorisi merkeze alınarak[3] açımlanacaktır.

Göle'ye (2012:14-15) göre seküler ve dinselin aşınan sınırlarının sağlıklı bir şekilde tespiti için sekülerleşme üç boyutta incelenmelidir. Bunlar devlet, kamusal alan ve benlik düzeylerine ait boyutlardır. Sekülerleşmeyle birlikte, Batı medeniyetinin yaşama ve düşünme tarzları benlik düzeyinde Müslüman hayat pratiğine girmekte ve Müslüman kültürde seküler bir habitus oluşturmaktadır. Göle'nin (2012:14-15) benlik düzeyindeki sekülerleşme vurgusuna paralel biçimde hem Mardin (2016: 59) hem de Keyman (2007: 217) Türkiye'de sekülerleşme süreci izlenirken öznel sekülerleşme ya da devletten bağımsız olarak işleyen örtük süreçlere dikkat çekmiştir. White (2013: 17) da aynı şekilde dinî geleneğin pratik uyarlamalarının önemine değinmiştir.

1.1.3. Sekülerleşme ve Evlilik

Bu tezde, Göle'nin ifadesi ile Müslüman kültürde seküler bir habitus oluşturduğu düşünülen benlik düzeyindeki öznel sekülerleşme mercek altına alınacaktır. Öznel sekülerleşmenin seyredilebileceği en önemli alanlardan biri Müslümanların evlilik beklenti ve tercihlerinin değişimidir. Bu konu ile alakalı literatürde evlilik ve sekülerleşme konularının işlendiği çalışma sayısının sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. Evlilik ve sekülerleşme konusu ile doğrudan alakalı kaynakların birçoğu sosyoloji ve din sosyolojisi alanlarında değildir. Bu alanlar arasında ekonomi (Dilmaghani, 2018); eğitim ve aile araştırmaları (Smith, 2020); antropoloji (Kocamaner, 2019); demografi (Lesthaeghe, 1983); siyasal bilimler (Inglehart ve Baker, 2000); hukuk (Parkinson, 2016); eğitim (Belozerova, Krikun, Davityan, Artyukh, ve Andreeva, 2020); tarih (Surkis, 2010; Johner, 2015); İsrail Araştırmaları (Rosenberg-Friedman, 2012) ve felsefe (Hurst, 2011) bulunmaktadır. Bu kaynaklardan hepsi, Kocamaner'in (2019) Türkiye üzerine yaptığı çalışma da dâhil olmak üzere, yabancı dildedir. Evlilik ve sekülerleşme konusunu merkeze alan sosyoloji menşeli kaynakların ise ikisi yabancı dilde (Fisher, 2017; Matsuo ve

[3] Berger'in sekülerleşme teorisine ilgili başlıkta değinilecektir.

Matthijs, 2018) biri Türkçedir (Ekinci, 2020). Konu ile alakalı din sosyolojisi alanındaki kaynakların (Amman, 2010; Çapcıoğlu, 2018; Öz, 2019; Durmuşoğlu, 2020; Aydınalp ve Şengül, 2024) tümü Türkçedir. Din sosyolojisi alanında evlilik ve sekülerleşme ilişkisini saha verileri ışığında inceleyen bir kaynağa rastlanmamakta, ismi geçen kaynaklar, evlilik ve sekülerleşme ilişkisini teorik zeminde irdelemektedir. Yalnızca Aydınalp ve Şengül'ün (2024) anket tekniğini kullanarak veri elde ettiği görülmektedir. Evlilik ve sekülerleşme kavramlarının merkezde olduğu çalışmaların sınırlı olmasından dolayı literatür değerlendirmesine evlilik ve aile kurumlarında meydana gelen değişimi; modernleşme, kentlileşme, değerlerin değişimi, Batılılaşma gibi bağlamlarda inceleyen diğer çalışmalar da dâhil edilmiştir. Bu kaynaklar dâhilinde konu daha kapsamlı bir şekilde işlenebilecektir. Buradan sonra evlilik, aile, eş seçimi ve bu üç alandaki sekülerleşme, modernleşme, kentlileşme, değerlerin değişimi ve Batılılaşmayı ele alan literatürün değerlendirmesi belirli problemler çerçevesinde ele alınacaktır.

Literatürde söz konusu edilen ilk problem, evlilikte, eş seçiminde ya da aile kurumunda sekülerleşmenin meydana gelip gelmediğidir. Sekülerleşme ve evlilik ilişkisini irdeleyen çalışmalardan sadece biri, diğerlerinin aksine, evlilik kurumunun desekülerleştiğini iddia etmektedir. Kocamaner (2019: 495-496) makalesinde AK Parti Hükümeti'nin etkisindeki Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla Türkiye'deki aile hayatının işleyişinin desekülerleştirdiğini, profanlaştığını savunmaktadır. Çalışmada evlilik özelinde DİB tarafından verilen fetvalar incelenmiş -ikinci eş meselesi örnek verilerek- ve bu fetvaların seküler devlet normlarına uymadığı belirtilmiştir. Aile ve değişim konusunu -sekülerleşme bağlamına girmeksizin- ele alan diğer iki çalışma da aile yapısında herhangi bir değişimin gözlemlenmediğini iddia etmektedir. Söz gelimi Yılmaz (2008: 112-146) Türk aile yapısında değişimlerden çok sürekliliklerin ön planda olduğunu, ailede önemli bir yer tutan dinî inanç ve geleneklerin ise farklılıkların azalmasına neden olduğu gibi sürekliliğin sağlanmasına da katkı sağladığını göstermektedir. İstanbul'da 2797 kişi ile anket çalışması üzerinden değerlendirmeye açılan tezde, dinî âdet ve geleneklerin Türk ailesi üzerinde ne kadar etkili olduğu; günlük namaz, Ramazan orucu, hac, zekât, kurban, mevlit okuma, bayram namazı, dinî nikâh, Kur'an okuma, türbe ve kabir ziyareti, adak adama, nafile

oruç, sadaka-fitre pratikleri üzerinden ölçülmüş ve sonuç olarak dinî değerlerin Türk ailesi üzerinde etkili ve önemli bir rol oynadığı kanaatine varılmıştır. Morsümbül (2014: 6) ise doktora tezinde, Ankara örneğinde toplumsal kültürün, kuşakları cinsiyet ve inanç faktörleri açısından temel değerlerde uzlaştırdığı ve farklılaştırmadığını göstermiştir.

Kocamaner (2019: 495-496), Yılmaz (2008: 112-146) ve Morsümbül (2014: 6) haricinde, gerek sekülerleşme- evlilik ilişkisini işleyen çalışmalar gerekse de evlilikteki değişimi diğer bağlamlarda inceleyen çalışmalar, evliliğin sekülerleştiğini ya da belirli bir değişime uğradığını (modernleştiğini, kentlileştiğini, bireyselleştiğini, geleneksel ve muhafazakâr olandan uzaklaştığını vs.) iddia etmektedir.

Evlilik, aile ve eş seçiminin sekülerleştiğini ya da değişime uğradığını iddia eden dünya genelindeki kaynaklara bakıldığında, Cheng ve Yang (2021: 139-140) evlilikte meydana gelen değişimi muhafazakâr değerlerin azalması olarak tarif etmektedir.[4] Shorter (1975: 108) evlilik kurumunda meydana gelen değişimi modern ailenin oluşumu olarak ifade etmektedir.[5] Gubernskaya (2010: 194) ise değişimi geleneksel aile rollerinden ayrılma olarak belirlemiştir. Geleneksel aile rollerinden ayrılmayı imleyen olgular arasında; eşit cinsiyet rollerini benimseme, evlilik öncesi ilişki, homoseksüel evlilik, boşanmanın artışı, evlilik olmaksızın çocuk yetiştirme, çocuk yapmama sayılmaktadır. Binstock (2007: 170) evlilik kurumunda Batılı modelin örnek alındığını belirtilmektedir. Batı modeli evliliğe göre, evlenmeden önce birlikte yaşama, boşanma, evlenmeden çocuk sahibi olma gibi unsurlar eskiden olmadığı kadar yaşamın birer parçası hâline gelmiştir. Van Eck (2020: 5) ise evliliğin artık kutsal kitap

[4] Tayvan üzerine yoğunlaşan bu çalışmaya göre, son zamanlarda evlilik dışı doğum ve boşanma sayısı artmış, çocuk yetiştirmeye verilen önem azalmış ve kadınlar kariyere öncelik vererek evliliği ertelemeye başlamıştır.

[5] Buna göre Fransa'da modern ailenin oluşumunu sağlayan iki cinsel devrim meydana gelmiştir. 1960'larla birlikte gençler ebeveynlerinin dahli olmadan evlilik ve tanışma içerisine girmeye başlamışlardır. Bu kuşakla birlikte aile onayı olmadan evlilik artmaya başlamıştır. İkinci büyük değişim ise eskiden var olan yalnız bir cinsel partner kuralından vazgeçilmiş; evlilik öncesi ilişki yaygınlaşmıştır. Evlilik dışı doğum ve evlilik dışı cinsel ilişki sayısının artışı bu cinsel devrimin sonucudur

merkezli olmadığı; daha çok kültürel yapıdan etkilenerek var olduğunu iddia etmektedir.[6]

Türkiye üzerine yapılan çalışmalar özelinde Kağıtçıbaşı ve Sunar (1982: 323-345) evlilikteki değişimi modernleşme ile ilintilendirmektedir. Buna göre evliliği modern yapan unsurlar; bireysel hak ve isteklere vurgu yapılması, romantik aşk, özgür bireysel karar, cinsiyetlerin eşitliği, boşanmaların artması, geleneksel çocuk yetiştirme usulünün değişmesi, cinsiyet rollerinin değişmesi, çocuk sayısının azalması, doğum kontrolünün artmasıdır. Duben ve Behar (1998: 218), II. Mahmut döneminden itibaren Türkiye'de ailenin İslami köklerinden kopup Avrupaileştiğini iddia etmektedir. Fox (1975: 192) da Türkiye'deki evlilik kurumunun modern, Batılı model olan aşk evliliğine (love-match) adapte olduğunu söylemektedir. Bu evlilik tipi; eşler arası güç dengesi, cinsiyet ayrımı, kadının geleneksel evlilik davranışlarındaki kısıtlanması gibi değişikliklerin meydana gelmesini sağlamıştır. Nauck ve Klaus'a (2007: 297) göre Türkiye'de 20. yüzyılda, ulus devletin oluşumunun etkisiyle farklı evlilik usulleri ortaya çıkmış; aşk evliliği usulüyle evlenen insanların sayısı artmıştır. 1959-1998/ 1989-1998 yılları ölçeğinde yapılan evlilikler arasında aşk evliliğinin oranının büyük ölçüde arttığı gözlemlenmiştir. Türkiye'de 28 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiş başka bir araştırmaya bakıldığında, araştırma sonucunda gençlerde evliliğin ertelenmesine dair bir eğilimin olduğu gözlemlenmiş ve evlilik kurumunun geleneksel olduğu kadar gelenekselden uzaklaşan uzantılarının da olduğu "arada" bir tablo çıkmıştır (Erkol vd., 2021: 74). Güler (1999: 158) tarafından Mimar Sinan Üniversitesi'nde 215 öğrenci üzerinde yapılan çalışmanın amacı ise, gençlerin ebeveynlerinden farklılaştığı yönleri tespit etmektir. Bu çalışmada evlenme pratiğine dair genç nesilde evlilik yaşının yükseldiği, evlendikten sonra aile ile oturmanın tercih edilmediği gözlemlenmiştir. Baş (2019: 4) "Modernleşme Sürecinde Evliliğin Kuşaklararası Dönüşümü: İzmir Örneği" başlıklı doktora tezinde Türkiye'de evliliğin geçirdiği dönüşümü bireyselleşme bağlamında ele almıştır. Ailenin temel norm olduğu toplumlardan bireyciliğin temel norm olduğu topluma geçişle birlikte iki kuşak

[6] Buna göre inceleme altına alınan Afrika'daki mezhepler bağlamında güncel olarak evlilikten anlaşılan şeyin kökleri, Yahudi-Hristiyan norm ve değerlerinden ziyade Roma imparatorluğunun inançlarına bağlıdır.

arasındaki farklılaşmalara yoğunlaşan Baş (2019); bireyselleşmenin önemli derece gözlemlenen bir süreç olduğunu fakat aile yapısının ve evliliğin her aşamasında görülmediğini belirtmiştir. Araştırmada iki farklı kuşaktan kadın ve erkek katılımcının aile ve evliliği nasıl anlamlandırdıkları modernleşme sürecinin sacayaklarından bireyselleşme -doğurganlığın azalması verisine dayanarak- konusu merkezinde açıklanmıştır. 47 evli katılımcı ile mülakat yapılmıştır. İkinci kuşakla birlikte; evliliğe verilen anlamda, evliliğe karar verme sürecinde, tasvip edilen ideal eş imajında, evlilikten beklentilerde, ev içi rollerde bireyselleşmenin meydana geldiğini iddia etmiştir. Bakırcı (2010: 204-216), aile kurumunda meydana gelen değişimi -sekülerleşme sürecine değinmeksizin- toplumsal değişim bağlamında inceleme altına almıştır. Birinci kuşaktan ikinci kuşağa geçerken çalgılı ve içkili evlenme merasimlerinin ciddi bir azalma gösterdiğini, nikâh şekli (dinî/resmî) bakımından bir farklılık görülmediğini, eş seçme kriterlerinden dindarlığa verilen önemin azaldığını, güzellik ve çekiciliğe verilen önceliğin arttığını, zenginliğe verilen önemin ise azaldığını saptamıştır. Bakırcı'nın evlilik kurumundaki değişmeyi incelerken mülakat yaptığı katılımcılara sorduğu sorular arasında dinî nikâha karşı tutum, evlilik biçimi (flört, görücü usulü, aile rızası), düğün töreni biçimi ve eş seçimi kriterleri mevcuttur.

Buraya kadar anlaşılmaktadır ki evlilik kurumunun desekülerleştiğini iddia eden birkaç çalışmanın karşısında, sekülerleşmenin meydana geldiğini savunan çok sayıda kaynak mevcuttur. Merkezinde sekülerleşme kavramı olmayan tüm bu çalışmalar gerek dünyanın çeşitli yerlerinde gerekse de Türkiye özelinde evlilik kurumunun eskisinden birçok farklılık gösterdiğini, modernleştiğini, geleneksel ve muhafazakâr bağlarından uzaklaştığını ya da Batılılaştığını imlemektedir. Lesthaeghe (1983: 422) ve Lesthaeghe ve Surkyn, (2007: 9) evlilikte meydana gelen değişimin sekülerleşme kavramı bağlamında okunmasının daha isabetli olduğunu iddia etmektedir. Buna göre sekülerlik ve dindarlık değişen aile davranışlarını açıklamak için temel kavramlardır. Dindarlık ve sekülarizmdeki değişikliğin, değişen aile davranışı üzerinde esaslı bir etkisinin olduğu savunulmaktadır.

Evlilik ve aile kurumunun sekülerleştiğini iddia eden çalışmalardaki temel tartışma konusu ise "bir evliliği sekülerleştiren unsur nedir?" sorusuna verilen farklı yanıtlardır. Bu yanıtlar ele alınırken önce yabancı kaynaklar serdedilecektir. Böylelikle

Türkiye'de evlilik kurumu ve sekülerleşme incelemesine geçilmeden evvel dünya üzerindeki genel eğilim seyredilebilecektir.

Aile ile alakalı çevrimiçi veri tabanları baz alınarak seküler bireylerin evlilik davranışlarının dindar olanlarla karşılaştırmasını yapmayı amaçlayan Kanada'daki çalışmaya göre, evliliği sekülerleştiren durumlar; evlilik öncesi birlikte yaşama ve boşanma sayısındaki artıştır (Dilmaghani, 2018: 451). Norris ve Ingleheart'a (2011: 28) göre de boşanma ve doğurganlığın azalması, bireysel özerkliğe geçip normatif otoriteden dışarı çıkmayı ifade ettiği için sekülerleşme olarak okunur. Fisher (2017: 382) tarafından İsrail'de aile kurumunun sekülerleşmesi üzerine yapılan çalışmaya göre, dinî nikâh hâlâ çok önemli bir ritüel olduğu için dinselleşme; nikâh olmadan birlikte yaşama, evlilik dışı doğum olguları artış gösterdiğinden sekülerleşme yaşanmaktadır.[7] Smith (2020: 46) ise Amerika'daki 18-25 yaş arasındaki gençlerin evlilikten çok kariyere odaklanmasını sekülerleşme olarak okumaktadır. Belçika'da 1845-1913 yılları arasındaki nüfusa dair veri tabanlarından yararlanarak yapılan çalışma, Hristiyanlar için evlenilmesi ve çocuk yapılması yasak olan dönemlerde (Advent ve Lent periyodları) meydana gelen evlilik ve doğum sayısının süre içerisinde arttığından dolayı sekülerleşmenin var olduğunu iddia etmektedir (Matsuo ve Matthijs, 2018: 351). Lesthaeghe (1983: 411) evlilikteki sekülerleşmeyi doğurganlığın azalması bağlamında ele almıştır. Buna göre sekülerleşme doğurganlığı etkileyen önemli bir faktördür, çünkü sekülerleşme ile çocuk doğurmak hakkındaki kutsal norm yerine doğurmamayı yeğleyen bireysel özgür seçim benimsenmektedir. Daha sonraki çalışmalarında ise Lesthaeghe ve Surkyn (2007: 9), sekülerleşmenin evlilik ve aile üzerindeki etkisini evlilik sözleşmesi olmaksızın birlikte yaşama, evlilik dışı çocuk yetiştirme, cinsel serbestlik ve boşanma faktörleri merkezinde inceleme altına almaktadır. Inglehart (2000: 24-27) da evlilikteki değişimi sekülerleşme kavramıyla değerlendirme altına almıştır. Inglehart'a (2000: 24-27) göre evliliği seküler ve rasyonel yapan etkenler; boşanmasının artması, kadının eşinden daha fazla kazanmasının probleme yol açmaması, çocukların anne ve babalarını, davranışlarından bağımsız olarak sırf anne baba oldukları için sevmekten

[7] Fisher, Avrupa ülkelerine nazaran İsrail'de evlilik dışı doğum ve evlilik olmaksızın birlikte yaşamanın hâlâ küçük bir grubun tercihi olduğunu da belirtmektedir.

vazgeçmeleri, ailenin önemsiz görülmesi, çok sayıda çocuğa sahip olmama, çocuğa dinî emirleri öğretmeyi gerekli görmeme ve kürtajdır. Inglehart (2020: 45) daha sonraki çalışmasında evliliği sekülerleştiren etmenlere bekâr ebeveynlik ve homoseksüelliğin normalleşmesini eklemektedir.

"Evliliği sekülerleştiren unsurlar nelerdir?" sorusuna seküler evlilik modeli ve kilise evlilik modeli arasında ayrım yaparak yanıt veren makalede (Belozerova vd., 2020) seküler evliliğin amacı konfor alanını genişletmek; kilise modeline göre evliliğin amacı ise sevmeyi öğrenmek şeklinde betimlenmektedir. Seküler model evliliğin odak noktası bencillik iken; kiliseninki diğerkâmlıktır. Seküler evlilikte hiyerarşi bulunmazken kilise modeline göre evin reisi erkektir. Seküler evlilikte erkek eve ekmek getiren kişi; kadın ise yuvanın bekçisi ya da erkekle eşit paya sahip bileşendir. Kilise modeline uygun evlilikte erkeğin görevi alın teriyle para kazanmak, kadının görevi ise çocuk doğurmaktır. Seküler evlilikle partnerlerin birbirini algılama biçiminde duyusal algı, duygusal algıdan önde iken; kilise modeli evlilikte önceliği ruhsal, sonra duygusal sonra da duyusal algılama almaktadır. Çalışmaya göre seküler evlilikte ideal çocuk sayısı bir ya da iki; kilise modelinde ise beşten fazladır (Belozerova vd., 2020: 3467-3468). Hurst (2011: 2) evliliğin sekülerleşmesini "evliliğin doğasının bir kişiye ömür boyu süren heteroseksüel yasal bağlılıktan, heteroseksüel veya aynı cinsiyetten bir birlik içinde bir dereceye kadar ayrılık ve özerklik öngören bir ilişkiye dönüşme" olarak tarif etmektedir. Bununla birlikte evlilik törenleri de sekülerleşmiştir. Hristiyan düğünü geleneksel olarak bir kutlama partisinin izlendiği dinî bir tören iken, kilise ve dinî hizmet katılımının azaldığı düğün törenleri; çağdaş zevklere, tarzlara, standartlara ve hükümlere uyum sağlamakta yani sekülerleşmektedir. Johner (2015: 162-63) Fransa'da evliliğin sekülerleşme sürecini incelerken dört yüz yıl önceye gitmiştir. Ona göre, evliliği sekülerleştiren etmenler arasında Hristiyanlıkta yasaklanan amca-yeğen evliliğin ve iki eşliliğin Aydınlanma süreci esnasında yasallaştırılması bulunmaktadır. Bir diğer etmenler; evlilik töreninde sivil formalitelerin öncelenmesi, konsiller tarafından önerilen kilise evliliğinin revaç görmemesi ve diğer dinlere inanan insanlarla evlenilmesidir. Ayrıca, evlilik kurumunun sekülerleşmesi boşanma sayılarının artmasına ve homoseksüel evliliklerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

Parkinson (2016: 1750-1762) "bir evliliği seküler kılan unsurlar nelerdir?" sorusuna evliliğin hukuka dayalı yönlerini baz alarak açıklama getirmiştir. Buna göre seküler devlet, evliliği anlam yitimine uğratmış ve devlet otoritesi güdümünde evlilik töreni yapanlara haklı bir sebep sunmaktan vazgeçmiştir. Devletin -öncesinde homoseksüel evlilikler için oluşturduğu, daha sonrasında farklı cinsiyetteki birliktelikler için de işlevsel hâl alan- "kayıtlı birliktelik" (*registered partnership*) fikri, evlilik sözleşmesi olmadan tarafların evlilik haklarından yararlanmasını sağlamaktadır. Parkinson'a (2016: 1750-1762) göre hukuk içerisinde evlilik sözleşmesinin gücünün azalması ve evliliğin git gide yakın birliktelikleri kaydetmenin bir aracı hâline gelmesi, evliliği aile oluşumu ve çocuk yetiştirme gibi temel anlamlarından uzaklaştırmaktadır. Hukuki alanda eş aldatmanın bir suç olmaktan çıkarılması, boşanmanın kolaylaştırılması da evliliği seküler kılmıştır. Bunlarla beraber evlilik dışı birliktelik, evlilik dışı çocuk sayıları büyük bir artış göstermektedir. Evlilik töreninde dinî bir figürün ya da görevlinin bulunmaması evliliğin sekülerleşmesidir, çünkü Tanrı'nın temsili varlığı nezdinde gerçekleşen evlilik yerine, devletin gölgesi altında gerçekleşen bir evlilik tercih edilmiştir. Parkinson (2016: 1750-1762) sekülarizmle baş edemeyecek evliliği, dinî olmayan; devletin resmî töreni ile kanunların düzenlediği evlilik olarak tarif etmektedir, çünkü bu evliliğin herhangi bir anlamı ve kimliği bulunmamaktadır. Rosenberg-Friedman'a (2012: 117-121) göre bir evliliği sekülerleşme sürecine götüren sebepler arasında; evliliğin aile oluşturma düşüncesinden uzaklaştırılması, evlilik için yapılan dinî törenlerin önemini yitirmesi, evliliğin ertelenmesi, evliliğin asıl amacının nesil yetiştirmek olmaması ve evlilik öncesi cinsel ilişki bulunmaktadır. Surkis (2010: 532-3) da benzer olarak evlilik öncesi cinsel ilişkiyi evliliğin sekülerleşmesi olarak yorumlamıştır.

Buraya kadar taranan yabancı dildeki literatürde, evlilik sayılarının ve doğurganlığın azalması, boşanmaların artması sekülerleşme olarak okunurken evlenme, çocuk doğurma gibi eylemler sekülerleşmeyi aksatan, olumsuz etkileyen unsurlar olarak ele alınmıştır. Tilley'in (2003) aktardığına göre Lazerwitz çocuk sahibi olmanın kiliseye katılım oranını artırdığını belirtmektedir. İddiayı açmak gerekirse; kilise üyeliği, yeni evlenmiş genç çiftlere duygusal destek ve diğer ailelerle irtibat yolu sağlamaktadır ve küçük çocuğu olan ebeveynlerin kilise üyesi olması çocuksuz

kişilerin üye olmasından daha muhtemeldir. Tilley (2003) Hout ve Greeley'in bunun nedeninin aile oluşum faktörü olduğunu belirttiklerini aktarmaktadır. Tilley ise Amerika'da geçerli olan aile oluşum faktörünün İngiltere'de geçerli olmadığını iddia etmektedir. Tilley'e (2003) göre her on yılda kiliseye katılım oranının azalmasının nedeni toplumsal değişim ile alakalı olup kuşak teorisine daha uygundur. Buna göre kiliseye katılımın azaldığı toplumsal bir ortamda yetişen yeni nesillerin, eski nesillere göre kiliseye gitme olasılıklarının çok daha düşük olduğu sonucuna varmak adil görünmektedir (Tilley, 2003: 277).

Evlilik üzerinde meydana gelen değişimi sekülerleşme merkezinde okuyan yabancı kaynaklarda evliliği sekülerleştiren temel hususların içerisinde evlilik sayılarının azalması, evliliğin ertelenmesi, evliliğin devlet eliyle önemsizleştirilmesi, evlilik sözleşmesi olmaksızın birlikte yaşama; cinsel birliktelikte bulunma, çocuk doğurma, ayrıca dinî evlilik usullerinden vazgeçilmesi, erkeğin evin reisi olma görevinin aşınması, boşanma sayılarının artması, doğurganlığın azalması, çocuk yapma zamanına dair normatif kurallardan vazgeçip bireysel tercihin öncelenmesi, farklı dinden insanlarla evlenmek gibi faktörler sayılmıştır. Son yıllarda yürütülen araştırmalarda vurgu daha çok evlilik sözleşmesi olmaksızın birlikte yaşama, cinsel ilişkide bulunma ve çocuk doğurma unsurlarında yoğunlaşmaktadır. Yine bu son araştırmalarla birlikte evliliği sekülerleştiren unsurlara yeni bir tanesi eklenmiştir. 2010 yılı öncesindeki çalışmalarda görülmeyen bu yeni faktör homoseksüel evliliktir.

Dünya üzerindeki evlilik ve sekülerleşme üzerine yazılmış literatürün genel eğilimi ele alındıktan sonra Türkiye'deki çalışmaların sınırlarının farklı ritlerle örülü olduğu gözlemlenmiştir. Evlilik ve sekülerleşme ilişkisini Türkiye özelinde ele alan çalışmalarda, evliliği seküler kılan unsurlar arasına homoseksüel evliliklerin ya da kayıtlı birlikteliklerin meydana çıkmasından söz edilmemektedir. Evlilik sözleşmesi olmaksızın birlikte yaşama ve çocuk yetiştirme gibi sekülerleşme göstergeleri ise oldukça az bir yer kaplamaktadır. Bunlar yerine özellikle evlilik öncesi flört[8] unsurundan, eş seçimi yaparken dindarlık kriterinin etkisinin azalmasından, boşanma

[8] Henningsen (2004) çalışmasında flörtün yalnızca romantik eylemi içermediğini aynı zamanda belirsiz cinsel deneyim niyetini de barındırabileceğini iddia etmiştir.

sayılarının artışından sekülerleşme olarak söz edilmektedir. Amman (2010: 50-59) aile sekülerleşmesinin flört, eş seçimi, nikâh, çocuk adları, sosyalleştirme, ölüm, miras konuları bağlamında incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Amman (2010: 50-59) konu ile alakalı bir saha çalışması yapmamış fakat danışmanlığını yaptığı doktora tezinde bu hususlar saha verileri ile desteklenmiştir. Öz (2019: 829) çalışmasında Hz. Muhammed'in "Bir kadın dört şey için nikâhlanır; malı, güzelliği, asaleti ve dini için; sen bunlardan dindar olanını tercih et" sözü bağlamında evlilik tutumlarını incelemiş ve eş tercihi yaparken daha çok maddi olgulara -yazarın kendi ifadeleri ile; boy-bos, endam, soy, sop, güzellik ve yakışıklılık, zenginliğe- odaklanılmasını sekülerleşme olarak değerlendirmiştir. Öz (2019: 829) bu veriyi ortaya koymak için herhangi bir saha çalışması yapmamıştır. Okutan (2017: 256) yaptığı saha araştırmasında eril kimliklerin eş seçiminde dindar kadını tercih ettiklerini, ama güzelliği de dindarlığın eşliğinde talep ettiklerini saptamıştır. Çapcıoğlu (2018: 31-32) tarafından kaleme alınan makalede boşanma oranların artması ve bundan kaynaklı toplumsal problemlerin ortaya çıkması ve aile değerlerinin azalması sebebiyle Türkiye'de ailenin sekülerleştiği savunulmuş, fakat Dünya Değerler Araştırması'nın 2010-2014 yılları arası verileri incelendiğinde ise Türkiye'nin hâlâ aile değerlerine dikkat eden bir ülke olarak imlenebileceği iddia edilmiştir. Apaydın ve Kirman'ın (2004: 115-116) 91 ilahiyat öğrencisi üzerinde uyguladığı eş seçim kriterlerinin araştırdıkları makalede evlenilmesi düşünülen kişide aranan özellikler arasında en çok tercih edilen kriter olarak kişilik, kafa dengi olma, dürüst olma vardır. Kirman ve Apaydın (2004: 115-116) sevgili edinme pratiğinin artması üzerinden öğrencilerin sekülerleştiğini, fakat ilahiyatçı kimliklerini öne çıkarmalarından dolayı seküler sayılamayacaklarını ifade eder. Yazarlar ayrıca eş seçim biçimi ile cemaate üyelik arasında bağlantılar kurmuştur. Eş seçim kriterleri ve sekülerleşmeyi masaya yatıran bir diğer çalışma ise *Gençlerde Eş Tercihi ve Sekülerlik* isimli kitaptır. Aydınalp ve Şengül'ün (2024: 261) 856 kişi ile yaptığı bu nicel çalışmada, gençlerin eş seçim kriterlerinin dinle olan ilişkisi ele alınmıştır. Bu çalışmanın sonucunda evliliğin; eş seçimi, evlilik kavramının anlamlandırılması, flört, evlilik yaşı ve evlilik ritüelleri gibi alanlarında sekülerleşmenin yüksek olduğu saptanmıştır. Durmuşoğlu'nun (2019: 217-278) "Türkiye'de Sosyal Değişim Sürecinde Sekülerleşme Eğilimleri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme" isimli doktora çalışmasında evlilik kurumu bir alt başlık olarak

işlenmiştir. Çalışmada herhangi bir saha çalışması yapılmadan online veri tabanlarındaki girdiler dikkate alınmış ve evlilik öncesi ilişki, evlenme usullerinde değişim, eş tercihinde dindarlık yerine aşkın kabul edilmesi, evliliğin toplumsal değerinin gereksiz olarak kabul edilmesi ve değişmesi, evlilik yaşında meydana gelen yükselme, nikâhsız birliktelik, çocuğun değişen değeri, boşanma, aile içi rollerde kadın ve erkeğin eşit roller benimsemesi, mirasın paylaşımının İslam hukukuna göre yapılmaması kriterlerine dayanarak evlilik kurumunun sekülerleştiği iddia edilmiştir. Ekinci (2020: 159-166) tarafından yapılan araştırma, Diyarbakır'daki sekülerleşme sürecini hızlandıran önemli faktörlerden biri olan Kürt solunun kuşaklar üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Araştırmanın ulaştığı bulgulara göre ebeveynlerine kıyasla gençler; dine/geleneğe bakışta, ibadetleri uygulamada, örf ve âdetlere uymada, flört, evlilik ve boşanma gibi pratiklerde ve toplumsal cinsiyete yaklaşımda önemli bir farklılaşma yaşamaktadır. Evlilik konusunda genç neslin -çok kültürlülüğe açık olma, dinler ve mezhepler arası evliliğe olumlu bakma, alkol kullanan eş adaylarına olumlu yaklaşma, evlenme amacı gütmeden edilen flörte olumlu bakma, tercihini başı örtülü olmayan eşten yana kullanma, dindar olmayan eş isteme, evlilik yaşının büyümesi gibi değişimlerden dolayı- sekülerleştiğini belirtir.

Buraya kadar "evliliği sekülerleştiren unsurlar nelerdir?" sorusuna verilen farklı yanıtlar ele alınmıştır. Buna göre yabancı kaynaklara göre evliliği seküler kılan unsurlar arasında evlilik sayılarının azalması, evliliğin ertelenmesi ve önemsizleşmesi, evlilik sözleşmesi olmaksızın birlikte yaşama; cinsel birliktelikte bulunma ve çocuk doğurma, dinî evlilik usullerinden vazgeçilmesi, boşanma sayılarının artması ve doğurganlığın azalması yanında homoseksüel evlilikler bulunmaktadır. Ulusal kaynaklarda ise bu unsurlar arasında evlilik öncesi flört unsuru, boşanma sayılarının artışı, eş seçimi yaparken dindarlık kriterinin etkisinin azalması, farklı dinden insanlarla evlenmenin yaygınlaşması bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamına uluslararası kaynaklarda belirtilen evlilik öncesi cinsel ilişki yaşama, aynı evde yaşama, nikâh olmaksızın çocuk yapma gibi durumların mülakat sorularına dâhil edilmemiştir. Ulusal kaynaklardaki sekülerleşme ölçütlerine ise eklemeler yapılmıştır. Buna göre bu çalışmada ulusal ve uluslararası çalışmaların bütününden hareketle Türkiye'de evlilik kurumundaki değişim şu unsurlardan hareketle incelenmesi

gerekmektedir. Bunlar; evlilik beklentilerinde meydana gelen değişim, eş seçim kriterlerinde meydana gelen değişim, tanışma usulündeki değişim ve törenlerdeki değişimdir. Bireylerin evlilik beklenti ve tercihleri literatürden hareketle, aşk evliliği ya da geleneksel görücü usulü evlilik (Bakırcı, 2010: 204-216); Fox (1975: 192); Nauck ve Klaus (2007: 297), evlilik algısı, dinî vecibe ya da resmî tanınırlık (Belozerova vd., 2020); Parkinson (2016: 1750-1762), törenlerde dinî figürlerin varlığı (Hurst, 2011: 2); Johner (2015: 162-63); Friedman (2012: 117-121), dinî nikâh (Fisher, 2017: 382); Friedman (2012: 117-121) düğün töreni biçimleri (Matsuo ve Matthijs, 2018: 351); Hurst (2011: 2); Johner (2015: 162-63); Friedman (2012: 117-121) gibi unsurlar içerimlenerek ele alınacaktır.

Literatür taraması sonucunda Türkiye'de evlilik beklenti ve tercihlerini sekülerleşme bağlamında ele alan yalnızca bir çalışma (Ekinci, 2020) tespit edilebilmiş, bu çalışma ise evlilik konusunu ara başlık hâlinde, Kürt sekülerleşmesi özelinde ve Diyarbakır kapsamındaki sahadan hareketle ele almıştır.[9] Aydınalp ve Şengül'ün (2024) evlilik ve sekülerleşme ilişkisini ele alan araştırmaları ise nicel desen kullanılarak anket tekniği ile çalışılmıştır. Türkiye'de evlilik ve sekülerleşme ilişkisini konu alan din sosyolojisi alanındaki diğer araştırmalar ise (Amman, 2010; Çapcıoğlu, 2018; Öz, 2019; Durmuşoğlu, 2020) saha verisi olmaksızın çalışılmıştır. Türkiye'de aile, çocuk, evlilik ve boşanma konularında meydana gelen değişimin din çerçevesinden izlenmesi, kuşaklar arasında nasıl bir farklılığın oluştuğu nedenleriyle birlikte analiz edilmelidir. Bu çalışma evlilik beklenti ve tercihlerini sekülerleşme kavramı bağlamında kuşaklar arası perspektiften ele alarak bahsi geçen boşluğa katkı sunmayı hedeflemektedir.

[9] Ekinci (2020) Kürtlerin sekülerleşmesini dine/geleneğe bakışta, ibadetleri uygulamada, örf ve âdetlere uymada, flört, evlilik ve boşanma gibi pratikler bağlamında irdelemiştir. Evlilik beklenti ve tercihleri, bu saha araştırmasında odak noktayı oluşturmamış, ara bir bölüm şeklinde ele alınmıştır.

1.2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: SOSYAL İNŞACILIK, SEKÜLERLEŞME VE EVLİLİK

Bu bölümde, evlilik beklenti ve tercihlerinin sekülerleşme bağlamında incelemesine kavramsal çerçeve sağlayacak sosyal inşa yaklaşımının birikiminden nasıl faydalanılacağı gösterilecektir.

1.2.1. Sosyal İnşacılık: Yapı ve Fail İlişkisi

Sosyolojik kuramların içerisinde ortaya çıkan bölünmelerden biri, fail ya da yapı üzerine yapılan tek taraflı vurgulardan kaynaklanmaktadır. Ritzer'in (2011: 368, 369) deyimiyle mikro-makro aşırıcılık, 20. yüzyıl sosyoloji kuramlarının birçoğuna yansımıştır. Makro aşırı tarafta yapısal işlevselcilik ve çatışma kuramları bulunurken; mikro aşırı uçta sembolik etkileşimcilik, etnometodoloji ve alışveriş kuramı bulunmaktadır. 1960'lara gelindiğinde bu iki uç tutum eleştirilmiş ve toplumsal çözümleme düzeylerinin birbirinden uzaklaştırılmaması gerektiği öne sürülmeye başlanmıştır. Fail ve yapı ayrımından sentez ve bütünleştirmeye gidilmesi gerektiği fikri ön plana çıkmıştır. Bu noktada Peter L. Berger ve Thomas Luckmann'ın sosyal inşacılık olarak adlandırdıkları teorik öneri, paradigmatik bir etkiye sahip olmuştur (Öğütle ve Balkız, 2012: 34). *Gerçekliğin Sosyal İnşası* isimli çalışmada Berger ve Luckmann (2008: 3) gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini belirtmiş ve bu inşanın oluşum sürecini analiz etmiştir.

Berger ve Luckmann'ın (2008: 27-28) fail ve yapı arasında var olan diyalektiğe dikkat çektikleri sosyal inşa yaklaşımı, bu doğrultuda hem Durkheim'dan hem de Weber'den yapılan alıntılarla tanımlanmıştır. Durkheim'a yapılan atıf "sosyal olguları şeyler gibi inceleme" cümlesi üzerinden; Weber'e yapılan vurgu ise "sosyal olguları meydana getiren sübjektif biliş nesnelerine eğilme" kaidesi üzerinden yapılmıştır. Bu iki görüş arasındaki diyalektiğe odaklanan Berger ve Luckmann'a (2008) göre, toplum hem sübjektif hem de objektif bir yapıya sahiptir. Sosyal inşa yaklaşımının cevaplandırdığı temel soru, sübjektif anlamların nasıl objektif anlamlar hâline geldiği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu soruyla birlikte fail ve yapı arasında diyalektik bir ilişki kurmak suretiyle makro-mikro aşırıcılığa çözüm sunmak hedeflenmiştir.

Sosyal inşacılık yaklaşımında fail ve yapı arasındaki diyalektik ilişki; dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme kavramları aracılığıyla kurulmuştur. Buna göre bireylerin gündelik hayattaki sübjektif düşünce ve eylemleri, objektif gerçekliği doğuran unsurlardır (Berger ve Luckmann, 2008: 32). Sosyal inşacılık yaklaşımına göre, sosyolojik bir fenomen inceleme altına alındığında yapılması gereken, fenomene dair sübjektif süreçlerin ortak duyusal bilgilere, göstergelere ve şemalara dönüşerek nasıl nesnelleştikleri konusuna yani sübjektif anlamların nasıl nesnel anlamlar hâline geldiği hususuna açıklık getirmektir (Berger ve Luckmann, 2008: 52). Buna göre, gündelik hayata dair bilginin temelleri; sözü edilen sübjektif süreçlerin, ortak duyu inşasına konu olarak nesnelleşmesi ile meydana gelmektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 32).

Toplumsal yapının nasıl oluştuğu, sübjektif anlamların objektif anlamlar hâline nasıl geldiği sorularının cevabı Berger ve Luckmann'ın (2008) dışsallaşma, nesnelleşme ve içselleştirme kavramları aracılığıyla serimlenebilir. Bu üç aşama döngüseldir. Gündelik hayatın gerçekliğinin oluşumu, öncelikle bireyin davranışlarını dışsallaştırmasıyla başlamaktadır. Paloma (1996: 270) dışsallaştırmayı yeni gerçekliğin yapım süreci olarak tanımlar. Berger ve Luckmann'a (2008: 73-236) göre davranışın dışsallaştırılması demek, bireyin bir davranışı sıklıkla tekrar ederek onu bir kurum ya da rol haline getirmesi demektir. Mutatlaşan ve rutinleşen davranışlar genel bilgi stoku hâline gelerek kurumsallaşır. Yine, mutatlaşan ve sık sık tekrar edilen davranışlar bireyler arasında tipleştirmeye; ardından rollerin ortaya çıkmasına neden olur. Kurumsallaşan ve rol hâline gelen davranışlar sembolik evrenler aracılığıyla meşrulaştırılır. Meşrulaştırmanın amacı kurumsallaşmış nesnelleştirmeleri nesnel anlamda erişilebilir; öznel anlamda da makul hâle getirmektir. Meşrulaştırılan bu rol ve kurumlar nesnel hâle gelmiş olur. Nesnelleşen rol ve kurumlar aynı zamanda şeyleşmiştir, yani birey ürettiği davranışı değiştirebileceği düşüncesinden uzaklaşmıştır. Nesnel rol ve kurumlar buradan sonra yeni kuşaklar tarafından sosyalizasyon aracılığıyla içselleştirilmektedir. İçselleştirme aşaması esnasında bireyin fail yönü ortaya çıkmakta, rol ve kurumları revizyona uğratabilmektedir. İnsani tecrübe bütünlüğünün bilinçte alıkonulan, saklanan kısmı ise gelenek ve tortulaşmayı meydana getirmektedir.

Sosyal inşa yaklaşımı, fail ve yapı arasında kurmaya çabaladığı bu dengeye dair birtakım eleştiriler almıştır. Gorski ve Guhin (2017: 1121) sosyal inşa yaklaşımının temel eksikliğini, yapıya ilişkin açıklamasının yeterince eleştirel olmaması iddiası üzerinden dile getirmektedirler. Paloma (1996: 280) benzer bir eleştiride bulunarak Berger'i "muhafazakâr" olarak betimlemekte ve Berger'in, statükoya karşı alternatif gösterilen unsurların yararlı olduğu konusundaki açıklamasına oldukça şüpheli yaklaşmaktadır. Sosyal inşa kuramına yönelik bir diğer eleştiri, duyusal algı üzerinedir. Söz gelimi Friedman'a (2016: 77, 91) göre sosyal inşa yaklaşımı, toplumsal inşa sürecinin bir parçası olarak duyusal perspektiften ve algılardan (insan vücudu ve pratikleri, fiziksel eylem) bahsetmemektedir, oysa duyusal algı, dil ve etkileşim temelinde oluşan dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme aşamalarındaki kilit mekanizmadır. Bununla birlikte duyusal algı, sosyal inşa sürecindeki organize edilmiş uygulamalarla bilişsel ve algısal olarak nasıl başa çıktığımızın bilgisini sağlamaktadır. Berger ve Luckmann'ın, öznel gerçekliğin bireye nasıl nesnel ve ondan bağımsız gibi görünür sorusunu cevaplayamamalarının temel nedeni duyusal algının eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Dreher (2016: 66) Berger'e karşı çok kez geliştirilen, özellikle yapı üzerindeki tek taraflı vurgu eleştirisinin dayanaklarının sağlam olmadığını ileri sürmektedir. Buna göre Berger ve Luckmann'a (2008) ait *Gerçekliğin Sosyal İnşası* isimli eserde, güç yapılarının nesnel gerçekliğin bir bölümü olarak tekraren üretildiğini imleyen eleştiri doğru değildir. Sosyal inşacılığa göre bireysel bilgi stokuna dayanan öznel gerçeklik, insan üretimine ve dışsallaştırmaya müdahale ederek sosyal gerçekliğin nesnelleştirmesine yol açmaktadır. Berger ve Luckmann sembolik evren kavramı aracılığıyla, iktidarın ve elitlerin gücünü nasıl meşrulaştırdığını açıklamakta ve böylelikle bireyin öznel gerçekliği ile iktidarın oluşumu arasındaki boşluğu doldurmaktadır. Bununla birlikte bireysel aktörün öznelliğinin, nesnelleştirilmiş iktidara nasıl müdahalede ettiğini ve direndiğini de açılığa kavuşturmuş olmaktadır. Gergen (2018: 266) Dreher'in sözleriyle paralel iddialarda bulunmakta ve *Gerçekliğin Sosyal İnşası* isimli eserin sosyal bilimlerde ampirist temelciliğin statüsünün düşüşe uğradığı bir sırada, bu bağlama özgürleştirici katkılarda bulunduğunu belirtmektedir. Dreher (2016: 66) ve Gergen'in (2018: 266) bu iddialarının aksine Burr'a (2012: 185) göre sosyal inşa yaklaşımında görünüşe göre nesnel sosyal dünya, insan eylemi ve etkileşimi

aracılığıyla inşa edilmekte, fakat daha sonra bu inşa, insanın tepkide bulunması gereken nesnel bir gerçeklik hâlini almaktadır. Dolayısıyla birey sosyal dünyayı inşa etmekte, ama bunu dilediği gibi yapamamaktadır. Birey var olduğundan itibaren kendisinden evvel inşa edilmiş bir sosyal gerçekliğin içerisine girmekte ve orası birey için nesnel bir gerçeklik statüsünde bulunmaktadır.

Yapılan bu eleştiriler ışığında sosyal inşacılık yaklaşımında yapı-fail arasında kurulan diyalektiğin, öznelliğe ve nesnelliğe açtığı alan üzerinde ayrıca durulması gerekmektedir. Sosyal inşa yaklaşımında, sosyal düzenin dışsallaştırma esnasında üretilen insani bir ürün olduğunu belirtilmektedir. Buna göre sosyal düzenin kaynağı insandır, çünkü sosyal düzen süregiden insan faaliyetinin bir sonucudur. Olmuş bitmiş bir yapıdan ziyade devam edegelen bir süreç söz konusudur. Üstelik yalnızca insan faaliyeti sosyal düzeni üretmeye devam edebilmektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 79). Birey bir fail olarak nesnelleştirilmiş davranış tipleştirmeleriyle arasına mesafe koyabilmekte ve yeni kuşaktan olanlar, öncekiler tarafından oluşturulmuş kurumsal eylemlerden sapabilmektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 93). Kısacası her insan kendisinin de yorum kattığı bir gerçeklik görünümüne sahip olmaktadır (Polama, 1996: 273). Berger ve Luckmann (2008: 190-191) içselleştirme sayesinde dünyanın bireyler tarafından dönüştürülebilir ve daha az ihtimalle de yeniden yaratılabilir olduğunu dile getirmektedir. Bunun yanında nesnelliğe yapılan vurgudan bahsedilecek olursa, sosyal inşa yaklaşımında yapısallık nesnelleşme sürecinde ön plandadır. İnsani faaliyetin dışsallaşmış ürünlerinin nesnellik kazandığı aşama nesnelleşmedir. Buna göre kurumsal bir dünya, nesnel bir gerçeklik olarak deneyimlenir ve bireyin doğumundan önce gelen, bireysel anılardan etkilenmeyen bir tarihe sahiptir. Kurumsal dünya birey doğmazdan önce orada bulunur, öldükten sonra da orada olmaya devam eder (Berger ve Luckmann, 2008: 90). Dolayısıyla Berger ve Luckmann'a (2008) göre nesnel gerçeklik bireyin üzerinde ve dışında bulunan bir konuma tekabül etmektedir. Bununla birlikte Berger ve Luckmann (2008: 190-191) bireyin nesnel dünya içerisindeki davranış örüntülerine, tipleştirmelere ve rollere uyum sağladığını daha az ihtimalle de onları revizyona uğrattığından söz etmiştir. Sonuç olarak sosyal inşacılık yaklaşımı dışsallaştırma ve nesnelleştirme aşamalarındaki ayrımlar ile makro veya mikro uçlara savrulmamayı hedeflemektedir, fakat buna rağmen nesnel tarafa olan

vurgunun daha yoğun olduğu gözlemlenmektedir. Bu iddia, Berger'in (2011: 78) şu sözlerinde de gözlemlenebilmektedir: "Toplum, yalnız nesnel olarak kurumsal yapılarda değil, aynı zamanda öznel olarak ferdin bilincini oluşturma konusunda da düzen ve mananın koruyucusudur." Dolayısıyla burada toplumsal bağlamdan bağımsız bir bireysel bilincin varlığını gözlemlemek zorlaşmaktadır. Bu durum evlilik konusundaki izdüşümünde şöyle seyretmektedir. Evlilik beklenti ve tercihleri, eş seçimi ile ilgili unsurların temel biçimi toplum tarafından belirlenmekte, bireyin kendi dünyasını algılamaya ve tanımlamaya başladığı evlilik rolleri, değerleri ve anlamları belki de çok küçük değişiklikler dışında kendisi tarafından seçilmemektedir. Evlilik kurumu içinde yaşamak onu sürekli olarak değiştirse de birey tarafından dışsal ve hazır bir veri olarak keşfedilmektedir (Berger ve Kellner, 1964: 1). Tüm bu eleştiriler ile birlikte sosyal inşa teorisi; bireylerin gündelik hayatın akışındaki etkileşimlerin toplumsal yapıyı nasıl şekillendirdiğine dair açıklamalar yaptığı; kurumların nasıl meydana geldiği ve nasıl meşrulaştırıldığı üzerine akıl yürüttüğü; insanların paylaştığı ortak değer ve anlamların nasıl meydana geldiği üzerine araştırmalar yaptığı için toplum ve bireyin etkileşimine dair değerli bir çerçeve sunmaktadır.

Yapı ve fail arasında sosyal inşa yaklaşımının kurmayı hedeflediği diyalektik ilişki, "meşrulaştırıcı şemsiye" kavramsallaştırması ile daha vazıh bir düzleme yerleştirilebilir. Berger ve Luckmann'a (2008: 92-93) göre "meşrulaştırıcı şemsiye", içerisinde hem nesnel hem de öznel anlamları barındıran bir kavramsallaştırmadır. Meşrulaştırıcı şemsiye kurumsal dünyayı ve onun içerisindeki rolleri anlamlandırma, açıklama ve haklılaştırma işlevlerine cevap vermektedir. Bu şemsiyenin nesnel tarafa bakan yönü sosyalizasyon süreci ile birlikte öğrenilmelerine dayanmaktadır. Kavramın öznel tarafa bakan veçhesi ise önceki kuşaklar tarafından oluşturulmuş ve nesnelleşmiş kurumsal eylem ve rollerden sapmayı içermesinden kaynaklanmaktadır, fakat buna rağmen bireyler meşrulaştırıcı şemsiyeyi meydana getirirken toplumsal bağlamdan ari bir şekilde hareket edememektedirler. Sosyal inşacılığa göre, sosyoloji biliminde bir bilgi nesnesine karşı yaklaşım, hem nesnel/objektif gerçeklikten hem de öznel/sübjektif gerçeklikten yola çıkarak düzenlenmelidir. Bilginin temelleri hem sübjektif süreçlerde hem de bu sübjektif süreçlerin ortak duyu dünyası aracılığıyla nesnelleştiği yerde durmaktadır.

Sosyal inşa yaklaşımına bilhassa yapı lehine olan baskın vurgudan dolayı getirilen eleştiriler göz önünde tutulduğunda kuramın fail yönünün kuvvetlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Berger ve Luckmann'ın (2008: 32) çalışmalarında yaptığı gibi kuramsal yapılanma oluşturulurken fenomenolojinin kavramlarından yararlanılacak; sentezci bir yaklaşım takip edilecektir. Bu sebeple öncelikle özet bir şekilde yaklaşımın temel düşüncelerine yer verilecek; ardından sosyal inşacılık yaklaşımı dikkate alınarak yapılacak bir çalışmada fenomenolojiden nasıl faydalanılacağı üzerinde durulacaktır.

Sosyal inşa yaklaşımı oluşturulurken Durkheim'ın "sosyal olguları şeyler gibi inceleyin" yaklaşımı ile Weber'in "sosyolojinin bilme nesnesi eylemin öznel anlam bileşimidir" düsturunun birleştirdiği belirtilmişti. Berger ve Luckmann (2008) bu sentezi yaparken Schutz'un fenomenolojik sosyolojisini temele almıştır. Buna göre toplumsal bir fenomen ele alınacağı zaman, öncelikle sübjektif anlamlardan oluşup olgular hâline gelen bilgi stokları ve tipleştirmelerden faydalanılmalıdır (Öğütle ve Balkız, 2012: 35). Fenomenolojiden etkilenen sosyal inşacılık yaklaşımına göre, sosyoloji biliminde gerçeklik analizinin nesnesi gündelik hayattır, çünkü gündelik hayat, bireylerin düşünce ve davranışlarını doğurur. Gündelik hayat içerisinde bireylerin sübjektif süreçleri öznellikler arası ortak duyu dünyasının inşa edilmesi aracılığıyla nesnelleşir ve böylelikle gerçeklik oluşur (Berger ve Luckmann, 2008: 32). Buna göre toplumsal bir fenomen inceleme altına alınırken gündelik hayat içerisinde bireyler tarafından süregelen şekilde yaratılan ortak duyu bilgisi, analiz nesnesi olarak kullanılmalıdır. Böylelikle bireylerin öznel tecrübelerinden yola çıkılarak topluma ait farklı anlam yapıları ve bilincin ortak yönelimsel karakteri açığa çıkarılır. Bu çözümleme ile sosyal inşacılık yaklaşımındaki "sübjektif öğelerin nasıl objektif kategoriler hâline geldiği" sorusu fenomenolojiden faydalanılarak çözüme kavuşturulmaya çabalanır.

Sosyal inşa yaklaşımına göre bireyin öznel tecrübeleri ile toplumun anlam yapıları arasındaki ilişkinin ortaya çıkması diyalektik bir süreçle sağlanır. Bu sürecin işleyişini fenomenoloji ve sosyal inşa kuramı arasındaki ilişkiyi netleştirmek için burada izah etmek gerekmektedir. İlk olarak bireylere gündelik hayatın gerçekliği önceden nesnelleşmiş, birey henüz sahneye çıkmadan önce objektif süreçler içerisinde

oluşturulmuş gibi görünür, fakat bu esnada dil, bireye zorunlu nesnelleşmeler sağlayarak hayatı anlamlı nesnelerle doldurur. Bu zorunlu nesnelleşmeler sayesinde birey toplumun teknik jargonu içinde adlandırılmış, konserve açacağından; spor arabaya kadar bu jargon ile düzenlenmiş insani ilişkiler ağının içinde yer alır. Bununla birlikte birey ortak dünyaya ilişkin diğerleri ile özdeş bir perspektife sahip olmadığının farkındadır, ama dünyaya ilişkin kendi anlamları ile diğerlerinin anlamları arasında bir mütekabiliyetin -ortak duyu bilgisinin- olduğunu da bilir (Berger ve Luckmann, 2008: 34-37). Sosyal inşa yaklaşımında "söyleşme" gerçeklik idamesinin en önemli aracı olarak imlenmektedir. Bu anlamda dil, gerçekliği idame ettirdiği gibi onu değiştirebilecek özelliğe de sahiptir. Sözgelimi, birey dinî inancı hakkında şüpheye düşüp üzerinde tartıştığında sözü edilen şüpheler birer gerçek hâline gelir ve kişinin bilincinde gerçeklik olarak nesnelleşir. Din hakkındaki tatminsizlikler üzerine etraflıca konuşmak, gerçekliği idame ettiren ve değiştiren bir aygıt olmuştur. Söyleşmenin bu gerçeklik oluşturan etkisi sosyal inşa yaklaşımında "dilsel nesnelleşme" olgusuyla tarif edilmektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 221-222).

Dilsel nesnelleşmeleri inceleme nesnesi yaparak toplumsal bir fenomeni işlemek, bireysel davranış ve düşüncelerin nasıl toplumsal kurum ve kabuller hâline geldiğini gösterecek; böylelikle yapı ve fail arasındaki denge mikro perspektife vurgu yaparak sağlanmış olacaktır. Wolf ve Wallace (2004: 325) Berger ve Luckmann'ın fenomenolojik çözümlemesinin günlük hayatın burada ve şimdi olan gerçekliğin öznel olarak deneyimlenmesi üstünde odaklandığını belirtir. Sözü edilen gerçeklik kendi içinde tamamlanmış bir dünya oluşturmaz; gündelik hayatın gerçekliği, özneler arası ve paylaşılan dünyadır. Toplumsal gerçekliği meydana çıkaran unsur toplumsal etkileşimdir ki bu da yüz yüze etkileşimde ortaya çıkar. Sosyal inşacılık fenomenolojiden yaptığı alıntılarla, kendi bünyesine kuramsal bağlamda mikro yöne ağırlık veren bir bagaj sağlamıştır. Bununla birlikte sosyal inşacılığın makro yapılara vurgusu, diyalektik terazide hâlâ mikro tarafa nazaran ağır gelmektedir. Sonuç olarak sosyal inşa yaklaşımı, toplumsal gerçekliğin oluşumu, idamesi ve değiştirilmesi konularında mikro yaklaşımlar sergileyen yöntemlerden faydalanmakla birlikte; mikro kaygılara odaklanmanın ötesine geçerek tarihî toplumsal yapıları ve onlardaki değişimi ele almada bir veri olarak kullanmaktadır (Polama, 1996: 279).

1.2.1.1. Nesnel ve Öznel Gerçeklik

Sosyal inşa yaklaşımının ele aldığı bilgi nesnesinin nesnel ve öznel olmak üzere iki ucunu sivrilttiği belirtilmişti. Nesnel gerçeklik nesnelleştirme aşamasında; öznel gerçeklik ise içselleştirme aşamasında açığa çıkmakta idi. Bu kavramların sosyal inşa yaklaşımındaki işlevinden bahsedilecek olursa Berger ve Luckmann (2008) fail ve yapı dengesini kurmak için "öznel gerçeklik" ve "nesnel gerçeklik" kavramlarını kullanmıştır. Bu kavramlarla eş anlamlı olarak "sübjektif anlam" ve "objektif anlam" kelimeleri de kullanılmıştır. Buna göre öznel gerçeklik bireysel davranış ve tercihleri, kimliği, gündelik rutinleri ve bilinci (Berger vd., 1985: 25) kapsamakta; nesnel gerçeklik ise kurumları, rolleri, tipleştirmeleri ve davranış örüntülerini içermektedir.[10] Berger ve Luckmann'a (2008: 189) göre toplum hem nesnel/objektif hem de öznel/sübjektif bir gerçeklik olduğu için topluma dönük her uygun teorik anlayışın bu iki veçheyi de kavraması zorunludur. Bu çalışmada nesnel gerçeklik veçhesi mutatlaştırma, tipleştirme, kurum, roller, şeyler kavramları aracılığıyla; öznel gerçeklik veçhesi ise meşrulaştırma, sosyalizasyon, yer değiştirme kavramlarıyla serimlenecektir.

1.2.1.2. Sosyal İnşacılığın Nesnel Gerçeklik Üzerine Kavramsal Repertuvarı: Mutatlaştırma, Tipleştirme, Kurum, Roller ve Şeyler

Bu bölümde "mutatlaştırma", "tipleştirme", "kurum", "roller" ve "şey" kavramları açıklanırken, kavramların nesnel gerçekliğe tekabül eden yönleri aydınlatılacaktır.

Kavramlardan ilki olan "mutatlaştırma", insan davranışlarının birer alışkanlık hâline gelmesidir. Etkileşim düzeyinde bulunan ve çokça tekrar edilen eylemler, bir süre sonra diğer insanlar tarafından kalıba dökülür ve bir model hâline getirilir. Bu kalıba dökülen model davranışların gelecek kuşaklar tarafından aynı biçimde kullanılması da mutatlaştırmayı ifade eder. İnsan faaliyetinin mutatlaşması, bu

[10] Nesnel ve öznel gerçeklik kavramları ile "nesnelcilik" ve "öznelcilik" yaklaşımları -diğer isimleriyle pozitivizm ve idealizm veyahut anlamacı (yorumlayıcı) ve açıklayıcı yaklaşım- kastedilmemektedir. Sosyal inşa yaklaşımına göre nesnel ve öznel gerçeklik kavramları, bilgi nesnesini incelerken fail-yapı /mikro-makro dengesinin gözetilmesine hizmet etmektedir (Berger ve Luckmann, 2008 :73,190).

davranışın kurumsallaşması ile eş anlamlıdır (Berger ve Luckmann, 2008: 80-82). Kurumsallaşmanın gerçekleşmesi için mutatlaştırılmış davranışların bireyler tarafından karşılıklı olacak şekilde tipleştirilmesi gerekmektedir. "Tipleştirme", yüz yüze karşılaşmalarda ötekini anlamayı, onunla münasebete girmeyi ve etkileşim oluşturmayı sağlayan süreçtir. Sosyal yapı, tipleştirmelerden ve bunlar aracılığıyla kurulan mükerrer etkileşim örüntülerinden oluşur. Söz gelimi eş arayışında olan biri, karşısındaki kişiyi bir fert olarak değil bir kategori olarak görmekte ve sözü edilen tipleştirici şemalar sayesinde eş adayını "evlenilecek erkek", "aile babası", "helal süt emmiş kadın" olarak kavrayabilmektedir. Bu şemalar yüz yüze durumda sürekli bir müzakere hâlindedir, yani bireylerin müdahalelerine açıktır (Berger ve Luckmann, 2008: 46-50).

Bu aşamada kurumlaşmanın nasıl meydana geldiğinden söz etmek yerinde olacaktır. Berger ve Luckmann (2008: 82-84) tipleşmenin meydana gelmesi ile beraber "kurum"ların oluştuğundan söz eder. Buna göre kurumların işlevi icra edilecek fiilleri ve onları icra edecek failleri tespit etmektir. Bu anlamda hukuk kurumunun suç teşkil eden filleri ve suç işleyen failleri tespit etmesi örnek verilebilir. Kurumların bir işlevi de tarihselliği ve kontrolü içermesidir. Tarihsellikten kasıt, tipleştirilen eylemlerin oluşum sürecidir ve her kurum bir tarihe sahiptir. Ayrıca her kurum bizzat var oluş itibariyle çok sayıda mümkün insan davranışlarını tek bir yola yönlendiren davranış modelleri oluşturduğu için kontrol mekanizmasına sahiptir. Sözgelimi, "evin direği erkek" tipleştirilmesi, "evin geçimini erkek sağlar" öncülünü içermekte ve bu tipleşmeden sapanlar, sosyal kontrol mekanizmasının "kılıbık", "içgüveysi", "hanım köylü" gibi alay ve küçümsemesine maruz kalmaktadır. Bilgi stokları ise kuşaklar arası aktarımı yapılan ve gündelik hayatta bireylerin erişebildiği depolardır, tipleştirmeler bu kaynaktan çıkmaktadır (Berger ve Luckmann, 2008: 61). Söz gelimi bir kadın ve erkek evlenmek istediklerinde önlerinde uymaları gereken bir prosedür vardır. Örneğin kadınla erkek anlaşır, söz takılır ya da nişan olur, gelin bohçası hazırlanır gibi bilgi stoklarından faydalanılır.

"Roller" ise tipleştirmenin ortak bilgi stokunda ortaya çıktığında ya da davranışların kurumlaşmasıyla görünür olmaya başlar (Berger ve Luckmann, 2008: 108). Roller kurumsal düzenin temsilcileridir. Kurumlar ancak roller aracılığıyla

bireylerin tecrübelerinde gerçek bir varlık olarak tezahür edebilirler. Ayrıca bireyler, üstlendikleri roller aracılığıyla nesnelleşmiş bilgi alanına sadece dar bilişsel anlamda değil aynı zamanda değerlerin ve duyguların bilgisi anlamında da girer. Sosyal bir fenomeni ele alan bir çalışma, mutlaka rollerin analizini yapmalıdır, çünkü rollerin analizi, bir toplumda nesnelleşen makroskobik anlam evrenleri ve bu evrenlerin birey tarafından öznel gerçeklik kazandığı alanları ortaya çıkardığı için önemlidir. Örneğin belirli bir sınıfta hâkim olan dinî görüşün hem makroskobik sosyal kökenleri hem de bireylerin bilincinde tezahür eden kısımlarını analiz nesnesi olarak kullanmak gerekmektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 110-115).

Nesnel gerçekliğe dair bir diğer kavram olan "şeyleşme", insana ait olguların insan üstü ya da gayri insani şekilde -bir kozmik yasa ya da takdir-i ilahinin tezahürü olarak- kavranmasıdır. Şeyleşme, insanın bizzat yaratıcısı olduğu dünyayı unutmasına, üretici ile ürün arasındaki diyalektik bilincin kaybolmasına denir. Nesnel bir dünyanın sosyal olarak kurulduktan sonra şeyleşme ihtimali hiç de uzak değildir. Bir başka şekilde ifade edildiğinde şeyleşme, nesnelleşme sürecinin en son aşamasıdır ve nesnelleşmiş dünyanın bir insan ürünü olarak kavranabilirliğini yitirmesi ve gayrı-insani, durağan bir olgu şeklinde sabitlenmesi sonucu meydana gelen bir evre olarak tanımlanabilir (Berger ve Luckmann, 2008: 30-31).

1.2.1.3. Sosyal İnşacılığın Öznel Gerçeklik Üzerine Kavramsal Repertuvarı: Meşrulaştırma, Sosyalizasyon, Yer Değiştirme

Öznel gerçekliğe dair üzerinde durulacak ilk kavram olan "meşrulaştırma", yeni bir kuşağın ortaya çıkmasıyla meydana gelir. Kurumsal dünya yeni kuşağın ortaya çıkmasıyla birlikte açıklanmaya ve haklılaştırılmaya gereksinim duyar. Bu anlamda A ve B, sosyal gerçekliğin ilk yaratıcıları olarak, hafızalarını kullanarak kurumların anlamını kavrayabilirler, fakat A ve B'nin çocuklarının kurumlara dair bilgisi kulaktan dolmadır (Berger ve Luckmann, 2008: 93). Bu sebeple meşrulaştırıcı formüllerle kurumların anlamını yorumlamak, sosyalizasyon süreci boyunca zorunlu hâle gelir. Bu anlamda yeni kuşak bir riayet problemi ile karşı karşıya kalmıştır ve sosyalizasyon aracılığıyla akış içerisindeki bu problem çözüme kavuşmaktadır. Kurumlar sosyalizasyon süreci içerisinde bireyin öznel anlamlarından bağımsız, kurumsal

tanımlamaların önceliğini savunan bir otorite iddiasında bulunur (Berger ve Luckmann, 2008: 92-94). Meşrulaştırma sürecinin işlevi, kurumsal nesnelleşmeleri nesnel anlamda erişilebilir, öznel anlamda ise makul bir hâle getirmektir ki bu sürecin sonunda toplumsal bütünleşme sağlanmış olur. Meşrulaştırma toplumsal düzeni, bireyin iştirak edebileceği kurumsal süreçler içermesi bakımından yatay bir bütünleşme ve makuliyet düzlemidir. Bu süreç bireysel biyografinin kurumsal düzenin dizileriyle öznel bakımdan anlamlı hâle gelmesini içerir. Bununla birlikte meşrulaştırma, normatif bir unsurla birlikte bilişsel bir unsura da sahiptir, çünkü bireye bir eylemi neden yapması ve yapmaması gerektiğini açıklar (Berger ve Luckmann, 2008: 135-137).

Birey ancak içselleştirme evresine ulaştığı zaman toplumun üyesi olarak kabul edilebilmektedir. Bunu sağlayan sürece ise "sosyalizasyon" denilmektedir. Sosyalizasyon süreci bir bireyin toplumun nesnel dünyasına tutarlı bir şekilde girmesidir. "Asli sosyalizasyon" bireyin çocukluk döneminde toplumun bir üyesi hâline gelmesi sürecini; "tali sosyalizasyon" ise asli sosyalizasyonu geçirmiş bireyin, nesnel dünyanın yeni sektörlerin içerisine girme sürecini ifade eder (Berger ve Luckmann, 2008: 191). Asli sosyalizasyona örnek olarak bireyin evlilik hakkındaki toplumda oluşan gerçekliğin farkına varması süreci verilebilir. Bu süreç, bireyin iç konuşma aşamalarıyla birlikte şu şekilde ilerlemektedir; "annemle babam evli"; "yaşı büyük olan akrabalarım da evli, teyzem mesela"; "herkes yaşı büyüyünce bir gün evleniyor" ve son olarak "kişi evlenmese olmaz." Bu son kanaat artık bireyin sadece somut ötekilerle değil soyut toplumla da özdeşleştiğini göstermektedir. Buna "genelleştirilmiş öteki"[11] denir (Berger ve Luckmann, 2008: 195). Genelleştirilmiş öteki bireyin bilincinde inşa edildiği zaman asli sosyalizasyon sona erer. Artık birey hem bir benlik hem de bir dünya sahibidir ama bunlar, olmuş bitmiş şeyler değil; süregelen, devamlı surette bireyler tarafından tekraren yaratılan süreçlerdir. Tali sosyalizasyon ise asli sosyalizasyondan bağımsız bir süreç değildir, nitekim asli sosyalizasyonun meydana getirdiği öznel gerçekliği sürdürme eğilimindedir. Örneğin ailede ev işlerini annenin yapması gerektiğini öğrenmek asli sosyalizasyon; ancak

[11] Berger ve Luckmann bu kavrasallaştırmayı Mead'den (2017) ödünç almıştır.

okulda erkek öğretmenin ev işleri yaptığını anlatması ile erkeklerin de ev işi yapabildiğini öğrenmek ise tali sosyalizasyonu ifade eder. Tali sosyalizasyon kurumsal alt dünyaların -okul, işyeri vb.- içselleştirilmesidir. Dolayısıyla tali sosyalizasyonun kapsamı iş bölümü ve sosyal bilgi dağılımıdır denilebilir (Berger ve Luckmann, 2008: 201, 204).

Öznel gerçekliğin değiştirilebilirliğini imleyen kavram ise "yer değiştirme"dir. Berger (2021: 83) yer değiştirmeyi şöyle ifade etmektedir: "Tam olarak bir kimsenin kendisini, her biri yeni imajını farklı potansiyel dönüşüme çevirecek sonsuz aynalar içinden algılaması"dır. Sosyal inşa yaklaşımına göre başarılı bir yer değiştirmenin meydana gelmesi için etkili bir makuliyet yapısına ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak bu makuliyet yapısı sayesinde birey, sosyal düzeni yeniden anlamlandırabilecek; kurum ve rollerle güçlü bir özdeşleşme kurulabilecek ve bununla birlikte bilişsel ve duygusal varlığını anlamlandırabilecektir (Berger ve Luckmann, 1967: 177). Yer değiştirme kısaca, anlam sistemlerinin değişimi olarak ifade edilebilir. Sosyal inşa yaklaşımında yer değiştirmeye örnek olarak din değiştirme verilmekte ve bu sürecin söyleşme aygıtının yeniden organize edilmesiyle meydana geldiğine değinilmektedir. Buna göre birey, diğerleri ile sürekli olarak girdiği diyaloglar ile beraber benliğini dönüşüme uğratır ve bilinçte "yer değiştirme" meydana gelir. Yer değiştirmenin meydana gelmesini sağlayan makuliyet yapıları "meşrulaştırıcı şemsiye" olarak ifade edilmektedir. Bu meşrulaştırıcı şemsiyelerle birlikte eski gerçeklik ve buna eşlik eden diğer unsurlar yeniden yoruma tabi tutulur. Bu durum "önceden şöyle düşünüyordum, ama artık biliyorum ki" şeklinde ifade edilir (Berger ve Luckmann, 2008: 228-231). Buna göre yer değiştirme kısaca bireyin bilincindeki anlam sistemlerinin değişimidir ve bu değişimin etkisi ile bireyin sosyal çevresini de değişime uğratması olasıdır (Berger, 2021: 86).

1.2.2. Sekülerleşme ve Sosyal İnşa Yaklaşımı

Bu bölümde, Berger'in yeniden kurguladığı sekülerleşme teorisi açımlanacak ve bu teorinin evlilik beklenti ve tercihlerinde meydana gelişimi analiz etmede nasıl kullanılacağı, kuşak kavramı dâhil edilerek gösterilecektir.

1.2.2.1. Peter Berger'in Sekülerleşme Teorisi

Çalışmada sekülerleşme teorisi, Casanova (2014), Taylor (Taylor ve Körpe, 2014), Asad (2007), Göle (1992), Stark'ın (1999) kullandığı çerçevede, seküler ile dinselin zorunlu ardışık bir dizilim hâlinde olmaksızın bir arada bulunuşunu, her ikisinin de ötekine yaklaşırken büründükleri hâlleri, yeniden yapılanan sınırlarını referans alarak; Berger'in sekülerleşme teorisi bağlamında açımlanacaktır. Berger, 1960'larda (1967) sekülerleşme ile modernite arasında zorunlu ve paralel olarak betimlediği ilişki biçimini 1990'larda (1999: 84) revize ederek modernliğin zorunlu olarak dinde zayıflamaya yol açacağı fikrini reddetmiştir. Kendisinin de katkıda bulunduğu sekülerleşme teorisinin yanlışlandığını belirtmiştir. Buna göre sekülerleşme teorisi hâlâ geçerliliğini korumaktadır, fakat teorinin özüne dair değiştirilmesi gereken birtakım hususlar mevcuttur. Söz gelimi, din ile modernite arasında biraz daha karmaşık bir ilişki ön görmek daha makuldür, çünkü modernite bazı hususlarda sekülerleşmeye sebep olabilirken bazı durumlarda dinî hareketliliğe sebep olabilmektedir. Modernitenin din üzerindeki izdüşümü, homojen bir dinî yorumun otoritesindense dinî çoğulculuğu esasa alan bir düzlemi öncelemektedir (Berger, 1999: 85). Bununla beraber Berger sekülerleşme olgusunu incelerken modern toplumdaki somut altyapısal süreçlerle, olay ve olgularla, tarihsel arka planla beraber ilintilendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu bakımdan din, toplumdaki diğer yapı ve süreçlerle ilişki içerisinde bağımlı bir değişkendir. Bu şekilde düşünmek sekülerleşme olgusunu, ruhun ve zihnin esrarengiz bir şekilde ilahi lütuftan düşmesi şeklinde yanlış yorumlamanın önüne geçecek ve tanrısal lütuftan düşünün sebebinin toplumsal ve yapısal süreçlere dayandığı gözlemlenebilecektir (Berger, 2011: 228-229). Gorski ve Guhin'e (2017: 1124) göre Berger, bu toplumsal yapı ve süreçlerden bahsederken ekonomik alt yapıya odaklanmakta; siyasi üst yapıyı göz ardı etmektedir. Söz gelimi Berger, birçok noktada endüstriyel kapitalizmin sekülerleşme sürecinin yapısal itici gücü olduğunu savunmakta iken; çalışmalarında kilise ve devlet ilişkisi hakkında söyleyecek çok az şey barındırmaktadır.

Berger'in sekülerleşme konusundaki fikirleri zamanla değişmiştir. Berger (2014: 5-53) eski sekülerleşme paradigmasına katkıda bulunacağını umduğu yeni

sekülerleşme paradigmasını eski sekülerleşme teorisinin reddi olarak değil; modifikasyonu olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Çalışmada ileri sürülen yeni paradigma, dinî inançlar ve grupların çoğulculuğu anlamına gelen birinci çoğulculuğa katkı olarak sunulan "ikinci çoğulculuğu" merkeze almaktadır. İkinci çoğulculuk, dinî ve seküler söylemlerin bir arada bulunmasını ifade etmektedir. Bu teze göre çoğulculuk küresel bir fenomen hâlini almıştır. Nitekim İslam ülkelerinin modernleşmesi esnasında dinî ve seküler söylemler sık sık yan yana yer almakta ve dinin toplum için makuliyet yapısı olmasını ima eden kutsal şemsiye, seküler şemsiye ile bir arada durmaktadır. Berger (1999: 87) revize ettiği teorisinde din fenomeninin dokunulmazlığını imleyen desekülarizasyon kavramını ve sekülerleşme ile desekülerleşme kavramları arasındaki ilişkiyi ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca, modernleşmenin hem seküler oluşumlara hem de deseküler pratiklere yol açacağından, din sosyolojisinin en önemli konusunun bu ikisi arasındaki geçiş ve etkileşimleri incelemek olduğundan söz etmektedir. Modernitenin değerler ve inançlar üzerindeki deforme edici ve itibarsızlaştırıcı etkisi, bireyi değerlerine şüpheci bir tutum takınmaya ittirmiş, ama birey bu tereddüt verici tutum içerisinde fazla kalamamış, kuşku yükündense mutlak bir inancı yeğlemiştir. Bu bakımdan Berger İslam'ın "dini teslimiyete vurgu yapan etkin bir diriliş hareketi" olduğunu belirtmekte ve bunun nedeninin İslam'ın sosyal, kültürel, ekonomik anlamda bireylere sunduğu şüphe içermeyen kesin kararlar olduğunun altını çizmektedir. İslam kapitalizm, çoğulculuk, demokrasi ile uzlaşım göstermiş ve seküler olan ile dinsel olan harmanlanmıştır (Berger, 1999: 87-88):

> "İslami hareket kendilerini ilerici olarak tanımlayan entelektüellerin iddia ettikleri gibi kesinlikle daha az modernize olmuş veya "gerici" olarak nitelendirilebilecek bir toplum peşinde değildir. Hatta aksine bu hareket modernleşmiş şehirlerde daha güçlüdür ve bazı ülkelerde de Batı tipi yüksek eğitim almış insanlar tarafından tasvip görmektedir. Birçok üst sınıftan ailelerin kız çocuklarının başörtüsü ve İslami iffet prensibinin gereği olan bir giyim tarzını tercih ettikleri Mısır ve Türkiye buna örnek gösterilebilir."

Berger dinin yön verici anlamlılığının, sübjektif bilinç tarafından inandırıcılığını kaybettiğini ve yaşamın kesitlerine dinden farklı anlam evrenlerinin yanıt vermesinin beklenmekte olduğunun altını çizmiştir (Berger, 1985: 92). Dinî

çoğulculuk kavramsallaştırmasına göre realitelere dair dinî tanımlar genel kabul görme vasfını kaybetmiş ve inanç bir tercih meselesi hâline gelmiştir (Berger, 1985: 94). Bunun sonucunda sembolik evren yaratımı güçleşmiştir (Berger, 1985: 127). Din yaşamda odak noktası olma önceliğini kaybetmiş olmakla birlikte evlilik, ölüm ve doğum gibi önemli dönemeçlerde bireye eşlik etmeye devam etmiştir (Berger, 1985: 93). Ukah ve Wilks (2017: 1151) dinî çoğulculuk tezinin Berger'in özne ve süreçlerden daha çok sistem ve kurumlar üzerine eğildiği eleştirilerine (Polama, 1996: 280; Gorski ve Guhin, 2017: 1121) karşı bir yanıt mahiyetinde olduğunu iddia etmektedir çünkü bu tez dini, bireyleri merkeze alarak işlemekte ve aşağıdan yukarıya bir din yaklaşımı sergilemektedir. Buna rağmen Ukah ve Wilks (2017: 1154) Berger'in teorisinin, öncelikle Avrupa deneyimine dayanan ve Avrupa dışı toplumlardan ve deneyimlerden çok sınırlı veri alan ya da hiç veri almayan Weber'e dayandığı için eleştirmektedir.

Weber'den yaptığı alıntı ile beraber Berger (1995) sekülerleşme sürecinin başlangıcından bahsettiği bir makalesinde modern tarihin en önemli motifinin rasyonelleşme olduğundan söz etmektedir. Berger (1995) bu bağlamda, rasyonelleşme olgusunun köklerinde dinin bulunduğunu dile getirmektedir. Bu bakımdan Berger'e (2011: 227-228) göre din bağımlı bir değişken olabildiği gibi bazı durumlarda da biçimlendirici güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Weber'in iddia ettiği üzere kutsal kitap geleneğinden kaynağını alan dinî olaylar, modern seküler dünyanın oluşumunda etkili olmuştur. Buraya kadar söz edilenlerden hareketle denilebilir ki Berger'in sekülerleşme sürecine bakışı tek yönlü biçimde neden sonuç ilişkisi içeren bir bakış açısından diyalektik sürece öncelik veren bir açıya doğru evrilmiştir. Nitekim Berger'e göre din ve toplum arasındaki ilişki diyalektik biçimde incelendiği taktirde mekanist nedensellikten ya da tek yanlı idealist ve materyalist açıklamalardan kurtulabilir.

Berger'in sekülerleşme süreci hakkındaki fikirlerinin değişimi, esas olarak sosyolojik inceleme nesnesine bakış açısındaki değişim ile bağlantılıdır. İnceleme nesnesi üzerinde diyalektik bir süreç yürütmek gerektiğini iddia eden Berger'e göre sekülerleşme; "farklılaşma tezi ve meşrulaştırıcı şemsiyenin değişimi" olarak ele alınacaktır.

1.2.2.2. Farklılaşma Tezi ve Meşrulaştırıcı Şemsiyenin Değişimi

Sekülerleşme olgusunun yansımalarını bir çalışmada sağlıklı bir şekilde inceleyebilmek için hem toplumsal yapıya hem de bireylerin tercih ve davranışlarına odaklanmak gerekmektedir. Nesnel sekülerleşme dinin devletin otoritesinden ve meşruiyetinden uzaklaşması ve siyasal olanın dinî olandan kurumsal bir farklılaşmasını içerimlerken; öznel sekülerleşme bilincin sekülerleşmesini, yani bireyin kendi hayatına geleneksel dini kodlardan ziyade seküler akıl yoluyla bakmasını ima eder. Yeterli bir sekülerleşme analizi, başlangıç noktası olarak, nesnel ve öznel sekülerleşme süreçleri arasındaki karmaşık, dinamik, karşılıklı ve çatışmalı etkileşimin tanınmasını almalı ve bu etkileşimin tarihsel ve karşılaştırmalı bir analizini sağlamaya çalışmalıdır (Keyman, 2007: 219-220).

Berger'e (2011: 226) göre sekülerleşme, bireysel düzlemde içerisinde yaşanılan gerçekliği, din ile anlamlandırmanın ve gerekçelendirmenin makul olmaktan çıkması; toplumsal düzeyde ise toplum ile kültürün, dinî kurumların ve sembollerin egemenliğinden uzaklaşması, devlet ile dinin birbirinden ayrılması sürecidir. Buna göre sekülerleşme, toplumsal ve yapısal bir süreçten fazlasını ifade etmektedir. Sanat, felsefe ve edebiyat gibi alanlarda dinî sembollerin kaybolması ve bunlardan daha önemlisi bilimin dünyada otonom ve seküler bir bakış açısı ile yer edindiği gözlemlenen bu süreçte sekülerleşme, kültürel ve düşünsel yaşamın tamamını etki altına almaktadır. Dolayısıyla sekülerleşmenin bilince dönük bir tarafı da bulunmaktadır. Bu süreç, modern benliğin oluşumunda dinin rolünün kademeli olarak azalmasını içermektedir. Bu anlamda sekülerleşme hem kurumsal bir nitelik kazandığı "nesnel bir sosyal-yapısal süreç" olarak hem de modernite toplumda yayıldıkça daha fazla insanın dünya merkezli bir yaşam tarzı tercih ettiği ve kendi hayatlarını dinî yorumlardan yararlanmadan yaşadıkları "öznel bir kültürel süreç" olarak kendini göstermektedir (Berger, 2011: 197).

Berger'e (1999: 95) göre din hem toplumsal hayatta hem de bireylerin kişisel fikir ve düşüncelerinde etken rol oynama yetkisini kaybetmiştir. Nesnel sekülerleşme yani dinin kamusal alandan uzaklaşması "farklılaşma tezi" ile ifade edilmektedir (Berger, 2008: 227). Berger (2011: 231) nesnel sekülerleşmeyi devlet bağlamında

işlerken küresel eğilimin, siyasal eylemin dinî meşrulaştırmanın etkisinden kurtarılması şeklinde olduğunu belirtmektedir. Bunun en önemli neticelerinden biri dinin artık devlet üzerinde takviye edici merkezi güç olma özelliğini kaybetmesidir. Nesnel sekülerleşme, modern devletin rasyonelleşerek yapı ve ideolojisini endüstriyel üretime göre ayarlamaya başlamasıdır. Bu durumda sekülerleşme ekonomik alandan siyasal alana doğru hızlı bir yayılım sağlar ve devlet ile ilgili dinî meşrulaştırmalar işlevini yitirir (Berger, 2011: 234). Öznel sekülerleşmeyi ifade ederken ise Berger ve Luckmann'ın (2008) bireyin fail yönünü vurgulandıkları içselleştirme aşamasındaki "meşrulaştırıcı şemsiyenin değişimi" kavramsallaştırması kullanılacaktır. Nitekim Berger'e (2011: 225, 226) göre dünyayı din ile birlikte meşrulaştırma hem toplumsal kurumlar açısından hem de bireysel biyografi açısından işlevini yitirmiş ve hem sözü edilen toplumsal kurumlar hem de günlük hayat rutini anlamsızlık problemi ile karşı karşıya gelmiştir. Bunun yanında sekülerleşme sürecinin bilinç düzeyine yansıması, bireyin dinî konular hakkında kararsız davranış ve tutumlar gerçekleştirmesi yani dinin bir tercih meselesi hâline gelmesi ile kendini göstermektedir.

1.2.2.3. Sosyal İnşacılık: Sekülerleşme, Evlilik ve Kuşaklar

Berger (2011: 230) sekülerleşmenin etkisinin toplumsal yapı ve kurumlarda birbirinden farklı yoğunluklar gösterdiğini iddia etmektedir. Berger'e göre sekülerleşmenin menşei, kapitalizm ve endüstriyel süreçlerle ilgili olarak ekonomik alandır. Bu sebeple ekonomik alana oldukça yoğun olarak etki eden sekülerleşme, bu alandan uzaklaştıkça etkisini azaltmaktadır. Berger'e göre fabrikanın kapısına gelince duran din, sıra aile kurumuna gelince etkisini sürdürmeye devam etmektedir. Oldukça görünür bir örnek olarak, dinin sembolik etkisi, evlilik törenlerinde varlığını hissettirmeyi sürdürmektedir. Berger (2011: 235) din ve aile arasındaki bağı şöyle özetlemektedir:

> "Din ile aile arasındaki sembolik bağ, kuşkusuz, aslında bir tür çok eski zamanların akrabalık kurumlarından kaynağını alan kadim bir bağdır. Şu hâlde bu bağın belli durumlarda devam etmesine yalınkat bir biçimde kurumsal bir "hayatta kalma" olarak bakmak mümkündür. Fakat daha ilginç olan nokta, ailenin dini ölçülere göre meşrulaştırılmasının sözgelimi çağdaş Amerikan orta sınıfında olduğu gibi, önemli ölçüde dünyevileşen tabakalarda bile yeniden ortaya çıkmasıdır."

Berger (2011: 235) sekülerleşme sürecinde sembolik evren olarak dinin, aile ve evlilik kurumu içerisinde meşrulaştırıcı şemsiye olarak kullanılmaya devam ettiğini belirtmektedir. Bununla birlikte bu devamlılığı "hayatta kalma" olarak nitelendirmektedir. Bu sebeple evlilik kurumunda sekülerleşme meydana gelmediğini belirtmek doğru bir çıkarım olmayacaktır. Berger yalnızca sekülerleşmenin aile kurumundaki etkisinin diğer başka alanlara özellikle ekonomik alana nazaran daha az yoğunlukta hissedildiğini dile getirmektedir.

Berger ve Luckmann'a (2008: 79, 93) göre sosyal düzende yer alan bir kurumdaki değişimin kaynağı insandır, çünkü sosyal düzen süregelen bir insan davranışının neticesinde meydana gelmektedir. Birey var olan tipleştirmelere ve kurumlara mesafe koyabilmekte ve kurumsal eylemlerin dışına çıkabilmektedir. Bununla birlikte Burr'a (2012: 185) göre birey, sosyal dünyayı inşa etmekte ama bunu dilediği gibi yapamamaktadır. Birey var olduğundan itibaren kendisinden evvel inşa edilmiş bir sosyal gerçekliğin içerisine girmekte ve orası birey için nesnel bir gerçeklik statüsünde bulunmaktadır. Buna istinaden toplum, bireyin bilincinde asılı hâlde kalmaktadır. Buna göre sekülerleşmenin evlilik üzerindeki etkisi bireyin seçim ve tutumları ile birlikte ele alınmalı ayrıca yapısal normlar da bu değişimin analizine dâhil edilmelidir. Dolayısıyla sekülerleşme ve evlilik arasındaki ilişkiyi saptamak ve bu ilişkiyi hem nesnel hem de öznel bir gerçeklik olarak incelemek için dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme olmak üzere üç döngüsel sürecin (Berger ve Luckmann, 2008: 73-236) evlilik ve sekülerleşme sürecine uygulanması gerekmektedir. Sosyal inşacılığın kuşaklar arası değişimi nasıl ele aldığına gelindiğinde kurama göre sosyal düzene dair değişim, içselleştirme aşamasında ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni, nesnelleştirmenin meydana gelmesinden sonra kurumsal dünyanın meşrulaştırılmaya, makul hale getirilmeye ihtiyaç duymasıdır. Berger ve Luckmann (2008: 92, 93)meydana gelen bu değişimin nedenini, sosyal dünyanın ilk yaratıcıları ve onlardan meydana gelen çocuklar üzerinden kuşak terimini kullanarak açıklamaktadır. A ve B için sosyal düzene ait kurumları ve rolleri anlamlandırmak zor bir durum değildir, çünkü A ve B, sosyal dünyanın ilk yaratıcıları olmaları dolayısıyla hafıza güçlerini kullanarak kurum ve rollere dair gerekli haklılaştırma ve açıklamayı yapabilmektedirler. Bunun yanı sıra A ve B'den meydana gelen çocuklar, aynı

hafızadan yoksundurlar; kurum ve roller, onlar doğmazdan evvel anne ve babaları tarafından nesnelleştirilmiştir. Oysa yeni kuşağın[12] da sosyal düzene ait bu unsurları, anlamlı kılmaları gerekmektedir. Dolayısıyla burada meşrulaştırıcı şemsiyenin kullanımı zorunlu hâle gelmektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 92, 93).

Yeni kuşak, kurumları anlamlandırmaya ya da açıklamaya çalışırken önceki kuşağın aşina olduğu rol, norm ve tercihlere karşı mesafeli bir tutum sergileyebilmekte ve onlardan sapabilmektedir. Nitekim Berger ve Luckmann (2008: 93) başkaları tarafından oluşturulmuş kurumsal eylemlerden sapma göstermenin oldukça muhtemel olduğunu dile getirmektedir. Bu sırada birey, ortak dünyaya ilişkin önceki kuşak ile özdeş bir perspektife sahip olmadığının farkındalığa sahip olmakta, ama dünyaya ilişkin kendi anlamları ile diğerlerinin anlamları arasında bir mütekabiliyetin -ortak duyu bilgisinin- olduğunu da bilmektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 34-37). Buna göre yeni kuşak, kullandıkları meşrulaştırıcı şemsiye itibariyle ebeveynlerinkinden farklılaşmakta ve önceki kuşağa ait sosyal rollere karşı mesafe alabilmektedir.

Bu çalışma, Berger ve Luckmann'ın (2008: 93) başkaları tarafından oluşturulmuş kurumsal eylemlerden sapma göstermenin muhtemel olduğu iddiasından yola çıkarak yeni kuşağın evlilik kurumu dâhilinde eş seçimi yaparken ebeveynlerinden farklı bir tutum sergilediğini iddia etmektedir. Evlilik kurumuna dair hali hazırda nesnelleşmiş şekilde sunulan rol ve normlar, yeni kuşak tarafından açıklanmaya ve haklılaştırılmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Bu yüzden, yeni kuşaktaki bireyler öncekilerden farklı bir meşrulaştırıcı şemsiye kullanmakta ve eski kuşağın alışageldiği rol, norm ve tercihlere karşı mesafe geliştirmektedir. Berger ve Luckmann'ın (2008: 228-231) kavram stokundan hareketle buradaki değişim için "yer değiştirme" kavramsallaştırılması kullanılacaktır. Buna göre bireyler evlilik kurumu ve eş seçimine dair ebeveynlerinden farklı anlam sistemleri kullanmakta ve makuliyet yapılarını değişime uğratmaktadır. Bireyler yeni edindikleri makuliyet şemaları ile

[12] "Bir kuşak, bir toplumun yaklaşık olarak aynı zamanlarda doğan üyelerinden oluşan yaş gruplarının bir biçimidir" (Marshall, 1999: 439). Kuşak kelimesi Türkçede soy birliğini imlemek için "nesil" ve "jenerasyon"; sosyal yöne çekilerek akran grubu ifade etmek için "kohort" şeklinde de kullanılmaktadır (Odabaşı: 2024:127). Bu çalışmada kuşak (generation) kavramı, ortak tarihi ve kültürel zemini paylaşan, aynı tarihsel kadere katılan, benzer beklenti ve deneyimlere sahip olan yaş grubu anlamında kullanılmıştır (Mannheim, 1952 [1927/1928]: 302).

beraber eş seçim kriterlerini yorumlamakta ve bunlara uygun bir meşrulaştırıcı şemsiye tercih etmektedirler. Bireylerdeki bu değişim söyleşme aygıtları aracılığıyla meydana gelmekte; bireyler, öteki ile diyalog esnasında yeni anlam sistemlerine dâhil olmaktadırlar (Berger ve Luckmann, 2008: 228-231). Dolayısıyla yeni kuşak, ebeveynlerinden farklı olarak eş seçimi yaparken sembolik evren olarak dini meşrulaştırıcı şemsiye olarak kullanmayı tercih etmemekte ya da bu hususta kararsız davranmaktadır. Berger'in bu konu hakkındaki deyişiyle yeni kuşak açısından dinî gelenekler değişmez bir hakikat olmaktan çıkarak bireylerin tercih mercii hâline gelmektedir (Berger, 2011: 252).

1.2.3. Sosyal İnşacılık ve Evlilik

Berger ve Kellner'e (1964: 3) göre sanayileşmenin getirdiği toplumsal değişim neticesinde kurumlar bireyin karşısına son derece güçlü, anonim ve anlaşılmaz "şeyler" olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum bireyi özel alana yönlendirmiş, birey özel alanda kendini gerçekleştirmenin ve anlamanın yollarını aramaya koyulmuştur. Berger ve Kellner (1964) evliliği modern toplumda iki yabancının bir araya gelip kendilerini yeniden tanımladıkları dramatik bir eylem açıklamaktadır. Dramanın baş kahramanları, her biri biyografik olarak mevcut bir deneyim stokuna sahip iki kişidir. Bu bireyler evlilik kurumu içerisinde kendilerini yeniden tanımlar ve deneyim stoklarını bu süreç içerisinde değişikliğe uğratırlar (Berger ve Kellner, 1964: 5). Bireyler ötekilere ve kendisine dair olan nesnelleştirmeleri içselleştirir ve bunun neticesinde gerçeklik daraltılmış ve sabitlenmiş olur (Berger ve Kellner, 1964: 8). Evlilik toplumsal olarak kurulmuş bir sistemdir, bu sistem içerisinde insanlar evliliğe belirli bir düzen atfederler, bu hem öznel hem de nesnel öğeleri içeren bir gerçektir. Öznel olandan kasıt evliliğe dair gerçekliğin insana anlamlı gelmesidir, nesnel olandan kasıt ise aslında insan ürünü olan evliliğe dair toplumsal düzen ve kurumsal dünyadır (Alison Wolf ve Wallace, 2004: 324).

Berger ve Kellner'e (1964: 1-2) göre Durkheim'dan bu yana evliliğin anomiye karşı koruma işlevi gördüğü iddiası bir klişe hâlini almıştır. Eğer evlilik ile ilgili olarak; yokluğu ile bağlantılı şekilde anomik durumlardan söz ediliyorsa, o hâlde var olduğu yerlerde inşa ettiği nomik süreçlerden de uygun şekilde bahsedilmelidir. Buna

göre Berger ve Kellner'e (1964) göre evlilik nomos inşa eden yani bireye hayatı anlamı olarak deneyimleyebileceği sosyal bir düzenleme yaratan toplumsal bir kurumdur ve bu kurum, mikro sosyolojik bir perspektif üzerinden incelenmelidir. Bu doğrultuda Berger ve Kellner (1964) herhangi bir evlilik ilişkisi içerisinde olan bireyleri etkileyen sosyal süreçleri incelemek niyetindedir. Evlilik kurumuna dair Berger ve Kellner'i (1964) ilgilendiren süreç, bireyler tarafından anlamlı bir şekilde deneyimlenebilen tutarlı bir gerçeği inşa eden, sürdüren ve değiştiren süreçtir. Bu süreç toplum tarafından belirlenir, fakat sosyal olarak inşa edilen dünya, sürekli olarak birey tarafından dolayımlanır ve gerçekleştirilir. Birey içerisinde yaşadığı sosyal gerçekliği -konuşmayı, sosyal ilişkileri ve kurumları- kendisi seçmez; hatta onu dışsal bir veri olarak keşfeder, fakat aynı zamanda içinde yaşarken onu sürekli olarak değiştirebilme yetkisine de sahiptir.

Buna istinaden sosyal inşacılığa göre, evlilik analiz nesnesi olarak ele alındığında fail-yapı ikilemi göz önünde bulundurularak hem nesnel gerçekliğe yansıyan tarafı hem de öznel gerçekliği kapsayan kısmı incelemeye dâhil edilmelidir. Bu minvalde evliliğin toplum tarafından belirlenen yönleri -evliliğe dair toplumsal düzen ve kurumsal dünya- ve bireylerin evliliği inşa etme, gerçekleştirme ve değiştirme süreçleri işlenmelidir. Berger ve Luckmann (2008) sosyal inşacılık yaklaşımında fail ve yapı arasındaki diyalektik ilişkiyi dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme kavramları aracılığıyla kurmuşlardır. Buna göre bireylerin gündelik hayattaki sübjektif düşünce ve eylemleri, objektif gerçekliği doğuran unsurlardır. Sözü edilen sübjektif süreçler, öznellikler arası ortak duyu dünyasının inşa edilmesiyle nesnelleşmektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 32).

1.2.3.1 Nesnel ve Öznel Gerçeklik Olarak Evlilik

Sosyal inşa yaklaşımına göre evlilik kurumuna dair bilginin oluşumunu incelemek, bireylere ait sübjektif süreçlerin ortak duyu inşası hâline gelerek nesnelleştikleri sürecin analizi ile mümkündür (Berger ve Luckmann, 2008: 32). Buna göre bireylerin evlilik ile alakalı olarak tercihleri ve pratikleri öznel gerçekliği meydana getirmekte; evlilik kurumuna dair var olan roller, davranış örüntüleri ve tipleştirmeler ise nesnel gerçekliği oluşturmaktadır. Evlilik kurumuna dair bahsi edilen

öznel anlamların nasıl nesnel gerçeklikler hâline geldiğini saptamak ve evliliği hem nesnel hem de öznel bir gerçeklik olarak incelemek için dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme olmak üzere üç döngüsel sürecin (Berger ve Luckmann, 2008: 73-326); (Alison Wolf ve Wallace, 2004: 325-331)[13] evliliğe uygulanması gerekmektedir:

Dışsallaştırma: Dışsallaştırma diyalektik süreçte evlilik kurumunun üretim safhasıdır. Evlilik kurumunun oluşumu bireyin bu kurumun nüvesini oluşturacak davranışları dışsallaştırmasıyla başlamaktadır. Birey bu davranışları sıklıkla tekrar eder ve evlilik kurumu ile evliliğe dair roller oluşur. Söz gelimi bir evlilik yapmak yeni bir toplumsal gerçeklik yaratmak anlamına gelmektedir; var olan bir evliliği devam ettirmek ise evlilik kurumunu dışsallaştırarak onu yeniden yaratmak anlamına gelir. Bu anlamda evlilik birey tarafından üretilmiş bir kurumdur. Evlilik kurumu dışsallaştırma aşamasında aynı zamanda insanların dışında "*sui generis*" bir olgudur çünkü mutatlaşan ve rutinleşen davranışların genel bilgi stoku hâline gelip bir kurumsallaşma oluşturması sebebiyle meydana gelmektedir.

Nesnelleştirme: Nesnelleştirme aşamasında karşılıklı yapılan eylemler neticesinde evliliğe dair birtakım tipleştirmeler ortaya çıkar ve bunun neticesinde bireyler açısından evlilik kurumu düzenli, önceden tertiplenmiş, bireylerden bağımsız bir gerçeklik olarak algılanır. Evliliğe dair nesnelleştirmeler dilde korunur. Bu sebeple evliliğe dair nesnelleştirmelerin anlaşılması için dili anlamak zorunludur. Evli bireylerin karşısına evlilik kurumu toplumsal bir gerçeklik olarak ortaya çıkar. Evli bireyler kendilerinden "evli" olarak bahsederken evliliği nesnel bir gerçeklik olarak kabul etmektedirler. Bu iki kişinin evli olduğunu duyan diğer insanlar bu ilişkinin neye tekabül ettiğini ortak bilgi stokundan hareketle anlamlandırmaktadırlar. Nesnelleştirme aşamasında bir kurum olarak evliliğin kendi yaratıcısı üzerinde etki ve sonuçları bulunur. Eğer birey bu etki ve sonuçları müdahale edemeyeceği bir yerde, kendi üzerinde kozmik bir yasa ya da ilahi iradenin tecellisi olarak görürse şeyleşme meydana gelmektedir.

İçselleştirme: İçselleştirme aşamasında bireyler, evliliğe dair mevcut bulunan beklentilere uyar ve bununla birlikte evlilik kurumunu yeniden meydana getirirler.

[13] Üç döngüsel aşamanın evlilik konusuna uyarlanmasında bu iki kaynaktan yararlanılmıştır.

Evlilik kurumu dışsallaştırma aşamasında kurulmuştur; bir kere dışsallaştırılan evlilik nesnelleştirilmiştir ve bir kere nesnelleştirildikten sonra evlilik içselleştirilmiş bir varlık olarak bireye etkide bulunmaktadır. İçselleştirme aşamasında evlilik kurumuna dâhil olmanın sonuçları bireyin hayatında seçilir hâle gelmektedir. Eş ile aynı çatı altında yaşamak, ev içi veya ev dışı emeğe dâhil olmak, evin idamesini sağlamak, akrabalar ile ilişki kurmak bunlardan bazılarıdır. Dışsallaştırma aşamasında insan tarafından yaratılan evlilik kurumu, nesnelleştirme aşaması ile birlikte artık bireyin üzerinde etkide bulunmaktadır. İçselleştirme aşamasında ise birey evlilik kurumunun kendi üzerindeki taleplerini karşılamayı seçmektedir ve aslında bu kurumu yeniden yaratmakta ve diyalektik üçlü sürecin başına dönüp evlilik kurumunu dışsallaştırmaktadır. İçselleştirme aşaması esnasında bireyin fail yönü ortaya çıkmakta, rol ve kurumları revizyona uğratabilmektedir. Bu doğrultuda birey evlilik kurumu içerisindeki uygulamalara tepki gösterebilir, yeni kurumlar oluşturabilir ve nihayetinde bireyin öznel olarak oluşturduğu evlilikteki bu yeni uygulamalar, evlilik kurumuna dâhil olarak kuşaktan kuşağa aktarılabilmektedir.

Sosyolojik analiz nesnelerinin hem nesnel hem de öznel perspektiften ele alınması gerektiğini belirten sosyal inşacılığa göre nesnel perspektif nesnelleştirme aşamasında; öznel perspektif ise içselleştirme aşamasında belirgin hâle gelmektedir. Bu çalışmada evlilik öncelikle nesnel bir gerçeklik olarak; sonrasında ise öznel bir gerçeklik olarak incelenecektir. Nesnel bir gerçeklik olarak evlilik, kurum kavramı çerçevesinde ele alınacaktır. Evliliğin öznel gerçekliğe yansıyan tarafı ise bireysel bir tercih olarak evlilik beklenti ve tercihleri, eş seçim faktörü çerçevesinde analiz edilecektir.

1.2.3.2. Bir Kurum Olarak Evlilik

Berger ve Luckmann (2008: 83) evliliği bir kurum olarak kavramsallaştırmakta ve kurumların tarihsel ve kontrol edici olmak üzere iki önemli özelliğini saptamaktadır. Bu bakımdan evlilik kurumu burada tarihsel ve sosyal olarak kontrol edici özelliği üzerinde durularak açıklanacaktır. Berger ve Luckmann'a (2008) göre kurumlar tarihsel yapılardır, çünkü belirli bir zaman dilimi çerçevesinde birtakım tipleştirmeler oluşturulmakta ve insanlar tarafından bu tipleştirmeler paylaşılmaktadır.

Örneğin evlilik töreni yapmanın birçok başka yolu bulunmakta iken; insanlar tarafından paylaşılarak mutat hâle gelen yöntemler tipleştirilmektedir. Söz gelimi çiftler evlenirken nişan töreni ve kına gecesi yapmakta ve tören içeriklerindeki belirli unsurlar değişmemektedir. Bireyler arasındaki sözü edilen karşılıklı tipleştirme, belirli bir süreç içerisinde meydana gelmektedir. Kurumlar içerisindeki davranış örüntülerinin, tipleştirmelerin oluşması da belirli bir zamansallığa dayanmaktadır. Her kurum bir tarihe sahiptir ve o tarihin bir ürünüdür. Bir kurumu, içerisinde üretildiği tarihsel süreci anlamaksızın layıkıyla kavramak mümkün değildir (Berger ve Luckmann, 2008: 83). Kurumların sosyal olarak kontrol edici özelliğine gelince, bizzat var oluşları itibariyle kurumlar, teorik olarak birçok başka yol imkân dâhilinde olsa dahi, öncesinde tanımladığı rol modellerden dolayı insanların davranışlarını tek bir seçeneğe doğru yönlendirmektedirler. Bu yönlendirme kurum denilen yapıya kontrol edici bir vasıf yüklemektedir. Asli sosyal kontrol denilen bu mekanizma, esas olarak kurum yapısının varoluşunda verili olarak bulunmaktadır (Berger ve Luckmann, 2008: 83, 84).

Sosyal inşa yaklaşımının perspektifine bağlı kalarak kurumlaşmanın nasıl başladığını açıklamak için etkileşime giren A ve B kişilerinden söz edilmektedir. Buna göre A ve B etkileşime girdiğinde hızlı bir şekilde tipleştirmeler üretirler. A'nın B'den daha önce yaşadığı varsayılacak olursa; B, A'nın davranışlarını izler ve A'nın eylemlerine motifler atfeder ve bu motifleri tekrarlanabilecek şekilde tipleştirir (Berger ve Luckmann, 2008: 85). Buna göre evlilik, A ve B kişilerinin etkileşime girerek tipleştirmeler meydana getirdiği kurumsallaşmayı ifade etmektedir. Bu kurum içerisinde tipleştirmeler aracılığıyla eşlere spesifik davranış örüntüleri rol olarak verilir. Mesela A kişisi kendi rol icrasına dönük olarak yemek yapma faaliyetinde bulunacak; B kişisi bir diğer ev içi/dışı rolü üstlenecektir. Netice olarak evlilik kurumuna bağlı şekilde karşılıklı tipleştirilmiş eylemler ortaya çıkacaktır. Bu tipleştirilmiş eylemler A ve B'den meydana gelen çocuk tarafından içselleştirilecek ve öteki kuşaklara aktarılacaktır. Kurumlaşma bu noktada kendini tamamlamakta, nesnellik ve objektiflik niteliği kazanmakta yani bireye dışsal ve zorlayıcı bir gerçeklik kazanmaktadır (Berger ve Luckmann, 2008: 87, 88).

Tipleştirme, gündelik hayatın gerçekliğini anlamayı, yorumlamayı ve sonunda bir tepki vermemizi sağlayan şemalardır. Bu şemaların kurumsallaşması ile toplumsal yapılar oluşmaktadır (Berger ve Luckmann, 2008: 46). Evliliğe dair tahayyül, beklenti ve düşünceler de tipleştirmeler aracılığıyla oluşur. Bireyler gündelik hayatta edindikleri tipleştirmeler aracılığıyla evliliğin nasıl bir ilişki biçimi olduğuna dair anlamlar üretirler. Tipleştirmeler toplumun anlam hafızasından alınır. Söz gelimi "çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar" atasözü, iyi ya da kötü evliliğin sosyal kalıba uygun bir tanımını içerimler. Bu atasözü özelinde toplum, iyi evlilik tipleştirmesini çocuk sahibi olmak üzerine; kötü evlilik tipleştirmesini ise çocuksuz olmak olarak tayin etmiştir. Makul ve makbul bir evliliğin hangi unsurları içermesi, nasıl bir ilişki dinamiği barındırması ve ideal birer eş olarak karı ve kocanın haiz olması gereken özellikler konusunda toplumun anlam haritası olan tipleşmelerden faydalanılır. Evlilik tipolojileri toplumsal dünyanın anlam evrenine dayansa da bireyler aralarında iyi bir evliliğe ya da kötü bir evliliğe dair şemaları sürekli bir şekilde inşa edilip müzakere etmekte (Berger ve Luckmann, 2008: 47) fakat bununla birlikte bireyin evliliğe dair tipleştirmeleri müzakere ettiği bağlam, geçirdiği sosyalizasyon süreçlerine ve toplumsal yapılarla ilişkisine bağlı durumda kalmaktadır.

1.2.3.3. Evlilik Beklenti ve Tercihleri: Eş Seçim Faktörü

Evlilik öznel bir gerçeklik olarak ele alındığında içselleştirme aşamasında bireylerin evliliğe dair mevcut bulunan beklentilere uyması ve bununla birlikte evlilik kurumunu yeniden meydana getirmeleri söz konusudur. Bu aşamada birey, evlilik içerisindeki davranış örüntülerine, tipleştirmelere ve rollere uyum sağlayabilir ya da Berger ve Luckmann'ın (2008: 190-191) tabiriyle daha az ihtimalle onları revizyona uğratabilir. Bireyin eş seçimi yaparken evlilik kurumuna dair rol, davranış örüntüsü ve tipleştirmeleri yeniden yaratım ya da devam ettirme süreci, meşrulaştırma kavramıyla birlikte ele alınmalıdır. Bir kurum olarak evliliğin yeni kuşak tarafından meşrulaştırılmaya ihtiyacı vardır, çünkü sosyal inşa yaklaşımına göre ancak o zaman sosyal bir dünyadan söz edilebilir. Bunun üzerine evlilik kurumu içerisinde hem bilişsel hem de normatif yorumlardan yola çıkarak oluşturulmuş meşrulaştırmalar şemsiyesi geliştirilir (Berger ve Luckmann, 2008: 92, 93). Bir kurum olarak evliliğe

dair tercih ve pratikler bireyler tarafından meşrulaştırılarak nesnel anlamda erişilebilir, öznel anlamda ise makul hâle getirilmektedir. Bireyler evlilikle ilgili tercihlerinin anlamlı, savunulabilir ve doğru bir seçim olduğunu izah edebilmek için onları haklı bir zemine serdedip meşrulaştırırlar. Bireylerin eş tercihi yaparken hangi meşrulaştırıcı şemsiyeyi öne çıkardıkları, seçim yaparken kendilerine ilham veren spesifik motivasyon kaynaklarının çözümlenmesi ile mümkündür (Berger ve Luckmann, 2008: 135). Buradaki amaç kurumsal unsurlara izahat getirip onları haklılaştırmaktır. Birinci meşrulaştırma düzleminde haklılaştırma, bireyin henüz çocukken ebeveynlerinden öğrendiği "şu özelliklere sahip insanlarla evlenmek gerekir" düsturu üzerinden kazanılır. İkincil meşrulaştırma düzlemi ise atasözleri, deyimler gibi yeteri kadar gelişmemiş teorik önermelerden oluşur. Buraya örnek olarak evlilikle alakalı "iyi kızı alması zordur, geçinmesi kolaydır" atasözü örnek verilebilir. Üçüncü meşrulaştırma düzlemi ise öncekine nazaran daha fazla kurumlaşmış ve belirgin hâle gelmiş teorileri içermektedir. Dördüncü meşrulaştırma düzlemini ise sembolik evrenler oluşturmaktadır. Sembolik evrendeki meşrulaştırma aracı din, ilahi düzen gibi transandantal güçlerdir (Berger ve Luckmann, 2008: 137-141).

Eş seçimi yaparken kullanılan başlıca meşrulaştırıcı şemsiyeler arasında sosyal statü, fiziksel çekicilik, dinî, ekonomik ve kültürel faktörler yer almaktadır.[14] Bireyler eş seçimi yaparken bu meşrulaştırmalardan biri ya da birkaçını ön plana çıkarıp diğerlerini ikincil statüye koyarak tercih yapmaktadır. Yeni kuşak, içselleştirme aşamasında evlilik kurumu içerisindeki rol ve tipleştirmeleri yeniden yaratırken ebeveynlerinin eş seçme davranışlarına karşı mesafe alabilmekte ve farklı bir meşrulaştırıcı şemsiyeyi tercih edebilmektedir. Bireylerin eş seçimi yaparken önceki kuşağın nesnelleştirdikleri hususları nasıl içselleştirdikleri tercih ettikleri meşrulaştırıcı şemsiye incelenerek çözümlenebilir. Bu çalışma, bireylerin evlilik ile ilgili tercih ve pratiklerinde meşrulaştırıcı şemsiye olarak dini tercih edip/etmemeleri

[14] Bu faktörler Bourdieu'nun evlilik stratejileri başlığı altında ele aldığı unsurlardan hareketle kurgulanmıştır. Bu unsurlar arasında fiziksel değerler (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 173), mülkiyetin büyüklüğü, kişinin ailenin kaçıncı çocuğu olduğu, ikamet, olası eşler arasındaki yaş farkı, servet farklılıkları (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 162-163) kültürel, ekonomik ve sembolik sermayeye yönelik stratejiler (Bourdieu, 2014: 117-119; Bourdieu, 2015: 63) bulunmaktadır.

hususunu incelemeyi önceliğinden dolayı, din faktörünün ayrıntılı şekilde açımlanması gerekmektedir.

1.2.3.4. Sembolik Evren Olarak Din ve Evlilik

Bir sembolik evren olarak din faktörünün evlilik ve eş seçimleri üzerinde etkisine gelindiğinde, sosyal inşa yaklaşımına göre sembolik evrenin hem bireysel biyografiyi hem de kurumsal düzeni meşrulaştırma işlevi mevcuttur. Sembolik evren, biyografik düzlemde bireyin sebepsiz zan ve korkularına tertip ve düzen vermektedir. Bu düzen verme işlemi, farklı gerçeklik düzeyine ait tecrübelerin aynı anlam evreninin içine konulması ve bu farklılıkların birleştirilmesi suretiyle yapılmaktadır. Örneğin sembolik evren, bir rüyanın gündelik hayatta nasıl bir anlama karşılık geldiğini belirler. Transandantal olan rüyanın gerçeklik hiyerarşisi ile gündelik hayatın gerçeklik hiyerarşisi bütünleştirilir ve böylelikle sosyal hayatın gerçekçiliğine ve sağ duyusuna uygun bir gerçeklik üretilmiş olur (Berger ve Luckmann, 2008: 142-143). Bireyin bu sayede sosyal gerçekliğin ötesindeki alana dair sebepli ya da sebepsiz korku ve zanları, yerini tatmin edici ve güven veren bir haklılaştırmaya bırakmaktadır.

Sembolik evrenin bireysel düzlemdeki yansımalarından bir diğeri ise, sembolik evrene yapılan atıflar aracılığıyla gündelik hayatın uyumsuz kısımlarının bir bütün hâline gelmesi ve gündelik hayattaki rollerin ve işleyen prosedürlerin düzene girmesidir. Bu minvalde söz gelimi "iki cihan saadeti olarak evlilik" deyişindeki evlilik sadece dünyevi bir yaşam tarzı olarak kalmamakta; aynı zamanda ilahi olarak tesis edilmiş kâinat düzenine uygun yaşama niyeti de taşımaktadır. Böyle olunca gündelik hayatın en "havadan sudan" işlerinin dahi derin anlamlar taşıdığı düşünülerek güçlü bir meşrulaştırma sağlanmaktadır (Berger ve Luckmann, 2008: 144). Bir diğer husus ise sembolik evrenin aynı zamanda biyografinin farklı merhalelerini düzene sokmasıdır. İlkel toplumlardaki geçiş ayinleri bunun en rafine örneğidir. Biyografinin farklı merhalelerinin sembolleştirilmesi, ilahi kuvvet ile irtibat kurmanın bir yolu sayıldığından dolayı bireyin yaşamını meşru kılmaktadır. Birey bu törenle birlikte yaşamını doğru bir şekilde icra ettiğini varsaymakta ve kendini rahatlatmaktadır. Bireyin yaşam merhaleleri yanında öznel kimliği de sembolik evren aracılığıyla meşrulaştırılmaktadır. Kişinin kendisine dair geliştirdiği ve sosyal çevrenin de kabul

edip onayladığı kimliğin, transandantal gerçeklik düzeyinde de onaylanmaya ihtiyacı vardır, çünkü kimlik ancak sembolik evren bağlamına yerleştirildiği takdirde meşrulaştırılmış olmaktadır. Birey en yakınları onu bilmese bile onu bilecek bir kozmik gerçekliğe kimliğini demirleyerek kendini rahatlatabilmektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 145-146).

Sembolik evrenin toplumsal düzlemdeki izdüşümü ise sosyal düzeni muhafaza eden koruyucu bir çerçeve niteliğindedir, çünkü sembolik evren sosyal olanı bir varlık hiyerarşisine koyarak yerini belirlemekte ve ona burada bir derece tayin etmektedir. Bunun yanı sıra sembolik evren toplumsal olgu ve olayları tarihsel bir düzene sokarak bunları bir bütün hâline getirmektedir. Bu anlamda geçmiş, sosyalizasyon geçirmiş bireyler tarafından ortak bir hafıza olarak addedilirken; gelecek kolektif bir planlama içermektedir. Ayrıca, sembolik evren toplumsal düzeyde tikel kurumların ve rollerin birbiriyle bütünleşmesini sağlamaktadır. Söz gelimi politik güç, kozmik ilkelere dayandırılarak meşrulaştırılırken; kozmik ilkeler de bu bağlamda haklı ve meşru bir yere oturmuş olmaktadır (Berger ve Luckmann, 2008: 148-150).

Berger ve Luckmann'ın (2008: 142-150) sembolik evren olarak din hakkında belirttikleri bu hususların, evlilik beklenti, tercihleri ve eş seçimi ile bağlantılı olarak ele alınması gerekmektedir. Dinin nesnel bir gerçeklik olarak evlilik kurumu; öznel bir tercih olarak eş seçim davranışı üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Öncelikle bir sembolik evren olarak din, evlilik kurumunu ve eş seçim faktörünü meşrulaştırma işlevi görmektedir. Bunun yanı sıra sembolik evrene yapılan atıflar aracılığıyla evlilik kurumu içerisindeki roller ve işleyen prosedürler düzene sokulmaktadır. Din, evlilik içerisinde eşlerin birbirlerine karşı olan görev ve tutumları hakkında bilgi vermekte ve bunları düzenlemektedir. Bir sembolik evren olarak din, aynı zamanda evlilik kurumunun varlık hiyerarşisi içerisindeki yerini ve önemini belirleyerek kurumu muhafaza etmekte ve onun üzerinde koruyucu bir şemsiye görevini görmektedir. Aynı zamanda evliliğin biyografi içerisinde bir merhale olmasından dolayı dine atıf vererek düzenlenmesi bir kurum olarak evliliği meşrulaştırmakta ve haklılaştırmaktadır. Berger ve Luckkman'a (2008) göre biyografinin bir merhalesi olan evliliğin sembolleştirilmesi, ilahi kuvvet ile irtibat kurmanın yolu sayıldığından dolayı sadece evlilik kurumu değil; bu kuruma dâhil olan bireylerin yaşamı da meşrulaştırılır. Bu

meşrulaştırma bireye hayatı doğru bir şekilde yaşadığı hissini vererek onu rahatlatır. Evlilik kurumu içerisine dâhil olurken ya da eş seçimi yaparken dinin meşrulaştırıcı şemsiyesini üzerine alan birey, ilahi kudret tarafından onaylanmış olmanın huzurunu yaşar.

1.2.3.5. Eş Seçim Kriterlerinin Değişimi

Sosyal inşa yaklaşımı içerisinde "değişim" konusundan, özellikle bireyin failliğinin vurgulandığı noktalarda söz edilmektedir. Berger ve Luckmann (2008: 79) sosyal düzenin dışsallaştırma esnasında üretilen insani bir ürün olduğunu belirtmektedir. Buna göre sosyal düzenin kaynağı insandır, çünkü sosyal düzen, süregiden insan faaliyetinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumsal gerçeklik, olmuş bitmiş bir yapıdan ziyade sürekli olarak devam edegelen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik belirtilmesi gerekir ki, yalnızca insan faaliyeti sosyal düzeni üretmeye devam edebilmektedir. Bunun yanı sıra birey bir fail olarak nesnelleştirilmiş davranış tipleştirmeleriyle arasına mesafe koyabilmekte ve yeni kuşaktan olanlar, öncekiler tarafından oluşturulmuş kurumsal eylemlerden sapabilmektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 93). Berger ve Luckmann (2008: 190, 191) içselleştirme aşaması sayesinde dünyanın bireyler tarafından dönüştürülebilir ve daha az ihtimalle de yeniden yaratılabilir olduğunu dile getirmektedir. Bununla birlikte burada sosyal inşa teorisinin, yapının faile olan üstünlüğü ile malul olduğunun hatırlanması gerekir.

Bu çalışmada evlilik kurumundaki değişim, bireyin evlilik tercihlerinde ve pratiklerinde, eş seçiminde üzerinde durduğu kriterlerin zaman içerisinde dönüşüme uğradığı varsayımından hareketle incelenecektir. Bu varsayıma göre bireylerin eş seçimi yaparken meşrulaştırıcı şemsiye olarak dine karşı tutumlarında birtakım değişimler meydana gelmiştir. Bireyler evlilik kurumu içerisine adım atarken meşrulaştırma şemsiyesi olarak "bir sembolik evren olan dini" arka plana atmaya başlamıştır. Din burada bir tercih meselesi hâline dönüşmüş; seçeneklerden bir seçenek hâline gelmiştir. Sözü edilen bu değişimi Berger'in (2014) sekülerleşme üzerine yürüttüğü çalışmalar bağlamında ele almak isabetli olacaktır, çünkü sekülerleşme sürecine dair bu tartışmalar, dinin evlilik üzerindeki etki gücünün azaldığı iddiasını

temellendirebilecek içerik ve vurgulara sahiptir. Evlilik kurumundaki değişim, Berger'in (2014) sekülerleşme teorisi bağlamında incelenirken sosyal inşa yaklaşımı takip edilecektir. Bu bağlamda sosyal inşa yaklaşımına göre analiz nesnesinin hem nesnel hem de öznel tarafı incelenmelidir. Eş seçim kriterlerinin değişimi, bir analiz nesnesi olarak kabul edildiğinde bunun hem kurumlara hem de bireye bakan yönü ele alınmalıdır.

Buraya kadar anlatılanlardan hareketle, evlilik beklenti ve tercihleri, sekülerleşme, kuşaklar üçgeninde hareket eden bu çalışmada, sosyal inşa yaklaşımının çeşitli kavramlarından faydalanılacaktır. Sosyal inşa yaklaşımı dini, sembolik evren ve biyografik tecrübenin öznel evhamlarına çeki düzen bir sistem olarak işlemiştir. Evliliği ise biyografinin geçiş ayini olarak kurgulamıştır. Bu yaklaşımdan hareketle çalışma boyunca sembolik evren olarak dinin, biyografik tecrübenin öznel evhamlarına ve geçiş ayinlerine etkisi sorgulanacaktır. Sosyal inşa yaklaşımına göre evlilikten beklentileri etkileyen nesnel gerçeklikleri, sosyal kontrol (toplumda hâkim olan ahlak, gelenek, görenek, ailecilik) ve sosyal tabakalaşma (bireyin ait olduğu tabaka (ekonomik) ve statüsü (konuşması, tavırları, ilişkileri, eşyaları) oluşturmaktadır. Bu çalışmada sosyal tabakalaşma, orta tabakaya mensup bireylerin; sosyal kontrol ise kendini mütedeyyin olarak tanımlayan bireylerin örneklem seçilmesi ile sağlanacaktır. Sosyal inşa kapsamında kullanılacak bir diğer kavram ise meşrulaştırıcı şemsiyelerdir. Evlilikten beklentileri etkileyen öznel unsurlar eş seçimi davranışında kullanılan meşrulaştırıcı şemsiyelerdir. Bunlar çalışmada dinî, ekonomik, fiziksel, kültürel ve sosyal şemsiyeler şeklinde işlenecektir. Dinî rükün ve ilkeleri önceleyen dinî meşrulaştırma şemsiyesi, ekonomik kriterleri önceleyen meşrulaştırma şemsiyesi, güzel/yakışıklı biri ile ya da belirli fenotipe sahip biriyle (esmer ya da kumral gibi) evlenmeyi kriter olarak sunmak anlamına gelen fiziksel meşrulaştırma şemsiyesi, eğitim seviyesi yüksek biri ile evlenmeyi tercih etmeye tekabül eden kültürel meşrulaştırma şemsiyesi ve son olarak ayrıcalıklı bir gruba üyeliğinin bulunan, tanınırlığı ve prestiji yüksek biri ile evlenmeyi tercih etmeyi ifade eden sosyal meşrulaştırma şemsiyesidir. Kuşaklar arası geçişte annelerde ve kızlarda farklı şekilde mutatlaşan evlilik beklenti ve algıları ve bu mutatlaşan unsurların kurumsallaşması ile oluşan eş seçimi tipleştirmeleri ve bilgi stokları sosyal inşa

yaklaşımından hareketle kurgulanacak ve bu değişim yer değiştirme kavramı ile ifade edilecektir. Kuşaklar arası değişimin nedeni ele alınırken sosyalizasyon kavramına değinilecek, anne ve kızların geçirdikleri sosyalleşme unsuları, bu kavram aracılığıyla analiz edilecektir.

İlerleyen bölümü, literatür taraması ve kavramsal çerçeve inşasından elde edilerek kurgulanan mülakat sorularının cevaplandığı saha verileri ve bulguların tartışılması oluşturmaktadır. Annelerin ve kızların evlilik beklenti ve tercihleri, eş seçim kriterleri, evlilik sonrası dinî pratiklerin seyri, tanışma ve nikâh öncesi süreç ve tören seçimleri bölümün ana başlıklarını teşkil etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

SAHA ARAŞTIRMASI: ANNE VE KIZLARIN EVLİLİK BEKLENTİ VE TERCİHLERİ

Bu bölümde kendini tanımlarken dinî değerlerle yakın bir bağı bulunduğunu ifade eden, İstanbul'da ikamet eden 24 evli anne[1] ve bu annelerin evli kızları ile gerçekleştiren mülakat verileri serdedilecektir. Mülakat gerçekleştirilen annelerin evlilik tarihi 1980 ile 2000 arası; kızların evlilik tarihi ise 2000 ile 2020 arasındaki kesitte konuşlanmıştır. Anne ve kızlarına evlilik beklenti ve tercihlerinin neler olduğuna dair sorular sorulmuştur ve katılımcılardan; evlilik beklentileri, eş seçim kriterleri, tanışma usulleri, evlilik yaşları, nikâh öncesi görüşme sıklıklarına dair ayrıntılar talep edilmiştir. Anneler ile kızları, tören tercihleri (içerik, mekân seçimi, oturma düzeni), fotoğraf çekimi, gelinlik tercihi, dinî nikâh gibi konulardaki tecrübe ve düşüncelerini aktarmışlardır. Annelerin isimlendirmesi; A1, A2, A3, A4, A5 örneklerinde olduğu gibi "A" harfi ile, kızların isimlendirmeleri ise K1, K2, K4 misallerindeki gibi "K" harfi ile gösterilmiştir.[2]

2.1. ANNELERİN EVLİLİK BEKLENTİ VE TERCİHLERİ

Evlilikten neler beklendiği, evlenirken temel motivasyonların ne olduğu, evliliğin nasıl tahayyül edildiği soruları, evlilik pratiğinin zeminini oluşturan yapı taşları mahiyetindedir. Annelere evlilikten beklentilerinin neler olduğu sorulmuş ve evlilik tahayyüllerinin aktarılması istenmiştir. Gelen cevaplar analiz edilmiş ve beklentiler, din temalı olanlar ve olmayanlar şeklinde iki başlık hâlinde işlenmiştir. Eş seçiminde hangi hususlara dikkat ettikleri sorulmuş ve bahsettikleri ölçütlerden hareketle "tek kriteri din olan", "ilk kriteri din olan" ya da "herhangi bir kriteri din olan" anneler başlıkları oluşturulmuştur. Akabinde evlilik sonrasında dinî pratiklerinde herhangi bir değişimin olup olmadığı sorulmuştur. Gelen cevaplar, bazı dinî uygulamalardan vazgeçenler ve dinî pratikleri hayatlarına dâhil edenler olarak iki

[1] Annelerden A1, A3 ve A12 evlenmiş, boşanmıştır. A14 ise boşanma sürecinde olduğunu ifade etmiştir. Kızların tümü evlidir.
[2] Anneler ve kızların demografik özellikleri hakkında bkz.: Ek 2.

başlıkta ele alınmıştır. Evlilik beklentileri, eş seçim kriterleri ve evlilik sonrası dinsel pratiklerin seyri sorulduktan sonra annelerin evlilik yaşları, eş adayları ile tanışma usulleri, nikâh öncesi görüşme sıklıkları sorgulanmıştır. Ardından, evlilik törenlerine geçilmiş, törenlerdeki oturma düzeni, törenlerde yer alan içerikler, törenlerin gerçekleştiği mekân, annelerin gelinlik ve fotoğraf çekimi ve dinî nikâh ile ilgili tercihleri, kına gecesini nasıl tertip ettikleri masaya yatırılmıştır.

Bahsi geçen her başlığın sonunda elde edilen yanıtlar katılımcıların demografik bilgileri ile karşılaştırılmış ve anlamlı bir okuma yapılması amaçlanmıştır. Bu sınıflama, kategorik bir ayrım yapmayı hedeflemekte, nicel veriler ortaya koyarak genelleyici ve makro bir çerçeve çizmeyi amaçlamamaktadır. Katılımcıların evlilik beklentilerinin, eş seçimlerinin ve törenlere dair tercihlerinin; eğitim durumu, gelir düzeyi, evlilik yılı verilerindeki izdüşümünü görmek, konunun tafsilatlı şekilde okunmasını, evlilik beklenti ve tercihlerinin demografik verilerdeki dağılımını görmeyi sağlayacaktır.

2.1.1. Evlilikten Beklentiler

Fertlerin evlilik yaşına gelmeden ya da geldikten bir süre sonra evlendikleri taktirde soyut ya da somut olmak üzere ne/leri elde etmeyi bekledikleri konusu önem taşımaktadır. Adayların evlilik kavramını nasıl ve hangi unsurlarla birlikte anlamlandırdıklarını saptamak için evlilikten beklentilerinin neler olduğu konusuna açıklık getirilmelidir. Evlenirken nasıl bir hayata sahip olmayı umdukları, hangi motivasyonla evliliğe adım attıkları, kendilerini evlenmeye iten unsurların neler olduğu ve evliliğe dair tahayyüllerinin ne olduğu soruları, evlilik beklentileri ile ilgilidir.

Annelere evlilikten beklentilerinin neler olduğuna dair sorular sorulmuş ve verilen cevaplar neticesinde 13 annenin (A1, A3, A4, A5, A7, A8, A11, A12, A16, A18, A20, A21, A23) evlilikten beklentilerini doğrudan din ile ilintilendirerek aktardığı görülmüştür. Kalan 11 anne ise (A2, A6, A9, A10, A13, A14, A15, A17, A19, A22, A24) evliliğe dair beklentilerinden söz ederken doğrudan herhangi bir dinî referansa yer vermemiştir.

Evlilikten beklentilerini doğrudan din ile ilişkili şekilde anlatan annelerin bu beklentileri üç kategori üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar; "Müslümanca yaşam"[3], "İslam'a hizmet etmek"[4] ve "Hz. Fatma gibi yaşamak"[5]tır. Evlilikten beklentilerini din ile doğrudan ilişkilendirmeyen annelerin beklentisi ise "mutlu bir yuva ve çocuklar"[6] üzerine inşa edildiği görülmüştür.

2.1.1.1. Din Temalı Beklentiler

Müslümanca Yaşam Beklentisi

Müslümanca yaşam üzerinde duran anneler, evlilikten beklentilere dair ölçülerini İslami düsturlar üzerine çizdiklerini belirtmişler[7] ve haremlik selamlık başta olmak üzere[8] başlıca dinî emirleri rahatça yerine getirecekleri, manevi yönlerini güçlendirebilecekleri bir evlilik yapmayı ümit ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan A23, eşi ile imam olduğu için evlendiğini, evlenirken eşi aracılığıyla Allah'a yaklaşmayı ümit ettiğini söylemiş ve evlilik Allah'ın emri olduğu için manevi yönünün iyileşeceği umudunu dile getirmiştir. Katılımcıların bahsettiği bu Müslümanca yaşam beklentileri[9], gerek aile içerisinde eş ve çocuklar ile birlikte[10]

[3] Müslümanca bir yaşam beklentisi olan anneler; A1, A3, A5, A7, A8, A23'tür.
[4] İslam'a hizmet etmek beklentileri A4, A12, A20, A21 isimli anneler tarafından belirtilmiştir.
[5] A11, A16, A18 isimli anneler Hz. Fatıma gibi yaşamayı beklemiştir.
[6] A2, A6, A9, A10, A13, A14, A15, A17, A19, A22, A24 isimli anneler mutlu bir yuva ve çocuk beklentilerini ifade etmiştir.
[7]Ölçümü hep İslami çizgilere göre koymuştum. Beklenti ise bir şey beklememekti, köle Isaura …Duygusal bir beklentim yoktu; din her şeyi kuşatmıştı (A1).
[8]Tabi şey beklerim yani saygı beklerdim, bilmiyorum, açamıyorum, söyleyemiyorum, yani sevseydim, severek olsaydı, öyle bir şey. Aile ortamı, birlik beraberlik güzellik olsun ama şey olmadı, uyuşamadık yani bilmiyorum, elimden geleni yaptım ne yaptıysam memnun edemedim. Mutsuz geçti yani öyle (derin bir iç çekerek) hayatım hep şey geçti biliyorsunuzdur. Eskiler, söz dinleyen, habersiz evden gitmeyen eşten (bahsederdi ben de bunun aksinin) günah olduğunu biliyorum, şu saatte geleceksin gibilerden her ne dediyse uyguladım yani. Tam böyle şeriatı yaşasın, erkeklerle oturmayayım. İsterdim ki tam tam Allah'ın emrini yaşamak isterdim (A5).
[9]Benim o zamanki en büyük hayalim -ay gülesim geldi kendime- evleneceğim çocuklarım olacak, dinini öğrenen çocuklar, onları sevgiyle büyütmek. Müslümanca bir hayat yaşayalım mutluluk huzur bunları bekliyorsun. Evimiz olsun arabamız olsun değil. Müslüman olsun bize değer versin, sevsin, onunla namazlarımızı kılalım. (Boşandık ama) kısmen de oldu, güzel günlerimiz de oldu (A3).
[10]Zaten ilk şeyimiz onlardı. İslami bir aile kurmak, birlikte Kur'an okumak, birlikte ders yapmak... Hatta o ilk zamanlar birçok yeni evlinin evinde dersler yapılırdı akşamları. O yüzden böyle sık sık aile ziyaretleri yapılırdı. O evlerde dersler olurdu falan filan. Bunlar hep böyle evlenme aşamasındaki gençlerin konuştuğu şeyler, işte evlendikten sonra dersler yapılsın. Yine böyle İslami figürler üzerindeydi şeylerimiz. Ya işte Allah'ın rızasının yaşandığı... Allah'ın razı olduğu bir ev, bir çatı, bir yuva (A18).

gerekse de kadınların bir araya toplanarak gerçekleştiği İslami içerikli dersler yapmak konusunda yoğunlaşmaktadır:

> Evlilikten beklentim, beraber birlikte hizmet edelim Allah yolunda. Mesela ilk evlendik Bulgaristan'a gittik. Bulgaristan'a nasıl hizmet edebiliriz?... Beklentilerim… eşimle gezmeye gitmeyi çok severim. Pikniğe gitmeyi çok severim. Alışverişe gitmeyi çok severim. Birlikte kitap okumak. Epeyce bir Arapça dersi yaptık biz. Cantaş'ın beşini bitirmiştik. Birlikte Kur'an dersi yapardık. Birlikte hala daha hadis derslerimiz olur bizim. Hafta sonları geliyor eşim ama hadis derslerimiz olur. (A8).

Katılımcılar tarafından Müslümanca yaşamın aktarımını sağlayan, İslami öğretilerin yer aldığı dersler önem arz etmekte, hayırlı bir ümmet yetiştirmek[11] bu bağlamda oldukça elzem görülmektedir. A7, evlilikten beklentisini bu konteks içerisinde "Dinimi güzel yaşayabilmek, rahat yaşayabilmek ve iki günümün birbirine eşit olmayacağı şekilde yaşayabilmek, bu birinci önceliğimdi. İyi evlat yetiştirebilmek, Peygamberimizin ümmetini çoğaltmada katkımızın olabileceği bir altyapıda aile olabilmek. Başka bir şey yok yani bu kadar" şeklinde özetlemektedir. Anneler evlilikten beklentilerini; haremlik selamlığı uygulama[12], dinin haram kıldıklarından uzaklaşma; emirlerine uygun bir hayat sürmenin[13] mümkünatı üzerine temellendirmişler ve dolayısıyla evliliğe itici güç olarak Müslümanca yaşamak[14] motivasyonunu izlemişlerdir:

> Peygamber efendimizin hadis-i şerifi var ya…'Evlendiğiniz zaman dininizi bütünleştirirsiniz' diye. Ondan sonra 'evleniniz, çoğalınız, ben sizin çokluğunuzla övüneceğim'. Bu hadisler ışığında... Bir de benim babam çok rahatsızdı. 'Yavrum sen de evlen, senin evliliğini göreyim, senin çocuğunu da

[11]Evlilik benim için işte çocuk yetiştirme, insan yetiştirme, işte ben sizin çokluğunuzla övüneceğim diyeyim, kuru kalabalık değil, Peygamberimize gerçekten hayırlı ümmet yetiştirebilme, Rabbine hayırlı kul yetiştirebilme. Evliliğin tek amacı bence buydu. İnsan neslini hayırlı bir şekilde devam ettirebilme. Kuru kalabalık insan nesli değil, gerçekten bu benim ümmetim diyebilecek ümmet yetiştirebilmeydi bence. Evlilik buydu. Hala da bu anlayıştayım, o zaman da bu anlayıştaydım (A12).

[12]Yeni dönüş yaptığımız zamanlar olduğu için istemelerde sıkıntı yaşıyorduk, haremlik selamlık uygulamada falan çok sıkıntı yaşıyorduk isteyen akrabalar oluyor sıkıntı oluyor işte dindar biriyle evleneyim şu hayattan çıkıp gideyim dedim (A3).

[13]Biz evde mutsuz idik çalışan annemiz (bize) yük olduğumuzu hissettiriyordu. Ama buna inat da ideallerimize göre genç (erkek) olmazsa evlenmeyiz diye mücadelemiz vardı, evlilik de o evden kurtuluş biletimizdi aslında, üç kız kardeşimizinki de öyle oldu… eşimle ideallerimi birleştirip dinimi daha iyi yaşayayım, çalışmalarımı destek olacak kişiyle evleneyim (A4).

[14]Ya ben o dönem yalnızca eşimin önce sevgi yani ona olan hissettiğim duygu onun yanında da birlikte İslam'ı yaşamak. Başka bir şey yoktu (A11).
Yani İslam'ı daha güzel yaşarım diye düşündüm tahminim (A16).

> göreyim, ondan sonra öleyim'. Babam da böyle söylediği için üniversiteyi bile okuyamamıştım. O zamanlar da yine 28 Şubat dönemlerine de denk geldi. Okuyamadım yani, o içimde kaldı. Ondan sonra bunlardan dolayı evlenmeye karar verdim. Babamın duası ve peygamber efendimizin hadisi şeriflerinden dolayı karar verdim. Yani o zamanlar hitabet dersine girerdik camilerde, hanımlar toplanırlardı cumartesi günleri. İki kızla biz mezun olduk. Hanımlara vaaz verirdik. Evlilikle ilgili olan hadislerde hem utanırdık ama hem de anlatırdık. Demek ki evlenmek böyle gerekliymiş. Hani adette, gelenekte, görenekte var ama aynı zamanda hadislerin ışığında da evlenmemiz gerekli. Yaşar Kandemir hocamızın şeyi vardı, 'Mutlu Bir Yuva İçin'. O zamanlar o kitap küçüktü. Sana tavsiye ederim, demek ki evlenmemiz gerekli diye düşündüm (A8).

A1 isimli katılımcı, bekâr iken erkeklerin de olduğu bir ortamda çalıştığını; bu yüzden haram işlediği düşüncesini taşıdığını, evlenmeyi bu haramdan kurtuluş olarak gördüğünü belirtmiştir. İslam'la üniversite son sınıfta tanışan, ailesinin İslam'dan uzak bir hayat yaşamaya kendisini mecbur edeceğini söyleyen A7 ise evliliğini bu mecburiyetten kurtuluş alanı olarak saymıştır:

> Ben üniversite son sınıfta İslam'la tanıştığımda ailemin İslami yaşantısı yoktu ve benim İslam'ı yaşamamam için de ellerinden geleni yapıyorlardı, baskı vardı. Ben üniversiteyi bitirip eve döndüğümde hayal ettiğim İslami hayatı yaşayamayacaktım. O yüzden evlilik benim için kurtuluş gibiydi. Yani istediğim bu yolda yürüyebilmek için. Ben de işte bana bu yolu en doğru ve en güzel şekilde yürütebilecek adayı bir an önce bulup mezun olduğumda evlenme gibi bir hedefim vardı. Benim itici gücüm oydu. Ailenin birazcık baskısı belki olayı hızlandırmıştır (A7).

Din, anneler arasında sadece evliliğe teşvik eden bir unsur olarak kalmamış aynı zamanda eş ile her şeye rağmen evli kalmaya yönelten bir faktör olarak da tahayyül edilegelmiştir. Katılımcılardan A5, belirli sebeplerle ayrılmak istediği eşinden boşandığı takdirde cennetin kokusunu alamayacağı düşüncesiyle boşanmaktan vazgeçtiğini şöyle anlatmaktadır:

> Şöyle bir şey de oldu, ben ayrıldım ondan, yirmi ay falan oldu. Ben o zaman dine verdim kendimi, kapandım (başımı örttüm). Sonra orada 'kim ki eşini boşarsa Kur'an'da cennet kokusu alamaz' (yazıyordu). Acaba ben yanlış mı anladım o zaman eyvah dedim, eyvah dedim. Sonra işte barıştık aslında barışmak istemiyordum, Allah rızası için yani ben günaha gireceğim korkusuyla. Bir de duyurdu ki kendisini içkiye vermiş, onu da duydum hepsi benim yüzümden oluyor, ben günaha giriyorum eyvah dedim. İşte ben o zaman karar verdim, Allah'ım niyet ettim senin rızan için bu adama katlanmaya dedim ve devam ediyorum, şu an hasta Alzheimer hastası, bakıyorum (A5).

Kısacası, Müslümanca yaşam beklentisi katılımcıların dinî bilgileri edinirken ve dinî pratikleri yerine getirirken, sonrasında bunları evlatlara aktarırken herhangi bir sıkıntı yaşamayacağı bir aile ortamını temenni etmektedir. Bunun yanında dinî emirler, evliliği sürdürme kararı almakta belirleyici eksen olmaktadır.

İslam'a Hizmet Etmek

Evlilikten beklentilerini doğrudan din ile ilişkili bir şekilde dile getiren annelerden bazıları ise, bu beklentilerini "İslam'a hizmet etmek" etrafında şekillendirmiştir. Katılımcıların evlilikten beklentileri, İslam'a davet hareketini eş ile birlikte üstlenmek ve İslam'a hizmet konusunda birbirlerine destek olmak üzerinde yoğunlaşmaktadır. "İslam'a hizmet etmek" beklentisi, "Müslümanca yaşam" kategorisindeki beklentilerden daha aktif pratikleri içermektedir. Müslümanca yaşam, dinî pratikleri genel olarak bireysel olarak hayata geçirmeyi ve öğrenmeyi içerirken İslam'a hizmet etmek beklentisi, bu pratikleri ötekine anlatmayı, kolektif bir öğrenme ve öğretme biçimini kapsamaktadır. Katılımcılar Müslümanca yaşamın diğer insanlara aktarılması için yapılması gerekenleri kendi üzerlerinde bir yükümlülük olarak addetmekte ve bu nedenle evliliği; dine davet yükümlüğünü biri ile birlikte üstlenilerek kolaylaştıracak bir alan olarak görmektedirler:

> Yani beni imani derecede ve ameli noktada tek ölçüm buydu. Beni eşim evlilik hayatı bu anlamda özellikle ilim edinme konusunda ilmin kapısının hep bana açık olması Ve davet hareketinin devam etmesi tek benim ilkemdi. Ve en büyük evliliğin bana kazandıracağı şey ben baba evinde tekken evlilikten sonra iki kişiyle hareket edecektim (A21).

Bekârken İslam'ın temel kaidelerinin öğretildiği dersleri evde yapma ya da derslerin yapıldığı evlere gitme konusunda kısıtlama yaşayan A20, evliliğin kendisine bu özgürlüğü tanıması beklentisi içerisindedir:

> Sadece daha güzel İslamiyet'i yaşayacağım diye umut ederek evlendim. Daha güzel yaşarım, daha rahat yaşarım umuduyla. Sadece İslamiyet'i daha güzel yaşamak. Daha güzel haremlik selamlık falan konusunda baş ağrımayacak. Ders ortamları olacak. Rahat rahat ders yapacağım. Eve gelenlerle ders yapacağım. Dışarıya derse gideceğim. Bekârken bunların kısıtlaması vardı bende. Derse gidebilme, eve ders alabilme. Evlenirsem devamlı ders yaparım.

> Derse gidebilirim. Haremlik selamlık konusunda, işte şunla beraber otursan iyi olur şöyle olur, böyle olurlar… bitecekti yani benim için. Yani bunları düşündüm (A20).

Katılımcılar evlendikten sonra eşlerinin kendilerine İslami çalışmalarda destek olmasını beklediklerini; kendileri için ileriye dönük bir plan olarak İslam'ı tebliğ etmenin[15] ve talebe yetiştirmenin oldukça önemli olduğunu söylemişlerdir. Katılımcıların bazıları, sözlerinin satır aralarında yalnızca dine dair beklentiler içerisine girdiklerini imlemişlerdir. Bu bağlamda A16 evliliğe dair ileriye dönük düşüncelerinin içerisinde yalnızca İslam'a hizmet etmek bulunmasını, şimdiki bakış açısından yorumlarken gerçeklikten kopuk bulmakta, evlenirken ekonomik gereksinimleri düşünmemiş olmaktan ötürü geçmişte zorlandığını ifade ederek hayıflanmaktadır:

> Toz pembe! Evleneceğiz, böyle mutlu bir hayat yaşayacağız. İslam'ı yaşayacağız. Bak çocuk düşünmüyorsun, geçim düşünmüyorsun o zamanlar. Diyorum ya kafa havalarda, toz pembe her şey havada uçuyor. Ayakların yere basmıyor. Gerçeğini hiç bilmiyorsun. İslam'ı yaşayacağız. Böyle aynı dediğim gibi hizmet yapacağız. İşte insanlara İslam'ı öğreteceğiz. İşte benim hedefim talebe yetiştirmek. Eşimin hedefi sokaklarda, kahvelerde… Kahvelerde gidip İslam'ı anlattı. İşte akrabasına gitti, anlattı. Sokakta anlattı. Dışarıda anlattı. Arabada, uçakta, trende. Nerede gördüyse. Yakalıyor birini kendine göre, oturuyor saatlerce anlatıyor ve bu sabahlara kadar sürüyor. Dert ne? İslami mücadele vermek, İslam'ı hâkim kılmak …yani buydu ama öyle değilmiş. Tabii o toz pembe hayaller öyle değilmiş. Çocuklar peş peşe geldi. Maddi sıkıntı başladı. Eşim çok düzenli çalışamadı zaten olmadı. İstese de yapamadı, beceremedi. Tabii çocuklar olunca hayat biraz zorlaştı (A16).

A4 ise beklentilerinin İslami çalışmalara destek vermek konusunda yoğunlaştığından ve evliliğe dair beklentileri şeyler arasında duygunun ve aşkın bulunmadığından söz etmektedir.[16]

---

[15]Ya çok bir şey değildi ya. Yani nasıl diyeyim? Hizmet edecektim. Yani bir yola girmiştim, eşimi seçmiştim ve o kafamdaki sana din dediğim şey, dini yaşamak, dibine kadar yaşamak ve bunu da anlatmaktı. Evlilikten başka bir kastım yoktu yani. Ben evlendiğim dönemde haftada üç gün derslere gidiyordum dinimi öğrenmek için. Fatih'e gidiyordum, Sarıyer'e gidiyordum. O dönem de şu dönem gibi değildi. O dönem arıyordunuz, yani bir ilmi arıyordunuz siz. Siyere başka bir yere gidiyordunuz, Akaide başka bir yere gidiyordunuz (A11).

[16]Benimle aynı düşüncelere aynı görüşe paylaşan İslami çalışmalarda bana destek olacak yardımcı olacak hayat arkadaşı olacak birlikte yol yürüyeceğimiz bir şahsiyet istiyordum ve böyle biri olmadığı sürece bir ömür boyu evliliği asla düşünmüyordum. İdeallerim, hedeflerim vardı. Karşıma aradığım

Duygusal ve ekonomik ihtiyaçlarını göz ardı eden annelerin yanında bu ihtiyaçları önemseyen anneler de olmuştur. Beklentilerini "Müslümanca yaşam" ve "İslam'a hizmet" konusunda sabitleyen annelerden bazıları, evlilik beklentilerini din ile ilişkili olarak aktardıktan sonra evliliğe dair birtakım duygusal ihtiyaçlarının olduğundan da söz etmiştir. Bu anneler evlenirken duygusal tatmin yaşamış olmayı önemsediklerini, karşı tarafa duydukları hislerini göz ardı ederek bir evlilik gerçekleştirmediklerini, duygularına rağmen bir evlilik yapmadıklarını belirtmiştir. Bununla birlikte kalpten sevilen biri ile hayatı paylaşmanın, mutluluğun kendisi olduğunu,[17] eş tarafından korunup kollanmanın,[18] sevmek ve sevilmenin ve kendilerinin temel ihtiyacı olduğunu düşünmüşlerdir:

> Evlilikten beklentim birbirini seven karı koca, çünkü sevmeyi bilen bir insanım ve her şeyi severim; börtü böceği. Benim karşıma kim geldiyse, benim daha onun dışında kimseyi gözüm görmez. Onu ben kendime aşık ederim. Gönlüme yüreğime güveniyorum. Ancak bu güvenimle de ben imtihan buldum. Sen istediğin kadar sevmeyi bil, karşındaki kişinin kalbi kapalıysa, sen onun kalbini hiçbir şekilde açamazsın. O sevmeyi bilmeyen bir insandı, sevemedi. Şimdi ona da kızmıyorum, sevmeyi bilmiyor. Ben şiirler yazardım, ona gösterirdim. Sen daha önce âşık olmamış olsan böyle bir şiir yazamazsın derdi. Öyle empati kuran yönüm var ki kendimi o aşk kadının yerine koyarım, istediğim duyguya girebilip o duyguyu dile getiren bir insanım. Ona yazmış olduğum şiire böyle tepki gördüğümde, o şiir defterimi olduğu gibi sobaya attım ve kalbimi uzun bir süre tamamen kapattım. Hani ben bu insanı sevemeyeceksem ben kimi seveceğim? Ben bu sevgi, bu duygu alışverişini kiminle yapabileceğim? Yani çok büyük bir imtihan aslında. İçimde böyle sevgi ateşiyle dolu. Bu duygularımı ben sonra kitaplaştırdım, şiir kitabı çıkarttım. Yine hâlâ bu beni köreltmedi. Hâlâ şiir yazabilen, sevmeyi bilen bir insanım, yanlış kişiye bunu yönlendirmişim. Ben duygumu açıkladıkça O ya alay ederdi ya gülerdi. Ben de havaya yere göğe şiir okurdum (A12).

şahsiyet çıkınca onunla yol yürürüm dedim, birlikte İslam davasını üstlenip tebliğ faaliyeti yapabileceğim bir hayat arkadaşı idi… Şey yoktu duygusallık, aşk. Biz biraz daha mantık odaklı gidiyorduk. Duygu onun gerisinden geliyordu. Ben o zamanlarda dershaneye gidiyordum erkekler vardı, onlara serttik, duvarımız vardı onlara (A4).

[17]Ben evliliğin çok güzel bir şey olduğunu düşünüyorum. Yani gerçekten eşinizi bulduysanız, size göre doğru insanı bulduysan çok güzel bir şey. Birlikte bir şeyler yapıyorsunuz. Yani yemeniz, içmeniz, gezmeniz, özel yaşamınız, hepsi böyle doğru insanla mutluluğun kendisi. Tabii doğru olmayan insanla da tam bir eziyet (A11).

[18]O zamanlarda evlilik bana beni koruyan, kollayan, efendime söyleyeyim ihtiyaçlarımı kendisinin vesilesiyle gidebilecek bir kurum yani. Öyle geldi aklıma şimdi şu an (A20).

Anneler tarafından dile getirildiğinde duyguları içeriye alan ya da dışlayan İslam'a hizmet etmek beklentisi, dinî pratikleri yerine getirme ve dine ait teorik bilgileri öğrenmenin ötesinde, bunları tebliğ etme görevini aynı yolda yürüyen eş ile birlikte dayanışma içerisinde yerine getirme ümidini taşımaktadır.

Hz. Fatma Gibi Yaşamak

Anneler evlilik beklentilerinden söz ederken Hz. Muhammed'i, sahabeleri ve Hz. Muhammed'in eşlerini ve kızlarını kendilerine örnek aldıklarını ve onların evliliğine benzer bir aile kurmayı umduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, evliliğe adım atarken niyetlerinin Peygamberin ümmeti olabilecek niteliklere sahip[19] güzel ahlaklı evlatlar yetiştirmek[20] olduğunu belirtmişlerdir. A16, evlilik kurumu içerisine girmekle birlikte tahayyül ettiği yaşantıyı Hz. Fatıma'nın hayatı ile ilintilendirmektedir: "Diyorum ya, İslam'ı öyle bir yaşayacağız ki biz örnek bir insan olacağız ve Hz. Fatıma gibi parmakla gösterilecek bir insan olacağız. Böyle bir hedefimiz vardı." A11 isimli anne ise Hz. Muhammed'in sünnetinin izinden giden bir evlilik tahayyülü geliştirdiğini şöyle aktarmaktadır:

> Ya biz beraber yani eşimle beraber aynı sahabe dönemindeki gibi öğrendiğimiz bir ayeti, öğrendiğimiz bir sünneti hemen hayatımıza uygulamaya geçtik. Bu çok güzel bir şeydi. Ben kendi yaşantımda eşimin Kur'an'ın yapma dediği hiçbir şey yapmadığını gördüm. Peygamber Efendimizin bunu yapmalısın, hayatınızda bunu uygulayın dediği çoğu şeyi de yaptığımızı gördüm beraber (A11).

A23, Hz. Fatma'nın ya da Hz. Hatice'nin hayatı gibi bir hayat yaşamak niyetiyle evlendiğini belirtmekte; A16 ise evlilik yoluna girdiğinde yaptığı ilk şeyin eşinin köyünde İslami dersler düzenlemek olduğunu, evini sade bir biçimde döşerken ise kendisine Hz. Muhammed'in eşlerini ve kızlarını örnek aldığını dile getirmektedir:

> (Gelin gittiğim) o köyde ben daha evlenmeden önce orada bir hizmetim olacak, orada benim İslami bir çalışmalarım olacak, altyapısı oluşsun diye biz sohbetlere başladık, derslere başladık. Eşimin de derdi bu. O da çünkü kendi

[19]İyi evlat yetiştirebilmek, Peygamberimizin ümmetini çoğaltmada katkımızın olabileceği bir altyapıda aile olabilmek. Başka bir şey yok yani bu kadar (A7).

[20]Evlilik benim için işte çocuk yetiştirme, insan yetiştirme, işte ben sizin çokluğunuzla övüneceğim dediği, kuru kalabalık değil, Peygamberlerimize gerçekten hayırlı ümmet yetiştirebilme, Rabbine hayırlı kul yetiştirebilme. Evliliğin tek amacı bence buydu (A12).

> ailesinde, kendi köyünde ilk sakal bırakan, ilk mücadele veren bir genç delikanlı. Onda da böyle bir hedef var. Yani biz ikimiz aslında evlenip Allah için bir şeyler yapmak, yani İslam'a hizmet verebilmek ve insanlara İslam'ı sunmak. Dert buydu ve böyle de gerçekten ikimizin de niyeti bu olunca ben bir sene boyunca köye sohbete gidip geldim...Ben İslam'a hizmet etmek istiyorum, bana engel olunmasın bu kadar ve Allah razı olsun sözünde durdu. Sahabe gibi, validelerimiz gibi olmak istemenin belki verdiği bir ilk zamanlardı. Maddi hiçbir şey beklemedik ama İslami çok şey istedim gerçekten. O da söz verdi çünkü ben evimi döşerken bile minderle döşedim. Koltuk almadı mesela eşim. Yani ben nasıl gelinliğe karşıysam, hazır giyime karşıysam o da kendi evini, yani küffara benzememek adına daha sade, daha sünnete uygun, daha böyle mütevazı bir ev olarak döşedik. Hatta yatak odası bile almadım. Çok yaygındı o dönemler. Bir gardırobum vardı. Onu da özel yaptırdım. Onun dışında böyle yatak odası, işte çift kişilik yatak falan bunlar olmadı yani (A16).

A18 de Hz. Fatıma'nın evi gibi bir yuva hayal ederek evlilik yoluna çıktığından bahsetmektedir:

> Mesela maddiyat hiç aramadık o zaman. Yani tamam böyle şuurlu bir Müslüman olsun dedik. İşte merkezimizde Allah rızası olsun. İki, Hz. Fatıma'nınki gibi bir evliliğimiz olsun, bir yuvamız olsun, şey buydu, amaç buydu, kıstas buydu. Yapabildik de yapamadık da. Orasını bilemiyorum. Öncelikle bunlar önemli. Gerçekten öyle. Diyorum ya, yani mesela bak maddiyat şeydi, yani annemlerle mesela ben bu maddiyat konusunda işte sigortası yok, işte daha düzgün bir işi yok. Bir de yaşın 18 o zaman. Anne babaya göre daha yaşın küçük, o yüzden sağlıklı karar veremeyecek yaştasın falan (A18).

Evlilik beklentilerinden bahsederken Peygamber ve sahabelerin evlilik yaşantılarını referans alarak aktaran katılımcıların vurgusu, bilhassa Hz. Fatıma'nın sade ve mütevazı evliliği ve dini yaşanması gerektiği gibi yaşama hassasiyeti üzerine olmuştur.

2.1.1.2. Din Temalı Olmayan Beklentiler

Mutlu Bir Yuva ve Çocuklar

Annelerin içerisinde evlilikten beklentilerini doğrudan din ile ilintilendirmeyen 11 katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların beklentileri daha çok duygusal içerikler taşımakta olup "mutlu bir yuvaya sahip olmak" ve "çocuk sahibi olmak" şeklinde

gruplandırılabilmektedir. Mutlu bir yuvaya sahip olmak ümidini taşıyan annelerin beklentileri, huzur ve mutlulukla bezenmiş bir yuva ve bununla birlikte sevgisini hissettiren, kendisine değer veren bir eş prototipinde toplanmaktadır. A17 isimli katılımcı, eşin dindar olmasının, merhametli olmadığı müddetçe, faydasız bir vasıf olduğunu şöyle dile getirmektedir: "Sevgi bekliyorsun. Huzurlu, mutlu bir yuva bekliyorsun. Yani çıkmışsın, gelmişsin, evlenmişsin. Dindar olsa iyi, merhametli olmasa ne işe yarar. Dindar olmuş, merhametsiz olduktan sonra bir işe yaramaz. Merhametli olacak, seni sahiplenecek. Sana saygısı olacak bir eşin."

Evlilikten beklentilerini din ile ilintilendirmeyen annelerden bazılarının ise evliliğe dair umdukları şey, mutlu bir yuvaya sahip olmanın yanında "çocuk sahibi olmak"tır. Bu gruba ait annelerin beklentileri, kalabalık bir aile ortamı ve sıcak bir yuva içerisinde çocuklara zaman ve emek harcayarak sevgi ile büyütmek noktalarında birleşmektedir.

Buraya kadar anlatılanlardan hareketle, annelerin demografik bilgileri göz önünde bulundurularak evlilik beklentilerine dair kullanılarak kategorik bir sınıflama yapılabilir. 13 annenin (A1, A3, A4, A5, A7, A8, A11, A12, A16, A18, A20, A21, A23) evlilikten beklentilerini doğrudan din ile ilintilendirerek aktardığı görülmüştür. 8 lise ve yükseköğretim mezunu annenin 7'si (A1, A4, A7, A8, A11, A12, A21) evlilikten beklentilerini dinle ilişkilendirmiştir. Geriye kalan 5 anne ise ilkokul ya da ortaokul mezunudur. Annelerin 2'si (A2, A22) orta üst; 3'ü (A4, A8, A18) ortanın ortası; geriye kalan 8 anne ise orta alt gelire sahiptir. Bu annelerin 7'si (A5, A7, A11, A12, A16, A17, A24) 1990 öncesi; kalanları ise 1990 sonrasında evlenmiştir.

Evliliğe dair beklentilerinden söz ederken dine doğrudan referans yer vermeyen annelerin (A2, A6, A9, A10, A13, A14, A15, A17, A19, A22, A24) sayısı ise 11'dir. Bu annelerden yalnızca biri (A14) lise ya da yükseköğretim mezunu; kalanı ortaokul ya da ilkokul mezunudur. Annelerden ikisi orta üst (A2, A22); 4'ü ortanın ortası (A6, A14, A15, A24); 4'ü de (A9, A10, A13, A17) orta alt gelir grubu mensubudur. 1990 öncesi evlenenler A6, A9, A10, A13, A17, A24'tür.

Bu tablodan anlaşılmaktadır ki; evlilik beklentilerini din ile ilişkilendiren annelerin eğitim seviyesi, beklentilerini dine doğrudan referans vermeden anlatan

annelerden daha yüksektir. Bununla beraber ilk gruptaki annelerin gelir durumunda orta alt düzey hâkim iken; ikinci gruptaki annelerin geneli ortanın ortası ve orta alt gelir grubuna aittir. Ayrıca annelerin 1990 sonrasında ya da öncesinde evlenmiş olması, evlilik beklentilerinin seyrinde herhangi bir değişiklik yaratmamıştır.[21]

2.1.2. Eş Seçim Kriterleri

Katılımcılara evlenirken eşlerini tercih etme motivasyonlarına, eşlerinde bulunmasını umdukları ölçütlerin ve eş seçiminde sahip oldukları kriterlerin neler olduğuna dair sorular sorulmuştur. Burada katılımcıların verdiği yanıtları keskin sınırlarla birinci kriter, ikinci kriter ya da en son kriter şeklinde ayırmak oldukça zordur. Verilen yanıtlardaki birbiri içine geçmişlik ve dolanıklık, bu keskin ayrım olanağını zorlaştırmaktadır. Bu sebeple eş seçim kriterlerine verilen yanıtlar din kriteri merkeze alınarak sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma şu şekildedir: Tek kriteri din olan katılımcılar, ilk kriteri din olan katılımcılar ve herhangi bir kriteri din olan katılımcılar. Burada ilk kriterin, katılımcının eş tercihine dair verdiği kesitin en başında anması beklenmemiş, konuşmanın geneline hâkim olan, konuşmacının en önemli kıstas olarak gördüğünü ikrar ettiği kriter tercih edilmiştir.

2.1.2.1. Tek Kriteri Din Olan Anneler

Tek kriteri din olan annelere, eşlerini tercih etmekteki en önemli unsurun ne olduğu sorulduğunda, tek bir ölçütlerinin var olduğunu, onun da dinle alakalı olduğunu dile getirmişlerdir. Tek kriteri din olan katılımcılar dinî emirlere riayet eden,[22] dinin helal ve haram kıldıkları konusunda hassasiyet taşıyan, çocukların da bu şekilde yetişmesinde rehber olacak ve dinî konularda iyi derecede bilgili; kendisinden İslam'a

[21] Bkz.: Ek 3.

[22]Ben mesela kursa gittiğim için küçük evlendim ama yine mesela hani illaki hayal ederdik yani hatırladığım kadarıyla. Gerçekten İslami boyutta bir eşim olsun isterdim. Mesela eşim namaz kılmıyordu evlendiğim zaman ve çok çok çok ızdırap çekiyordum ve çok çok dua ediyordum. Allah'ım bir vesile kıl, hani bir vesile olsun namaz kılmasına. Hakikaten Allah'ım bir vesile kıldı, hacca nasip oldu. Anne babasını hacca götürdü ve çok mutlu oldum mesela. Benim önceliğim İslam. Gerçekten İslam. Huzur orada çünkü. Ben zengin olsun hiç öyle bir hayal kurmamıştım yavrum. Hiç onları öyle şimdi düşünüyorum da Allah'ım şükür olsun ki iyi bir eşe nasip etti Allah beni. Yani ben hiç eş seçimi yapmadım. Ailem onayladı ve ben de evet dedim ve ablama güvendim. Ablam çünkü çok çok iyi tanıyordu onu (A13).

dair bilgiler öğrenilebilecek olan[23] kişilerle evlenmeyi tercih etmişlerdir. A3 isimli katılımcı eşini sırf din konusundaki hassasiyetinden dolayı tercih ettiğini şöyle anlatmaktadır:

> Benim bilinçli bir dönemim vardı İslami konularda hassasiyet kazanmaya başladıktan sonra. Zaten diğerlerini reddettim eşimi İslam'a (dair) hassasiyetlerinden dolayı evet dedim yani (başka bir kriter) yoktu inan yoktu evi mi varmış eşya alır mıymış hiç aklımıza gelmedi, o kadar samimi bir şekilde iman etmiştik ki biz onun ötesi yoktu daha. Cahildik, cahil de demek ne bileyim. O zamanda Müslüman bir eşinin olduğunu bilmek sana öyle bir güven ve huzur veriyordu ki. Mesela benim çok isteyenim vardı normal kişilerden akrabalardan ben onları hep reddediyorken eşimi Müslüman kişiliğinden dolayı kabul ettim ki ben ilk görüşmede kesinlikle hiç beğenmedim, duygu hissetmedim (A3).

A16 eş seçerken yalnızca "İslam'ı yaşayan ve yaşatan birini bulma"yı önceledeğini; ekonomik durumları kriter olarak değerlendirmediğini, şimdi olsa bunu da düşüneceğini belirtmiştir.[24] A21 isimli katılımcı eş adayının hâlihazırda dinî emirleri muntazam şekilde yerine getiren birisi olması gerektiğini ve kriterler arasında namaz kılıp kılmama gibi bir sorunun lüzumsuz olduğunu, dolayısıyla namaz kılmanın bir kriter olamayacağını belirtmiştir. Bu zorunlu ön kriterden sonra A21 eş adayının, kadınların sahada İslam'ı tebliğ faaliyetlerine karşı olumlu bir tutum sergilediğinden emin olmak istemiştir:

---

[23]Şimdi şöyle, o zaman ben evliliği düşünmediğim için yani benim zihnimde evlilik diye bir şey yok hani evlenmek ne, böyle bir düşünce yok onun için böyle bir kriter hiç benim aklıma dahi gelmezdi. Nişanlanma hani böyle bir şey gündemime girince İslam'ı benden daha iyi bilsin, evimizde İslam havası essin, çocuklarımızı İslami çerçeve üzerine yetiştirelim deyip böyle bir düşüncem vardı. Hani hep İslam, İslami çerçeve, merhametli olsun, yani bu öyle işte yakışıklı olsun, boyu şöyle olsun, malı olsun, mülkü olsun, bu tür şeyler benim için kriter değildi. Benim için sadece İslam'ı bilsin, benden bir adım önde olsun, çocuklarımızı yetiştirirken tamamen evimizde İslam havası essin düşüncesi vardı ama dediğim gibi benim seçimim olmadığı için ben bunların hiçbirisini değerlendiremedim. Hiçbirisini söyleme şeyim dahi olmadı. Ailem seçti. Ben evlenmek zorunda kaldım. Bu kriterlerin hiçbirisine uygun değildi. Zamanla az da olsa bu kriterler üzerinde oldu mu oldu. Namaz kılmıyordu namaza başladı. Ne bileyim kahveye giderdi kahveyi bıraktı. Hatta siyasi görüşümüz bile aynı şeyde değildi, perspektifte değildi. Daha sonra o dahi değişti. Hani fanatik tamamen bir İslami şeye döndü (A12).

[24]Daha çok işte İslam'ı yaşasın İslam'ı yaşatsın bana engel olmasın hep zaten söyledim, evlenirken görüşmelerimde falan da söyledim ama dualarımda şu vardı: Allah'ım İslam'ı yaşayan, İslam'ı yaşatan, çocuklarımı da güzel bir şekilde yetiştirebilecek salih bir insan olsun. Yani benim en büyük hedefim hep İslam yaşamım olduğu için karşı taraftan da böyle şeyler bekledim ama diyorum ya maddi bir şey beklemedim. Yani çok çalışkan olsun mesela şimdi olsa belki böyle bir şey düşünebilirdim. Çok çalışkan olsun, evine baksın, kimseye muhtaç etmesin. Ne bileyim, becerikli olsun, işte sosyal olsun. Bunları hiç düşünmeden tek bir hedefim vardı. İslam'ı yaşayacak, yaşatacak bir eş (A16).

> Eşimde birincil olarak İslami ahlak çok önemliydi. Yani bu almış olduğum ilimden ve ortamdan dolayı tabii ki çok etkisi var. Ben karşı taraftan öncelikle de söylediğim şekliyle ahlak çok birinci sıradaydı ve aynı zamanda İslam'ı yaşaması gerekiyordu. Yani Kur'an ve Sünnete bağlılığı çok önemliydi. Namaz kılıyor musun diye bir sorumuz yoktu. Namaz kılmak bir kriter olamazdı. Zaten imanın ve İslam'ın şartlarından olduğu için namaz sorusunu sormadık, diğer bir kriterim de benim yani o zaman yani bundan 30 sene öncesi tabii ki imkânlar bu kadar değildi. Kadınların sahadaki hareketi de bu kadar imkânlar içerisinde değildi. Çalışma koşulları çok sınırlıydı. Hedefim çalışmak değildi. Hiçbir zaman da hani ücretli çalışmayı düşünmedim. Sadece Allah'ın dininde hizmet etmekti ve bu davada olmak, davalı olmak ve davada insan kazanmak idi. Hep bu hedefim oldu çok küçük yaştan beri ve evleneceğim kişinin buna yol vermesi, buna destek vermesiydi (A21).

Eş adayına dair tek kriteri din olan anneler, genel itibariyle başka bir özelliğe bakmadan bu özellikleri haiz birini tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu katılımcılardan birkaçı eş adayını fiziksel olarak beğenmemesine rağmen diğer bazı sebeplerin yanında[25] dinle alakalı kriterlerini büyük ölçüde karşıladığından dolayı görüşmeye devam ettiklerini ve sonunda evlendiklerini belirtmiştir:

> İlk aradığım özellik namaz kılması. Helale harama dikkat etmesi. Aradığım özetle bunlardı. Üçüncü maddede... aile olarak aile babası olabilecek mi. Aile babası yani. Dinimizde bir erkeğin üzerine düşen vazifeleri yapabilecek mi? Evine helal lokma getirebilecek mi? Ailesini geçindirebilecek mi helal şekilde. Yani bunların kriterlerini aradım…Şöyle, eşimi ilk gördüğümde beğenmemiştim. Eşim benden kısa da gözükse yine uzundu. Yani benden kısa değildi. Ben zayıf olduğum için uzun gözüküyordum ama eşimle yana geldiğimizde eşim farklı bir boyuttaydı. Bir de eşim askerden yeni gelmişti, zayıftı. Zayıf olarak hoşuma gitmemişti. Sonra konuştukça, konuşmalardan sonra tabii bir yakınlık şeyi olunca yol aldı bu şekilde (A15).

A20 isimli katılımcı ise eşinden hem fiziksel olarak etkilenmemesine hem de eşinin ekonomik durumundan tatmin olmamasına rağmen neden onunla evlenmeyi seçtiğini şöyle özetlemektedir:

[25] Mesela benim çok isteyenim vardı normal kişilerden akrabalardan ben onları hep reddediyorken eşimi Müslüman kişiliğinden dolayı kabul ettim ki ben ilk görüşmede kesinlikle hiç beğenmedim, duygu hissetmedim, istediğim erkek tipi abime benzeyecekti, abimi çok beğenirdim erkek olarak, ahlak olarak ama işte bazı nedenlerden dolayı olsun bitsin diye düşündüm, ama nişanlılık sürecinde Allah'ın bir yardımı oldu sevmeye başladım…evde bazı sorunlar vardı sürekli aileden birileri istiyor huzursuzluk oluyordu. Ben de dedim ki ben normal birisiyle evlenemem, dinî değerlerime saygı duyan birisi olması gerekiyor; bunu da güvendiğimiz biri aracılığıyla olduğu için güvendim (A3).

> O zaman benim için çok önemli olan eşimin benim çarşafımı kabul etmesini çok istiyordum. O da kabul ettiği için zaten evlilik oldu. Ve bir de haremlik, selamlık benim için çok önemliydi. Üçüncü olarak da derslerim. Derslerine gidebilme veya evde ders yapabilme. Bunlar benim hayatımın odak noktalarıydı. Başka da bir şey istemedim. Yani sadece eşimden benle İslamiyet'i beraber yaşayalım, hayat bundan ibaret diyordum. Yani fiziksel olarak mesela pek böyle hoşuma gitmemişti ama çarşafımı ve haremlik selamlığı kabul ettiği için kabul ettim. Maddiyat durumu yine aynı keza. Evlenirken pek bir şey görememiştik ama dedim ki İslamiyet'i yaşayacağım ya, hiçbir şeyine bakmadım. Çarşaf tamam, haramlık selamlık tamam, ders de tamam, gerisini boş ver demiştim (A20).

Katılımcılardan birkaçı eş adayını belirlerken kendileri açısından en önemli hususun eş adayının dinle alakalı kriterlerin büyük çoğunluğunu karşılaması olduğunu dile getirmişler ve bu durumda ekonomik kriterleri göz ardı ettiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan biri evlenirken ekonomik kriteri böylesine önemsememesini şimdi hayretle anlatmaktadır.[26] Eş adayının maddi durumu ailesi tarafından beğenilmemesine ve ailesinin bu durumdan hoşnut olmamasına rağmen A18 isimli katılımcı aynı adayda neden ısrar ettiğini şöyle açıklığa kavuşturmaktadır:

> Anne babaya göre daha yaşın küçük, o yüzden sağlıklı karar veremeyecek yaştasın falan. Sigortasının olmaması, böyle düzenli bir işinin olmaması hep önüme geldi mesela benim. Sorun oldu onlar. Ondan sonra askerliğini yapmamış olması önüme geldi, sorun oldu. Bunları işte diyorum ya, dediğim gibi din ön planda. Yani o ön planda olunca hakikaten bunları şey yani görmüyorsun, böyle tolere ediyorsun, yani edildi de hamdolsun (A18).

Tek kriteri din olan katılımcılar arasında ekonomi kriterini göz önünde bulundurmadığı için kendine hayret eden annelerin yanında, eşini iyice tanıyıp ahlakından emin olmanın din kriteri kadar önemli olduğunu belirtenler de bulunmaktadır. Eşinden bir süre önce boşanan A3 eş seçimi kriterini geriye dönük olarak şöyle değerlendirmektedir:

[26] Ben de kendimi şaşırıyorum. Gerçekliği söylüyorum. Hiç ekonomik şeyim yoktu. Yani bir beklentim yoktu. Çünkü kendimi çok züht bir hayat yaşıyordum. Gerçekten böyle yani ben gelinlik (yerine) hani elbise giydim. Diyorum ya elbisemi bile arkadaştan aldım. Yani eşyalar konusunda, işte alışveriş aşamasında, erkek tarafından alma konusunda yani Rabbimin bana hak olarak verdiği şeylerde bile, ben bugün biraz da kendimi kızarak, oralarda çok ciddi bir şekilde o yani dünyaya meyil, dünyaya değer, dünyalıklara değer anlamında çok şeymişim mesafe koymuşum arama ve bu talepler konusunu da etkilemiş (A21).

> (Din) tek kriterimdi aslında, çünkü Müslümansa adam gibi adamdır (diye düşünürdük) çünkü biz o kadar saftık yeni dönüş yaptığımız için o kadar farklıydık ki Müslüman olan kimseden zarar gelmez diye düşünürdük, bu yüzden tek kriterim, bilinçli bir Müslüman olması idi ama şu an geldiğim noktada doğru bir bakış açısı değildi. İşte tevhidi Müslüman olsun, tesettürümü mesela ben peçeliydim sonradan şey yaptım (çıkardım) ondan sonra haremlik selamlık konusunda arıza çıkarmasın, benim dinî hassasiyetlerimi o da benimsesin ve yaşasın. Bu bakış bence güzel ama eksik tamamen bunlara bağlı değil. Namazını kılsın ama tabi ki gelinen noktada en başta başka şeylere bakılması gerekiyormuş, tek başına yeterli değil (A3).

Tek kriteri din olan anneler evlenirken yalnızca eşlerinin dinî yaşantılarını önemsediğini belirtmiştir. Bu kategorideki annelerin yarısı birtakım fiziksel, ekonomik ve duygusal beklentilerini eş adayı din kriterini sağladığı için öteleddiklerini dile getirmiştir.

2.1.2.2. İlk Kriteri Din Olan Anneler

Annelerden bazıları ise eşlerini tercih etmelerindeki motivasyonlardan bahsederken en başta din ile alakalı kriterlere yer vermiş, ama bununla birlikte eş adayının mutlak surette sahip olmasını temenni ettikleri diğer başka özelliklerin de bulunduğunu vurgulamışlardır.

Annelerin talep ettiği din kriterinin niteliği, eşlerinin günlük hayatlarını ve en sonunda yaşam biçimlerini dönüştürecek şekilde hayatlarında önemli bir yer kaplaması yönündedir. Bu sebeple eşlerinin sahip olması gereken dinî özelliklerinden bahsederken "dini yaşayan",[27] "dinî emirleri uygulama konusunda destekçi"[28] ve "din

[27]Kesinlikle dinî değerlere saygı duyan, dini yaşayan aslında, dini bütün bir insan, önceliğinin İslam dininin gerekleri ne ise onu yapan bir insan olması idi, en başta aradığım özellik bu idi. Sonrasında eğitimi, mesleği, kendimden bir seviye üstün olmasını istedim. Maddi olarak fiziksel olarak değil. Bir de İstanbul'da yaşamak şartı arıyordum (A1).

[28]Tabi ki şey isterdim önce dindar namaz kılan, sigara içmeyen birisi ama. İyi bir insan olmasını isterdim. Ben evlenmeyi düşünmüyordum, dayımlar bunu yaptılar, ben sigara içtiğinden dolayı birçok şeyden dolayı istemiyorum dedim. Önceden yok diyemiyorduk itiraz edemiyorduk pek. Babam da yoktu dayımlar ilgilendi hatta dayımlardan gelin çıktım. Hatta çocukluğumda televizyonda imamlar çıkıyordu nasıl olduysa amcama dedim ki bu kişi beni isterse kabul ederim yani böyle işte Kur'an okuyor falan böyle birisi olsun, kabul ederim. Aferin kızım dedi amcam da amcam dindardı zaten dayım değil, öyle bir şey yani (derin bir iç çekme) geçti (A5).

konusunda aktif görevler alan"[29] "dinî eğitim almış olan" gibi vurgular yer almaktadır. A8 isimli katılımcı eşinin dinî vasıflarını dilediği tüm diğer kriterlerin önüne koyduğunu şöyle anlatmaktadır:

> Benim için en önemli kriter dine bağlı olması. Bir de üniversite mezunu olmasını isterdim. Bunu da öğretmen olsun ve yani İslam'ı anlatsın, Allah yolunda hizmet etsin. Ondan sonra ben hizmet ederken de bana da yardımcı olsun. Bana engel olmasın ve de çok şükür öyle oldu…Sadece hem güzel ahlaklı olsun; bir de güzel, iyi bir aileden gelsin. Aile olarak da çok önemli. Hani üniversite mezunu olsun, ahlakı güzel olsun. Kuru ekmek de olsa ben, bulgur pilavı bile yerim Ya Rabbim. Dualarım öyleydi yani... Yani mesela bazı teklif gelenler vardı. Onlar sırf... 'Anne namaz kılmıyormuş dedim. Babama da söyler misin? Ben o adayı bunun için istemiyorum' dedim. Annem sordu. Babam gönüllü, niyetliydi babam. Belki olabilirdi ama ben namaz kılmadığı için hayır dedim (A8).

Anneler tarafından eş adaylarının İslami bilgilerin öğretildiği derslere katılmaları, bu konuda kendilerini geliştirmeleri beklenmiştir ve eş adaylarının dinî eğitim almış olması kriterini önemsenmiştir. Anneler, dinî sorular sorup ondan bilgi edinebileceği eşlerle evlenmeyi yeğlemişlerdir. Eş adayının dinî emirleri yerine getirmesini temenni etmekle birlikte bu konuda kendilerinin işlerini kolaylaştırmaları ve onları desteklemelerini de beklemişlerdir. Dinle alakalı bu sayılan kriterlerinden sonra eş adaylarında "eğitim ve meslek açısından bir üst seviyede", "üniversite mezunu", "merhametli"[30] olması ve "ortak bir bakış açısına sahip"[31] olmak gibi

[29] Namaz kılması, namazlı olması, dinî cemaatlerden, dinî eğitim, o zamanlar ev sohbetleri falan vardı. Öyle bir yerlere katılımı var mı? Başka da o zamanlar sigara içmesin diye düşünüyordum. Tabii sigara içiyordu (sebebi) o zamanlar dini idi. Doğru değil, sağlığa faydalı değil. Ama şu anda ben bile içiyorum yani…Dinî yaşantıma destek olması. Mesela işte o zaman çarşaf giyiyorum, onu hoş görmesi, işte ne bileyim namaz kılıyorum, Kur'an okuyorum, onlara hoş bakması falan o şeyler şartlar. Başka da işte ev geçindirecek kadar tabii ki gelir işinin olması... Yani tabii ki boyunun falan mesela boyunun bana uygun olması. Çok onu şey yapıyordum yani (A6).

[30] Valla eşimin namazlı abdestli olmasını kriterli olarak çok isterim, baştan isterim. Beni çok savunmasını, düşünmesini o zamanlarda istiyordum. Memleketten biraz uzak olmayı isterdim. Geçinecek kadar parası olsun. Kimseye muhtaç etmesin. Çoluğunu, çocuğunu, evini, ocağını güzel bir sahiplensin. En güzel erkek seni, sen de ona sahipleneceksin. Aynı şekilde…Dindar olsa iyi, merhametli olmasa ne işe yarar. Dindar olmuş, merhametsiz olduktan sonra bir işe yaramaz. Merhametli olacak, seni sahiplenecek. Sana saygısı olacak bir eşin (A17).

[31] Elbette ki dinî görüşü kesinlikle olmalıydı. Tabii ki Müslüman olmalıydı ve dinî bir hassasiyeti olmalıydı. O da vardı. Ama uyum da olmalıydı. Nasıl söylesem? Dinde de çok fazla görüş ayrılıkları var ya, bir uyumsuzluk yaşadığımı düşünüyorum ben. Şimdi hani uyumunun çok önemli olduğunu evet… sonra da görüşlerde uyumu da önemliydi. Mesela ben en azından fotoğraf çekimi isterken o ısrarla olmaması gerektiğini savundu. Ya da bir gelinlik giymek isterken giymememi savundu. Orada biraz mücadele vermek zorunda kaldım. Her genç kızın rüyasıdır elbette, onu ikna etmek zorunda

kriterler aramışlardır. A4 isimli katılımcı, diğer tüm ölçütler arasında din kriteri üzerindeki vurgusunun ağırlığını "zenciyle de evlenirim" diyerek şöyle ifade etmektedir:

> Her şeyden önce Allah yolunda canını verecek kadar Allah'ı seven bir eş istiyordum, okumayı çok sevsin, ev içerisinde İslami dersler yapabilelim; bir tefsir dersi mesela, ibadetlerine düşkün olsun, ailesine karşı beni korusun çünkü aileler alışık değildi dindar insanlara, çalışmalarımda beni desteklesin, ahlaklı olsun, maddi şeyler falan aklımda yoktu ama kültürlü olması… üniversite mezunuydu eşim, o da benim için önemli idi. Tabii yüzüne bakılacak şekilde albenisi olsun, yakışıklı olsun bir genç kız olarak tabii ki bunları istiyordum. Hatta şöyle demişlerdi sen erkeklere çıkmıyorsun sen nasıl evleneceksin derdi gülerdi… yüzünü göstermiyorsun, dedeciğim derdim, benim düşüncelerime göre biri olsun, hani zencileri küçümsediğim için değil anlasınlar diye, benim kriterlerime uygun birisi olursa güzellik şeyleri önemli değil ben zenciyle de evlenirim, gülerdik böyle. Allah nasip ederse bulur o beni derdim, gülerdi dedem de. Şey yoktu duygusallık, aşk biz biraz daha mantık odaklı gidiyorduk. Duygu onun gerisinden geliyordu (A4).

İlk kriter olarak öne sürülen din kriterinin vurgusunun yoğunluğu A14'ün eş seçiminde de kendini göstermektedir. A14 diğer kriterlerini sağlayan, anne ve babasının da olurunu almış alan eş adayını namaz kılmadığı için istemediğini belirtmiştir. A7 ise eşini seçerken en büyük motivasyonunun aile sebebiyle yaşayamadığı dinî emirleri kendisi ile yaşayabilecek biri ile evlenmek olduğunu belirtmektedir:

> Bir; namaz kılması. İki; dinî altyapısının sağlam olması. Herhangi bir tarikata ya da cemaate bağlı olmaması. Bildikleriyle yaşadıklarına tutarlı olması…Üniversite okumuş olması önemli çünkü ben de üniversite mezunuyum, lise mezunu ile evlenmeyi düşünmedim yani…Ben üniversite son sınıfta İslam'la tanıştığımda ailemin İslami yaşantısı yoktu ve benim İslam'ı yaşamamam için de ellerinden geleni yapıyorlardı, baskı vardı. Kendim için yeni çıktığım, yeni başladığım bu yolda beni en iyi ilerletebilecek eş adayını seçtiğimi düşünüyorum dinî yaşantı anlamında. Görüştüğüm insanlardaki kriterim buydu. En dindar olanı seçtiğimi düşünüyorum. Benim için zaten evlilik… İslami yaşantımın tap derecede yükselmesi için bir eş arayışındaydım (A7).

kaldım. Birçok şeyde böyle ikna etmek zorunda olmak evliliklerde çok yıpratıcı oluyor. O yüzden evet tabi ki dinî görüş birinci sırada ama bu görüşlerde uyum da olmalıydı. Üçüncü olarak sanatçı bir ruhunun olmasını isterdim. Yani yine orada da mesela ben sanatla ilgilenirken o müziğin haram olduğunu savunmamalıydı. Burada da bir uyumsuzluk söz konusuydu. Yani o haram diyen alimleri tercih ederken ben buna fetva veren alimleri görüşlerini savunarak sanat icra etmeye çalışıyordum. Bakış açısının daha sanata yatkın olmasını tercih ederdim (A14).

Eş adayına dair ilk kriteri din olan anneler, eşlerinden sağlayacakları duygusal tatminleri, fiziksel ve sosyoekonomik kriterleri göz ardı etmeksizin din kriteri üzerine yoğunlaşmışlardır. Din kriteri haricindeki kriterler sağlansa dahi eş adaylarını tercih edilebilir olarak görmemişlerdir. Dolayısıyla din ilk kriter olması ile birlikte olmazsa olmaz bir ölçüt olarak kabul edilmiştir. Talep ettikleri din kriterinin eş adayındaki karşılığı, dinî tebliğ konusunda aktif görevleri üstlenen, pratik ve teorik bilgileri haiz bir kişiliğe tekabül etmektedir.

2.1.2.3. Herhangi Bir Kriteri Din Olan Anneler

Bu gruba ait anneler, eş adayına dair ölçütleri belirtirken din ile alakalı olan kıstasları önem sırasına göre ilk merhalede anmamasına rağmen din, annelerin eş seçimi kıstasları arasında önemli bir yerde konumlanmıştır. A2 isimli katılımcı, eşi ile aynı iş yerinde çalışırken tanıştıklarını, birbirlerini sevdikleri için evlendiklerini, fakat bununla birlikte eşinin dinî değerlerden çok uzak olmamasının evliliğinin gerçekleşmesi açısından önem taşıdığını belirtmektedir. Bu gruba ait annelerin öncelikli olarak sıraladığı kriterler ahlaki, duygusal ve fiziksel ölçütlere tekabül etmektedir. Bu annelerin kriterleri önem sırasına göre eş adayının "güzel ahlaklı olması", "sevilebilecek biri olması"[32], "namaz kılması"[33], "fiziksel olarak çekici olması"[34], "kötü alışkanlıklarının olmaması"[35] şeklindedir. A19 isimli katılımcı genç

[32]Çok fazla bir beklentim yoktu 18 yaşında idim tanıştık, sevdik birbirimizi…Bulunduğumuz semtte (Şişli) gayri Müslim ve Aleviler de çok var, gayri İslami yaşayan kesim de çok var buna dikkat ettim. Namaz kılıyor mu diye sormadım, ben de arada sırada kılıyordum. Evlendikten sonra ben düzenli namaz kılmaya başladım ama eşim kılmıyordu, bundan rahatsızlık duyuyordum, sonra o da başladı, daha mutlu oldum (A2).

[33]En önemli kriterim benim aile yaşantım çok farklıydı. Benim babam çok sinirliydi. Sürekli annemi döverdi. Diyordum ki sinirli olmasın yeter bana. En önemli kriterim buydu. Biraz dürüst ve sinirli olmasın. Asla sinirli olmasın. Birinci kriterim oydu. İkinci kriterim de annesine babasına fazla bağımlı olmasın. Bağımlı derken, kendi kararlarını kendi versin, kendi işini idare etsin ama yeri gelince de büyüklerine sorup danışarak yol alsın. Üçüncü de biraz da fiziği düzenli olsun. İllaki evi olsun da kirada olmayayım da veya araba olsa olsun, böyle yoktu. En birinci hani tabii ki beni herkesin ibadeti ilgilendirmez ama önce namaz kılmasını çok isterdim çünkü ailemde böyle bir şey olmadı. İnsan ailesinde yoksun olduğu şeyleri eş adayında görmek istiyor (A9).

[34]Dürüst olması, sarışın olması, yakışıklı olması, çok isterdim 5 vakit namaz kılmasını ama sadece cumalara giderdi maalesef (A10).

[35]Hiç kriterim yoktu. Tek sevmediğim bir şey vardı, sigara içmesin derdim. Tek isteğim oydu. Sigara içenden nefret ederim. O da içiyormuş maalesef. Oydu yani ne bileyim hiç kriterle, hiç konuştuk da sanki kriterle şöyle şöyle ol diye. Konuşmadım ki... Aileyi, annesini babasını babam annem çok iyi tanıyordu annesiyle babasını. Annesi babası da yazlık komşumuzdu, çok iyi tanıyorlardı. Aile olarak iyi bir ailelerdi. Onun için hiç ne kriter aradım ne bir şey yaptım (A24).

iken evleneceği kişinin haiz olmasını istediği özellikler için yalnızca dindar ve ahlaklı olmasını istemiş olduğunu belirtmekte, fakat daha çok şey isteyebilecekken neden sadece bu ikisini istediğini şimdi temellendirememektedir:

> O zaman da yakışıklılık çok önemli bir kriterdi herkes için ama bu benim için çok fazla bir kriter olmadı. Ben maddeye ve fiziğe tabii ki güzel olana meyledilir ama çok benim için öncelikli olan bir şey değildi. Maddeyi çalışarak kazanırsınız, Allah nasip ederse edecek. Daha çok hayatımda biraz daha böyle olgun insanlara, böyle bilgili insanlara çok böyle itibar göstermişimdir ama şöyle bir durum da vardı…Mesela benim babam şey demişti, namaz kılmayan bana bir bardak su vermesin derdi. Namazı çok böyle yaşamasak da namaz namaz diye çok dillendirirdi babam…Namaz hep böyle bir kulaklarımdan beynime gitti. Ben hep namazlarımda da çocuktum ama her kıldığım namazda Rabbim bana hayırlı bir eş nasip et derdim duamda... Sonradan diyorum ki keşke daha geniş… işte bilgili, daha zengin, daha işte bilmem daha imkânlı (deseydim). Sadece hayırlı demişim… (A19).

Katılımcıların en sık tekrarladığı kıstas, eş adayının ahlaki ilkelere riayet edip etmemesi ile ilgilidir. Anneler eş adayının dürüst biri olmasına, öfkeli bir yapıya sahip olmamasına, olgun bir karakterinin olmasına dikkat etmişler ve bu özellikleri adayların birbiri arasında duygusal bir yakınlık oluşmasına sebep olarak addetmişlerdir. Duygusal olarak bu etkilenme ile birlikte bazı anneler fiziksel bir çekiciliği de kriter olarak sunmuşlar; söz gelimi eşlerinin sarışın olmasını istediklerini belirtmişlerdir. Dini herhangi bir kriter olarak addeden annelerin eş adayına dair bir diğer ölçütleri de başta sigara olmak üzere herhangi bir kötü bir alışkanlığa sahip olmamaları noktasında birleşmektedir. A22 bu durumu şöyle aktarmaktadır: "Yani dediğim gibi o zamanda bir namaz kılıyor mu diye soruluyor. Yani bu kadar. En çok da çalışıp mesela huyunun güzel olmasına, çalışmasına önem verilir. Mesela çalışıp dürüstse, evine ekmek getiriyorsa, huyu güzelse, bu şekilde ararsınız…namaz kılıyor olmasına, dediğim gibi çalışıyor olmasına."

Annelerin din konusunda sunduğu kriterlere gelince bu kriter, adayın namaz kılması, dinin helal ve haram kıldıklarına karşı hassas olmayı barındırmaktadır. A11 eşi ile ortaokulda tanıştığını, birbirlerini çok sevdiklerini bununla beraber din kültürü ve ahlak bilgisi ders öğretmeniyle tanıştıktan sonra ilişkilerini dinin emirlerine uygun bir hâle getirip aralarına bazı sınırlar koyduklarını belirtmiştir. Din, ilk aşamada eş

seçim kriteri olarak düşünülmese de sonradan dâhil olduğunda süreci şekillendiren esas faktör olmuştur:

> Ben evliliği düşündüğümde eşimde böyle çok büyük bir kriterim yoktu. Kendimdeki değişimle beraber şunlar kriter oldu tabii ki namaz kılması, Allah'tan korkması. Eşimi niye tercih ettim? Yani nasıl diyeyim? Gönül aktı. Gördüğünüz zaman heyecanlanırsınız, kalbiniz atar. Ben eşimi gördüğüm zaman heyecanlanmıştım ve kalbim atmıştı. Gerçekten Rabbim gönlümüzü akıttı birbirine. Bakış açımız aynı yöne oldu. Bu da bizi daha da bir kenetlendirdi yani... Ona etki eden büyük ve bana etki eden büyük aynı kişiydi. Okuldaki din kültürü hocamızdı ama bu şey olmadan (din kültürü hocasıyla tanışmadan) önce gönül olarak bağlanmıştım. Yani öğrenmeye başladığımız anda düşün biz zaten orta üçten beri okul arkadaşıyız. Lisenin belli bir döneminden sonra özel arkadaş seviyesine geçmişiz birbirimizle. Ama artık dini öğrenmeye başlamıştık. Birbirimize haram olduğumuzu öğrendiğimizde yürürken bile yolda birbirimizle dengeliydik. Kur'an ne diyorsa öyleydik artık yani. Onun için Rabbim merhamet etti diyorum (A11).

Kriterlerinden herhangi biri din olan annelerin eş adayına dair tercih sebepleri, daha çok ahlaki, duygusal ve fiziksel kriterlere tekabül etmektedir. Bununla birlikte anneler, eş adayının dinî birtakım özelliklerine dikkat etmiştir. Bu gruba ait annelerdeki din kriterinin niteliği eş adayının birtakım dinî pratikleri yapıyor olması ile sınırlı kalmıştır.

Katılımcıların eş tercihlerinin demografik verilerdeki dağılımı incelenecek olursa, 8 annenin (A3, A12, A13, A15, A16, A18, A20, A21) tek kriteri, din ya da din ile doğrudan alakalı konular üzerinden olmuştur. Bu 8 annenin 2'si (A12, A21) lise ya da yüksek öğrenim mezunu kalanı ilkokul ya da ortaokul mezunudur. Annelerin içinde orta üst gelire sahip olan yoktur bununla birlikte 2 anne (A15 ve A18) ortanın ortası gelire; kalanı ise orta alt gelir grubuna mensuptur. İçlerinden 3 anne (A12, A16, A20) 1990 öncesinde evlenmiş; kalanı ise sonrasında evlenmiştir.

Katılımcılardan 8 annenin (A1, A4, A5, A6, A7, A8, A14, A17) ilk kriteri dinle alakalı olmakla birlikte diğer kriterler arasında fiziksel, maddi ve sosyal statüye yönelik kıstaslar bulunmaktadır. İlk kriteri din olan 8 annenin 5'i (A1, A4, A7, A8, A14) lise ya da yükseköğretim mezunu; kalanı ilkokul ya da ortaokul mezunudur. İkisi (A1, A7) orta üst; 4'ü (A4, A6, A8, A14) ortanın ortası; 2'si ise orta alt (A5, A17) gelir grubu mensubudur. Bu annelerin yarısı (A5, A6, A7, A17) 1990 öncesinde evlenmiştir.

Katılımcılardan bir kısmı (A2, A9, A10, A11, A19, A22, A23, A24) eş adayına dair ölçütleri belirtirken din ile alakalı olan kıstasları önem sırasına göre ilk merhalede anmamıştır. Kriterlerinden herhangi biri din olan 8 anneden biri (A11) hariç olmak üzere hepsi ilkokul ve ortaokul mezunudur. 2'si (A2, A22) orta üst; biri (A24) orta; diğerleri (A9, A10, A11, A23) orta alt gelire sahiptir. Bu annelerden üçü (A10, A11, A24) hariç hepsi 1990 sonrasında evlenmiştir.[36]

Serdedilen bu verilerden hareketle denilebilir ki, eş tercihinde tek kriteri din olan annelerin genel olarak eğitim seviyesi ilkokul ya da ortaokul düzeyinde olup gelir durumu ise orta alt kesittedir. İlk kriteri din olan annelerin genel eğitim seviyesi oldukça yüksek, geneli ortanın ortası gelir grubundandır. Kriterlerinden herhangi biri din olan annelerin ise eğitim seviyesi düşük, gelir düzeyi ise orta alt düzeydedir. Bu annelerin genelinin 1990 sonrasında evlendiği görülmüştür.

2.1.3. Evlilik Sonrası Dinî Pratiklerin Seyri

Katılımcılara, evlendikten sonra dinî pratiklerinde (ibadetler, tesettür ve diğer dinî emirler) herhangi bir değişimin olup olmadığını saptamaya yönelik sorular sorulmuştur. Annelerin evlendikten sonra gerek bazı dinî uygulamalardan vazgeçtikleri gerekse de hayatlarına birtakım dinî uygulamalar ekledikleri görülmüştür. Bazı anneler ise herhangi bir değişim yaşamadıklarını ifade etmiştir.

2.1.3.1. Dinî Pratiklerden Vazgeçenler

Annelerden bir kısmı (A4, A6, A8, A13, A18, A21) evlendikten sonra dinî yaşantılarında meydana gelen değişimi aktarırken birtakım dinî pratikleri uygulamaktan vazgeçtiklerini ifade etmişlerdir. Bu pratikleri, evden dışarı çıkarken giyindikleri dış kıyafetin niteliğinin değişimi ve haremlik selamlığın uygulanmasının yakın akrabayı kapsamayacak şekilde dönüştürülmesi oluşturmaktadır.

Annelerin tesettürlerinde meydana gelen değişim, çoğu zaman kendi motivasyonları ile gerçekleşmiştir. Yalnızca bir katılımcının eşi kendisinden uzun

[36] Bkz.: Ek 4.

pardösü giymemesini, dış kıyafetinin boyunu kısaltmasını istemiş ve bununla beraber katılımcının tesettüründe değişim meydana gelmiştir.[37] Katılımcıların kendi kararları ile meydana gelen değişimlerine bakıldığında, A21 evlerine akrabaları geldiğinde haremlik selamlığı artık uygulamadıklarını, çünkü bu uygulamanın akrabalara İslam'ı tebliğ etmeyi engellediğini söylemiştir. Bu yüzden akrabalar arasında haremlik selamlık uygulamasından vazgeçtiklerini belirtmiştir.[38] A18 eşinin evliliklerinin ilk yıllarında yalnız başına bir yere gitmesine izin vermediğini, erkeklerle alışveriş yaparken dahi konuşmasına razı olmadığını, ama şimdilerde bu kadar radikal olmadıklarını belirtmiş ve eşinin ilk başlarda kendisinden talep ettiği peçeyi artık takmadığını; şu an çarşaf da giymediğini söylemiştir.[39] A6 çarşafı çıkarmasının kendi kararı ile gerçekleştiğini, evliliğin ya da eşinin bir etkisi olmadığını söylemektedir.[40] A6 isimli katılımcı ayrıca eş seçim kriterleri içerisinde eş adayının sigara içmemesi şartının bulunduğunu, sigaranın evlenirken hem dinen hem de sağlık açısından zararlı olduğunu düşündüğünü, fakat şu anda bu düşünce içerisinde olmadığını hatta

[37]Daha tesettürlü idim diyebilirim kızım. Eşim yani benim kadar böyle İslam'ı bütün benim fikrimle çok uygun olmadığı için daha şey oldum diyebilirim yani. Bir ara yani. Sonra zaten karışmadı da. Aç falan asla demedi de. Hani ben pardösülü gezmek isterken eşim istemiyordu mesela. Anlatabiliyor muyum yani? Benim kadar İslam konusunda belki hani şey değildi yani. İstanbul'da çalışıyordu. Buranın bakışıyla mı artık bakıyordu? Hani... Ne diyeyim? Kısa giy falan aslında öyle karışmazdı ama ben pardösülü severdim mesela. O istemezdi yani. Böyle anla (A13).

[38]Yaşam olarak da haremlik ve selamlıkta bir değişim oldu. Burada şunu gözlemledik, akrabalık ilişkileri gelişmiyor haremlik ve selamlıkta ve tebliğ edemiyorsun. Kendi ailem için de eşimin ailesi için de dinin tebliğ edildiği araçlar bizleriz aslında ama haremlik ve selamlıkta bir sınır konulduğunu, yani araya sınır girdiğini gördük. Bunun doğru olmadığını düşünerek artık aynı ortamları paylaşmaya başladık (A21).

[39]Değişim olmadı. Ben öyleydim, öyle gördüm, öyle devam ettik. Örtülüydüm. Hatta o zaman çarşaf giyiyordum falan. Öyle gördüm, öyle beğendim. Ama şöyle, mesela ekledikleri oldu. O zamanlar biraz daha böyle radikal bakılıyordu her şeye. Daha uçlarda yaşanıyordu. Mesela eldiven takmamı istemişti benim. Eldiven takmaya başlamıştım o zaman. Peçe takıyorduk. Çarşaflı idim ben peçeye döndüm evlendikten sonra. Mesela peçe de kalktı şimdi. Yani şimdi... Şimdi abayanın üzerine siyah başörtü takıyorum ama peçe yok, eldiven yok. Ondan sonra böyle tek başıma bir yere gitmeme çok müsaade etmiyordu. Ben aslında gidebiliyordum. Sonra erkeklerle böyle çok konuşmama izin vermiyordu ilk evlendiğimiz zamanlarda. Diyorum ya o zamanlar böyle radikal bakışlar da vardı, düşünceler de vardı. Mesela erkekle, yabancı erkeklerden böyle muhatap olmam gerektiği zaman benim yanımda kendisi muhatap oluyordu. Mesela pazara gidiyorsun, pazardan bir şey almak istiyorsun falan, sizin yerinize eşiniz söylüyor ne almak istediğinizi gibi gibi. Onun haricinde var mı daha fazla değişiklik yok ama o süreçte şey oldu zaten. Doğrularımız, yanlışlarımız da tartar hâle geldik. Yaşımız da ilerledi. Daha olgun düşünmeye başladık. Bazı şeylerimizin çok uçlarda olduğunu, çok uçlarda yaşadığımızı ve doğrunun bu olmadığına karar verdik (A18).

[40]Aynı devam etti. Tabii dediğim gibi işte çarşafı çıkardım. O da tabii hiç eşimle alakalı değil. Kendi şeyimle alakalı. Onun dışında rahattım yani. Namaz kılma konusunda, sohbetlerde, kendi götürürdü. Çok bir şey olmadı. Tabii hâliyle birazcık o bekârlık hızımın azalması, çocuklara karışmak, arka arkaya çocuklara karışmak. Onun dışında ilerleme de olmadı, gerileme de olmadı yani (A6).

kendisinin de sigara içtiğini aktarmıştır. A4 de tesettüründeki değişimi evliliği ya da eşi ile ilişkilendirmemekte, bunun yerine fikirlerinde meydana gelen değişimi şöyle özetlemektedir:

> Tesettürüm değişti, iki gözü görünen, eldivenleri olan biriydim, şimdi onlar yok. Yarım peçem var. Zamanla düşünceler değişiyor. Bu evliliğimden dolayı değil; gerek görmedim artık. O zamanlar okuduğumuz kitaplar kısıtlıydı, örnek alacağımız şahsiyetler yoktu, o kısıtlı kaynaklardan en iyisinin o olduğunu düşünüyorduk. Şimdi en iyisinin onlar olmadığını öğrendik. O yüzden değişmeye başladık, evliliğin olumsuz bir geriletmesi olmadı (A4).

A8 ise eşinin kendisinden siyah başörtü kullanmasını ve topuklu giymemesini istediğini, 18 yıl kadar eşinin bu söylediğini dikkate aldığını ve bunu yaparken huzurlu hissettiğini, ama artık renkli başörtü takmayı tercih ettiğini ve geçenlerde kendine olabildiğince ufak bir topuğa sahip ayakkabı aldığını, bunu da alırken ve giyerken oldukça memnun hissettiğini şöyle anlatmıştır:

> Mesela evlendikten sonra eşim renkli başörtü kullanmamı istemedi. Siyah kullanmamı istedi. Böyle küçücük bir topuklu ayakkabılarım vardı. Babam almıştı. Onları istemedi. Ben de iyi tamam, düz taban ayakkabı, siyah çorap. Epeyce ben o şekilde devam ettirdim. Zaman geldi… Ama o zaman içerisinde (tesettürün) hani sadece siyah başörtüden ibaret olmadığını öğrendim. Başörtü olarak renkliye geçtim. Kaç sene devam ettim öyle? 18 sene sonra renkli başörtülere geçtim. Yani memnun kaldım ondan (siyah başörtüden) da. İtiraz etmedim hiçbir şekilde. Eşim öyle istiyorsa demek ki takva olanı da tercih etmem gerekli dedim. Ama ne yaptım geçenlerde? Gittim küçücük böyle topuklu ayakkabı aldım kendime. Beğendim aldım. Topuklu dediysem yerden biraz yüksek, şöyle hafif. Topuklu da değil baya bir enli böyle. Zaman içerisinde onu kendime çok dikkat çekmeyecek şekilde bunlar herhalde günah değil. Bu ayakkabıyı da giymem lazım. Kendi kendime de böyle fetva verdim ama ne kadar doğru (A8).

Birtakım dinî pratiklerden vazgeçtikleri anlaşılan annelerin tecrübeleri genel olarak; uzun olan dış kıyafeti kısaltma, siyah olan başörtü ve dış kıyafetten renkli olanına geçme, çarşafı çıkarma, tam peçeden yarım peçeye geçme gibi pratiklerde yoğunlaşmıştır. Anneler değişimin sebebini sözü geçen pratikler hakkındaki fikirlerinin sabit kalmaması ile ilişkilendirmekte ve meydana gelen değişime dair olumsuz bir vurguda bulunmamaktadırlar.

2.1.3.2. Gündelik Yaşamlarına Dinî Pratikler Dâhil Edenler

Annelerden bir kısmı (A2, A3, A7, A9, A11, A16, A17, A19, A24) ise evlendikten sonra dinî yaşantılarına bekârken yapmadıkları ya da yarım şekilde yaptıkları tesettür, ibadet ve İslami ilimler öğrenme gibi dinî pratikleri tam olarak ekleyebildiklerinden söz etmiştir.

Katılımcıların evlendikten sonraki dinî yaşantıları hakkındaki sorulara verdikleri yanıtlardan, eşin din konusunda hassas biri olmasının sözü edilen denklemde büyük bir ağırlığının bulunduğu anlaşılmaktadır. Söz gelimi eşin tesettür ve diğer ibadetler konusundaki teşviki ve hassasiyeti, kadınların tesettüründe kendilerinin olumlu olarak isimlendirdikleri yönde gelişmeye sebep olmaktadır. Bu olumlu değişim annelerde önem sırasına göre; dinî ilimler öğrenme, dinî sohbetlere katılma ve namazı düzenli kılmak şeklindedir.

Eşlerin dinî emirlere karşı duyarlı tutumu, anneleri çoğunlukla İslami ilimler öğrenme, tefsir, hadis, fıkıh gibi İslami ilimlerin öğretildiği mekânlara gitme konusunda teşvik etmiştir.[41] Katılımcılardan biri, eşinin çay sohbeti ve dedikodu yerine dinî sohbetlere katılmasını yeğlediğini ifade etmiş,[42] diğer bir katılımcı ise ev temizliği ve çocukların bakımıyla beraber haftada üç gün bu derslere katıldığını ve eşinin kendisine bu konuda destek olduğunu belirtmiştir:

> Eşimin dinî hassasiyetleri, dinî şeyleri bilen biri olması benim de daha kolay yaşamamı, daha kolay bazı şeyleri yapmama sağladı. Namazımda, okumada, dinî eğitimlere gitmemde... Ben de evlendiğim dönemde haftada üç gün derslere gidiyordum dinimi öğrenmek için. Fatih'e gidiyordum, Sarıyer'e gidiyordum. O dönem de şu dönem gibi değildi. O dönem arıyordunuz, yani bir ilmi arıyordunuz siz. Siyer'e başka bir yere gidiyordunuz, Akaide başka bir yere gidiyordunuz. Bulamıyordunuz, bulabildiğiniz yerlere gidiyordunuz.

[41]Zaten namaz kılıyordum. Yani (eşim) dinî anlamdaki yaşantımda sürekli destek verdi. Mesela bir şeyleri öğrenmeye çalıştığımda bunu teşvik etti. Mesela derslere katılmamı o sağladı. Hani ne işin var ne gerek var demedi yani. Önümü açtı. Yani benim için zaten evlilik hem benim İslami yaşantımın tap derecede yükselmesi için bir eş arayışındaydım. Bir de hani hayattaki en büyük sermayemin çocuklarım olacağını düşündüğüm için çocuklarıma en iyi baba kim olabilir arayışındaydım. Yani evlat yetiştirirken de birbirimize o konuda çok iyi destek verdik. Dediğim gibi sosyal hayatımda işte aile hayatımda, anne baba ilişkileri, kardeşlerimin ilişkilerinde yani şu an biz ideal ve lokomotif pozisyondayız. Sülalemizde de onun ailesinde de benim ailemde de. Sadece kendi ailemiz adına değil. Annemin, babamın, kardeşlerimin olduğu küçük sülalemizde de eşimle olan uyumumuz ve birbirimize desteğimiz pozitif etkilerini görüyorum ben. İstediğim de buydu elhamdülillah (A7).

[42]Yaşım biraz daha büyüdü namaz kılmam gerektiğinin farkına vardım arkadaş çevremin etkisi ile. Eşim sohbete gitmeme seviniyordu, çay sohbeti, dedikodu yerine bundan memnun oluyordu (A2).

> Tabii bu arada evlisiniz, eşiniz var. Benim evde kayınvalidem de vardı. Kayınvalidemle beraber oturdum ben. Çocuklarınız oluyor arka arkaya ama işte eşinizin dinî olarak bunların doğru olduğunu düşünmesi ya da aynı yöne bakmış olmanız sizi engellemiyor. Ama öbür türlü olsaydı, eşim dinî hassasiyetlerini yaşamayan, bunu içselleştirmemiş biri olsaydı ne derse gönderirdi, namazını kıl evde otur derdi, çocuklarına bak derdi ama biz bunu yapamadık (A11).

İslami ilimlerin öğrenimini içeren bu sohbetlere katılmak ve eşin bu konuda destek göstermesi, dinî anlamda katılımcıları daha dikkatli olmaya sevk etmiş ve dinin emir ve yasakları konusunda daha bilinçli bir hâle ulaşmalarına yardımcı olmuştur.[43] Bilhassa tesettür konusunda görünür olan kendilerinin bilinçlenme olarak gördüğü hâl, katılımcılarda farklı şekillerde tezahür etmiştir. Bir katılımcı, eşiyle tanıştıktan sonra yarım olarak nitelendirdiği kısa etek üstü kısa ceket şeklindeki giyimini, uzun pardösü giyecek şekilde değiştirmiştir:

> Yarım bir tesettürüm vardı. Dediğim gibi 17 yaşındaydım. Yarım tesettür derken blazer giyiyordum. Blazer ve diz üstü etek giyiyordum. Ben eşimle beraber namaza başladım. Tesettürüme daha dikkat etmeye başladım. Yani bana büyük ölçüde değişimime fayda vermişti. Eşimin evlendikten sonra, eşimin müdahalesi olmadan, onun arkadaşlarına giderken, beraber gittiğimiz yerlerde dedim ki bu böyle olmayacak, ben böyle giyinmek istiyorum diye. Etkileşimle değiştim. Eşim dediğim, biraz önce bahsettiğim cemaate bağlıydı. Bana hiçbir zor koşmadan o cemaate bağlandım ve çok çok çok memnun kalmıştım, severek (A9).

Diğer bir katılımcı ise kendisi uzun pardösülü iken etraftaki yeni gelinler gibi makyaj yapmasını, açık ve kısa giyinmesini istememesi dolayısıyla eşinin kendisini tesettüre teşvik ettiğini belirtmiştir.[44] Çarşaf giyen bir katılımcı ise birçok arkadaşının

[43]Ben daha çok dinî şeylere sarıldım ikimiz de aynı fikirdeyiz, artan şey onunla birlikte farklı ortamlara, girdiğim sohbetlere katıldığım için daha bilinçlenme hâli oldu O üniversite mezunuydu onun çevresine girdim dinî olarak bana çok şeyler kattı yani…Evlenmeden önce ailede haremlik selamlık konusunda bile sıkıntı yaşıyorduk erkeklerin yanına çıkmadığımız için ama evlendikten sonra burada bana kolaylık sağlandı, ilk 3-4 yıl iyi idi. Evde birlikte ders yapardık, dinî kitaplar okurduk (A3).

[44]Hiç bana misal ben bekârken makyaj nedir bilmiyordum. Evlendikten sonra çevreye bakarak, yeni gelinsin işte yap şöyle böyle diyen oldu. Ama yani hiçbir zaman için eşim benden ne makyaj ne saç boyası ne açık giyinmemi ne kısa etek giyinmemi hiç istemedi. Misal zaten uzun giyinen biriydim ama etraflarında kısa giyinen vardı ama beni hiç onlara teşvik etmedi. Benim dinimi yaşamama engel olmadı en azından. Namaza evlendikten sonra başladım ama öncesinde de misal kılar kılar bırakırdım bekârken çünkü aile tamam namaz kılıyor ama misal kızım şunu şöyle yap yapma, yanlış olur veya yap şu doğrusu

çarşafı çıkardığına ya da şeklini değiştirdiğine şahit olduğunu, fakat kendisinin biraz da eşinin bu konudaki duyarlılığı nedeniyle çarşafını çıkarmadığını dile getirmiştir.[45] Eşinin İslamiyet'i güzel bir şekilde yaşamasına imrendiğini ifade eden bir katılımcı dinî yaşantısının her anlamda daha güzel bir hâle kavuştuğunu şöyle ifade etmektedir:

> Eşim çok ilginç insandı. Çok temiz ve İslamiyet'i güzel yaşayan bir insandı. Böyle şimdi günümüzdeki bazı insanlar gibi değil yani. Ben tabii ona imrendim, ona özendim, onun gibi yaşamaya çalıştım. Kapanmam güzel oldu. Kadın erkek oturmalarımız daha güzel oldu. Onunla girdiğim toplumlar daha güzel, daha tatlı oldu. Tabii çok güzel etkisi oluyor. Önce de şöyle şey diyordum, sonra da daha güzel büyüdü (başörtü). Güzel pardösüler boydan aşağı. Dindar bir ailedeydim ama çok dikkatli namaz kılmazdım. Eşim namazında çok dikkatliydi. Beni sabah namazı mutlaka uyandırmaya çalışırdı. Çoluğumu çocuğumu uyarmaya çalışırdı. Yani onun şeyiyle şimdi beş vakit namazı, Allah razı olsun, mekânı cennet olsun. Sürekli sohbetimiz olurdu evde. Yani ben İmam Hatip hocalarıyla Kur'an-ı Kerim tefsiri okurdum. Tam 30 senedir bizim evimizde eşim vefat edene kadar tam 25 sene Kur'an-ı Kerim tefsiri oldu. Peygamberler tarihi okurduk bir akşam. Bir akşam ilmihal okurduk (A17).

Ayrıca, kadınlardan birkaçı da eşinin dinî sorumlulukları üzerinde olumlu etkide bulunmuştur. Annelerden bir katılımcı, dindar bir aileden gelmeyen ve dinî emirleri yerine getirmeyen eşini namaz kılmaya ikna edemese de oruç tutmaya razı ettiğini şöyle anlatmaktadır:

> Rahatsız oluyordum sürekli namaz kılmıyor diye sürekli diyordum ki senin getirdiğin para helal değil, sen namaz kılmıyorsun, sürekli söylüyordum, 40 yaşına gelince kılıcam kılıcam derdi ondan sonra emekli olunca birkaç gitti geldi camiye falan, onlara kızdı bıraktı, sonra sohbetlere sen de gitmeyeceksin dedi gitmedim ondan sonra sohbetlere. Yani ben genelde evde çok dinî kitaplar okurum çocukluğumdan beri. Kızlarımı da işte imam hatip, ilahiyat, öyle oldu ikisi de hoca, yani eş tarafım hoşlanmadı. Kendisi (eşim) kapanmamı kabul etti kıskanç olduğu için daha hoşuna gitti yani hatta şöyle bir şey oldu evlenince o da oruç tutmaya başladı yani hep tuttu Allah'a şükür (A5).

şu diyen de bir şey yoktu. Onlar da babalarından gördüğü kadar dini yaşıyordu. Şimdi evlendikten sonra dediğim gibi 17 yaşında evlendim. 25 diye hatırlıyorum kızımın doğumundan sonra diye hatırlıyorum namazımı bırakmadım elhamdülillah (A24).

[45] Olumlu etkiledi. Nasıl derken, mesela başka bir seçim yapmış olsaydım diyorum kendi kendime, belki bir gevşeme, belki işte tesettürümde böyle bir farklılaşma çünkü birçok arkadaşlarımızı da gördük. (Çarşafı) çıkartanlar oldu, işte şeklini değiştirenler oldu. Birçok arkadaşımı ben gördüm. Allah'ıma hamdolsun. Bende hiçbir şekilde taviz olmadı o konuda. İbadetlerimde de olmadı. Hatta daha da ileriye, daha da bilinçlenerek, daha da samimi bir şeye ilerledi diye düşünüyorum. Ben öyle düşünüyorum (A16).

Eşin tutumu, sosyal çevrenin etkisi ya da zamanın değişiminin dolaylı olarak etkide bulunduğu, yalnızca evlenmiş olmanın kendisine dinî hükümlere karşı biraz daha duyarlı olma sorumluluğu yüklediğini ifade eden bir katılımcı evlilik öncesinde kendi kendine namazları aksatmama sözü verdiğini ve bu sözü eşinin desteği ile de 29 yıl boyunca tuttuğunu şöyle ifade etmektedir:

> Namaz çok önemli bir şey ve sonradan namazlarımızı kıldık zaten. Ama 20 yaşına kadar evlenene kadar tabii sekteye uğratarak sonra kendime dedim ki evlendikten sonra evlilik benim miladım olacak. Bir gün bile bir vakit namazımı kazaya bırakmayacağım diye söz vererek evlendim. Evliliğimde yani, 29 yıldır da sabah uyanamamak haricinde çok zorunlu bir şekilde ne bileyim bir kazaya kalmaz. Yani bilerek ya da şey yaparak kazaya bırakmam asla. Eşim benden sonra namaza başladı. Kendinizde bir değişim yapmak o kadar kolay olmuyor. Ondan sonra önce elbiseyle başladım. Geniş bir elbise alarak. Servis yaparken ederken işte onları giyerek başladım. Sonra zaten dediğim gibi yeğenim burada ben evlendikten sonra bu mahallede bir ablayla derse başlamışlardı. Bunlar kitap alıyorlardı. Onların kitaplarını alırdım hani. O abla onlara neyi okutturursa ben de onları alırdım… Aslında eşimin namazı yoktu. Beni kısıtlayan bir eş olmadı. Yani o bana yolumu açtı. İşte şunu yapamazsın, bunu yapamazsın diyen hani eşler var ya. O öyle yapmadı. Bana güvendi, beni özgür bıraktı. Özgür bırakınca da ben kendimi buldum. Birlikte beraber güzellikle geliştirdik birbirimizi (A19).

Dinî hayatındaki gerek olumlu gerekse de olumsuz değişimleri eşinin baskısı doğrultusunda gerçekleştiren katılımcılar da bulunmaktadır. Birinci kuşak katılımcılarından A12, kendisi her ne kadar dindar biriyle evlenmek niyetinde olsa da ailesi tarafından bunun tersine zorlandığını ifade etmiş ve eşinin dini hükümleri uygulama konusunda kendisine zorluk çıkardığını ifade etmiştir. Bu yüzden katılımcı tesettür, haremlik selamlık, çocukların dinî eğitimi mevzularında eşiyle mücadele etmek zorunda kalmıştır.[46] Bir diğer birinci kuşak katılımcı ise tam tersi yönde eşinden

[46]Yani evlendikten sonra kendi inancımı, yani gerçek İslam'ı yaşamakta çok zorlandım. İşte tesettürüme varana kadar, o zamanlar tamamen böyle desensiz takınırdım. İşte bol pardösü giyerdim, pardösümün rengine varana kadar bunların hepsine karışırdı. İşte bir yere gittiğimizde onun aile tarafına gittiğimizde haram ve selamlık uygulanmazdı. Burada çok sıkıntı yaşardım. Yani pek çok sıkıntılar yaşadım. Kendi şeyimi oraya oturup durana kadar çok yıllarım gitti diyebilirim. Ben çocukları bu konuda yetiştirmekte de çok zorlandım. İşte bir başıma dinî eğitim aldırma, bir başıma onlara dinî eğitimi öğretme. Yani çok tek kanatlı bir kuşun uçması gibi. Eşle eğer hemfikir olmazsan her konuda bu ister dinî olsun ister duygusal olsun. Her konuda yani bir başına hayata üstlenmiş gibi yaşadım uzun yıllar. Çocuklarım ve ben bir başıma hayatı üstlendim. Eski eşimi de dördüncü çocuğum olarak gördüm. Yani üç tane çocuğum var. Bu da benim dördüncü çocuğum. Çocuklarımın yeni geldi abisi, yeni geldi kardeşi olarak gördüm. Çünkü başka seçeneğim yoktu. Bu da hayatımın kolaylaştırıcı bir şey olmuştu benim için. Onu

baskı görmüştür. Çarşaf giymeyi istememesine rağmen eşinin kendisine hediye etmesiyle istemeden iki sene boyunca giydiğini, sonrasında çıkardığını belirtmiştir.[47] Bu iki katılımcı, kendi iradeleri dışında bir değişme maruz kalmaları nedeniyle, kategorilendirme içerisine dâhil edilmemiştir.

Yukarıda serdedilen katılımcı görüşleri; eğitim, gelir, evlilik yılı gibi verilerle birlikte ele alınacak olduğunda bazı dinî uygulamalardan vazgeçen 6 annenin (A4, A6, A8, A13, A18, A21) yarısı (A4, A8, A21) lise ya da yükseköğretim mezunu; kalan yarısı ise (A6, A13, A18) ilkokul ya da ortaokul mezunudur. 4'ü (A4, A6, A8, A18) ortanın ortası; 2'si (A13, A21) orta alt gelire sahip olup içlerinden yalnızca A13, 1990 öncesinde evlenmiştir. Hayatına birtakım dinî uygulamaları dâhil eden 9 anneye (A2, A3, A7, A9, A11, A16, A17, A19, A24) gelince, bu annelerden ikisi (A7, A11) lise veya yükseköğretim mezunu; kalanı (A2, A3, A9, A16, A17, A19, A24) ilkokul ya da ortaokul mezunudur. 2'si (A2, A7) orta üst; biri (A24) ortanın ortası; diğerleri (A3, A9, 126, A17, A19) orta tabaka mensubudur. Annelerden 3'ü (A2, A3, A19) hariç hepsi 1990 öncesinde evlenmiştir.

Bu verilerden yola çıkarak denilebilir ki, evlilik sonrasında birtakım dinî uygulamaları yapmaktan vazgeçen annelerin ağırlıklı olarak gelir durumu ortanın ortası düzeyinde olup birçoğu 1990 sonrasında evlenmiştir. Evlilik sonrasında hayatına bazı dinî pratikleri dâhil eden annelerin ekseriyeti 1990 öncesinde evlenmiş olup eğitim seviyesi olarak düşük; gelir olarak ise orta alt kesittedirler.

çünkü eş gibi görürsem, yetişkin bir adam gibi görürsem bu sefer ondan beklentilerim farklı olacaktı. Ama bunun kapasitesi bu kadar. Yapabileceği bu kadar deyip, onu tamamen çocuklarımın kardeşi olarak gördüm (A12).

[47]Evet, tesettürümde etkisi oldu. Olumsuz oldu bence. Yani eşime göre olumluydu ama ben normalde bu şekilde örtünürken onun tercihi çarşaf oldu. Bana çarşaf hediye etti. Bu benim için, ki ben ilk görüşmemizde asla böyle çarşaf giymeyeceğimi belirttim. Hani ben bu şekildeyim ve böyle zaten dinimin de benden istediği sınırlar belli. Ben bunları aşacak değilim ama kesinlikle bir cemaatin kullandığı çarşafı giymem diye özellikle belirtmiş olmama rağmen o cemaatin kullandığı, kadınların kullandığı tesettür diye göklere çıkardıkları çarşafı getirip bana hediye etmesi beni açıkçası yaralamıştı ama itiraz etme hakkım da olmadığı için iki sene ona tahammül etmek zorunda kaldım. İkinci senenin sonunda çıkardım (A14).

2.1.4. Tanışma ve Nikâh Öncesi Süreç

Annelerin tanışma ve nikâh öncesi süreçlerine dair ayrıntıların yer aldığı bu bölümde; evlilik yaşı, eş adayı ile nasıl tanışıldığı, nikâha kadar olan süreçte eş adayı ile hangi sıklıkta ve nerelerde görüşüldüğü açımlanacaktır.

2.1.4.1. Evlilik Yaşı

Annelerin ortalama evlilik yaşı yaklaşık olarak 20'ye tekabül etmektedir. Kızlarından daha erken yaşta evlenmelerine rağmen anneler, erken yaşta evliliğin daha uygun olduğunu savunmamaktadırlar. Bu kanaate paralel olarak evliliğin erken ya da geç bir zamanda değil vaktinde olması gerektiğini dile getiren A12 şöyle demektedir:

> Benim şu an kızım 29 yaşında ister evlensin ister evlenmesin, tamamen ona bırakmışım. Bu, onun kendi özel hayatı. Kendini ne zaman hazır hissederse o zaman evlenir çünkü evliliğin yaşı yoktur. Kişi kendini hazır hisseder, gönlüne göre birisini sever; yani Allah onu ona sevdirir ve o kişinin evlenme vakti gelmiştir. Evliliğin yaşı yoktur, evliliğin vakti vardır (A12).

Katılımcıların evlilik yaşlarını belirleyen unsurlardan ilki, eğitim seviyesi ve iş gücü ile yakından ilgilidir. Yüksek öğretim ve iş gücüne katılımı oldukça kısıtlı olan anneler, evliliği baba evinde vadesi dolan ekonomik güvencenin devamı olarak tecrübe etmek zorunda kalmışlardır. Bu sebeple katılımcılardan A9, evlenirken niyetinin ekonomik güvenliğini sağlamak olduğunu belirtmiştir.[48] A8 isimli katılımcı, kendisini evliliğe teşvik eden veya iten unsurlardan bahsederken üniversite okumak istediğini, ancak başörtüsü yasağı nedeniyle okuyamadığını belirtmiştir. Hem bu sebeple hem de ekonomik birtakım nedenlerle evlenmeye karar verdiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, birinci kuşak katılımcıların maruz kaldığı ve evlenme yaşına dair kuralları dikte eden aile baskısı da söz konusu olmuştur. Annelerin evlilik yaşı, toplumsal normlar tarafından da şekillendirilmiştir. A6, 19 yaşına geldiğinde hâlâ evlenmediği için çevresindeki insanların evlilik yaşının geçtiğine dair baskılarına maruz kaldığını

[48]Kendi evimin olmasıydı. Yani kendi evimin derken, evin sahibi olarak değil. Hani... Yaşadığım ortamdan, annemin babamın evindeyken çok zor şartlardaydık. Bir odada yaşıyorduk, yeni bir eve taşınmıştık inşaat hâlinde. Kendime bir özgürlük alanı olacağını düşünmüştüm. Ben çocukları çok severdim (A9).

belirtmiştir. Ayrıca, kendisinin de içten içe artık evlenemeyeceğini düşünmeye başladığını söylemiştir. Bununla birlikte, 17 ve 18 yaşında evlendirilmek istemeyen anneler de bulunmaktadır. Anne ve babası tarafından zorla evlendirilen A12, evlenirken ailesinin kendisine gösterdiği tutumu şu şekilde tarif etmektedir:

> Annemin o sözünü hiç unutmuyorum: 'Yaşı gelmiş bir kız evlenmezse, evde domuz kellesi kaynıyor' derdi. Ben de şöyle düşünürdüm: Eğer biri nefsi arzularını tatmin etmek için evlenmek istiyorsa ve ailesi buna engel oluyorsa, evet, burada 'domuz kellesi kaynıyor' olabilir. Yani bu kadar günah anlamına geldiğini söylüyorlar halk dilinde. Ama ben evlenmek istemiyorum ki, benim böyle bir arzum yok ki! Sessiz, sakin, mütevazı biriyim. Tesettüre yeni girmişim, İslam'ı öğrenmek istiyorum, dinimi yaşamak istiyorum. Beni Kur'an kursuna gönderin diye yalvarıyorum. Hemen yanı başımızda, evimizin yanında kurs var ama göndermiyorlar. Daha 16 yaşındayken beni evlendirme niyetiyle baskılar başladı. 18 yaşına kadar baba evinde zor dayandım. Sürekli 'Evleneceksin, ha evleneceksin! Seni şuna verdik, seni buna verdik' denildi. Ama ben evlenmek istemiyordum, benden habersiz kimseye veremezsiniz diye çok isyan ettim (A12).

Bu sebeple, toplumsal norm olarak belirlenen yaşa gelmesine rağmen evlenmeyen genç kızın bulunduğu ev, anne ve babası tarafından "domuz kellesinin kaynadığı" bir mekân olarak tarif edilmiş ve rızası olmadan evlendirilmiştir. A14 ise 21 yaşına gelmesine rağmen evlenmemesinin annesi tarafından günah olarak görüldüğünü belirtmektedir:

> Aslında annemin almış olduğu bir kararı ben üç ay içinde yaşamak zorunda kaldım. Babam zaten gurbetteydi, bize pek dâhil olmuyordu. Söz hakkı anneme aitti… Çünkü baba olmadığından bizimle ilgilenmek zorundaydı. Ona göre zaten 21 yaşını doldurmuş olmak dinen suçtu çünkü günah olarak kabul ediliyordu. Evde 21 yaşını geçmiş bir kız vardı ve anneme göre dinin gereği olarak evlendirilmesi şarttı. Yoksa kötü şeyler yapabilirdi, namusumuza leke getirebilirdi şeklinde katı düşünceleri vardı(A14).

Bu toplumsal norm, katılımcılar tarafından da içselleştirilmiştir. Katılımcılardan A21, bir zamanlar kendisinin de 18 yaşına kadar evlenilmesi gerektiğini düşündüğünü ancak artık bu yaşta ısrarcı olmadığını dile getirmiştir: "Evlilik yaşımın geldiğini düşünüyordum. Ben 18 ile 20 yaş arasında evlenmenin

gerekli olduğunu düşünenlerdendim. Yakın zamana kadar bu fikrim devam etti. 20 yaşına kadar evliliğin şart olduğunu söylüyordum, ama evlatlarım büyüyünce bu sınırı 25'e çıkardım."

Annelerin evlilik yaşlarının belirlenmesinde ekonomik belirlenimler, toplumsal norm ve resifler önemli bir rol oynamıştır. Bu yüzden evlilik yaşı 17 ile 20 arasında değişkenlik göstermiştir.

2.1.4.2. Tanışma Usulü

Annelere eşleri ile tanışma hikâyeleri sorulmuş ve elde edilen cevaplar neticesinde birinci kuşak katılımcıların genel olarak görücü usulü ile evlendiği gözlemlenmiştir. Burada söz konusu olan görücü usulü, akraba ya da arkadaş olan bir tanışın, eş adaylarını birbiri ile tanıştırması sürecine ve nihai kararın kişiye ya da aileye ait olan yönteme tekabül etmektedir. Annelerin nihai kararı daha çok kendilerinin verdiği görücü usulü ile evlendiği saptanmış, bununla beraber oldukça az sayıda annenin ebeveynlerinin kararı ile evlendiği gözlemlenmiştir.

Katılımcı annelerin evliliklerini gerçekleştirdikleri süreçte, eş adayı ile kamusal alanda birebir tanışarak evlenmenin zeminini oluşturan toplumsal şartların henüz oluşmadığı anlaşılmaktadır. A8 kendi zamanında görücü usulü olmaksızın evliliğin pek mümkün olmadığını dile getirmektedir:

> Görücü usulü yani güzel benim için. Zaten o zamanlar biz o dönemlerde bir erkek bir kız çıkıp gezemez. Mümkün değil. Dışarıda bir yerde görüşülemez. Yani küçük bir yer olduğu için hemen bilinir. Ben mesela nişanlımla gittiğimde atıyorum bir kafeye gitsem, orada bir çay içsem, hemen bütün buranın halkı, babamın ismi …. kızı bir erkekle geziyor. Herkes bilir. Onun için çok ayıp karşılanır. Ben o görücü usulü ile evlenmeyi de çok seviyorum. Dışarıdan nişanlım gelirdi, hoş geldiniz derdim. Hatta bazen babamın yanında utanırdım, hiç demezdim. Sadece bir tebessüm ederdim. O anlardı zaten (A8).

Bu sebeple annelerin evlilik tecrübesi, genel olarak ailenin büyükleri aracılığıyla gerçekleşmiştir. A9 eşiyle evlilik öncesinde aynı ortamda bulunduğunu, eşinin kendisini görüp beğendiğini, fakat bunu direkt kendisine değil ailesi yoluyla

kendisine ilettiğini ve ardından evlendiklerini belirtmiştir.[49] A13 ise ablasının eşinin kardeşinin kendisini bir düğünde gördüğünü, evlenmek niyetini büyüklere ilettiğini böylelikle evlendiklerini dile getirmiştir.[50] A24 ise eşinin dedesi ve kendi dedesinin arkadaş olduklarından dolayı torunlarını evlendirmek istediklerini ve bu amaçla damadı ve damadın annesini evlenecek kıza bakmak için kızın çalıştığı yere gönderdiklerini, damat ve annesinin oluru alındıktan sonra evliliğin gerçekleştiğini belirtmiştir.

A9 kendisinin görücü usulü ile kızlarının sosyal ortamda tanışarak evlenmesine neden olan faktörlerden birini şöyle izah etmektedir: "Benimki tamamen görücü usulü oldu, ama iki kızımda da onlar hani okula gittikleri için daha böyle bir ortamda oldukları için kendileri tanıştı. Tabii ki onların da böyle evde gördükleri olaylarla biraz daha hassasiyetleri olduğunu düşünüyorum." Anneler neden görücü usulü ile evlendiklerini kızlarının tecrübesini anlatarak açıklamaktadır:

> Onlar önce geldiler, görüştüler, tanıştılar. Onlar bir ortama girdiler. En azından üniversite okudular, imam hatip okudular. Toplumu tanıdılar. Bizim gibi değil. Biz sadece ailemizi tanıdık. Bizim şeyimize göre biz kendi ailelerimizi ancak tanımadık. Fazla bir etrafı tanımadık. Ondan sonra onların evliliğinde tabii ki rol var. Onlar anlaştılar, konuştular, kendilerini izah ettiler birbirlerine. Daha güzel (A17).

Annelerden bazıları ise görücü usulü evlilikle dinî unsurları ilişkilendirerek görüşlerini dile getirmişlerdir. A15 görücü usulü evliliğe Yüce Allah'ın razı olduğu usul olarak bakmaktadır:

> Allah'ın bize emrettiği şekilde evlilik yapmak, Allah katında İslam'a uyarak bir evlilik yapmanın daha sağlıklı olduğunu düşünüyorum. Yani o zamanlar aileler yani görüşün aklınıza yatıyorsa size karar kalmış dediğinde yani görüşülürdü ve aklına yatınca düşünülebilirdi. Büyüklere yani onayladıktan sonra kararları büyüklere bırakıyorduk. Siz nasıl münasip görüyorsunuz diye

[49]Şöyle biraz önce belirttiğim gibi zaten aynı memleketli olduğumuzdan beri birbirimize gidip geliyorduk. Bu süreçte eşim beni görmüş, beğenmiş ama eşim biraz böyle şeydir, içine kapanık, kendi hâlini anlatamayan birisiydi. Annesi babası talep etmişler. Ben de tamam olur gibisinden o minvalde bir şey söyledim. İlk, eşimle bizim evde görüşmüştük. O an çok samimi geldi sözleri ve düşünceleri (A9).
[50]Önce ablamı aldılar, öyle söyleyeyim sana. Biz kardeş gelinleriyiz. Yani ablam dayıya gelin, ben halaya gelinim. O düğünde, ortamda beni gördü. Orada beğendi. Bu şekilde oldu yani. Hiç böyle severek falan evlenmedim yani hiç. Çocuktum yani. 17 yaşında, ne bilir çocuk. Bu şekilde evlendim. Ablam onlara gelin olduğu için ablam aracı oldu (A13).

> bu şekilde yol alıyorduk. Şimdiki evlilikler genellikle gençlerin kararı çok önemli. Maalesef şimdiki zamanın genci çok farklı (A15).

A9 ise görücü usulüne Allah'ın kararına razı olmakla ilintili olarak bakmaktadır:

> Hani birileri karakterini bildiği insanları birbirine uygun buluyor. Orada da kabul eden şahıslar diyor ki, eğer bana uygun gördülerse beni bilen birisi söylüyor. Ondan sonra orada da diyor ki evlenecek kişiler bir razılık oluyor. Yani bana bunu layık gördüler, karakterimi bilen insanlar, tanıdık içinde. Demek ki bununla olabilir diyor. Orada böyle pencere kapalı oluyor. Yani huyunu suyunu odaya girince, eve girince tanımış oluyor ama diğerinde 3 sene 5 sene geziyor her şeyle tanımış oluyor. Orada da diyor ki ya ben biliyorum diyor ben seçtim diyor ama diğeri de diyor ki ben razıyım hani Allah bana bunu yazdı. Hani orada bir razılık var sanki öbür kısımda da ben bilirim, ben gezdim, her şeyle tanıdım, bildim oluyor (A9).

A21 ise görücü usulü ile evlenerek Yüce Allah'ın emrine itaat ettiği için evliliğinden bereket elde ettiğini dile getirmekte ve önemli olanın tanışma usulü değil tarafların birbirlerini tanıma sürecine yükledikleri anlamın mahiyeti olduğunu belirtmekte, kızların sosyal ortamda tanışarak evlenmelerini bu anlamda günah olarak değerlendirmediğini söylemektedir:

> Kıymetli buluyorum ve o şekliyle evlendiğim için ileriki evlilik sürecindeki ileriki hayata dair çok büyük bereketler barındırdığına inanıyorum. Tabii süreci doğru başlatmak çok önemli. İlk eşikler yani o ilk anlar önemli. Neyi nasıl konuştuğunuz, karşı tarafı tanıma ve tanımlama kısmında referanslar önemli. Burada geçirdiğimiz süreçler önemli, paylaşımlarımız ve tanıma hareketlerimiz önemli. Biz flörtleşmek, orada birtakım zevkini değil, gerçekten yaşamsal standartlarını ve ölçülerini takip etmek idi amaç. Bu sebeple, görücü usulünü ben kıymetli buluyorum ve tavsiye de ediyorum açıkçası. Ancak hani kişilerin kendi tanışma, bir vesileyle hoşlanma ve tanışma kısmını da eğer tanıştık, ne diyeyim, teklifler aracıyla değildi; birebir kendilerine hoşlanma şeklinde oldu ve sonra toparlayıp çok hızlı bir şekilde tanıma sürecini ve bir anlam, İslami anlam üzerinden yürüttükleri takdirde bunu da kıymetli buluyorum. Yani şey görmüyorum, günah olarak değerlendirmiyorum (A21).

Görücü usulü ile evlenmeyen bir kısım (A2, A10, A11) annenin demografik bilgilerinden anlamlı veriler ortaya çıkmamıştır. Annelerden sosyal ortamda tanışarak evlenenlere ayrıntılı bir şekilde bakılacak olursa, A2 ve A10 ilkokul ve

ortaokul mezunu iken; A11 lise mezunudur. A2 orta üst bir gelire sahipken A10 ve A11 orta alt gelir grubuna mensuptur. A10 ve A11, 1990 öncesinde evlenmişken A2, 1990 sonrasında evlenmiştir.

Annelerden A2, A10 ve A11 hariç olmak üzere hepsi görücü usulü ile, yani birebir sosyal bir ortamda tanışarak değil, aracılar vasıtası ile evlenmiştir. Annelerle yapılan görüşmelerden bunun sebepleri arasında annelerin kamusal alana kısıtlı katılımı ve bu konuda toplumsal normların takip edilmesi yer edinmiştir. Annelerin görücü usulü evliliğe bakışına gelindiğinde ise, bazı annelerin bu usulü dinî açıdan daha uygun bulduğu tespit edilmiştir.[51]

2.1.4.3. Nikâh Öncesi Görüşme Sıklığı

Annelere nişanlılık sürecinde eş adayı ile görüşme sıklığına, görüşmelerin nasıl gerçekleştiğine dair sorular sorulmuş ve annelerin oldukça az sıklıkta eş adayları ile görüştükleri gözlemlenmiştir. Annelerden azınlığı oluşturan bir grup (A2, A7, A10, A11, A18, A21) bu görüşmelerin bir kısıtlılık olmaksızın gerçekleştiğini söylemiştir. Annelerin, eş adayı ile görüşmelerindeki sınırlılığı hazırlayan unsurlar arasında kendi tercihleri ya da ailelerinin baskısı yer almaktadır.

Anneler, sözü edilen eş adayı ile görüşme sınırlılığını çeşitli şekillerde yaşamışlardır. Üçüncü şahıs olmadan kamusal alanda görüşmemek, yalnızca telefon aracılığıyla iletişim sağlayabilmek, eşi ilk görüştüğü erkek olduğu için onunla evlenmek zorunda hissetmek ve evlenmek, eş adayının yüzüne evlendikten sonra net bir şekilde bakabilmek, nişanlılık süresince mektuplaşıp yalnızca nikâhta yüz yüze görüşmek ve sadece aile evinde aile ile beraber görüşmek bu tecrübeler içerisindedir.

Annelerde nikâhtan önce eş adayı ile görüşme sıklıkları kendi içerisinde farklılıklar göstermektedir. A3 isimli katılımcı nikâh öncesinde eşiyle hiç bir araya gelmediklerini belirtmiştir. A7 eşini nikâh günü görmüş olmanın, ondan öncesinde sadece mektuplaşmış olmanın korku ile karışık heyecanını şöyle ifade etmektedir:

[51] Bkz.: Ek 5.

> Benim ailem, babam beğendi, istediler. Ondan sonra eşim olacak beni sadece geriden gördü. Babamla onlar ikisi karar verdiler. Beni nişanladılar. Ben bir sene sade mektuplaştım. Mektupta bile utanırdım, yazamazdım. Fazla bir cümle kuramazdım. Ondan sonra bir yıl öyle geldi geçti işte. Hiç görüşmedik yüz yüze. Sadece nikâhta öyle bütün köy muhtarı vardı. O zaman köy muhtarı kıydı nikâhımızı. Ondan sonra orada bir ayak üstü böyle hafifçe görmeden az bir şöyle bakmışımdır. Baktıysam bilmiyorum gördüm mü tam bilmiyorum yani öyle. Hiç görmedim**.** Ben evlendim eşim gelecek yanıma ilk gece. Ama korkuyorum böyle şakır şakır. Görmedim hiç. Görmedim (A17).

A20 ise eş adayı ile nikâhtan önce yalnızca iki kez yüz yüze görüşmüştür. Bunların birincisi; annesi ile beraber evlerine tanışmaya geldiklerinde, ikincisi ise nikâh öncesinde mihri belirlemek için evlerinin bahçesinde ayaküstü gerçekleşmiştir. Bununla birlikte eş adayının annesi ayda bir kere evlerini ziyaret etmiş, fakat damat gelmemiştir.[52] Annelerin nikâh öncesinde eş adayı ile görüşme mekânı, genel olarak hem gelin hem de damat tarafının evleridir. Evlerde gelin ve damat adayları ile beraber evin diğer fertleri de hazır bulunmaktadır. Bunun dışında görüşmeler gerçekleştiren anne sayısı oldukça azdır. 4 sene boyunca nişanlı kalan bir katılımcı eşi ile bir kere dahi dışarıda görüşmediklerini söylemiştir.[53] Annelerden biri eşi ile ayda bir telefonda ayda bir de ev ziyaretinde görüştüklerini, dışarıda görüşmediklerini, üstelik görüşmelerinin bir saati geçmediğini aktarmaktadır.[54] Yalnızca ev ziyaretlerinde eşleri ile görüşen annelerden biri bu ziyaretlerin haftada bir gerçekleştiğini belirtmiştir. O dönemlerde dışarıda görüşenlerin de var olduğunu, fakat kendisinin babasından bu

[52]Bizim eşimle birebir görüşmemiz iki defaya mahsus oldu. Bir defa bakmaya, görmeye gelmişlerdi. Görücü usulü olduğundan dolayı kahve verdik. O kahve verdikten sonra da hep beraber oturduk. Birinci görüşmemiz öyle oldu. Yüz yüze ve ilk defa öyle oldu görüşmemiz. İkincisi ise evimizin bahçesinde. Hemen ayaküstü öyle konuştuk mehir konusunu konuşmak için. Asla tek başımıza yalnız kalıp konuşmadık. Ayda bir, iki ayda bir nişanlı evi gelir ama oğlan gelmezdi, eşim gelmezdi, kayınvalide gelirdi. Şeyde sadece görüşmemiz mehir konusunu konuşmak için ayaküstü bahçede şöyle bir beş dakika sadece öyle tek yalnız konuştuk (A20).

[53] Eşimle görücü usulü tanıştım. Ablamın eşi tanıştırmıştı hatta. Öylelikle tanıştık. Görücü usulüydü. 4 sene nişanlı kaldık. Kesinlikle dışarıda hiç görüşmemiz olmadı. O zamanlar da dediğim gibi ne telefon vardı ne de dışarıda görüşmek vardı. Ailesiyle gelir oturur giderlerdi. Bu kadar (A22).

[54]Eşimle herhangi bir öncesine çıkma, görüşmemiz olmadı. Ailenin rızasıyla tanışma oldu. Ailenin rızası çerçevesinde böyle bir evlilik gerçekleşti. Bu şekilde yol aldım. Aracı olan kişi abisiydi, akraba değildi. Aynı memleketliydi ama farklı köyler. Tanımıyordum, bilmiyordum. Hatta eve gelene kadar kendisini görmemiştim bile. Nişanlıyken, sözlüyken tabii söz kesilmeden önce bir sefer görüşüldü. Ondan sonra tabii nişanlılık sürecinde belirli zamanda, ayda işte telefonla ayda bir eve gelerek aile ortamında bu görüşmeler devam etti. Ama bu dışarıda gezmeye, tozmaya, flört etme gibi değil (A15).

konuda izin almaya cesaret edemediğini aktarmıştır.[55] Bahsi geçen anneler, evlilik öncesinde eşleri ile pek konuşmadıklarını, aralarında tam bir samimiyetin inşa edilmediğini aktarmışlardır.[56] İnşa edilen bu yarı samimi yarı resmî ilişki ile ne yapacağından emin olmayan bir katılımcı, eş adayı ile evlenmek istemediği hâlde, bir erkekle bir kere dahi olsun görüştüğü için kendini evlenmek zorunda hissetmiştir:

> Taksim'de dayımlarla komşu çocuğuydu. Babası dayımın evinde beni görünce ben oğluma istiyorum dedi, ondan sonra sadece bir akşam yemeğe çıktık, ondan sonra tabii biz erkeklerle konuşmuyoruz görüşmüyoruz. İstemedim aslında onu ben ama dedim ki ya ben bir akşam da olsa çıktım ama şöyle bir şey oldu dayımlar da arkamızdaydılar biz yalnız değildik. Tanışma yemeğinde ben konuşamıyordum ama neden konuşmuyorsun falan, eskiden böyle utangaç insanlardık yani konuşamıyorduk, çıktım diye ben başkasıyla çıkamam diyerek kabul ettim (A5).

Bilhassa dışarıda eş adayı ile üçüncü bir şahıs olmaksızın bir araya gelme sınırlılığı bulunan bu annelerin yanında böyle bir kısıtlama yaşamayan anneler de mevcuttur. Bir katılımcı ilk görüşmeleri evde ailenin de hazır bulunduğu şekilde gerçekleştirdikten ve eş adayı ile evleneceği kanaatine vardıktan sonra dışarıda baş başa görüştüklerini ifade etmiştir.[57] Bir katılımcı eş ile baş başa görüşmenin evliliklerinin sıhhati için yerinde bir karar olduğunu; birbirlerini daha iyi tanımaya vesile olduğunu şöyle ifade etmektedir:

> Biz karar verinceye kadar, net kararımıza kadar dört aşamada görüştük. O süreyi uzun tuttuk çünkü amaçlı bir evlilikti bizimki. Evliliğimizde inancımıza, evlilikten sonraki hayata İslam hâkim olması gerekiyordu. O

[55]Bizim nişanlandıktan sonra eve gelmek serbestti. Benim babam çok otoriter bir babaydı. Yani o dönemlerde de böyle hani çok dediğimiz gibi hani işte nişanlılık döneminde belki yapanlar olmuştur ama hani çok gezelim edelim hani öyle bir izin alma cesareti bile gösteremedik yani. Aile ziyareti olarak yani hafta sonları gelirdi. Pazar günü işte tatilinde gelirdi otururdu giderdi. Birebir dışarıda bir görüşmemiz olmadı. Hep eve geldi (A19).

[56]Biz belediyede babam bekçi olduğu için onlar oraya gelirdi, biz dışarı ben asla çıkıp görüşmedim. Yani o zamanda kafe falan da yoktu zaten bundan 32 yıl önce. Bu kadar serbestlik yoktu. Mesela onlar 15 günde 20 günde bir babasıyla birlikte gelirlerdi. Ya biz yemek yapardık ya onlar yemek yapardı. Alır gelirdi. Beni kendi öyle görürdü. Benim yine konuşmuşluğum yoktu. Ben evlenene kadar çok böyle samimi olup konuşmadım yani (A24).

[57]Biz ilk evde görüştük kendi elimizde. İlk görüşmemiz öyle oldu. Hatta ikinci ve üçüncü görüşmelerimizde yine bizim evimizde oldu. Yanımızda birkaç kişinin olduğu bir ortamda. O zamanki böyle... Nasıl diyeyim? Böyle bir şeyiniz vardı. Evlilik dediğiniz zaman... Şimdi Müslüman bir kimliğiniz var. Evlilik sizin için Müslüman bir aile kurmak. Yani istenilen bir aile kurmak. Orada böyle ümmetin çocuklarını yetiştirmek. Müslüman çocukları yetiştirmek. Amaç bu, hedef bu. Şöyle yani böyle iki üç kere evlerde görüştükten sonra tamam dendikten sonra dışarıda evet dışarıda oldu görüştüğümüz zamanlar oldu (A18).

> sebeple evlendiğimiz kişide özellikler arıyorduk. Yaşam, fikir ve hayat varoluş sebebini inceliyorduk. Bu sebeple sorularımız vardı birbirimize karşı. O soruların cevabını bulmak için dört aşamada belli aralıklarla görüşmeler yaptık, araştırmalar yaptık. Nişana kadar tabii belli aralıklarlaydı ama evet karar dedikten sonra 15-20 gün sonrasında söz takıldı. Sık sık gelmeye başlandı. Biz sık sık görüştük yani. Daha çok evimize geliyordu. Evde görüşüyorduk ama dışarıda da buluşuyorduk (A21).

A11 isimli katılımcı İslami eğitim aldıktan sonra nişanlısı ile arasına mesafe koyduğunu; eski görüşme sıklığını tekrarlamadığını söylemiştir. Nişanlılık dönemi eş adayı ile özel olarak görüşmeme nedenini A8 şöyle açıklamıştır:

> Özel olarak görüşmedim hiç ben nişanlıyken. Baş başa biz görüşecektik. Eşimin ablası geldi. O da vardı. Hani bir kızla bir erkek bir odada kalması uygun değil ya bir üçüncü kişi olmasa. Herhâlde bundan dolayıdır ki ablasını yanına aldı…Dışarıdan (yurt dışından) nişanlım gelirdi, hoş geldiniz derdim. Hatta bazen babamın yanında utanırdım, hiç demezdim. Sadece bir tebessüm ederdim. O anlardı zaten (A8).

Nikâh öncesi kamusal alanda baş başa görüşmeler yapmış 6 annenin demografik bilgilerinden anlamlı veriler ortaya çıkmamıştır. Annelerin yarısı (A7, A11, A21) lise ya da üniversite mezunu; kalanı ilkokul ya da ortaokul mezunudur. 2'si (A2, A7) orta üst; 2'si (A18, A21) ortanın ortası; 2'si (A10, A11) orta alt gelir grubundandır. Annelerin yarısı (A7, A10, A11) 1990 öncesinde; yarısı da sonrasında evlenmiştir.

Annelerin evlilik öncesinde eşleri ile görüşme tecrübesi oldukça kısıtlı kalmıştır. Anneler gerek ebeveynlerinin telkini nedeniyle gerekse de alışagelmiş âdetin bu yönde olması nedeniyle eşleri ile oldukça ya kısıtlı şartlarda görüşmüşlerdir ya da hiç görüşememişlerdir.

2.1.5. Törenler

Annelerin evlilik törenlerindeki seçimler ile ilgili ayrıntılar; nişan ve düğün törenlerinin gerçekleşeceği mekân, oturma düzeni tercihi ve törenlerin içeriği ile ilgili bilgiler ışığında aydınlatılacaktır.

2.1.5.1. Törenlerin Yapıldığı Mekân

Katılımcılara törenlerinin hangi tür mekânlarda gerçekleştiğine dair sorular sorulmuş ve merasimlerin gerçekleştirildiği mekânın özelliklerine dair ayrıntılar talep edilmiştir. Annelerin törenin yapıldığı mekân olarak daha çok ev, evin bahçesi (daha çok köy düğünü şeklinde) ya da camilerin konferans salonunu tercih ettikleri, bununla birlikte düğün salonu tercih eden annelerin bulunduğu da saptanmıştır. Annelerden bazıları yalnızca düğün törenleri için düğün salonu[58] ve restoran[59] gibi mekânlar kiralamıştır. Geneli nişan törenini evde[60]; düğün törenini evde ya da evin bahçesinde[61] yapmıştır. Bazı anneler ise düğünlerini camilerin konferans salonunda gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu anneler törenler için herhangi bir yer kiralamamış; misafirleri evde ağırlamayı münasip görmüşlerdir. A19 kendisi genç kız iken mahallede nişan merasimini evde yaptıran tek kızın kendisi olduğunu, akranlarının bu münasebetle salon tuttuğunu, kendisinin ise bunu gereksiz ve israf olarak gördüğü için aile arasında kendi evlerinde eş ve dostlarını ağırlayarak merasimi tamamladıklarını belirtmiştir. Anneler düğün merasimi esnasında misafirlere düğün yemeği ikram etmiştir.[62] A16 isimli anne evlilik merasimlerindeki tüm ikramların ve

---

[58] Salon düğünü, nikâh nüfus müdürlüğünde eğlenceli bir düğündü (A2).
Kadınlar ayrıydı, erkekler bir alt kattaydı (alt daire), yüzükler takılırken bir araya gelindi… (düğünde) salonun yarısı kadınlara ait, yarısı erkeklere aitti. Hoca evlilikle ilgili sohbet verdi (A15).

[59] Boğazda lokantada keman çalınarak oynadılar dedim ya şimdiki aklım olsaydı (A5).
Yine nezih bir ortamda, böyle ufak bir ortamda. Hani işte o kişinin ailesinden aile büyükleri, benim ailemden aile büyükleri hani böyle çok kalabalık olmadan, çok dışarıya açılmadan, yabancı ortam çağırmadan kendi aranızda öyle ufak bir tören, işte dua okundu, sohbet edildi (A12).

[60] Nişan evde olmuştu… (Düğün yapılmadı) (A10).
Nişanda (evde) yemek yapıldı. Biz herkese yemek verdik yine ondan sonra. Yemek verdiler. İşte dua ettiler. Hocalar geldi. Dua etti köyümüzün hocası. Dua edildi, okundu işte… köy düğünü oldu (A17).
İstanbul nişanları gibi karışık, pastalı, limonatalı oldu. Bizim evde olmuştu (A9).
Aile tanışmasından sonra aile büyüklerinden istediler ev ortamında...Düğün yaptık. Bir vakfın salonunda kadın erkek ayrı sohbetli, Kur'anlı, ikramlı yapıldı (A4).
(Nişan için evde) erkekler üst katta, kadınlar alt katta toplanıldı… Sadece düğün olacağı gün geldiler, beni aldılar götürdüler, gelin arabası yoktu. Eve gittim ki bir yemek pişirilmiş (A20).

[61] Ev düğünüydü bayanlar içeride oturuyor, erkekler bahçede oturuyorlardı (A6**).**
Yani onların İzmit'teki geleneklerine göre düğün oldu. Salon düğünü olmadı. Yemekli düğün oldu. Yani böyle bahçede (A7).
Eşimin çok geniş köy evi, aşırı geniş, çok gelenler olmuştu il dışından. Onlara sohbet edilmiş, sohbetli bir ortam olmuş. Bizim evde oyun oldu ama onların evinde ayrı havaydı (A8).
Köy düğünü sadece yemekti, öyle. İnsanlar geldi, merasim oldu, takılar oldu (A13).
Köy düğünü (A24).

[62] Eşim hep böyle okumalı etmeli yani olsun istemiş. Gençliğimde de böyleymiş. Baya bir kütüphanesi vardı zaten. Daha da duruyor. Yani baya bir büyük hocalar gibi kütüphanesi var. O evimizde öyle

hatta kıyafetinin fabrikasyon bir ürün olmaması konusunda oldukça dikkatli olduklarını vurgulamaktadır:

> Böyle hazır elbise, hazır bu şimdiki giyilen abiyeler falan yoktu. Varsa da biz zaten düşünmedik bile. Diyorum ya, İslam'ı öyle bir yaşayacağız ki biz örnek bir insan olacağız ve Hz. Fatıma gibi parmakla gösterilecek bir insan olacağız. Böyle bir hedefimiz vardı. (Evimize) İzmit'ten erkek tarafı geldi, hocamız vardı, hocamızı ayarladık. Etrafa tabii duyurduk, nişan olacak diye. (Dinî içerikli) sohbet oldu, Kur'an oldu, işte böyle güzel bir cemiyet yapıldı. Annem de tahminim şey yapmıştı, ziyafet olarak pasta mı ne, böyle bir şey yani. O da evde, o da hazır değil. Kesinlikle hazır hiçbir şey girmedi eve (A16).

Anneler evlilik merasimlerinde ücret mukabilinde tutulan salonlara pek rağbet göstermemiş; törenleri ev ya da evlerinin bahçelerinde yapmayı tercih etmişlerdir. Düğün töreni esnasında misafirlere evde düğün yemeği hazırlanmış ve ikram edilmiştir. Bununla birlikte 7 anne (A1, A2, A3, A5, A10, A19) en az bir tören için mekân kiralamıştır. Bu annelerden biri (A1) hariç hepsi ilkokul ya da ortaokul mezunudur. 2'si (A1, A2) orta üst; biri (A15) ortanın ortası kalanı orta alt gelir grubundandır. Annelerin çoğunlukla 1990 sonrasında evlendiği gözlemlenmiş olup yalnızca 2'si (A5, A10) ise 1990 öncesinde evlenmiştir.[63]

2.1.5.2. Törenlerdeki Oturma Düzeni

Katılımcılara gerek nişan gerekse de nikâh ve düğün törenlerindeki oturma düzeni hakkında bilgi verilmesi istenen sorular sorulmuştur. Annelerden yalnızca 6'sının (A2, A5, A9, A13, A19, A23) törenlerinden en az birinin, kadın-erkek aynı mekânda konuşlandığı gözlemlenmiştir. Diğer annelerin törenlerinin tamamında oturma düzeni kadın ve erkek ayrı mekânlarda olacak şekilde ayarlanmıştır.

Haremlik ve Selamlığa Uygun Merasimler

duruyor. Ama aileler, babam şey etmediği için düğünüm sıradan köy düğünü oldu…Yemek yapıldı. Biz herkese yemek verdik. Yine ondan sonra. Yemek verdiler. İşte dua ettiler. Hocalar geldi. Dua etti köyümüzün hocası. Dua edildi, okundu işte. Ondan sonra köyden yakın akrabalardan kıza ne yapılacaksa işte altınıymış, eşyaymış, bunu yazarlar. Oğlan evinin tarafına verilir. Ondan sonra o fazla gelirse ona göre herkes anlaşır, dinleşir. Söz nişan, isteme bir arada oldu. Biz çünkü yurt dışına gidecektik (A17).

[63] Bkz.: Ek 6.

Annelerin büyük çoğunluğunun evlilik merasimlerinde kadın ve erkeklere ayrı oturma yerleri tahsis edilmiştir. Mekândaki kadın ve erkek ayrımının gerçekleşmesi annelerde; gelin tarafından anne babaya ya da erkek tarafına bir şart olarak sunularak ya da eş adayının isteği ile gerçekleştirilmiştir. A1[64], A20[65] ve A21[66] ailelerinin olağan oturma düzenlerinden farklı olduğundan dolayı anne ve babalarından kadın-erkek ayrı oturma isteğinde bulunmuşlardır. A18'in ise eşi, kadın ve erkeğin oturma alanında ayrılmasını talep etmiştir:

> Şimdi zaten haremlik selamlık bize hep var olan bir uygulamaydı. Yani belki ben kızken çok uygulayamıyorduk evde ama eşim devreye girdikten sonra kendi annemlerin olduğu ev de dâhil olmak üzere haremlik selamlık uygulanmaya başladı. Böyle bir salon vardı. O salonu eşim araya bir tane perde yapar mısınız falan demişti. Öyle biz de bir perde yapmıştık… (Düğün) o dönemin salon diyebileceğimiz bir yerde. Böyle bir caminin altında düğünler için yapılmış bir yerde. O dönemin salon diyebileceğimiz bir yerde. Yine kadın erkek ayrıydı (A18).

Annelerin tören mekânındaki kadın-erkek ayrımı, odaları ayrı tutarak, mekân içerisine perde ya da paravan koyarak sağlanmıştır. Kadınlara ve erkeklere ayrı mekân tahsis ederek gerçekleştirilen törenler kendilerinin ya da yakın bir akrabanın evlerinde, evlerin bahçelerinde, camilerin konferans salonlarında ya da kiralık salonlarda gerçekleştirilmiştir. Kadın ve erkeğin ayrı odalarda oturması nedeniyle A4 damat adayını tören esnasında görmeden yüzüklerin takıldığını, A3 ise kız isteme merasiminde neler olduğunu erkeklerin yanına girmediği için bilmediğini, bu sebeple törenin içeriğini anlatamayacağını belirtmiştir. A17 töreninde kadın ve erkek ayrışmasını şöyle anlatmaktadır: "Ben hiç erkek görmedim. Nişanımda da görmedim

[64]Onun Antep'ten ailesi benim Marmara Adası'ndaki ailem İstanbul'da dayımın evinde birleştik. Ben kendim kadın ve erkeğin ayrı oturması şartını koydum. Annem ve babam dini bütün insanlar değillerdi o yüzden. Kabul ettiler o zaman (A1).

[65]Nişanda erkekler üst katta, kadınlar alt katta toplanıldı… Yüzükler takılırken de bir araya gelmedik. Erkek tarafında yüzükleri takıldı. Kadınlar da kadınlar tarafında. Erkekler de hiç aynı şeye gelinmedi (A20).

[66]Nişanım tamamen haram ve selamlık üzerine oldu. İstemem de haram ve selamlıktı. Tamamen ayrı ayrı oturuyorduk aynı evde. Bu esnada, ben ayrı oturmayı çok istiyordum ama erkek tarafı beraber oturmayı istiyordu aile olarak. Burada babam olabilir dedi ve bu şekilde biz beraber oturma yönünde bir karar alındı erkek tarafıyla. Ben evlendikten sonra aynı evi paylaşacaktık. Böyle bir şey var. Ayrıntı var. Nikâhımız ve düğünümüz haram ve selamlık oldu (A21).

o arada (düğünümde de). Hiç görüşmedik. Görüşmeyi istedim, ama babam müsaade etmediği için görüşemedik. Yani kadın erkeği görmedi, erkek kadını görmedi."

A17'nin evinde babanın kararıyla oluşturulan haremlik selamlık ortamı A10'un evinde gelinin tesettüre dikkat etmesinden dolayı tercih ettiği bir opsiyon olarak belirmiştir. A16 bu yüzden nişan törenine erkek çağırmadıklarını; düğüne de damadın gelmediğini şöyle anlatmaktadır:

> Zaten erkek tahminim çağırmadık. Gelse de İzmit'ten bir iki erkek gelmiştir. Yani biz erkekler için bir nişan yapmadık. Nişan kadınlar tarafında takıldı. Erkeğe biz nişan yapmadık. Hocamız güzel bir sohbet yaptı sadece. Kadınlar arasındaydı. Güzel bir cemiyette bitirildi. Eşim aynı şekilde düğüne de gelmedi. Oradan da tabii gene birkaç kişi daha var ama gene damat yok. Onlar da böyleymiş, damat gelmezmiş. Biz buna tabii biraz şaşırdık ama çok da sıkıntı yapmadık. Yani benim babam yapmadı sağ olsun (A16).

Genelde kadın ve erkeğe; özelde gelin ve damada buluşma alanı ayrılmayan bu törenlerde gelinle görüşmek isteyen damat; ayrı araba ile düğün mekanına giden gelin arabasına köyün tenha bir yerinde binebilmiştir:

> Ondan sonra öyle yani hep böyle hep tekbirlerle dualarla evde çıkarken tekbirler falan. Damat gelemez koluna girip götüremez falan şeyler var. İşte tabii eşim de şey yapıyor, bizim köyün böyle belli bir yer var, orada arabadan iniyor, bekliyor. Beni alıyorlar, götürüyorlar, sonra arabada yanıma oturuyor yani. Tabii güzel aslında yani. Benim de hoşuma gitti bir anda böyle yanımda. Çıkarken kapıdan çıkarken vedalaşıp ailemden sonra çarşafı giyip arabaya bindim orada girdikten sonra da çıkardım zaten kadın erkek yine ayrı oluyor ev düğünüydü bayanlar içeride oturuyor erkekler bahçede oturuyorlardı (A6).

Kadın ve erkeğin ayrı mekânlarda konuşlandığı törenlerden bazıları da bir apartmandaki iki dairenin birinin kadınlara, diğerinin erkeklere paylaştırılmasıyla sağlanmış[67] bir diğer ayrıştırma müftülükteki caminin konferans salonunun kadınlar

[67]Nişan evde oldu zaten. Ev ortamıydı. Ben arkadaşlarımdan birilerini çağırdım. Kur'an ve dua okundu. Ablam evimizin alt katında oturuyordu büyük ablam. Beyler orada, hanımlar da bizim kendi evimizde olmak üzere ayrı ayrı yapılmıştı. Düğün, yine o da bizim Beyoğlu'nda camide beyler oldu. Caminin yakınında da kız Kur'an kursu vardı. Oranın yemekhanesinde de hanımlar vardı. Mekân olarak ayrı değil. Yani beyler camideyken hanımlar Kur'an kursundaydı (A14).

ve erkeklerin birbirlerini göremeyeceği şekilde paravanla ayırarak oluşturulmuştur.[68] Bununla beraber oturma düzenini haremlik ve selamlığa uygun şekilde ayarlayan aynı zamanda bilhassa nişan töreninde yüzük takma merasimi esnasında kadınlar ve erkeklerin o ana birlikte şahit olmalarında herhangi bir mahsur görmeyen katılımcılar da mevcuttur.[69]

Kadın ve Erkeğin Aynı Mekânda Konuşlandığı Merasimler

Annelerin içerisinde törenlerinden söz etmek istemeyen katılımcılar bulunmakla birlikte, kadın ve erkeğin aynı mekânda oturacağı şekilde düzenlenmiş az sayıda tören bulunmaktadır. Bunlardan ikisi[70] gelin ve damadın ailelerinin birbirleriyle çok uzun süreden beri tanışık olduğunu, aynı mekânda oturmaya engel oluşturacak bir durumun olmadığını belirtmiştir. Bir katılımcı ise tören esnasında mekândaki oturma düzenine karar vermenin kendi elinde olduğunu, fakat kendisinin haremlik ve selamlık usulünü tercih etmediğini şöyle anlatmaktadır:

> Eşimin dedesinin düğün salonu vardı. Onlar orada yapmak istediler. Ben de açıkçası bir şey söylemedim çünkü dediğim gibi çok illa dinî tören olsun deseydim geri çevirmezlerdi açıkçası. Çalgılıydı ama tesettürlüydüm. Saçımı yaptırmadım. Hiç saçımı yaptırmadım. Genç kızlığımda işte ablamın nişanında, düğününde mesela o dönemlerde şeydi herkes kapalı olurdu ama bir düğün nişanı olduğunda herkes kuaföre gidip saçını yaptırırdı. Özellikle kız kardeşler. Özellikle işte yakın şeyler böyle çok özel bir şey gelirdi. Ben mesela ablamın düğününde, ablamın nişanında hiçbir şekilde saçımı yaptırmadım. Ben gelin olarak kalkıp sahnede oynamadım (A19).

Haremlik selamlık usulünü törenlerinde uygulamayan bir grup anne (A2, A5, A9, A13, A19, A23), hâlihazırda gelin ve damadın ailelerinin sık sık görüştüğünü ve

---

[68]Düğünüm de mevlitle oldu. Bu mevlitle düğünün içerisinde bir hoca sohbet verdi. Yani biraz sohbet olmuştu. Ondan sonra ilahi falan okumuşlardı arada bir mesela. Müftülükte olmuştu. Arada bir perde vardı. Perdenin bir tarafında bayanlar, bir tarafında erkekler vardı. Caminin konferans salonu gibi bir şey. Evlerine de yakında hatta müftülük vardı orada. Orada mesela perde çekili, bayanlar bir tarafta, erkekler bir tarafta öyle olmuştu (A22).

[69]İki daireydi bizim evimiz, abimin evi ve benim evim. Erkekler odadaydı, bayanlar bir odadaydı. Bir dairede bayanlar, bir dairede erkekler vardı. Ama yüzük esnasında birleşildi. Düğün de bir caminin konferans salonunda oldu. Erkekler camideydi, kadınlar konferans salonunda (A11).
Nişanda kadınlar ayrıydı, erkekler bir alt kattaydı, yüzükler takılırken bir araya gelindi ve tekrar. (Düğün) Kur'an'la sohbetliydi. Salonun yarısı kadınlara ait, yarısı erkeklere aitti(A15).

[70]Nişanda haremlik selamlık oturulmadı çünkü bizim köylümüz, bizim tanıdığımız, tanıdık ailelerimiz olduğu için hep beraber oturma yapıldı (A8).
Tekrar belirtmem gerekecek zaten bir tanışıklık olduğu için ayrı oturmamıza gerek kalmamıştı (A9).

birarada bulunduğunu bu yüzden ayrı ayrı oturmayı gerekli görmediklerini belirtmiştir. Evlilik merasimlerinden en az birini kadın ve erkeğin aynı mekân içerisinde oturacağı şekilde ayarlamış 6 anneden lise ya da üniversite mezunu olan yoktur. Annelerin hepsi ilkokul ya da ortaokul mezunudur. Annelerden yalnızca biri (A2) orta üst bir gelire sahipken geri kalanı orta alt gelir mensubudur. Annelerden yarısı (A5, A9, A13) 1990 öncesinde evlenmişken kalan yarısı sonrasında evlenmiştir. Buna göre evlilik törenlerinde oturma düzeninde kadın ve erkek birlikteliğini tercih eden katılımcıların ekseriyeti ilkokul ya da ortaokul mezunu olup gelir seviyesi bakımından orta alt düzeyde oldukları anlaşılmıştır.[71]

2.1.5.3. Törenlerin İçeriği

Katılımcılardan nişan, nikâh ve düğün törenlerine dair ayrıntılar istenmiş ve törenlerde yer alan unsurlar hakkında paylaşımda bulunmaları beklenmiştir. Bunun sonucunda annelerin büyük bir çoğunluğunun törenlerinde hem dua hem Kur'an tilaveti hem de dinî sohbete yer verdiği çıkarsanmıştır.

Anneler evlilik törenlerinde dua ve Kur'an-ı Kerim tilavetinin yanında bir hoca tarafından dinî sohbet yapılmasını tercih etmiştir. Bu sohbeti veren kişi dinî ilimlerde ihtisas sahibi olan kişiler arasından seçilmektedir[72] ve sohbet, törenin hatırı sayılır bir kısmını oluşturmaktadır. Özellikle düğün merasimlerinde bahsi geçen bu sohbetten sonra misafirler için hazırlanan ikrama yer verilmektedir.[73] A16 kendi merasiminde yapılan dinî sohbetin düğün töreninde kapladığı yeri şöyle anlatmaktadır:

> Şule Yüksel (Şenler) ile yakın bir bağımız oldu bizim. Onun kursunda ben bir sene hocalık yaptım. Sağ olsun kırmadı bizi, düğünüme geldi. Hocam ayrı geldi. İki ayrı hoca var ama Şule Yüksel'i tahminim duydular. Onun da bir şeyi oldu. Ama nasıl kalabalık anlatamam ben size. Şule Abla sohbet verdi.

---

[71] Bkz: Ek 7.

[72] Düğünde sohbet oldu içeriğinde. Kur'an-ı Kerim okundu. İşte evet bizim Kur'an kursu dedim ya orada işte bize ders veren hoca diyebiliriz. O belki yarım saat kırk beş dakika yine ayet meclislerinden bir gündem yaptı konuşmuştu. Sohbet diyelim. Sonra ikram. Derken düğün bu kadar (A18).

[73] Yani onların İzmit'teki geleneklerine göre düğün oldu. Salon düğünü olmadı. Yemekli düğün oldu. Yani böyle bahçede, bir sohbet yapıldı. Yine burada da aşır okundu. Nikâh kıyılır, daha sonra dua edilir. Zaten bizim nikâhlarımız, düğünlerimiz bu şekilde oluyor. Oyunlu, eğlenceli olmuyor. Sonra da yemek ikram oluyor ve düğün merasimi bitiyor (A7).
Düğün yaptık. Bir vakfın salonunda kadın erkek ayrı sohbetli, Kuranlı ikramlı yaptık (A4).
Bir caminin konferans salonunda oldu. Erkekler camideydi, kadınlar konferans salonunda. Orada Kur'an-ı Kerim oldu, sohbet oldu. Bir de yemek ikram edildi. Arkadan takı ve dağılma (A11).

> Azıcık gene hocam da biraz, kendisi de biraz bir şeyler söyledi. Gene bir Kur'an, bir sohbet, bir duayla düğün böyle bitti (A16).

A16 isimli katılımcı için, düğün ya da nişan töreni içerisinde dinî vasfı bulunan bir hoca tarafından vaaz niteliğinde sohbet verilmesi ve bu sohbetin, merasimlerin ana bölümünü oluşturacak şekilde ayarlanması, pek çok annenin tercih ettiği bir seçenek olmuştur. A1 nişan esnasında anne ve babası dine yakın insanlar olmadıkları için duaya yer vermediklerini; bununla birlikte düğün esnasında dinî vasfı bulunan hocasından dinî sohbet yapmasını rica ettiğini belirtmiştir. Bazı anneler dinî içerikli sohbeti yalnızca düğün töreninde[74] tercih ederken; bazı annelerin hem nişan hem de düğün törenlerinde dinî vaazlara yer verdiği gözlemlenmiştir:

> Söz ve nişan aynı anda oldu. Böyle sessiz sedasız kendi aramızda tatlı yemiş ayrılmış olduk. Yukarıda erkekler arasında sohbet yapılmış. Onlar dinî sohbet yapmışlar. Ama aşağıda biz öyle bir şey yapamadık… Gelin gittim, evde yemekler pişmiş. Kayınvalidemin akrabaları olduğu gibi oraya gelmişler. Orda akşam yemeğini yedik, sonra orada sohbetler oldu, ilahiler söylendi, tekbirler getirildi. Düğünüm de böyle oldu (A20).

Dinî sohbetlerin içerikleri ve törene dâhil olan diğer unsurlara gelince, topluluk içerisinde verilen bu sohbetin içeriğini, -düğün ya da nişanda yapılması fark etmeksizin- daha çok başta tevhit olmak üzere İslam'ın temel kaideleri [75] ve evlilik ile

---

[74] (Nişan). Evde olmuştu. Oyunlu falan olmadı dualı oldu o da. Kur'an-ı Kerim ile. Burada dinî nikâh da yapıldı… düğünde sohbet oldu, Hala Hanım yapmıştı sohbeti (kadınlar tarafında) (A10).
Büyük bir düğünümüz oldu. Dört gün…Gelin aldıktan bir gün sonraki güne havala denilir. Ona (geline) böyle Kur'an-ı Kerim verilir. Ama şimdi kalkmış onlar. Bizim zamanımızda vardı…Bir gün sonra da yine Kur'an-ı Kerim okunur, gelin hanım gelinliğini giyer. Geline bakmak için köyün halkı sırf onun için gelirler. Kızın evinde düğün olmaz…Oynandı, kına yakıldı, oyun oynandı. Ondan sonra erkek tarafında oyun olmamış. Ahmet hocamız gelmiş. Eşimin çok geniş köy evi, aşırı geniş, çok gelenler olmuştu il dışından. Onlara sohbet edilmiş, sohbetli bir ortam olmuş. Bizim evde oyun oldu ama onların evinde ayrı havaydı (A8).
Caminin yakınında da kız Kur'an kursu vardı. Oranın yemekhanesinde de hanımlar vardı. Mekân olarak ayrı değil. Yani beyler camideyken hanımlar Kur'an kursundaydı. Beyler tarafında da olmuş, kadınlarda da oldu. Sohbetler, bilgi yarışmaları falan yapıldı (A14).

[75] Aile büyükleri toplandı. Nişan o şekilde. Yakın aileydi, komşuydu, arkadaş ortamıydı. Böyle yani ev ortamında olan bir nişandı. Tabii yüzükler takılırken duasıyla yapıldı. Yüzükler duası ile takıldı. Hayırlı bir evlilik süreci olması şeklinde dualar yapıldı. Bu evliliğin hayırlı bir şekilde kurulması için dua yapıldı. Hayırlı bir yuva kurmamız, hayırlı evlatlar olarak dünyaya getirip hayırlı evlat yetiştirmemiz için bu şekilde dualar oldu. (Düğün ise) Kur'an'lı sohbetliydi. Salonun yarısı kadınlara ait, yarısı erkeklere aitti. Hoca evlilikle ilgili sohbet verdi. İslam'la ilgili biraz sohbet verdi. Düğünümüz bu şekilde. Çalgısız, oyunsuz, sohbet ortamında olan bir düğün. (A15)

ilgili ayet ve hadislerden seçkiler[76] oluşturmaktadır. Sohbetle birlikte ilahiler, ümmet ve İslam temalı marşlar, bilhassa Filistin marşları, mevlit[77] ve ezgilerin okunduğu ve dinî temalı skeç ile bilgi yarışmaları düzenlendiği de belirtilmiştir. Hem nişan töreninde hem de düğün merasiminde dinî sohbete yer veren A21, merasimlerinde sohbete eşlik eden unsurlardan şöyle bahsetmektedir:

> Nişan, İslami usullerde oldu…eğitimim devam ediyordu benim İslami ilimlerde. Oradaki arkadaşlarım program hazırladılar. İlahiler, marşlar, hatta Filistin marşları, Tevhit marşları söylenmiş ve Tevhit üzerine sohbet yapılmıştı. Erkeklerde aile bizim kendi evimizde gerçekleşti. Sonrasında bir yemek yendi ve nişan bu şekilde tamamlanmış oldu…Düğünüm haram ve selamlıkla oldu. Yemekliydi. Yine içerideki program, Kur'an-ı Kerim marşlar... ...ve piyes skeçler vardı, yarışmalar vardı. Yani o zaman şey vardı, gelin isimli bir skeç vardı. Gelinin çeyizine abartılı istenmesi ve israfa yönelik. Ondan sonra konu edinmiş, yani o konu, o özellikteydi. Yarışmalar da dinî oldu tabii ki daha kültürel ve komik daha doğrusu. Düğünün içeriği sohbetliydi. İlahi vardı. Oraya ait ne söyleyebilirim? Şeyler slayt oluyordu. Yani gelinin ve damadın, damadı özel ayrı ayrı çocukluğundan başlayan fotoğraflardan oluşan karelerden, karelerin birleşmesiyle, evlilik anına kadar ki süreci oluyordu. Böyle bir skeç vardı. Bu şekilde (A21).

Annelerden bir kısmının (A2, A5, A9, A13, A17, A19, A23, A24) töreninde ise dinî sohbet yapılmamıştır. Bu annelerden bazıları yalnızca dua ve Kur'an-ı Kerim tilavetine törenleri esnasında yer verirken[78] birkaçı bunları da törene dâhil etmemiştir.[79] Bununla beraber törendeki bu işleyişin annelerin gerek kendi istekleri

[76] Yine nezih bir ortamda, böyle ufak bir ortamda. Hani işte o kişinin ailesinden aile büyükleri, benim ailemden aile büyükleri hani böyle çok kalabalık olmadan, çok dışarıya açılmadan, yabancı ortam çağırmadan kendi aranızda öyle ufak bir tören, işte dua okundu, sohbet edildi. Evlilik üzerine, evliliğin hayır olacağı, aranızdaki gençleri işte gücü yetmeyen gençleri evlendirin hadisi üzerinden, hani evlilik üzerine, evliliğin hayırlı olacağı üzerinden böyle kısa bir sohbet (A12).

[77]Düğünü de babam düğün davul şey sevmediği için, düğün salonunu sevmediği için ya mevlitli yapın dedi ya köy düğünü yapın dedi. Onlar da mevlidi seçtiler. Biz de tamam demiştik. Düğünüm de mevlitle oldu. Bu mevlitli düğünün içerisinde bir hoca sohbet verdi. Yani biraz sohbet olmuştu. Ondan sonra ilahi falan okumuşlardı (A22).

[78] Nişan, söz, isteme hepsi bir arada oldu. Dinî boyutta hiçbir şey yaşayamadı yani istediğim gibi. Çünkü hani köy mesela hani. Ama... ...ben mesela... ...iki kızımı evlendirdim. İstediğim şekilde hani... ...eğlence istemedik. Dinî yapabildiğimiz kadar dinî boyutta... ...düğün yaptım ama ben kendimi öyle bir şey... Öyle bir şansım yoktu yani, öyle bir seçimim de yoktu yani…Nişanlığımı giydim, oldu. İki ay sonra da düğünüm oldu yani. Detay yok yani, detay hiç yok yani. Çünkü acele olduğu için, isteme, nişan, yüzlük hepsi bir arada oldu. Dua okundu tabi ki. Dua okundu, Kur'an okundu. Bu kadar yani. Öyle çok eğlence falan değil yani. Öyle bir normal bir merasim oldu, bitti (A13).

[79]Salon düğünü olmuştu benim. Nikâh nüfus müdürlüğünde, eğlenceli bir düğündü, kadın erkek beraber (A2).

doğrultusunda[80] gerekse de oğlan tarafı öyle dilediği için[81] gerçekleştiğine değinilmelidir.

Törenlerinin içerik tercihleri ile katılımcıların demografik verileri arasındaki izdüşüme bakıldığında 16 annenin (A1, A3, A4, A6, A7, A8, A10, A11, A12, A14, A15, A16, A18, A20, A21, A22) en az bir merasiminde dinî sohbete yer verdiği görüşmüştür. Annelerden lise ve yükseköğretim mezunu olanların tamamı bu sohbetleri tercih etmiştir. Annelerden 3'ü (A1, A7, A22) orta üst; 6'sı (A4, A6, A8, A14, A15, A18) ortanın ortası; kalanı ise orta alt gelir grubuna mensuptur. Dinî sohbet tercihinde bulunan annelerin 7'si (A6, A7, A10, A11, A12, A16, A20) 1990 öncesinde evlenmiştir. En az bir töreninde dinî sohbete yer vermeyen anne sayısı ise 8'dir (A2, A5, A9, A13, A17, A19, A23, A24). 8 annenin tamamı ilkokul ya da ortaokul mezunudur. Biri (A2) orta üst; biri (A24) kalanları orta alt gelire sahiptir. Annelerin yarısı (K5, K13, K17, K24) 1990 öncesi; yarısı da sonrasında evlenmiştir.

Buna göre dinî sohbetlere yer veren katılımcıların tamamının eğitim seviyesinin yüksek olduğu, gelir düzeylerinin ise ortanın ortası ve orta alt kesitte olduğu tespit edilmiştir. Dinî sohbeti törenlerine dâhil eden annelerin birçoğu 1990 öncesinde evlenmişken bu sohbetleri tercih etmeyen annelerin evlilik yılında 1990 öncesi evlenenler ile sonrasında evlenenler aynı sayıdadır. Ayrıca dinî sohbet tercihi bulunmayan annelerin tamamı ilkokul ya da ortaokul mezunu olup birçoğu orta alt gelir grubundandır.

Nişanımız normal İstanbul nişanları gibi karışık, pastalı, limonatalı oldu. Öyle ekstra bir dualı olmadı bizim evde olmuştu (A9).
Biz aile arası söz yaptık. Yüzük takmak için sadece ailemizdeki, çevremizdeki, eşimizi, dostumuzu, akrabamızı davet ederek sadece evimizde bir söz taktık. Yani nişan istemedim ya gereksiz yani. Zaten toplanıyoruz. Zaten bir yüzük takılıyorsa bu eğer ilana hani hem tekrar bir söz yapıp tekrar bir nişan yapmayı çok gerekli görmedim. Dua okunmadı. Kur'an-ı Kerim de okunmamıştır o zaman belki. Yok, okunmadı. Sohbet de yapılmadı (A19).

[80]Düğünde de ben hani... hani böyle dinî bir tören olsun istedim. Ama demek ki çok istememişim yani. Çok isteseydim olurdu. Eşimin, dedesinin düğün salonu vardı. Onlar orada yapmak istediler. Ben de açıkçası bir şey söylemedim çünkü dediğim gibi çok illa dinî tören olsun deseydim geri çevirmezlerdi açıkçası (A19).

[81]Oynadılar dans ettiler boğazda lokantada. Keman çalınarak oynadılar, dedim ya şimdiki aklım olsaydı (A5).

2.1.5.4. Gelinlik Tercihleri

Katılımcılara düğün ya da nikâh merasimine dair ayrıntılar sorulduğunda bazı katılımcıların gelinlik giymeyi reddettiği görülmüştür. Annelerin bir kısmı (A1, A3, A4, A6, A11, A16, A18, A20, A21) düğün ya da nikâh merasiminde gelinliği "kafir işi", "Batı'nın dayatması"[82] olduğu için giymemiştir.

Gelinliği "Avrupa'ya benzememek" ve kendilerine "Batı'yı çağrıştırdığı" için giymeyi reddeden söz konusu anneler, gelinliğin almaşığı olacak nitelikte elbiseler giymişlerdir. Bu gelinlik almaşığı kostümler, genel olarak beyaz[83] ya da açık renkli ve saten kumaştan[84] yapılmıştır. Annelerden biri kostümün gelinliğe benzememesi için elbisenin kuyruklu olmamasına[85] bilhassa dikkat ettiğini belirtmiştir. A18, Müslüman kültürüne ve Müslüman bir kıza ait olmadığı için gelinlik yerine elbise giymeyi tercih ettiğini ve arkadaşlarının tercihinin bu yönde olduğunu belirtmiştir. A18 dantelli pelerini bulunan lila renginde bir elbise diktirip onu giymiş, eşi de damatlık giymemiş; bunun yerine triko yelek, gömlek ve pantolon tercih etmiştir. Düğünde, damadın kıyafetleri ile onun en yakın arkadaşının kıyafetleri birbirinin aynısı olmuştur. A20 düğün töreninde neden gelinlik giymeyi tercih etmediğini şöyle açıklamaktadır:

> Böyle şatafatlı şeyleri sevmiyorum. İslam'a uygun olsun diye. Tek gayem buydu yani. Mütevazı bir şey olsun. İslam'a uygun olsun diye. Beyaz kumaştan robalı bir elbise diktirdim. Gelin giderken de onu alttan giydim, üstüne de çarşafımı giydim, gelin gittim. Onlarla ilgili fikrim İslam'a uygun olmadıklarını düşünüyorum. Birincisi zaten o gelinin üzerine muhakkak bir dış kıyafet giymeleri icap eder. O kadar şatafatlı bir kıyafet ki dış kıyafeti nasıl giyeceksin o kıyafetin üzerine. İkincisi, şatafat haricinde seni öyle bir gelinlik giyiyorsun ki o gelinlikten asla ne abdest alabilirsin, kolunu çemleyip (katlayıp), ne namaz kılabilirsin, bu ihtiyacını da yerine getiremezsin. Ondan dolayı da onu kabul etmedim son olarak Batı'dan gelme diye (A20).

[82]Ben bir elbise giydim, Batı'nın bize dayattığı denilen beyaz gelinlik giymedim, bu benim inancım dolayısıyla, kafirden gelme bir kıyafet diye düşünüyordum. (A1).
[83]Gelinliği doğru bulmuyordum, beyaz bir elbise giydim, dışarıya çıkarken dış kıyafet dediğimiz ferace ve örtümü örttüm. Dışarda gelin olduğum belli bile değildi (A4).
[84] Standart bir gelinlik değildi, gelinlik tarzı bir şey giymiştim beyaz saten bol bir şeydi gelinliğimsi bir şeydi (A3).
[85]Gelinlikle alakalı da özel bir sebebi Batı'ya hiçbir şekilde benzememekti amacımız ve kuyruklu olması gelinliğin ve onların da beyazı tercih ediyor olması ve gelinliğin modeli, tasarımı Batı'ya ait olmasından dolayı orada da benzemek istemiyordum. Normal, kuyruksuz bir elbise kararım vardı (A21).

Sözü edilen katılımcılardan birçoğu gelinliğe alternatif olarak giydikleri elbisenin üzerine dış kıyafetlerini giyerek düğünün ya da nikâhın yapılacağı mekâna geçmişlerdir. Katılımcılardan biri gelin arabasına girerken etraftaki insanların kendisinin gelin olduğunu fark etmemesini şöyle anlatmaktadır:

> Düğünümüzde ben gelinlik giymedim. Güzel şeyler çağrıştırmıyordu zihnime. Batı'yı... O dönem zihnim öyleydi. Özel bir elbise diktirdim. Beyaz ama onunla dışarı çıkmadım. Yani beni gelin o kafilesi almaya geldiğinde onun üzerine siyah pardösümü giyerek çıktım. Dayı (damadın dayısı) aşağıda bekliyor, ben de yukarıda kızlarla, arkadaşlarla mücadele veriyorum. Arkadaşlar diyorlar ki seni odaya kapatacağız, kapı parası alacağız. Ben de diyorum ki hayır istemem. Eğer paraya ihtiyacınız varsa ben vereyim. Ben böyle bir şey asla kabul etmiyorum ve ben onları nasıl yaptıysam önlerinden şey yaptım, o engeli açtım. Gelinlik falan yok. Çarşafımı giydim. Kendi başıma aşağıya indim. Aşağıda da dayı bekliyormuş ki. Onlarda âdetmiş; gelin çıkmadan kapı parası verilecek. Ondan sonra gelini almaya çıkacağım diye bekliyor. İndim beni görmüyor çünkü çarşaflı bir iki kişi çıktık öyle birkaç kişi. Benim gelin olduğumu anlamadı, bilemedi. Ben gelin arabasına oturdum. Gelin arabası süsleme falan yok. Bu da yok. Arabaya oturduktan sonra demişler ki dayıya, gelin oturdu arabaya. (A11).

Gelinlik giymeme kararı, yalnızca bir katılımcıda kendi başına alınan bir karar olmamış; eşinin tercihi olmuştur, fakat katılımcı eşine ısrar ederek gelinliği giymek istediğini belirtmiş ve giymiştir. Yalnızca bir katılımcı gelinlik giymek istediğinden, fakat kararına müdahale edildiğinden söz etmiştir:

> Şimdi hani uyumunun çok önemli olduğunu evet önce ilk sonra da görüşlerde uyumu da önemliydi. Mesela ben en azından fotoğraf çekimi isterken o ısrarla olmaması gerektiğini savundu. Ya da bir gelinlik giymek isterken giymememi savundu. Orada biraz mücadele vermek zorunda kaldım. Her kızın rüyasıdır, elbette ikna etmek zorunda kaldım. Birçok şeyde böyle ikna etmek zorunda olmak evliliklerde çok yıpratıcı oluyor (A14).

Gelinlik giymeyen annelerin 9 annenin 3'ü (A4, A11, A21) lise ya da üniversite mezunudur. Bu katılımcıların içinde orta üst tabakaya dâhil olan yoktur. A4, A6, A18 ortanın ortası; A11, A16, A20, A21 ise orta alt tabakadandır. Sözü edilen annelerin 4'ü (A6, A11, A16, A20) 1990 öncesinde; gerisi 1990 sonrasında evlenmiştir.

Bu katılımcılar haricindeki annelerin tamamı düğün ya da nikâh törenlerini gelinlik giyerek tamamlamış ve gelinliğin kendilerinde olumsuz bir duygu ya da düşünce uyandırdığından söz etmemiştir.

2.1.5.5. Fotoğraf Çekimi Tercihleri

Katılımcılardan düğün, nişan, söz merasimlerini ayrıntılı şekilde anlatmaları talep edilmiş ve bazı birinci kuşak katılımcıların fotoğraf çekimi gerçekleştirmeyi reddettiği saptanmıştır. Bir grup anne (A1, A3, A4, A6, A11, A14, A16, A20, A21) fotoğraf çekimini dinî hassasiyetleri dolayısıyla reddetmiştir.

Annelerin bu hassasiyetinin sebebi, fotoğrafçıların erkek olmaları[86] ya da fotoğrafın dinen uygun olmadığı[87] yönündedir. A3 fotoğraf çekmenin günah olduğunu "Makyaj yoktu yüzümde o zamanlar yeni dönüş yaptığım zamanlardı. Kendi başörtümü bile kendim yaptım kuaför vs. öyle şeylerimiz olmadı, kesinlikle çekim yaptırmadık günah mı olur haram mı olur derken çekinmedik" sözleriyle vurgularken A20 bu kararın dayanağından şöyle söz etmiştir: "Hakkında Hadis-i Şerif biliyordum. O hadisten dolayı fotoğraf çektirmek istemedim. 'Benim dahi suretimi bulsanız alınız yırtınız' diye sanki böyle bir Hadis-i Şerif duymuştum. O Hadis-i Şerife binaen, asla fotoğraf hiç çektirmedim." A21 ise fotoğraf çekmenin mahremiyet zedeleyici bir yönünün bulunduğunu şöyle ifade etmektedir:

> Fotoğraf çekilmedik. O dönemde fotoğrafçılar genelde erkekler oluyordu. Bayan tercih etmeye kalktığımızda veyahut da işte... ...fotoğrafların şey yapılması (tabettirilmesi), o nedenle önemli. Aktarımı esnasında şey oluyordu, erkekler çalıştığı için başında bulunup sizin o işlem esnasında bulunmanız gerekiyordu. Her yer bunu kabul etmiyordu. Resmî nikâhta fotoğrafçının çektiği bir iki fotoğraf var. Ancak düğünümüzde fotoğrafımız yok. Keşke olsaymış diyorum şimdi ama o zaman yoktu (A21).

Ayrıca, annelerden A14 fotoğraf çekimini eşinin dinî hassasiyeti dolayısıyla çekilmediğini, kendisinin böyle bir görüşünün olamadığını ifade etmiştir: "Fotoğraf

[86] Fotoğrafa da karşıydık, doğru bulmuyorduk. En mahrem ve özel kıyafetle çekilmiş fotoğrafları yaptırabileceğimiz güvenilir fotoğrafçılar veya fotoğraf stüdyoları yoktu (A4).
[87] Bir de yemek ikram edildi. Arkadan takı ve dağılma. Fotoğraf çektirmeyi dine uygun görmüyordum o dönem (A11).

olmamasının sebebi eşimin hassasiyeti, dinî hassasiyeti. Öyle bir fotoğraf istemediğini söyledi. Ben de itaat etmek zorunda kaldım. Zorunlu oldu biraz."

Fotoğraf çekimi yapmayı dinen sakıncalı gören annelerin eğitim seviyesi yüksek olmakla birlikte ortanın ortası ya da orta alt gelir düzeyindedirler. Katılımcıların 5'i lise ya da yükseköğretim mezunudur. Yalnızca biri (A1) orta üst tabakaya mensuptur. A4, A6, A14, A16 ortanın ortası; A3, A11, A20, A21 de orta alt gelirlidir. Katılımcılardan 4'ü (A6, A11, A16, A20) 1990 öncesinde evlenmiştir.

Geriye kalan annelerin tamamı merasimlerinde hatıra fotoğrafı çekilmiş ve fotoğraf çekilmeye dair olumsuz bir tutumdan bahsetmemişlerdir.

2.1.5.6. Kına Gecesi Tercihleri

Birinci kuşak katılımcılardan bir kısmı (A4, A6, A12, A18, A20, A21) kına gecesi törenlerini anlatırken diğer katılımcılardan farklılaşmışlardır. Bu katılımcılar kına gecelerini düzenlerken dinî sohbet yapmayı tercih etmiş ve bunu bir "tebliğ" vazifesi olarak addetmişlerdir.

Bu ailelerde anneler kına gecelerini İslami kaidelerin bilhassa "tevhid"in anlatıldığı dinî sohbet gecesi olarak düzenlemiştir. Anneler genel olarak eğlencenin sakıncalı olduğu fikri üzerinde durmuşlar ve dinî sohbet yapılmasının çok daha uygun olduğunu ifade etmişlerdir. A20 kendi kına gecesinde misafirlere dinî vaaz verdiğini şöyle ifade etmektedir: "Ben evliliğimde (tören içeriğinde) hep bir toplantı, yemek, akabinde bir ders olarak düşünürdüm. Kına gecemde de bütün kadınlar toplandı, onlara bir ders yaptım, kına gecem öyle oldu." A18 ise Kur'an kursu mezunu olduğu için içinde dans etme isteğinin bulunmadığını ifade etmektedir.[88] A6 verilen dinî vaazların içeriğini şöyle tarif etmektedir:

[88]Sohbet oldu. Hani bir Kur'an kursu çıkışımız var ya bizim, Kur'an kursu çıkışı olunca zaten böyle sende de olmuyor öyle bir oynama isteği. Mesela kızım evlendi, onun kınasını işte yani böyle şey yaptık. İçeri erkek almamak için özen gösterdik, gayret gösterdik. Kızlar başlarını açtılar falan. Oynadılar ettiler. Mesela orada oynamadım, çünkü öyle bir çıkıştan gelince bilmiyorsun ve seni durduran bir şey oluyor sanki. Yapamıyorsun (A18).

> Sözde istendi böyle bir yüzük takıldı ama biz o dönem baya bir şeyiz yani derler ya hani uçma dönemi diye şu haram bu haram şu şöyle biraz aşırılık var. Her şeyimiz duayla oldu bizim kınamız falan hiç oyun moyun istemiyorum ben. Eşim tarafı o kadar değil ama ben öyle şey yapıyorum ki. Yok oyun istemem yok gelinlik istemem yok şunu istemem falan. Hep sohbetlerle işte birkaç arkadaşımız falan var öyle geliyorlar her şeyde Kur'an ve tevhit anlatılıyor. Tabii şu anda onları doğru bulmuyorum, o zamanlar öyle bir şeyimiz vardı tabii eğlenmek de gerekiyor. (A6)

Bunun yanında A12 isimli katılımcı kına gecesinde dinî bir sohbet olduktan sonra arkadaşlarıyla teyp çalıp oynamak istemişse de yakınları tarafından dinî gerekçelerle engellenmiştir:

> Kına gecesi evde oldu. Bir grup hoca hanımlar gelmişti. Onlar sohbet yaptı. Ben, az da olsa oynamak isteyen arkadaşlarım vardı. Onlar oynasınlar istedim. Teyp vardı o zaman. Teybe kaset koyuldu. Kaset eşliğinde, müzik eşliğinde. Halay çekilsin, oynansın istedim… işte oyunun günah olduğunu savunanlar oldu. Ben dedim ben günahını üstleniyorum benim kınamda bırak oynasınlar çünkü oynamak isteyen gençler vardı. Hocalar sohbet yaptı giderken kapıda işte sohbetten sonra eğer oynarsanız hakkımı helal etmem dedi. Sonuçta siz sohbet ettiniz ve gidiyorsunuz. Bu benim kınam. Yani burada bir hak talep edecek bir durum yok. O kaset de teyp havalarda uçuştu. Yani böyle bir moral bozukluğu oldu bende. Ama yine de her şeye rağmen ben hayır oynayabilirsiniz dedim. Oynadık yani biraz gönlümüzce (A12).

Sözü edilen 6 anne arasında "kına gecesinde eğlence olmamalı" görüşü katılımcıların kendi yargısını oluşturmadığında, sosyal çevresi bu konuda hatırlatıcı hatta baskıcı olabilmektedir.

Kına gecelerini dinî sohbet yaparak geçiren 6 annenin yarısı (A4, A12, A21) lise ve üniversite mezunudur. Orta üst gelir tabakasına ait annelerden hiçbirinin kararı bu yönde olmamıştır. Annelerin yarısı (A4, A6, A18) ortanın ortası; kalanı ise orta alt gelir grubuna mensuptur. İçlerinden sadece A12 ve A20 1990 öncesinde evlenmiştir. Bu anneler haricindeki birinci kuşak katılımcıları, kına gecesi töreninin eğlence ve dansın olduğu bir gün olarak yerine getirmişlerdir.

2.1.5.7. Dinî Nikâhı Anlamlandırma

Katılımcılara dinî nikâhlara dair görüşleri sorulmuş ve verilen cevaplardan dinî nikâhı kıyma ve anlamlandırma usulünde birtakım farklılıkların olduğu çıkarsanmıştır. Annelerden bir kısmı (A3, A8, A16, A17, A18, A19) henüz mahrem sayılan eş adayı ile bir araya gelmenin dinen uygun olmayacağı görüsüyle nikâhlarını yakın erkek akrabaya[89] -baba, dayı ya da amcalarına- vekalet vererek kıydırmışlardır. Aynı şekilde annelerden bir grup (A4, A7, A11, A17, A18, A20, A21) tek geçerli olan nikâh akdi olarak dinî nikâhı benimsediklerini belirtmiştir.

A3, A8, A17 dinî nikâhlarının vekalet usulü ile kıyıldığını, eşleri ile yan yana gelmediklerini, fakat resmî nikâh esnasında eşleri ile yan yana durduklarından söz etmişlerdir. A19 kendisi orada olduğu hâlde nikâha dâhil olmamayı saçma olarak nitelendirmektedir: "Yani düğün akşamı evimize geldik işte. Orada işte hocayı getirdiler. Yani aslında ben oradayım ne kadar saçma. Hani bana sormuyorlar, vekalet alıyorlar benden yani. Yani salona çıkıyorsunuz, çalgılı düğünler yapıyorsunuz ama." A16 babasına nikâh kıyılması için vekalet vermiş ve eşinden talep ettiği mehri babası aracılığıyla eşine bildirmiştir.[90] Anneler vekalet ile kıyılan nikâhlarına dair detayları şöyle anlatmaktadır:

> Yani dinî nikâhımız evlendikten sonra gelinlik üzerimdeydi. Eve düğün bittikten sonra imam getirmişlerdi. Ufak bir merasimle çok hatırlamıyorum yani onu o anın heyecanıyla şu an hatırlamıyorum ama düğün biter bitmez gelinlik üzerimde misafirler gittikten sonra gelmişti. Hoca imam nikâhımızı kıydı gitti… maneviyatı, huzuru, Allah katında huzurlu olmayı, onun bir maneviyatı daha bir başka oluyor, huzuru daha bir başka oluyor. Yani o senelerde dediğim gibi mesela düğünden sonra olurdu. Mesela şey böyle önceden olmazdı şimdiki gibi. Şimdi mesela benim kızımınki önceden oldu. Onun da ayrı bir güzelliği var. Onda yani benimki öyle olmuştu. Maneviyat, huzur yani Allah katında eşin oluyor. Ayrı bir maneviyatı var yani (A22).

Bununla beraber 7 anne, dinî nikâhı resmî nikâhtan daha fazla önemsediklerini ifade etmişlerdir. Annelerden A4, resmî nikâhı çocuğu doğduktan sonra ona kimlik

[89]Dayı vardı. Eşimin dayısı vardı o zaman. Ona verilmişti vekaletim (K19).
[90]Düğüne çok yakın bir vakitte oldu. Yani belki bir ay, hiç hatırlamıyorum baktım. Belki bir ay, belki bir ay önce falan herhalde nikâhınız kıyıldığında oldu. Yine evde, bizim evde. Aynı yine böyle herhangi bir selamlık. Benim şeyimi ne deniyordu? Vekalet. İşte vekaletimi birisi almıştı. Benim yerim orada. Nikâhı kıyan hocaya cevabı o verdi (A18).

almak için yaptırdığını belirtmiştir.[91] A7 ise dinî nikâhın zorunlu kabul edilen nikâh olması gerektiğini ifade etmiştir:

> Yani kadınla erkeğin evlenecek olan çiftlerin beraberliklerinin başladığı bir nikâh Allah katında. Asıl nikâh benim için dinî nikâh. Resmî nikâh formalite icabı yapılan bir şey, ama tabii kadının haklarını korumak için yapılması gereken de bir şey. Ama ben dinî nikâhın da resmî nikâh gibi Türkiye'de zorunlu ve devlet nezdinde kabul gören bir nikâh olması gerektiğini düşünüyorum. Hani nasıl Hristiyanlarda kilisede papazlar kılıyor nikâhı, yani resmî nikâhı bir din adamı kıyıyor. Bence Türkiye'de de olması gereken budur diye düşünüyorum. Mesela ayrı ayrı nikâh yapmak yerine din adamı nikâh memuru olabilir ve hem resmî hem de dinî nikâhı ikisi bir arada yapılabilir diye düşünüyorum (A7).

Resmî nikâhın geçerliliğini sorgulayan ya da yadsıyan anneler, dinî nikâhın Peygamber sünneti olduğu için bu denli önemli olduğunu,[92] dinî nikâhla birlikte Allah'ın huzurunda gelin ve damadın ahitleştiğini,[93] bu yüzden nikâh akdinin sadece dinî nikâhla sağlandığını ifade etmiş,[94] gelin ve damadın; karı ve koca sayılması için dinî nikâhın tamamlanması gerektiğini,[95] fakat şeriatla yönetim olmadığı için mecburen resmî nikâhı kabullendiklerini belirtmişlerdir.[96] Resmî nikâha karşı bu

[91]Dinî nikâh resmî nikâhtan daha önemli ve öncelikliydi hatta resmî nikâhım birkaç yıl sonra yapıldı. Şimdi tabii daha farklı düşünüyorum, esnedik yani. Olması gereken şimdiki düşüncem aslında resmî nikâh da dinî nikâhın yerine geçiyormuş mesela (A4).

[92]Benim için bir vaat diyebilirim, bir anlaşma yani bir söz verme. Resmî nikâhla karşılaştırırsam dinî nikâh dinî olarak kabul ediyorsun. Aynı şey ama dinî nikâh da dinî olarak yani Peygamber Efendimizin sünnetin üzerine verilen bir söz. Ama resmî nikâh da öyle değil (A8).

[93]Kendini güvende hissetmek. Sanki böyle Allah'ın huzurunda hani bir ahitleşme. İşte ben bunu artık kendi emanetim olarak aldım. Yani Rabbim senin huzurunda bu hanım ölene kadar benim emanetim. O şeyi bana o zaman da veriyordu, o güvenceyi. Hani farklı bir güvence. Yani resmî nikâh bana o kadar o güveni vermiyor. Manevi olarak farklı bir güven veriyor bana dinî nikâh (A12).

[94]Duam ile gittim. Duamdan gittiği zaman o zaman evlerinde nikâhımı kıydılar. Allah'ın emri olduğu için, evliliğimiz gerçekleştiği için yani büyüklerimizden öyle gördük. Allah'ın emri böyle dedi. Resmî nikâhta bile görüştürmediler. Daha olmaz dediler. Yani aslında şimdi duyduğumuza göre resmî nikâhta da direkt nikâh olabiliyormuş. Ama o zamanlarda dinî nikâhın resmî nikâhtan sonra kıyılması gerekiyordu. Dinî nikâh babamın evinden çıktığım gün erkek evine geldiğim zaman düğünümün bittiği gün oldu. Resmî nikâhımız da düğünümüzden bir hafta önce kıyılmıştı (A17).

[95]O zamanlarda... bütün sınırların ortadan kalkmasını ifade ediyor. Resmî nikâh öyle değil ama. O zamanlar öyleydi ama şu an resmî nikâhla dinî nikâhla aynı. Yani sonuçta ilandır ve kadın erkeğin evet demesi ve şahitlerin de bunu duyması. Ama o zamanlar dinî nikâhtı aslında olan. Resmî nikâh sadece prosedürdü o zamanki düşüncemiz (A18).

[96]Dinî nikâh benim yanımda daha ağır basan bir unsur. Yani herhâlde o da Allah'ın istediği için, Allah böyle razı olduğu için o bana daha ağır gelir, daha hoş gelir. Resmî nikâhtan bana daha hoş, daha güzel gelir. Geçerlik bakımından, şeriatla şey yapmadığımız için geçerlik bakımından hakikaten geçerli olmayan bir nikâh hâline geldi. Şeriatla yönetilmediğimizden dolayı muhakkak resmî nikâhı kale alıyordum yani. Kale almam icap ediyordu. Mecburen kale almam icap ediyordu. Gönlüm dinî nikâhta ama resmî nikâhı kale almam icap ediyordu (A20).

tutumlarından dolayı törene kimseyi çağırmadıklarını, kendileri için resmî nikâhın bir formaliteden ibaret olduğunu belirtmişlerdir:

> Mesela (resmî) nikâhım oluyor. Benim kendi ailemden hiç kimseyi çağırmayı, arkadaşlarımı davet etmeyi bile düşünmüyorum. Yani hiç önemi yok. Hani çünkü 90 95'te tevhit anlayışımız çok farklıydı. Resmi nikâh kayıt altında bir imza günüydü. Dinî nikâhım çok özeldi ve evliliğin yani asli nikâh, dinî nikâh olarak ifade buyurduğumuz nikâh şekliydi. İlan etmek, duyurmak anlamında kullanıldığı için yani bugün resmi nikâhı da dinî nikâh yerine kullanabilir miyiz? Şu anki olarak kullanabiliriz. Peygamberi usulde olduğu için tabii ki tercihim (dinî nikâh). Ancak resmi kayıtlarda dinî nikâhın şu an hukuki süreçte bir katkısı olmadığı için karşı tarafa yaptırım da uygulanmıyor. (A21)

Bununla beraber şu an bu görüşü benimsemediklerini, resmî nikâhın geçerliliği ile dinî nikâhın geçerliliği arasında bir fark görmediklerini, ikisinin de bahsi geçen nikâh duyurusunu yaptığını,[97] fakat evlenirken ki dönemde devletle ilişkilerinin farklı olduğuna değinmişlerdir.[98]

Annelerin dinî nikâh ile ilgili tahayyül ve pratikleri, demografik bilgileri eşliğinde serimlenecek olduğunda vekalet ile nikâh kıydıran annelerin yalnızca birinin (A8) lise mezunu olduğu saptanmıştır. Diğerleri ortaokul ya da ilkokul mezunudur. İçlerinde orta üst gelire sahip olan anne bulunmamaktadır. Bununla birlikte, A8 ve A18 haricindekiler orta alt gelirlidir. A16 ve A17 haricindekiler de 1990 sonrasında evlenmiştir.

Vekalet ile dinî nikâh kıydıran annelerin (A3, A8, A16, A17, A18, A19) eğitim seviyesi düşük iken geçerli olan nikâhı dinî nikâh olarak kabul eden annelerin eğitim

[97] O dönemde evlilik akdinin yalnızca o olduğunu düşünüyorum. Yani o resmî nikâhın çok bir şey, farkı, şey, böyle bir şeyi yok. Bir karşılığı olmadı. Dinî nikâhı olduktan sonra her şey o. Onun olduğunu öyle düşünüyorum ama şu anda resmî nikâhın da dinî nikâhla aynı seviyede olduğunu düşünüyorum. Yani kabullenme, yani oradaki amaç zaten iki kişinin birbirine evleneceğini ilan etmesi olarak düşünüyorum. Aslında dindeki yeri de aynı şey aslında. Ama işte tabii böyle şeyler koymuşuz. Böyle çok yukarı çıkarmışız herhâlde. O olunca her şey bitiyor gibi. Ya da çok aşağı düşürdük şu andaki gibi. Değişik bir şey kızım ya (A11).

[98] Ancak o süreçte itikadi olarak değerlendirmelerimiz daha farklıydı. Yorumlama biçimlerimiz farklıydı. O sebeple yani sistemi tevhidi ölçüde değerlendirdiğimiz için sistemin kadroları tarafından, memurları tarafından yapılan nikâhı da biz batıl gördüğümüz için, dinî nikâh çok daha kıymetliydi o süreçte. Dinî nikâhta mesela yemekler hazırladık, ikramlarda bulunduk. Arkadaşlarım geldi, bütün sınıf arkadaşlarımla beraberdik (A21).

seviyesinin daha yüksekte olduğu görülmektedir. Nitekim bu tercihte olan annelerin yarısı (A4, A7, A11, A21) lise ya da üniversite mezundur. A7 orta üst; A4 ve A18 ortanın ortası, diğerleri ise orta alt tabakaya mensuptur. Annelerin yarısı (A8, A16, A17, A20) 1990 öncesinde evlenmiştir.

Geriye kalan annelerin hiçbiri nikâhlarını vekalet usulü ile kıydırmamış; törende bilhassa kendileri hazır bulunmuşlardır. Bu anneler dinî nikâh kadar resmî nikâhı da önemsediklerini, ikisinin birbirini tamamladığını belirtmişlerdir.

2.2. KIZLARIN EVLİLİK BEKLENTİ VE TERCİHLERİ

Annelerin ardından kuşaklar arası değişimi seyredebilmek için kızlara evlilikten beklentilerinin neler olduğu sorulmuş ve evlilik tahayyüllerinin aktarılması istenmiştir. Ardından eş seçiminde hangi hususlara dikkat ettikleri sorulmuş ve bahsettikleri ölçütlerden hareketle ilk kriteri din olan ya da herhangi bir kriteri din olan kızlar başlıkları oluşturulmuştur. Bunun yanında evlilik sonrasında dinî pratiklerinde herhangi bir değişimin olup olmadığı sorulmuş ve cevaplar bazı dinî uygulamalardan vazgeçenler ve dinî pratikleri hayatlarına dâhil edenler olarak ele alınmıştır. Evlilik beklentileri, eş seçim kriterleri ve evlilik sonrası dinsel pratiklerin seyri sorulduktan sonra kızların evlilik yaşları, eş adayları ile tanışma usulleri, nikâh öncesi görüşme sıklıkları sorgulanmıştır. Ardından evlilik törenlerine geçilmiş, törenlerdeki oturma düzeni, törenlerde yer alan içerikler, törenlerin gerçekleştiği mekân, kızların gelinlik ve fotoğraf çekimi ve dinî nikâh ile ilgili tercihleri, kına gecesini nasıl tertip ettikleri açımlanmıştır.

2.2.1. Evlilikten Beklentiler

Katılımcılar, anne ve babasının aile içi ilişki biçimleri yeni bir aile kurmayı yüreklendirecek nitelikte olduğu için;[99] yaşam tarzını değiştirebilecek güce sahip

[99]Bir kere ailemin iyi bir aile kurmuş olması benim de kurmak istemem. Evliliği, çoluk çocuk sahibi olmayı, gelin olmayı falan dünyanın en korkunç şeyi olarak görmediğim bir aileye sahip olmak bence burada çok etkiliydi çünkü gerçekten bence benim ailem Türkiye'nin sayılı, böyle bir istatistiğe vuracak olsak gerçekten üst sıralarda sayılabilecek aile ilişkilerine sahip bir aile (K7).

olduğu bir eşiğe erişmiş olduğu için[100] ya da evlenme yaşına ulaştığı[101] ve çevresindeki arkadaşları da evlendiği için;[102] evliliği, yeni bir düzen ihtiyacının cevabı olarak görmüştür. Katılımcılara bu yeni düzenden, evliliklerinden neler beklediklerine dair çeşitli sorular sorulmuştur. Kızların büyük çoğunluğunun evlilikten beklentilerinden bahsederken din temelli bir dilek kurgusu oluşturmadıkları gözlemlenmiştir. Katılımcılar arasından 20 kız evliliğe dair dile getirdikleri temennileri duygusal ve kişisel temalara göre belirlemiştir. Bu beklentiler "paylaşmak ve anlaşılmak", "romantizm" ve "akademik ve kişisel gelişime destek" şeklinde gruplandırılabilmektedir. Kızların arasından yalnızca küçük bir grup (K1, K7, K11, K17) evlilikten beklentilerini ifade ederken dinle doğrudan alakalı çıkarsamalarda bulunmuştur.

2.2.1.1. Din Temalı Beklentiler

Kızlardan yalnızca bir grup katılımcı (K1, K7, K11, K22) evliliğe dair ümitlerinden bahsederken din ile doğrudan alakalı temennilerinin var olduğunu göstermiştir. K7 evlendikten sonra Allah ile olan ilişkisinin daha derin bir yerde konumlanacağı beklentisi içerisindedir. Geleceğe yönelik kaygı yükünü içinde barındıran "kiminle evleneceğim" sorusuna içsel bir yanıt bulmaya çalışmak ve bununla beraber "vaktinde" ve "makul" bir evlilik yapma yönündeki toplumsal

[100]Evlenmek istemem. Karşımdaki adamın gayet makul olması. Neden evlenmek istiyordum? Çünkü yeni bir hayat kurmak istiyordum. Yeni ve kendimin olan bir, kendimin kurduğu bir hayat istiyordum. Hani yeniden kastım özgürlük bağlamında değil. Yani bir şeylere hakikaten yeniden başlamak, yeniden kurmak ama yeniden kurarken bunları kendinin yapıyor olması, yalnız olmaman. Hani yurt dışına gitmek de bir alternatif. Orada da her şeyi yeniden kendin kuruyorsun ama yalnızsın (K9).

[101]Yani şöyle belirli bir yaşa gelince sürekli çevreden bir şekilde bir haberler. O dönem onu yaşamıştım ben. Yani sürekli birilerinden haberler geliyor. Yok şunun oğlu, yok bunun bilmem nesi. Şununla görüşür müsün, bununla görüşür müsün? Çok fazla talep gelmişti o dönem. Fakat ben evlilik düşünmüyorum. Açık söyleyeyim 23 yaşında ben tanıştım eşimle. Ben o dönem evlilik asla düşünmüyordum. Belki hani çevremdeki arkadaşlarım çoğunluğu aynı dönemde evlendik biz. Belki o etkilemiş olabilir. Hani herkes evleniyor, bütün arkadaşlarım evleniyor. Ben karşımda da çok iyi bir insan var, anlaştığım bir insan var. Hani duygusal olarak evet kör kütük aşık değilim ama tabii ki de duygusal olarak bir şeyler var karşımdaki insana karşı. Belki bu tetiklemiş olabilir. Yani çevremde arkadaşlarımın evleniyor olması. Belki şu an düşününce bu çıktı ortaya (K18).

[102]Hiçbir şey teşvik etmedi. Ne teşvik etti bilmiyorum gerçekten. Arkadaşlarım da evleniyordu herhâlde evlenirkenki dönem ve peş peşe hepimiz evlenmiştik. Sanırım o artık yaşım geldi vesaire. Yine çevre, arkadaş çevresi biraz da çünkü ailemde çok yoktu. Ne zaman evleneceksin? Ne yapacaksın? Artık evlenmiyor musun gibi çok yoktu. Çalışıyordum. Babamın evindeydim. Yani o açıdan bir teşvikleri ya da bir etkileri olmadı. Zorlamaları da olmadı. Ama oluyor işte. Kızlara da ara ara geliyorlar. Ya ben bir sıkıldım, bir evleneyim (K12).

beklentiyi karşılamaya çabalamak, K7'nin tüm gündemini meşgul eden bir uğraşıdır. Bu yüzden katılımcı, ancak bu yoğun uğraşının bir neticeye varması sonrasında elde edilen dinginlik ile manevi yönlerini geliştirebileceğini düşünmektedir. Din temalı diğer temenniler, Allah'ın rızasına uygun evlatlar yetiştirilebilecek bir aile hayatına sahip olmak, İslam'a göre şekillenmiş hayatı aile efradı ile birlikte yaşamak,[103] hep birlikte İslam'a dair eğitimler almak[104] ve ahiret hayatını güzelleştirecek bir yaşam sürebilmek[105] şeklindedir.

2.2.1.2. Din Temalı Olmayan Beklentiler

Paylaşmak ve Anlaşılmak Beklentisi

Evlilikten beklentilerini "paylaşılmak ve anlaşılmak" ihtiyacı üzerinden inşa eden katılımcılar; evliliğin, biri ile ömür boyunca hayat arkadaşlığı[106] ve yoldaşlığı olduğunu dile getirmişlerdir. Bu katılımcıların evliliğe dair ümitlerini, insanın derdini ve tasasını endişe duymadan kayıtsız ve şartsız bir şekilde anlatabileceği[107] ve ardından günün sonunda anlaşılabileceği,[108] hayatın hem hüzün ve zorluklarını[109] hem de neşe ve heyecanını paylaşabileceği, yaşamı birlikte deneyimleyebileceği yol

[103]Evlilikten beklentilerim aynı İslami hassasiyete sahip olmak, bu İslam'a uygun yaşamaya göre şekillenmiş yolda beraber yürüyebileceğim biri olması, sevebileceğim, anlaşabileceğim biri olması (K1).
[104]Şöyle, ben ilk evlendiğim zaman şöyle bir şey hayal ediyordum. Hani biz bir odamızı mescit yapacağız, işte eşim hafızlık yapmak istiyor, biz beraber işte hafızlık yapacağız, uyumayacağız, gezeceğiz falan. Hani çok olabilir ama gerçekten aşırı alakasız, yani çok fazla alakası olmayan daha hayalperest bir taraftan bakıyordum ama sonra evlendikten sonra sorumluluklar falan geldikten sonra hani ilk iki yıl beklentimi karşılamadı diyebilirim ama sonrasında aslında gerçek dünyaya merhaba dedik gibi bir şey olabilir yani (K11).
[105]Birlikte güzel bir hayat yaşamak. Onu söyleyebilirim eşimle birlikte. Hem dünya hayatı hem ahiret hayatı için güzel adımlar atabilmek, güzel nesiller yetiştirebilmek (K17).
[106]Hayat arkadaşlığı; her şeyi çekinmeden paylaşma rahatlığı, ne olursa olsun o benim bir parçam, aklımdan geçen, hissettiğimi ona rahatça söyleyebilirim, hayat arkadaşlığında bu şekilde ilerlemek yani, yoldaşlık yapabilmek… bir yuva kurmak birbirini tamamlamak (K2).
[107]Huzurlu bir aile ortamı, mutlu anne baba, sağlam yetiştirilmiş, ahlaklı, düzgün evlatlar ve tabii ki derdini sıkıntını paylaşabilmek, yoldaşlık edebilmek (K3).
[108]Duygusal olarak bir tatminin içerisinde olmayı, anlaşılmayı arzu ediyordum. Onun dışında sanırım korunmuşluk hissi benim için önemli bir kavramdı. Bir erkeğin yanında kendimi güvende hissetme duygusu arzu ettiğim bir detay olsa gerek. İzzetli bir şahsın yanında olmayı murat ederdim. Hani hiç kimseye muhtaç olmayacak, kendi hayatını ikame edebilecek. Huzur, mutluluk, aşk, keyifli ve anın lezzetini yaşayabileceğim, sanırım ortak paydaların bunlar olmasına özen göstereceğim bir kavramdır diye düşünüyorum (K15).
[109]Hayat arkadaşlığı. Bir de aileye bağlılık, bu bir hayat, meşakkatleri şudur budur yani yaşıyoruz. Beraber gövdeleyebileceğin hayat arkadaşı. Bir de aile kurmak (K10).

arkadaşına sahip olmaktır. K13 isimli katılımcı, toplumsal olarak üzerine yüklenmiş olduğunu ifade ettiği görevlerin üstesinden eşi ile birlikte gelmeyi ummaktadır:

> Evlilikten beklentim gerçekten hayatı paylaşmak, birlikte yaşamak, arkadaşlık, birlikte bir seyahat etmek, birlikte eğlenmek. Yani o toplumun da hani üzerimize yüklediği yani hani büyüdün, iş sahibi oldun, evlenmen gerekiyor. Hani eşimle birlikte benim var olmuş olduğum sosyal çevrelerde eşimle var olmak, yani atıyorum aile içinde veya işte iş hayatında onunla birlikte hani yer almak… Yani öyle maddi hiçbir beklentim yoktu. O zamanki mesela maaşı falan da benden daha düşüktü mesela (K13).

Kızlar, yanlarında doğal ve gerçekten oldukları gibi davranabilecekleri[110] bir eşe sahip olmak ve onunla birbirini tamamlayarak[111] mutlu bir aile portesi içerisine dahil olmayı[112] temenni etmektedirler:

> Evlilikten beklentim huzurdu. Ben böyle huzurla eşimle konuşabileceğim, karşılıklı iletişim kurabileceğim, işte beraber gezebileceğim, beraber plan yapabileceğim, sıkıntılarımı anlatabileceğim. Böyle yeri geldiğinde dizine hani başıma koyup ağlayabileceğim böyle hem arkadaş hem yoldaş böyle bir evlilik hayal etmiştim. Beklentim buydu. Eşime de hep bu yönde istekte bulunurdum. Maddi olarak gerçekten hiçbir beklentim yoktu. Normal bir yaşam benim için yeterliydi. Tabii ki belki fazlası olsa daha mutlu olurdum. Ama 5 yıldır eşim evlilikten benim beklediğim her şeyi karşıladı diyebilirim. Manevi olarak da maddi olarak da. Hep şey isterdim teyzemin evliliği, benim için çok örnek evlilik. Yani çünkü eniştem teyzeme çok düşkündü. Teyzem onun için çok kıymetliydi. Ben de inşallah teyzemin eşi gibi biriyle karşılaşırım falan derdim. Eşim gerçekten enişteme benziyor, eniştemin modern versiyonu yani (K24).

[110] Sıkılmayacağım, içinde huzurlu olacağım bir yuvaydı… evlilik gerçek bir kurumdur her şeyi hazır bulduğun yer. Oradaki şeyleri senin ve onun birlikte sağlayarak gerçekleştirdiğin bir yer. Bu da orayı güvenli yapıyor, rahat ettiğin bir yer (K6).

[111] Bir elmanın yarısı olmak gibi olması gerekir. Yani her iki tarafın da eksiği var, noksanlığı var ve bunu karşı tarafın tamamlayarak hayata devam etmesi gerekir. Yani bak senin bu huyun çok kötü ya da sen bunu eksik yapıyorsun diyerek birbirini sürekli suçlayarak değil de onun yapamadığını sen yaparak senin yaptığın tamamlayarak... Benim yapamadığımı da onun yapmasıyla tamamlaması aslında. Yani birbirinin eksiklerini tamamlayarak işte hani bir evlilik sürmek benim istediğim, düşündüğüm ya da ne bileyim işte hani evlilikten beklentim aslında bu yani benim (K18).

[112] Mutlu yani, mutlu bir aile portresi ve sağladı ya, çok şükür çünkü çok korkularım vardı. Mutlu bir ailede büyümedim. Mutlu bir yetişkinliğim, bekârlığım olmadı. O yüzden tek mutluluktu hedefim. Para değildi kesinlikle. Ama eşim şu an parasal şeyleri bile bana çok rahat bir şekilde anlatıp ya da benimle paylaşıp bir miktar bana veriyor çünkü erkekler için bu egodur. Bunu bile paylaşıyoruz çok şükür. Beklentim sadece huzurdu yani (K16).

K9'un evliliğe dair ümitlerinden bahsettiği şu sözleri, paylaşmak ve anlaşılmak beklentisini en iyi şekilde özetlemektedir:

> Konuşabilmek. En başta bu. Hayat arkadaşlığı. Çok aşırı klişe ama hakikaten iyi günde kötü günde beraber olabilmek, hayat arkadaşı olabilmek. Arkadaştan kastım kesinlikle dost olabilmek. Ne düşündüğünü neler hissettiğini ne yaşadığını, neyin seni üzdüğünü, neyin aşırı stresi soktuğunu. Bunları gerçekten böyle tüm çıplaklığıyla, utanmadan. Hakikaten orada çok soyut bir çıplaklık var. Bunu hakikaten hiç utanmadan sunabilmek (K9).

Evliliği hayatı paylaşmak olarak gördüğünü ifade eden kızlar, evliliğin ne anlama geldiği konusunda; duygularını karşıya çekinmeden akıtmak, düşüncelerini rahatça paylaşabilmek,[113] hayatı birlikte tecrübe etmeye[114] gönüllü olmak ve anda iki kişi var olabilmek[115] şeklinde akıl yürütmüşlerdir. Eşlerin bu serüvende birbirlerine destekçi olması gerektiğini K22 şöyle anlatmıştır:

> Yani evlilik kavramı benim için bir aile. İlk başta aile. Sevgi, saygı, sadakat. Ondan sonra sadece kendi ailem. Mesela anne babam değil, onun anne babası (değil). Birlikte bazı şeyleri başarmayı, birlikte bazı yolları aşmayı, zorlukları aşmayı. O benim destekçim. En büyük destekçi. İyi bir eş, en destekçidir bence. Yani birlikte çıkılan bir yoldur. Ben bir şey okumuştum, o çok hoşuma gitmişti. Evliliği bir çift ayakkabıya benzetiyorum demiş. Onun sebebi de aynı yolda yürüyen iki ayak ama birisi farklı bir yere basıyor, birisi farklı. Yani iki farklı insanız ama aynı yolda yürüyoruz. Düşüncelerimiz aynı, yürüdüğümüz yol da aynı ama bastığımız yerler farklı. Bence bu (K22).

Kızlar eşleri ile hayatı paylaşırken birtakım kısıtlamalara maruz kalmamayı yeğlemişlerdir. Evlilik hayatı, onlar açısından birtakım konfor alanının elde edilmesini kapsamaktadır. Evlenmeden önce, eve giriş ve çıkış saatleri konusunda kısıtlama yaşayan kızlar bu sınırlılığın kalkmasını; yaşamayanlar da özgürlüğün devamını talep

[113]Güven duygusu, hayatta tamamlayıcı rol, ebeveynlerinin biz olacağımız aile olmak…karı koca arasındaki muhabbet, aşk olması, aynı perspektiften bakabiliyor olmak, konuşabileceğimiz ortak noktaların olması (K1).

[114] Yolda yürürken dayanabileceğim yol arkadaşlığı (K3).

[115] Yani gene aynı bahsettiğim gibi hayatı paylaşma veya bundan sonraki birlikte yani birliktelik. Hani tek değil de birlikte bir şeyleri yapmak. Yani ne bileyim işte o duygusal anlamda hani birbirimize yetebilme her anlamda yani. O şekilde. Çok da dediğim gibi çok evlilik de böyle benim gözümde çok büyüyen bir şey değildi. Herkesin mesela şaşırdığı bir durum. Ah nasıl kabul etti gibi hani mesela (K14).

etmektedir. Kızlar sosyal bir yaşam biçimine sahip oldukları için[116] eve giriş ve çıkış saatlerinin ve gidilen yerlerin kayıtlı ve kısıtlı olduğu bir ev düzeni yerine, bu konularda sıkıntı çekmeyecekleri bir konfor alanının sağlanması[117] gerektiği fikrindedirler:

> Baba evinde yaşadığım hayatla evlendikten sonra, evlendikten sonraki hayatın daha rahat olacağını düşünüyordum. Nitekim de öyle oldu zaten. Bu tamamen kişiyle alakalı ama yani eşim de sınırları olan işte ne bileyim katı kuralları olan biri olsaydı olmayacaktı. Ama eşimin bu tarz katı kuralları olmadığından dolayı daha rahat bir evlilik olacağını, daha rahat bir hayat süreceğimi (tahmin ettim). (Bekârken) akşam belirli bir saatten sonra evde olmanız gerekiyor. Mesela evlendikten sonra böyle bir durum yok. Gece 1'de de eve geliyorum, 2'de de evde geliyorum. Açıkçası babam mesela sınırları olan bir insandı. Belki bu kadar bana dar çerçeve çizmeseydi, sınırlar koymasaydı ben kendimle, irademle tesettürümü daha ileri boyuta getirebilirdim. Fakat şu an o dar çerçeveden geniş bir çerçeveye gelince evlilikte bir bocaladım hâliyle. Tesettür konusunda yine aynı şekilde dediğim gibi yani daha rahat olacağımı düşündüm. Nitekim öyle de oldu (K18).

Kızlar evlilikle sağlaması gereken bu huzura eşleriyle ortak olup bundan yoksun kalmadıkları[118] eşleri ile arkadaşlık ilişkisine dayalı olarak inşa ettikleri[119] bir ev ortamı[120] hayal etmişler ve bu huzura mâni olabilecek bir kısıtlamanın var olmaması gerektiğini belirtmişlerdir.

Romantizm

Kızlar evlilikten beklentilerini romantik içerimleri bulunan paylaşımlara yoğunlaşarak ifade etmiş ve bu konudaki görüşlerini sevmek ve sevilmek üzerinden kurgulamışlardır. Romantik beklentiler, katılımcıların tabiriyle "tıpkı film ve dizilerde

---

[116] Sosyal bir insanım, dışarıda çok fazla zaman geçiriyorum, bunu sıkıntı etmemesi gerekiyor en önemlisi de. Bu konuda rahat olmak benim açımdan fazla önemli aslında (K14)

[117] Rahatlık bekliyordum. Her konuda. Saat rahatlığı... (K19).

[118] Korkularım vardı dediğim gibi yani. Yani babam çünkü çok zulmetmiş ve gözümüzün önünde de çoğu. Yani zulmetti derken asla şiddet değil bu. Yoksun bırakmak. Bunlar bizim için çok ağır şeylerdi. Bir kadın için zaten en ağır şey ve annem şu an onun eseri yani açıkçası. Çok büyük korkularım vardı. Evlilikten açıkçası çok korkuyordum. Yani evlilik evet görüşüyordum insanlarla böyle bir cüretkâr bir şekilde evlenmeye niyetliydim ama karşımdaki insandan çok endişeliyim. Zaten çok zor bir karar verdim evlenirken eşimi sevdiğim onunla yaşamak istediğim için evlendim diyebilirim (K16).

[119] Güçlü bir bağ kurmak. Yol arkadaşı olmak (K21).

[120] Eşimle beraber olacağım. Aynı evde yaşayacağız. Bana ait bir yer olacak. Bana ait. Benim kontrol ettiğim... Benim de bir ailem olacak gibi bir şey olabilir, aynen bu şekilde (K11).

olduğu gibi"[121] eşten sürekli olarak duygusal bir tatmin sağlamak ve "harika bir aşk yaşamak"[122] ve bu aşkla birlikte tamamlanmak[123] üzerinden kurgulanmıştır. Katılımcılardan K4 evliliğe dair beklentilerini sevdiği insanla aynı çatı altında yaşamak, birlikte film izlemek ve birbirlerine şiir okumak olarak tarif etmektedir:

> Pek bir beklenti ile evlenmedim aslında; sadece o sevdiğim insanla aynı çatı altında film izlemek, oturup kitap okumak, şiir okumak birbirimize, böyle basit beklentilerim vardı aslında… çok toz pembe bir şey hayal ediyordum yani böyle çok kolay bir şeymiş gibi geliyordu. Bekârken bir yüküm yoktu aslında ama evlenirken hiç yüküm olmayacakmış gibi hissediyordum yani tuhaf bir beklenti (K4).

Sözü edilen romantik kurgu, K21 adlı katılımcıda eşi ile birlikte öğrencilik hayatı yaşamak hem okula gidip hem eşi ile aynı evde yaşamak şeklinde oluşturulmuştur.[124] Diğer katılımcılar romantizmin sağlanması için sevilen ve beğenilen o insanla aynı evde yaşamayı yeterli görmüştür.[125]

[121] Yani evlilikten beklentim biraz böyle dizilerdeki, filmlerdeki gibi. Hep mutlu olmaktı. Ama unuttuğum (şey mutluluğun) sadece evlilikle olmadığı yani. Sanki böyle bekârken evlendim tamam. Bütün o mutsuzluklarım, bütün o umutsuzluklarım her şeyi birden silinecek, çok mutlu olacağım. Her gün mutlu olacağım. Her gün romantik olacağım. Yani beni mutlu edecek. Ama bu içte biten bir şeymiş. Ben kendimin, yapımın, karakterimin bu olduğunu sonradan fark ettim. Eş de kim olursa olsun hep beni mutlu etmesiymiş beklentim açıkçası (K12).

[122] 23 yaşında evlilikten beklentim o zamanlar çok duygusal olduğum için romantizmdi. Çok romantik. Sürekli duygusallık ve harika bir aşk bekliyordum. Fakat benim istediğim o dizilerdeki filmlerdekini bekliyormuşum. 19 yaşındaki kafamla. Şu an 28 yaşındayım. Biraz uçuk şeyler beklemişim yani (K19).

[123] Yani şöyle... yani tamamıyla değişim için, herhangi bir şey için evlenmedim ben. Sırf evlenmek için de evlenmedim. Tamamıyla böyle bir amacım olduğunu düşünmüyorum evlenirken. Şunu şundan dolayı evlendim gibi bir şey diyemem. Ama hani sevdiğim için ve çok iyi bir insan olduğu için direkt olarak onunla hayatımı birleştirmek istedim. Bu kadar. Nasıl desem, bir şeyi tek başına yaparsın ama bazı şeyler yarım kalır ya, birlikte yaptığın zaman her şeyi tamamlarsın. Bu beklentim vardı. Genel olarak bir şeyin tamamlanması. Bir yola çıkarsın, bir işin mesleğin de olur, bir şey ticaret yapmak istersin, herhangi bir şey yapmak istersin. Bir destek olarak (K23).

[124] Ama genel olarak böyle hep ergenliğimde falan şeyi hayal ederdim. İşte üniversite zamanında hem okula gideyim hem de aynı evde yaşayacağım, böyle eşim olsa biz öğrenci evi hayatı yaşayalım falan gibi hayallerim vardı ve inanır mısınız, eşim yüksek lisansa başlamıştı. Ben de üniversite son sınıftaydım. Deli gibi ders çalışıyorduk biz de. Yani birlikte Allah için bir sevgi kurabileceğimiz...ama aynı zamanda da hayatın keyfini kaçırmayacağımız bir evlilik hayalini seçtim (K21).

[125] Yani bir şey bekliyor muydum mutluluktan başka. Yani bir... hani şöyle olur, böyle olur gibi çok hayallerim yoktu. Sadece sevdim birini ve evlenmek istedim. Aynı evde yaşamak istedim (K14).

Romantizm beklentisi ile evlenen kızları evliliğe iten temel güç, eşlerine duydukları hayranlık[126] ve aşk[127] olmuştur. K5 kendisini evlilik kararı almaya iten gücü, hissettiği aşk duygusu ile ilintilendirmektedir: "Aşk galiba çünkü istemiyordum evlilik, onu görünce bir tanıdıklık hissi, bir sevgi oluştu, sonrasında da güven oluştu." Kendisinde yüce bir ahlakın yer edindiğini gösteren davranış ve erdemler, fiziksel çekicilik,[128] yüksek zekayı imleyen mizah anlayışı[129] ve birtakım ortak zevklerin bulunması, bu duyguların oluşmasında hazırlık aşamasını oluşturmuştur:

> Evlilik görüşmeleri yapıyordum ama...eşimle aramızda herhangi bir münasebet söz konusu değildi, hani ilişki mahiyetinde. Sadece işte fotoğraf, bizim ortak noktamız fotoğraftı. Fotoğrafla ilgili aralarda muhabbet ettiğimiz detaylar oluyordu. İşte şu kadraj, burası şöyle güzel yorumlanmış vesaire gibi. Böyle minik diyaloglarımız vardı. Sanırım zaman içerisinde muhabbeti benim hoşuma gitmiş olsa gerek. Evlilik görüşmeleri yaptığım o zümre ile... ben eşimle kıyaslarken buluyordum şahısları ve daha sonraki süre zarfında sanırım bu uzun bağım oluştu... çünkü ben hep görücü usulü bir evlilik olacağını tahayyül ederdim. O şekilde olacağı için de sanırım çok fazla bunu anlamlandıramamıştım, kendimi o mahiyette şartlandırdığım için ama sürecin içerisinde duygusal yoğunluğumun artık tek odağı olduğunu fark edince ben sanırım bu adamla evleneceğim dedim (K15).

Eşleri ile tanıştıktan sonra oluşan bu yoğun duygular, kızları evliliğe teşvik etmiştir. Bununla beraber "romantizm" kategorisi altında, henüz tanışmadıkları

---

[126]Eşime hayranlık besliyordum, çok seviyordum, büyüdük yaş aldık, bu insan da var niye evlenmeyeyim (K6).

[127] Şöyle, ben eşimi çok seviyordum. Onunla aynı evde yaşamak en çok istediğim şeydi (K11).
Ya aslında sevgi oldu tabii ki, eşime baya aşıktım ben (K14).
Eşime âşık olmuştum. Yaşım itibariyle hep bir de böyle daha önce âşık olmadığım için hâliyle, sevgiyle ve romantik ilişkilerle duyulan bir özlem vardı (K21).

[128] Belki böyle hani eşimin böyle efendi biri olması, ahlaklı biri olması, öyle olduğunu düşünmem, gerçekten öyle olması. Bunlar bence temel. Böyle işinden, hatta biz yola çıktığımızda henüz işi bile yoktu yani. Henüz mesleğini eline almamıştı yani biz böyle bir karar alıp da yola çıktığımızda. Onun için ne işi ne ekonomik durumu... Elbette ki fiziksel özellikleri yine karar vermemde çok temel rol oynadı. Yani onların bence önemi es geçilmemeli. Yani böyle düşününce hani eşlerin birbirine açılan bir sığınak olması. Hem de bir duygusal bir birliktelik. Belki annemle babam arasındaki şey de olabilir. Onların mutluluğu, huzuru görmemizde, evleneyim güzel bir şey olarak. Hem dinî söylemde hem toplum bazında. İster istemez bence biraz da fıtratımızda olan bir şey neticede (K8).

[129] Yani benim için espri düzeyi çok önemli biliyor musun? Aynı şeyi gülebilmek ve bazı hassas noktaların aynı olması. Mesela bazı dikkat ettiğin şeylerin aynı olması. Bazı kriterler olur ya bir insanda. Bazı insanlar mesela bunu böyle yapmam ya da bu insan böyle yaptıysa şunu düşünüyorum. Böyle empati kurabilir. Veya bazı konularda böyle hani dürüst vs. Bazı böyle şeyler, karakterler benzediği zaman tamam diyorsun yani gerçekten. Hani dinlediğin zaman ailevi, mesela onun ailevi yaşantısı vs. çok yakın geldi bana. Ailesiyle ilişkileri, benim aileme çok benziyor. Çok ince düşünceli olması vesaire böyle hani çok şeydi böyle baya şey oldu etkilendim yani o yönden (K23).

kişilerle sevme ve sevilme ihtiyaçlarını[130] karşılamak üzere evlenmek istediğini dile getiren katılımcılar da mevcuttur. K21 kendisini evliliğe teşvik eden şeyden şöyle bahsetmektedir: "Çok evlenesim yoktu ama birini sevesim vardı. O yüzden evlendim diyebilirim. Böyle bir cevap kabul ediyor musunuz?" Bu katılımcılar evliliği duygusal ihtiyaçlarının karşılanacağı bir alan[131] olarak görmüştür. Benzer şekilde, eşlerinin kendilerine uygun bir eş adayı olması[132] evliliğin temelini atan güçlerden olagelmiştir. Eş adayının makul biri olması, ailelerin birbiriyle uyumlu olması ve değer yargılarının bağdaşması[133] sezilen bu uyumun başlıca sebeplerindendir.

Akademik ve Kişisel Gelişim

Evlilikten ümit ettiği beklentileri, akademik ve kişisel gelişime sağlayacağı katkıya vurgu yapacak şekilde kurgulayan kızlar da bulunmaktadır. Kızlar, evlenmiş olmanın akademik ve kişisel gelişime ket vuracak bir adım olmadığını, eş ile omuz omuza vererek gelişim sağlamanın, eskisine nazaran daha konforlu olacağı fikrini paylaşmaktadırlar. Birlikte yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamlamak, kitap

[130] En önemli motivasyona duygusal ihtiyaç diyebiliriz, o duygusal ihtiyacı hissediyorsun ya da belli bir yaşa geldim artık evleneyim diyorsun işte (K3).
[131]Yani şöyle aslında ben böyle birkaç görücü usulü görüşme gerçekleştirdim. Bunlar beni evlilikten uzaklaştırmıştı. Karşımdaki insanlar o kadar iğrenç yani davranışları vardı ki ben aileme şey demiştim yani bir daha beni kimseyle görüştürmeyin. Kendimi eğitime vereceğim, yüksek lisans yapacağım falan diyordum. Daha sonra o eğitimi aldığımda işte kendisiyle eşimle bana şey dedi bir yerde. Söylemediklerini de anlıyorum. Dedim ki bu devirde anlatamadığını bile anlayan biri varsa kaçırmamak lazım. Birbirinin anlatamadığı şeyleri bile anladık. Kendisi bana şey diyor, ben hani yola çıktığımda seninle evleneceğimi biliyordum zaten çünkü kalbinle konuştum. Hani dış görünüşün benim için çok önemli bir kavram değildi. Zaten Instagram'da takipleşiyordum. WhatsApp'tan da görüyor (K22).
[132]Yani işte uygun olması, daha ilk günden şimdi aynı memleketli olduğumuz için. Mesela dedemi aramıştım daha görüşmeye başlamadan çünkü dedem tanıyordu onun ailesini falan. Etkilendim ama hani devamını getirir miyim getirmez miyim hani biraz sağlam teyit almak istemiştim. Öyle dedemle, dayımla görüşmüştüm hani nasıl bir aile böyle böyle bir durum var falan. Onlar da bana olumlu dönüş yaptılar, hani böyle böyle güvenilir bir aile şeklinde öyle sonrasında da zaten ben tanıdım hani birlikte iletişimimiz iyi gitti (K13).
[133]Hiçbir sebebim yoktu, evlenmeyi düşünmüyordum. Beni çok iyi tanıdığını düşündüğüm abla öncesinde 'düşündüğüm gibi merhametli biri var böyle böyle seninle görüştürmek istiyorum' deyince ben de o zaman hatırladım böyle bir dua etmiştim diye, böyle olunca bir anda kendimi evlilik içinde bulundum (K4).

edisyonu yapmak,[134] dil öğrenmek, düzenli kitap okumak ve film izlemek ve bunların mülahazalarını birlikte yapmak[135] bu kurgu içerisindedir:

> Şimdi en baştaki beklentimi soruyorsan, biraz yola çıkarken biraz daha fazla bir beklentiyle girmiştim. Biraz daha böyle hani çok düzenli bir hayat, her şey tıkırında. Ne bileyim eğlencemiz olsun, eğitimimiz olsun. Çok daha böyle planlı, düzenli. Birbirimizin gelişimine de ciddi anlamda katkısı var. Hani gerek dil açısından olsun. Mesela...işte eşimin Arapçası çok iyi mesela. Onun mesela Arapçasından çok çok istifade edebileceğimi, bana böyle özel dersler falan yapabileceğini vs. bu tarz beklentilerle geldim ama hani bu beklentilerimin bir kısmı karşılandı, bir kısmı karşılanmadı ve karşılanmayanlar için de böyle oturup da ağlıyor değilim. Biraz şeyi, hayatın gerçeğini anlamış oldum yani açıkçası çünkü benim mesela tezim vardı bu dönemde, çok yoğun bir süreç geçirdik. Eşim yine tezini savundu bu süreçte o yüzden şu anki beklentim daha düşük ama başta beklentim daha yüksek. Yani işte şunu okuyacağız, bu filmleri bitireceğiz falan gibisinden. Yapmadık değil ama belki benim o yüksek koyduğum hedefe ulaşamadık (K8).

Kızlar evliliği, eşleri ile birlikte eğlenip birlikte öğrenebileceği deneyimler yaşamak olarak tahayyül etmekte ve evliliğin eşlerin birbirinin kişisel gelişimine katkıda bulunduğu yönüne vurgu yapmaktadırlar:

> İnsan anne ve babasından öğrendiğinden daha çok bence eşinden daha fazla şey öğreniyor. Belki şununla ilgili de olabilir. Hani derler ya böyle çocukları okula gönderince akranlarından daha fazla öğrenir. Anne babadan daha çok akranından öğrenir diye. Belki biraz onunla da ilgili olabilir ama insan eşinden daha fazla yani bir noktada bir disiplin varsa o disiplini sana daha fazla geçebiliyor. Onu daha fazla örnek alabiliyorsun. Biraz şey gibi oluyor. Zaman içerisinde birbirlerine benzediklerini düşünüyorum (K8).

---

[134] Hayat arkadaşı aslında, arkadaş olarak görüyordum bana destek olacak çünkü hedeflerim vardı kendisinin de vardı; ikimiz de yüksek, doktora yapıp üniversitede kalmak istiyorduk, yayıncılık işleri ile uğraşıyorduk, o da ben de editörlük yapıyorduk, birbirimizi destekleriz diye düşünüyordum arkadaşlık gibi hedeflerimize birbirimizi götürebileceğimiz iki arkadaş gibi. Çocuk da o yüzden çok sonra eşimin isteğiyle oldu… Arkadaşlık ilişkisi (K5).

[135]Ben bütün sevgiyi yalnızca bir insana yığdım. Ama bunu nasıl alacağımızı veya nasıl sevgiyi vereceğimizi bilmiyorduk. Dolayısıyla bütün anlamları bir kişiye yüklediğinde o kişi bunun altında kalıyor. Ben... Nasıl söyleyeyim? Sevgi dolu bir insan ile evlenmek isterdim. Beraber gelişebileceğim, eğlenebileceğim, özellikle dinî konuları beraber mülahaza edebileceğim. Annelik, ebeveynlik üzerine olabilir, dinî herhangi bir konu olabilir. Ben mesela dinlediğim çok bilimsel, kültürel çok da güzel programlar dinlerim. Bu programları dinlediğimde beraber üzerine konuşabileceğim, beraber film izlemek, kitap okumak gibi aktiviteleri beraber yapabileceğim bir insan. Ama bizim şu an beraber yapabileceğim hiçbir şey yok mesela. Eşim benimle film izlemez, benimle kitap okumaz. Yani sadece evde aynı evde yaşıyorsun. Bu dinî olarak veya bireysel olarak bana herhangi bir şey kattığını söyleyemem (K20).

Kızlar, akademik ve kariyer gelişiminde eşlerin birbirlerini güçlü bir şekilde etkilediklerini ifade etmiş[136] ve bu yüzden her iki tarafın da gelişime teşvik edici bir tutum içerisinde olmasını elzem görmüşlerdir. K19 isimli katılımcı, eşinin düşüncelerine 10 yıl sonra dahi saygı duymak istediğini belirtmiş ve bu yüzden eşinin deneyim haznesine yeni birikimler katması ve farklı yaklaşımlar edinmesi gerektiğini ifade etmiştir.[137]

Kızların evlilikle alakalı tahayyülleri arasında; finansal girişimlerinin desteklenmesi, kurdukları işte kendilerine arka çıkılması ve işin büyümesine yardımcı olunması gibi beklentiler[138] mevcuttur. Bunun yanında kişisel gelişime yönelik beklentiler de dile getirilmiştir. Söz gelimi K7 isimli katılımcı evliliğin kendisine sağladığı anne, eş, görümce gibi roller aracılığıyla kişiliğinin tamamlanmasını ve sonunda hayatı nasıl yaşanması gerekiyorsa öyle yaşayabilme yetisine sahip olmayı ümit etmiştir.[139]

---

[136]Daha böyle duygusal, daha romantik. Yine gelişime açık, beraber öğrenebilecek. Beraber eğlenebileceğim bir ortam olarak düşünüyor idim (K20).

[137] Tabii ki insan çalışmasını ve bir yerlere gelmesini bekler ve eşim de bunu başardı zaten. Aynı bölümde olmamıza rağmen çok farklı bir meslek edindi ve oradan ilerliyor. Eşimden bunu beklerdim ama bu bir şart değildi. Ama benim için şu bir şarttı. Kendisini aynı yerde görmemek, kendimi de aynı yerde görmemek, birbirimize bir şeyler katabilmek ve onun düşüncelerine 10 yıl sonra bile saygı duyuyor olabilmek çünkü çevremdeki çoğu o zaman ya boş ver ya okulu şu modunda kadınlar var, aman falan modunda (K19).

[138]Evlilikten beklentilerim aslında şöyle, kendi hayatım. Yani eşimle birlikte kuracağımız bir aile. Şu an iki kişiyiz ama biz bir aileyiz. Benim önceliğim şuydu, ikimizin kararları. Anne babalar değil, ikimizin kararları. İkimizin yaşantısı, ikimizin tercihleri. Zaten eşimle kafa yapımız aynı olduğu için şu an kendimi aslında daha özgür, daha da güvende hissediyorum çünkü hayallerimi gerçekleştirmem için bana destek ve yardımcı olan bir eş var. Eş seçimim de o şekilde yani çünkü. O yüzden hayallerime, tercihlerime daha da yakınım. Yani daha da beni yönlendiriyor. Yani güzel bir aile, gelecekte güzel bir çocuk yetiştirme çünkü bir çocuk demek aslında bir dünya demek bence. O çocuğu güzel bir şekilde yetiştirip, vatana, millete hayırlı bir şekilde, hayırlı işler yapacak şekilde yetiştirmek. Mesela bir beklentim bu. Bir beklentim beraber eşimle birlikte işlerimizde büyüyüp ilerlemek. Ben mesela şu an hem bilgisayar mühendisliği yapıyorum hem de mesela nikâh, nişan hediyelikleri yapıyorum ve ticaretle uğraşıyorum. Eşim mesela bana bunun yolunu açtı. Hani destek oldu. Hani onun desteğiyle de büyüyorum çok şükür. Hani yani beklentilerim gerçekten iyi noktalara varmaktı. Kendi içimde böyle hedeflediğim hayallerim vardı. Hayallerime giderken o yolda bana çok destekçi oluyor. Yani evlilikten beklentimi karşılıyor. Tam anlatamadım ama (K22).

[139]Bir kere tamamlanmışlık ifade ediyor. Hakikaten o eşle tamamlanıyorsun. Hayattaki alınacağın roller için evlilik yine çok tamamlayıcı hani eş olma rolü, anne olma rolü, gelin olma rolü işte daha böyle hani artık sürdürülebilir ilişkiler. Yani şey noktasında nasıl diyelim hani o geniş ailedeki ilişkilerde o ilişkileri nasıl götürdüğün gibi hani böyle şey görümce rolü, gelin rolü falan rolü filan rolü böyle hani bir sürü role sahip oluyoruz evlendikten sonra ve her bir rol gerçekten üzerinde hassasiyete durmayı gerektiriyor yani iyi bir hani iyi insan olmak, iyi ilişkiler götüren insan olmak noktasında kaldığında. Evlenmeden önce daha kısıtlı rollerin var. Evlilik ne anlam ifade ediyor, değil mi? Tamamlanmışlık, aynen öyle. Bütün rollere hazırlanmayı sağlayacak bir şey oluyor (K7).

Evlilikten beklentilerini dinle doğrudan alakalı bir şekilde ilişkilendiren 4 kızın ikisi (K1, K7) lisansüstü; ikisi (K11, K17) lisans mezunudur. Bu kızlardan biri (K7) orta üst; ikisi (K1, K17) ortanın ortası; biri (K11) ise orta alt gelire sahip olup K1 hariç tamamı 2015 öncesinde evlenmiştir.[140]

2.2.2. Eş Seçim Kriterleri

Eş seçiminde hangi öncülleri dikkate aldıkları sorulan kızlardan hiçbiri, annelerinin aksine, eş adayına dair tek kriter olarak dini sunmamıştır. Bu yüzden din kızlar için eş seçerken kriterler arasında önemli bir yerde bulunmakla birlikte; tek başına bir ölçüt olarak kullanılmamıştır. Kızların eş seçerken kriterlerinin neler olduğu sorusuna verdikleri yanıtlardan hareketle iki tür yaklaşımın varlığı tespit edilmiştir. Bunlardan biri, ilk kriteri dinle alakalı olup bunun yanında çeşitli özellikler daha talep eden kızlar; diğeri ise kriterleri arasında din mevcut olan fakat dini ilk ve en önemli kriter olarak görmeyenler kızlardır.

Eş seçim kriterinden ilki din olan 8 kız (K3, K5, K7, K8, K10, K15, K16, K21) bulunmaktadır. Bu kızların 5'i (K3, K5, K7, K8, K10) lisansüstü mezunu diğerleri lisans mezunudur. Kızlardan biri orta üst (K10) 2'si (K5, K7) ortanın ortası; beşi (K3, K8, K15, K16, K21) orta alt gelir mensubu olup 5'i (K5, K7, K10, K16, K21) 2015 öncesinde evlenmiş; üçü (K3, K8, K16) de sonrasında evlenmiştir.

Kriterlerinden herhangi biri din olan diğer katılımcıların sayısı 16'dır (K1, K2, K4, K6, K9, K11, K12, K13, K14, K17, K18, K19, K20, K22, K23, K24). Bu katılımcıların 6'sı (K1, K2, K9, K6, K14, K24) lisansüstü mezunu; kalanı lisans mezunudur. Kızlardan 4'ü (K9, K22, K23, K24) orta üst; 8'i (K1, K2, K6, K13, K14, K17, K18, K20) ortanın ortası; 4'ü ise (K3, K4, K11, K19) orta alt gelir grubundandır. Dini ilk kriter olarak öncelemeyen kızların ikisi (K13, K19) hariç hepsi 2015 sonrasında evlenmiştir.[141]

[140] Bkz.: Ek 8.
[141] Bkz.: Ek 9.

2.2.2.1. İlk Kriteri Din Olan Kızlar

Bir grup kızın ilk kriteri dinle doğrudan alakalı olmakla birlikte; eş adaylarına dair birtakım duygusal, fiziksel ve ekonomik kriterler de sunmuş oldukları gözlemlenmiştir.

Din kriterinin içeriğini genellikle eş adayının namaz kılması şartı oluşturmaktadır. Katılımcıların din kriteri içerisinde dinî ilkelere saygı göstermek, namaz ibadetini yerine getirmek, faizi gelir kaynağı hâline getirmemek gibi hassasiyetler de bulunmaktadır. Kızlar diğer ibadetlerin yanında namaz konusuna bilhassa vurgu yapmışlar ve eş adayının namazını hakkıyla yerine getirip getirmediğini oldukça önemsediklerini söylemişlerdir. Bununla beraber eş adaylarının karşı cinsle iletişiminin de seviyeli bir yerde olmasını temenni etmişlerdir:

> Benim ilk kriterim namazdı. Tek namaz değildi tabii ki. Ama ilk önce namazdı. Ya böyle maddiyat çok aşırı bir maddiyat değil ama hani belli bir standartlarda da maddiyat gerekliydi yani. Mesela o zaman çok fazla hani eşimin arabası yoktu, ev yoktu falan ama potansiyeli vardı yani. İyi bir üniversite mezunuydu, iyi bir yerde çalışıyordu falan. Hani geleceği görebiliyordum. Sonra bir de şey yani, eğitim seviyesi de bence önemliydi. Aynı dili konuşabileceğiniz bir eğitim seviyesi. Bunu sadece üniversite olarak da kastetmiyorum. Söylediğim kelimelerin bir karşılığı olmalı. Tek üniversite mezunu olması da şart değil. Yani baktığım zaman konuşabiliyorsam ben onunla aynı şeyden, aynı frekanstan hani bu da önemliydi. Hani şey var ya ayet, ben çok dikkat ederim o ayete. İnsan insanla görüşebilir. Bence görüşmüşümdür daha önce başka birileriyle ama mesela benim kriterimdi. Evlenmeden hani böyle kimseyle el ele, kol kola gezmedim yani. Evleneceğim insanın da öyle olmasını isterdim. Bir ayet var ya temizler temizlerle şey diye (K10).

Bu gruplandırmaya ait katılımcılar ilk kriter olarak dini sunduktan sonra, eş adaylarının ahlaki yönlerine odaklanmaktadırlar. Adayların "karakterlerinin

uyumlu",[142] "ahlaklı ve ilkeli", "kadirşinas,"[143] "çalışkan, dürüst ve diğerkâm"[144] biri olmasını beklemektedirler. K15 eş adayında aradığı dinî hassasiyet ölçütüyle beraber eşinin güzel ahlaklı olmasını, ayrıca aile babası olacak nitelikleri haiz ve sportif bir fiziğe sahip olmasını istediğini belirtmiştir:

> Bunlardan bir tanesi dinine bir hassasiyet arıyordum. Bu benim için önemli bir kriterdi. Ahlaki olarak sadece sözde bir dinsel ya da hayatın çerçevesi içerisinde bir din algısından ziyade, dinin ahlakına tesir etmiş bir insanı olmuş olmasını çok fazlasıyla önemsiyordum. İbadet benim için önemli noktalardan bir tanesiydi. Üçüncüsü, bir aile babası ya da bir ev reisi hükmünde olabilecek bir insanı tercih etmiş olmak çünkü bu bir hayatı ikame etme noktasında önemli bir gerçek. Bir baba faktörünü de değerlendirirdim kendi iç dünyamda. Çocuk ve çocuk gelişiminde en büyük katkısı olacak kişi de kesinlikle eşim olacak olan Onun haricinde fiziksel olarak da önemsediğim detaylar vardı. Fiziksel olarak birazcık daha yapılı. Ben spor seven bir insanım. Sanırım hani o konuda bana sportif hissini verecek bir yan (talep ediyordum) (K15).

Katılımcı grubuna ait kızların eş adayına dair kıstasları arasında "cömert olması", "eğitim ve meslek bakımından denk olması"[145], "güzel ahlak sahibi",

---

[142]Karakter uyumu, ortak zevkler, dinî hassasiyetler, akıllı mantıklı konuşabilmesi, üslubu. Öncelik sıralaması yapacak olursak öncelikle dinî hassasiyeti, hassasiyetlerin ortak olması aslında… tabii ki de birbirimizin zevklerine ayak uydurmak, hoşlandığımız şeylere saygı duymak birbirimizin alanına vaktine saygı duymak. Ekonomik bir şey hiç düşünmedim onu baz alarak karar vermedim…yani okumuş birini istiyordum… yakışıklılık o biraz daha geri planda idi benim için fiziksel olarak o şöyle olsun böyle olsun diye bir beklentim de yoktu ama tabii ki şimdi işte görünüşte beğenmek kısmı ekonomik faktörün önüne geçebilir (K3).

[143]Uzaklaştığım dönem oldu ve o dönemde hep istediğim, dua ettiğim şey, Allah'ım benim karşıma öyle birini çıkar ki benim düzelmeme vesile olsun. Mesela eşim bilgi olarak benden daha düşük seviyedeydi ilk evlendiğimizde. Yani kurslara gitmemiş, ilim almamış anlamında ama mesela bakıyordum bir şey öğrendiği (zaman) hayatına geçiriyordu. Yani aslında isteklerimin karşılığını almış oldum. İşte muhabbeti, aşkı, işte Allah deyince bir daha demesi, işte Peygamberi anlattığında gözlerinin dolması. Bunlar beni tav etti zaten. Beklentilerim de bu yöndeydi. Namazsız biriyle görüşmeyi kesinlikle reddediyordum. Onun haricinde de bana değer vermesi. Mesela annemle babamın ilişkisi, çok uzaklar birbirlerinden, beni çok korkutuyordu (bu). Ya da babamın tavırlarına mesela en büyük korkum babama benzemesin. Yani abim ve babama kesinlikle benzemesin evleneceğim kişi. Bana değer versin, düzenli bir iş hayatı. Bu da önemliydi (K16).

[144]Birinci, faiz benim için. Yani kendi emeği olmadan mı maddi bir kazanç elde ediyor, başkalarının sırtından mı geçiniyor? Böyle söyleyebilirim. Bunu dikkat etmiştim. İkinci olarak, mesela zaten namazları, doğruluğu vs. ile alakalı bir elemeden geçip karşıma geldiği için bunlarla konuşarak başlamıştım. Belki oraya not alırken bir namazı ekleyebilirsiniz. Bu benim için çok önemliydi. Onun haricinde de insanların doğruluğundan emin olduğu birisinin olmasına önemsemiştim. Öyle çalışkanlığı, dürüstlüğü, işini sevmesi benim için önemliydi. Ayrıca da sadece kendi derdinde olan birisindense, başkalarının derdiyle dertlenen, insanların faydasına çalışan biri olmasını çok önemsemiştim (K21).

[145]Evlilik düşünmüyordum üniversitede kalırım, kariyer düşünüyordum açıkçası, şu olur bu olur diye bir düşüncem yoktu. Hani beklemediğim bir anda teklif geldi ama sohbet arasında konuştuğum şey

"fiziksel olarak çekici olması" ve "insan ilişkilerinin iyi olması"[146] bulunmaktadır. K7 eş adayında mutlaka bulunması gereken ilk özelliğinin namaz kılmak olduğunu belirttikten sonra bunun nedeninin namazın insanın kişiliğine yaptığı olumlu katkılar olduğundan bahsetmektedir. K7 eş adayını, dindarlığını okuyarak sürekli geliştirdiği bir sürecin içinde görmek istediğini belirtmekte ve bununla beraber sosyal konularla alakalı çalışmaların içinde olması gerektiğini vurgulamaktadır:

> Yani kesinlikle beş vakit namazına çok dikkat eden birinin olması herhalde ilk önceliklerim arasındaydı çünkü hani namazı böyle bir geleneksel değil de daha böyle hani ruhunu bilerek ve hani şuurlu, yani o namaz kılmanın insanın karakterine olan etkisini bildiğim için. Haremlik selamlık meselelerine dikkat ediyor olması. Yani böyle çok kızlı ortamlarda çok bulunan, namaz kılan değil de daha ayrışan. İşte üniversitede sosyal çalışmaların içinde ne kadar oldu. Ot gibi sadece üniversite okuyan biriyle birlikte evlenmek istemedim. Öğrenci yetiştiriyor olması mesela, sorumluluk duygusunu daha da geliştireceği için bunlara dikkat ediyordum. Zaten ÖSS derecesi yapmış bir adamdı. Dindarlık noktasında çok iyiydi. Kur'an bilgisi, ne bileyim meal, tefsir okuyup okumadığı gibi şeyleri konuştuk... Dindarlık ve kendini daha dindar hâle sokmaya dair herhangi bir gayretinin olup olmadığına dair sorularımın olduğunu hatırlıyorum… Eşimin bu özelliklerini gördüğüm için, ne bileyim işte bir boyla ilgili bir mesela şeyim vardı. Onu biraz daha ikinci plana attım …Ben eşimle görüşürken eşim daha doktora öğrencisiydi. Hani bir para kazanmıyordu. Yani (ekonomik olarak iyi bir yerde olacağı) o öngörülebilir

---

şuydu: cimri olmasın, sesi güzel olsun, eğlenceli olsun, dindar olması (önem sırasına göre) birincisi din ve ahlak, sigara kullanmaması, cömert olması babam cimriydi çünkü…kafamda tam bir şey yoktu ama resmini gösterdiklerinde ilk tamam dedim yani olabilir dediğim birisiydi, eğitim olarak tabii eşit olmamız gerekiyor, anlaşabileceğimiz seviyede olması gerekir daha düşük olması sorun yaratabilirdi (K5).

[146]En temelde şunu söyleyebiliriz yani dinî hassasiyetleri ve ahlaki hassasiyetleri olan, bu hususlara dikkat eden birinin olması elbette ki birinci sıranın. İkinci husus ahlakı da birinci sıraya aldığım için ikinci husus itibariyle eğitim diyebiliriz yani. Ortak paydada buluşuyor olabilmek, birbirimizi anlıyor olabilmek. Ben önceden şey gibi düşünürdüm şeyi, yani böyle... kafa dengi olduktan sonra, bir lise mezunuyla da evlenilir gibi bir düşüncem vardı evlenmeden önce ama evlendikten sonra daha iyi anladım yani. Mesela eşimin akademide olması benim akademik çalışmalarım açısından önemliymiş. Özellikle de merhamet yani. Sevgi, saygı tamam ama merhametin olması gerçekten... Bazen böyle birine karşı ne kadar sevgimiz olursa olsun merhamet duygumuz olmadığı takdirde onu anlayamayabiliyoruz. Ya da ona yardımcı olmayabiliyoruz…Elbette ki ekonomik faktörler de bir yere kadar önemli ama bunları böyle temel bir yere yerleştirmedim açıkçası. O açıdan da mutlu olduğumu söyleyebilirim. Eşimin ailesinin durumu çok iyi değil. Babası görme engelli. O yüzden hani çok iyi bir durumları yok... Bunun bir taraftan olumlu bir tarafı da oldu benim açımdan çünkü her şeyi böyle eşim kendisi yapmaya çalıştı. İşte o süreçte kendisi sürekli para biriktirmeye çalıştı. Kendi gayret gösterdi. Bunlar bir açıdan da benim için iyiydi. Şu anlama geliyordu benim açıdan. Demek ki sorumluluk alıyor.… Kimisi esmerden hoşlanır, kimisi sarışından hoşlanır. Hiç onun üzerine de düşünmemişim belli ki yani. Tanıma aşamasında olsun vs. yüzde yüz memnuniyet sağladığım için o anlamda. Elbette yoksa o da muhakkak temel kriterler arasında. Neticede insanız bir duygu besliyoruz. Ama ekonomik şartlarla yarışmaz. O daha temel, ilk üçte yerini alır…. İnsan ilişkileri. Sınıfındaki kız arkadaşları ile nasıl olmuştur mesela? İrtibatı nasıl diye sormuştum sınıfındaki kızlara. Benim mesela biraz sosyal yönüm baskındır. Acaba o girdiği ortamlarda, tamam, çekingen olabilir, o noktada anlayış gösteririm ama orada bir kibarlık, nezaketi gözetiyor mu, iletişim kuralları nasıl onun nezdinde (K8).

> bir şeydi. Göz ardı etmedim aslında. Yani Boğaziçi'ni dereceyle kazanmış, dereceyle bitirmiş, yurt dışı doktorasını burslu yapmış birinin bir şekilde iyi bir iş bulacağını az çok kestirebildim (K7).

Kızlar için eş adayının dinî vasfı, diğer temenni vasıflarından herhangi birisidir ve diğer vasıflarla birlikte anlam kazanmaktadır. Ayrıca kızların dini, diğer özelliklerin yanında güçlendirici unsur olarak değerlendirdiği de gözlemlenmektedir. Katılımcılardan K14, eşi ile üniversite tanıştıktan ve sevgili olduktan sonra eş adayının dinî kitaplar okuduğunu gördüğünü ve bu etkenin güven sağlayıcı unsur olarak aklında yer ettiğini belirtmiştir. Kızlardaki din kriteri, diğer kıstaslar ile birlikte anlam kazanmaktadır ve kızlar için yer yer din kriteri olmazsa olmaz kriter olmaktan çıkmaktadır:

> Hani şöyle ben şunu demedim asla yani namaz kılmayan biriyle asla evlenmem demedim. Hani böyle şeylerim yoktu, çıkarımlarım yoktu. Ama böyle işte içki içmeyen, işte ahlaklı, yalan söylemeyen, işte aldatmayacak profil yani benim kafamdaki profil buydu. Namaz kılsa belki hani bende dinî yönden daha olumlu etkilerdi ama benim şartlarım arasında değildi namaz. Ya da böyle dini şeyi (K24).

Kızlar genel olarak din kriterini eş adaylarının namaz kılması ve oruç tutması ile sınırlandırmaktadırlar. K13 eş adayı ile ilişkisine başladıktan sonra onun dinî değerler konusunda dikkatli biri olduğunu öğrenmiş ve bu konunun eş adayına "içinin ısınmasını" sağladığını ve güven inşa ettiğini belirtmiştir. Kızları böyle bir tutum sergilemeye iten sebeplerden biri kızların eş adayı ile sosyal ortamda tanışıp duygusal bir bağ kurduktan sonra kriterlerini revize etmek durumunda kalmalarıdır. Bazı kızlar, öncesinde dine dair ayrıntılı kriterlere sahipken, sosyal ortamda tanıştığı aday ile romantik bağlar kurduktan sonra bu kriterleri, adayın dindarlık tonuna göre yeniden düzenlemeye gitmek zorunda kalmıştır. K24 eş adayına dair dinî beklentilerinin olduğunu, hatta eş adayının kendisini daha dindar bir insan yapacağı umuduna sahip olduğunu belirtmiş, fakat hâlihazırda eşinin kendisi ile birlikte namaza başladığını ifade etmiş ve sonuç olarak kendisinin de evlenmezden önceki dindarlık seviyesinin düştüğünü söylemiştir.

2.2.2.2. Kriterlerinden Herhangi Biri Din Olan Kızlar

Kriterlerinden herhangi biri din olan kızların ölçütleri arasında ahlaki, duygusal ve fiziksel, sosyo-kültürel ve ekonomik ölçütler yer almaktadır. Kızlar, eş adaylarının birtakım ahlaki özelliklere sahip olmalarını oldukça önemsemişlerdir:

> Ahlaklı olsun istiyordum. Beni sevsin istiyordum. Yani sevgi benim için koşulsuz bağlılıktı. Aldatma hile hurda olmasın istiyordum. Yani geçmiş travmalarım vardı. Beni böyle anlasın istiyordum, dinlesin istiyordum. Bana saygı göstersin istiyordum. Başka da böyle en yükseğinden bir şeyim yoktu. Hani dini olarak da böyle çok uçta bir insan olsun istemiyordum zaten. Hani bana denk, aileme denk böyle aykırı olmayacak, aynı ortamda uyum sağlayabileceğim bir eş olsun istiyordum…Yani dini olarak, mesela içki içen olsun istemiyordum. Ekonomik beklentim gerçekten hiç yoktu. Hep şey diyordum, biz mutlu olalım, kavga etmeyelim, huzurlu olalım. İşte beni sevsin. Hep böyle en çok istediğim üç şey buydu… Yani böyle genç kızlık hayaliyle işte uzun boylu olsun, kara kaşlı kara gözlü olsun falan. Hep böyle bir tanımım vardı. Ama eşimle tanıştıktan sonra ya da evlilik işin içine girdikten sonra her şeyin dışı güzellik, boy, pos, işte kara kaş kara göz olmadığını çok net anladım. Ben okumayı seven böyle eğitimli biriyken benim dilimden anlamayacak bir insanla evlenmek istemiyordum. En azından benim dilimden anlayabilecek kadar eğitim olsun istiyordum. Bu da zaten mecbur lisans okumuş birine çıkıyordu. Belki okumamış ama benim gibi düşünen biri olsa onunla da evlenirdim (K24).

Bilhassa eş adayının "sadakat sahibi", "güzel ahlaklı"[147] "merhametli ve empati sahibi", "olgun karakterli"[148] kızların ilk kriterlerindendir:

> Merhametli, karşısındakini seven, sayan. Merhamet çok önemli çünkü merhamet duygusu olmayan bir insanda çoğu duygunun eksik olacağını düşünüyorum. Merhamet, cömertlik, sevgi bunlar. Yani maddi konularla ilgili çok bir beklentim yoktu benim açıkçası. Hani karşımdaki kişi zengin olsun ya da şöyle olsun, böyle olsun demiyordum. Bana kalbiyle gelsin, samimiyetiyle

[147]Aslında ben çok böyle hayal kurup çok evlilik hakkında şu anda dua ettiğimi falan anımsamıyorum. Genelde hep iyi birisi olsun, Allah karşıma iyi birisi çıkarsın vs. diye dua ediyordum ama böyle şöyle olsun böyle olsun falan diye hiç çok ayrıntıya girmediğimi hatırlıyorum. Önemli ama ben üstü körü geçmişim. Ailesi de önemli değil diyordum. Ondan sonra kendisi iyi olsun yeter diyordum. Sorumluluk sahibi olsun diyordum ama çok fazla böyle ayrıntılı bir şekilde hayal kurmadım. Evet işte biraz eğitimli olsun, iyi bir insan olsun, ahlakı iyi olsun. Namaz kılsın (K12).

[148]Güler yüzlü olması için dua ederdim. Merhametli, insanlara yardım etmeyi seven birisi olmasını çok isterdim. Yani en büyük kriterlerimden biri bu ve genelde mesela arkadaşlar arasında efendi olan bir eşi istiyordum ki eşim de fazla efendi. Dualarım karşılık buldu diyebilirim. Ekonomik faktörler benim için hiç önemli olmadı çünkü yaşım itibariyle diyebilirim ya da şeyle diyebilirim. Ailede hiç maddiyatla alakalı bir şey yaşamadığım için, maddiyat olmazsa olursa nasıl olur gibi bir şeyi gündemimizde yok. Ben Kur'an kursuna falan gittiğim için aslında hoca böyle daha dinî boyutta daha ilimli olmasını aslında o yüzden dua ediyordum ve istiyordum ama hiç yok açıkçası (K11).

> gelsin. Zaten hani yoksa bile, o durum yoksa bile birlikte daha çok şey halledebiliriz ama şuna da biraz takılıyordum içimde, kendi içimde. Mesleklerimiz uyuşsun, benden maalesef burada düşük bir meslek olmasın. Çatışma olur çünkü erkeklerde biraz şey duygusu vardır. Korumacı iç güdü var. Sen başarılıysan erkek bunu kaldıramayabilir. Ben biraz şey istiyordum. Benden daha güçlü, daha başarılı biri olsun çünkü eşlerin birbirlerini beslediğini düşünüyorum aynı zamanda. Benim eşim benden daha başarılı bu mühendislik konusunda mesela. Bana çok yardımcı oluyor, öğretiyor. Benim hoşuma gidiyor açıkçası. Kumral ya da beyaz tenli, renkli gözlü olsun diyordum. Gerçekten de öyleydi (K22).

Kızlar eş adaylarının iyi bir insan olmasını,[149] kendisinde güzel huylar barındırmasını önemsemişlerdir. Bunun yanında eşlerinin fiziksel olarak çekici olmalarını talep etmektedirler. K1 isimli katılımcı eşinde öncelikle fiziksel ve duygusal olarak çekicilik ve entelektüellik aramış, bu kriterler sağlandıktan sonra eşinin dindar biri olması onu seçilmeye değer kılmıştır:

> Eşimi bahsettiğim abla önermişti, onu bir videoda görünce 'yok abla hiç benlik değil' demiştim, insan fiziksel özellikleri ön sıraya koyuyor önce. Sonra aradan beş altı ay geçtikten sonra aynı ortamı paylaşmaya başladık, fiziksel olarak o da değişmeye başladı, sakal falan bıraktı, tanımaya da başlayınca görüşmeyi kabul etmiştim. Meslek, eğitim, maddi durum ise benim için arka planda kalabilecek bir özellik idi. Ön plandakiler ise İslami yaşantısı, sevebileceğim, âşık olabileceğim biri olması vardı. Eşimin okuduğu okullar bizim aileye göre daha kötü bir noktada idi ama kendini geliştirmişlik ve genel kültür açısından benden daha iyi bir durumda idi. Karşı karşıya konuştuğumuzda entelektüel birikimi olmayan bir insan olsa idi, kitap okumayan biri olsaydı muhtemelen benim için olumsuz bir durum olurdu ama bu görünürde maddi bir şey değildi; hâkim, savcı, doktor gibi bir statü değildi. Ömer Miraç Hoca dersinde evlenmek istediğiniz kişide bulunmasını istediğiniz özellikler için dua edin derdi ben de 21 yaşımda her namazdan sonra benden dinî konuda daha hassas olsun diye dua ediyordum (K1).

[149] Ama beni etkileyen, çok olgun olması. Kesinlikle 19 yaşında bir insan değildi. Çok olgundu. Burada ailesinden uzakta yaşıyordu ve bence çok iyi kotarıyordu kendisini. Yani her işini tek başına hallediyordu ve bunu çok iyi başarıyordu. İkinci sebebi ne kadar ilahiyatta da olsak ne kadar aynı dinî hassasiyetlere sahip olmamız ya da farklı çünkü daha geleneksel bir dinî hassasiyete de sahip olabilir. Ailesi de aynı şekilde. Ya da örnek veriyorum, yine arkadaşlarımla aynı hassasiyetlere sahip olduğumuzu düşünüyorum. Aynı bölümdeyiz çalgılı düğün yapan da oldu mesela. Bu benim için olumsuz bir şey. Yani benim için aynı hassasiyetlere sahip olması önemli. Aynı zamanda aynı dünya görüşlerine sahip olması. ...uygun bir hassasiyete sahip olup kadın çalışamaz diyen bir tip de olabilirdi. O yüzden böyle tam dozunda olmalıydı. Eşimin de benim için bu anlamda tam dozunda olduğunu düşünüyorum. Bunun gibi bir sıkıntı, kıskanç olmaması. Ben çünkü çok rahattım çok şükür annem, babamın evinde. Hiçbir saat sıkıntım yoktu. Aynı şekilde evlendikten sonra bunların devam edebiliyor olması (K19).

Katılımcılar eş adaylarının eğitim seviyelerinin kendi eğitim seviyelerine ya benzer ya da erkeğinkinin daha yüksekte olması şartını koşmuş ve bunun nedenini, tarafların aynı dili konuşabilmesi ve birbirlerini sağlıklı şekilde anlayabilmesi, birbiri ile vakit geçirmenin kolaylaşması şeklinde anlatmışlardır:

> Arkadaş olması. Arkadaş olmasını açayım belki biraz. Dünyaya aynı sorularla, aynı gözlerle ...bakabilmek. Farklı gözlerle bakıyor olsak da birbirimizin gözlerinin ne demek istediğini, neyi gördüğünü fark edebiliyor olmak. Ortak bir kimliği tutturmak. İki, iyi bir gelir kaynağını olması. Üçüncü, ee... yani şey, erkekler de şey oluyor, böyle evlilik ilerledikçe. Hani, salıyorlar, görünüşe dikkat etsin (K9).

Herhangi bir kriteri din olan kızlar tarafından eş adaylarının hem bilgi ve donanım itibariyle hem de ekonomik şartlar bakımından kadınlardan bir adım önde olması beklenmiştir. Kızlar eş adayının "kültürlü", "entelektüel" "zengin" olması ve "ataerkil olmaması" gibi özelliklerine önem vermektedir. K20 bir erkeğin bu şartları sağlamazsa "kavvam" olamayacağını belirtmektedir:

> Ben ilk önce zengin olmasını isterdim kesinlikle. Bence çok önemli. Hani zengin koca bulmak değil, erkeğin durumunun kadından hem sosyokültürel olarak hem de maddi olarak daha iyi olmasını kesinlikle bekliyorum. Bu benim hâlâ sıkıntısını çektiğim bir konu çünkü eşimi üstün olarak göremiyorum. Hani kavvam dediğimiz şey bence eşit şartlarla çalıştığımızda, hatta benim daha fazla bir yorulduğum ortamda onun kavvamlığı bence pek yok. Birincisi, kültür olarak hani hem bilgi birikimi olarak hem maddi birikimi olarak benden bir tık üstü olmasını; hani bir eğitici vasfının olmasını isterdim. Benim için çok önemliydi ama 25 yaşının saflığıyla burayı es geçmişim. İkincisi, kibar ve nazik bir insan olması. Bunu çok önemsedim. Yani kaba saba, hoyrat bir insanla görüşmezdim bile. Üçüncüsü, bilinçli bir dindar olmasını isterdim hani böyle kafası şey değil, yani işte ben babamdan böyle gördük biz, dediğim böyle değil, araştıran, öğrenen bir dindar olmasını isterdim. Bir de beyefendi, ağır başlı bir insan olmasını isterdim... Branşı din kültürü olduğu için ben onun dindar bir insan olduğunu düşündüm. Namaz bunun için tek göstergeydi benim için, başka dindarlığına dair bir göstergesi zaten yoktu çünkü erkek olduğu için pek şey yapamıyoruz... sonra namazı da bıraktı (K20).

Erkeğin kültürel ve ekonomik olarak eşinden daha güçlü olması, ikinci kuşak katılımcılar veçhesinden kadınların eşlerine daha fazla saygı duymasını sağlamaktadır. Aynı zamanda eş adayının ev işlerine yardım etmekten imtina etmeyecek zihniyette

olması,[150] kendisiyle empati kurup ona merhamet etmesi, kızların en çok önemsediği ölçütlerdendir.

Kızlar sözü edilen bu ilk kriterlerinden bahsettikten sonra eş adayının dinî yaşantısında hassasiyet göstermesi ve bu yönden kendilerinden üstün olması temennisinde bulunmuşlardır. K13 eş adayından fiziksel ve duygusal olarak etkilenmenin din kriterinden önde olduğunu şöyle anlatmaktadır:

> Aslında tabii namaz çok önemliydi ama aslında duygusal olarak etkilenmek, aileme uygun oluşu. Başka işte memleket unsuru önemliydi sonraki sırada. Yani hep öyle derdim. İşte Rizeli olsun ama İstanbul'da yaşasın derdim. O etkilenme olmasa, diğer namazı çok iyi olsa veya aileme çok uygun olsa işte kariyeri, onların hiçbirisinin etkisi olmazdı. Belki de birinci önceliğim o oldu yani. Etkilenmiş olmam oldu. Sonrasını etkilendikten sonra evet namaz kılıyorsa tamam, aileme uygun mu tamam. O şekilde devamı geldi yani. Sadece etkilendiğim bir insanla da evlenmezdim. Zaten çok da sıcak bakmıyordum evliliğe ama oldu işte… İlk görüşte eşimi beğendim. Kılık kıyafetinden, ayakkabı seçimine o akşam, bot seçimine dikkat ettim, montu mesela. Onlar dikkatimi çekti ilk gördüğüm an (K13).

Katılımcılardan K2, din kriterini ön plana koymamasının nedenini, dinin evlilik ilişkisinde oynadığı tali rol ile açıklamaktadır:

> İnançlı olması benim için önemli idi. Sadece Müslümanım gibi değil hiç değilse hayat pratiklerine bunun biraz yansımasını istedim. Aslında biraz daha açık konuşmak gerekirse namaz kılıyor olması benim için kırmızı çizgi idi, namaz kılmazsa olmaz diye düşünüyordum ama zaman geçtikçe bu düşünceden biraz uzaklaştım çünkü namazın çok da şey, doğru bir kriter olmadığının farkına vardım maalesef ki, o yüzden ahlaki değerlerin, insancıl tarafının olması, hayata bakış açısı nasıl, bunlar biraz daha ön plana çıktı ya da bana karşı, diğer insanlara karşı davranışları nasıl, bunlar çünkü çok önemli ve başka şeylere de anlam yükleyen değerler. Bu yüzden de bunları ön plana attım belli bir yaştan sonra diyebilirim. Dinî pratikler birinci kriterim olmaktan çıktı (K2).

[150]Ataerkil olmasın mesela. Dış görünüşü şöyle olsun. Maddi manevi şöyle olsun. O kadar ayrıntılı dua derdim ki ben. Çok sağlam derdim yani. Karakteri böyle olsun vesaire. Bu şekilde kriterlerim vardı. Ataerkil bir toplumdan asla diyordum yani ve büyük konuşuyordum genellikle çünkü ben erkek kardeşime bile iş yaptıran bir insanım. İleride eşinden dolayı şey olmasın diye böyle iş beklemesin vesaire böyle. Çok takıldığım nokta budur benim açıkçası. Yardım etsin, anlasın, empati kurabilsin böyle merhametli olsun. Gerçekten yardım etmekten hoşlansın tamamıyla merhamet. Beklenti olarak da maddi, manevi zengin olması. Genel olarak her şeyin en uçunu istedim ben. Dua ederken hep en üstünü yapıyordum. …hayal ederken böyle şey yapıyordum nasıl desem ay atıyorum ya da kumral olsun, ay göz şöyle olsun, göz şöyle olsun atıyordum. Şuna önem versin, cilt bakımına detayına kadar (K23).

K22 ise din kıstasını ön plana koymamasının sebebini kendi dindarlığı ile ilişkilendirmektedirler:

> Şimdi hani ben eşimle konuştuğumda namaz kılıyor onu öğrendim. Ben dedim ki, ben namaz kılmıyorum bu senin için sıkıntı olur mu? Yani bir türlü kılamıyorum, istiyorum ama kılamıyorum dedim. O da bana dedi ki biz evlendikten sonra ben sana gel namaz kıl demem ama yanıma bir tane seccade açarım. Ben seni öyle davet ederim sadece dedi Allah'ın huzuruna. Gerçekten de öyle yapıyor (K22).

Kızlar genel olarak eş adayına dair dine ait kriterleri ön sırada sunmamalarını ya da din kriterini sunmaktan vazgeçmelerinin nedenini, bu öncülün evliliğin frekansını bazı kriterlere nazaran daha az etkilediğini varsayarak açıklığa kavuşturmaktadırlar. Dinin, evlilik sürecinin selameti ve sağlığı için çok fazla etkin olmayan bir kriter olduğunu iddia etmektedirler. Bu minvalde K9'a göre benzer bakış açısına sahip olmak, anlaşabilmek ve anlaşılabilmek diğer tüm kriterlerden daha önemlidir:

> Din toplumsal bir şey değil; çok bireysel bir şey benim için. Evlenirken dindarlıkla alakalı bir şey söyleyemedim çünkü çok bireysel olduğunu düşünüyorum. Birinci kriterim anlaşılabilmek benim. Konuşabilmek, anlaşabilmek. Yani hani çok şey ne denir? Kriterlerim de mesela alkol içmemesi olur muhtemelen. Namazla alakalı bir şey de söylemem. Alkol içse olur mu? Olmaz herhâlde ya. Yani bilemedim. Olabilir ama olmaz galiba. Yani kendi içerisinde dindar olsun. Bu dindarlığı aslında kendi içerisinde ulaştığı bir bütünlük olarak görüyorum. Kendi içerisinde daha yüce olan bir şeyle kurduğu bir bağ olarak görüyorum. Buna dikkat ederim, buna önem veririm. Beş vakit namaz gibi bir takıntım olmaz. Anlaşılabilmek de bir numaralı şeyim olur (K9).

K9 isimli katılımcı yukarıdaki "eş seçerken din kriterinin evliliğin selameti açısından diğer başka kriterlere nazaran daha az önemde olduğu" iddiasını, dinin bireysel bir yapıda olduğunu savunarak dile getirmektedir. Buna göre dinin bu bireyselleştirilmiş mahiyeti, eşlerin birbirini anlamasından ve eş tarafından anlaşılmaktan daha önemli değildir, çünkü dinin muhatabı Allah'tır ve yapılan

ibadetleri değerlendirecek olan O'dur. Eşten beklenilen şey, karşıdakine karşı empati yeteneğinin olması, eşi ile ilişkisini düzgün bir raya oturtabilmesidir.

2.2.3. Evlilik Sonrası Dinî Pratiklerin Seyri

Kızlarda evlendikten sonra dinî değer ve sorumluluklara ilişkin tutumlarda görülen değişim ikiye ayrılmaktadır. Bunlar; evlendikten sonra bazı dinî uygulamalardan vazgeçenler ve birtakım dinî uygulamaları hayatlarına evlendikten sonra dâhil edenler olarak gruplandırılmıştır. Bazı kızlar ise herhangi bir değişim yaşamadıklarını ifade etmişlerdir.

Bazı dinî uygulamalardan vazgeçen 10 kızın (K4, K5, K9, K11, K14, K18, K20, K21, K23, K24) 3'ü (K5, K9, K14) lisansüstü mezunudur. 3'ü (K9, K23, K24) orta üst, 3'ü (K14, K18, K20) ortanın ortası, 4'ü (K4, K5, K11, K21) orta alt gelire sahiptir. Kızlardan yalnızca 2'si (K5, K11) 2015 öncesinde evlenmiştir.

Hayatına birtakım dinî uygulamaları alan 9 kızdan (K1, K3, K7, K8, K15, K16, K17, K19, K22,) 4'ü (K1, K3, K7, K8) lisansüstü mezunudur. 2'si (K7, K22) orta üst; 2'si (K1, K17) ortanın ortası; 5'i (K3, K8, K15, K16, K19) orta alt gelir sahibidir.

2.2.3.1. Dinî Pratiklerden Vazgeçenler

Kızların evlendikten sonra dinî emirlere karşın tutumlarının değişimi, günlük beş vakit namazı aksatma ve tesettürde uzun dış kıyafetin giyilmemesi ya da boyunun kısalması üzerinden gerçekleşmiştir. Kızların çoğu kendilerinde meydana gelen bu değişimi bir eksiklik olarak addetmişlerdir. K18 dış kıyafet giymediği için tesettüründeki; aksattığı için namazlarındaki değişimi olumsuz, "nefsani" olarak isimlendirmektedir. Kızlar açısından gerek tesettürlerindeki gerekse de ibadetlerindeki bu değişimin müsebbibi eşleri olabilmektedir:

> Karşımdaki insandan beklediğim hassasiyetin tamamı olmayınca... Ben de kolaya kaçma taraftarı oldum ne yazık ki. Yani tesettürüm evet öncesinde yüzde yüz değildi hiçbir zaman. Fakat dış kıyafetim vardı en azından ve bir ruh vardı. Şimdi açıkçası kıyafetim yok. Ruhumda bir rahatlık var çünkü sağ olsun eşim bana karışmaz bu konuda. İbadet konusunda da karışmaz. Yani hiçbir konuda karışmıyor. O yüzden olumlu yönde pek ilerlemedi ya. Nefsani yönde ilerledi…. Bu kişiyle alakalı ama yani eşimde sınırları olan işte ne

> bileyim katı kuralları olan biri olsaydı olmayacaktı. Eşimin bu tarz katı kuralları olmadığından dolayı rahat bir hayat süreceğimi biliyordum (K18).

K4 evlilik sonrasında tesettür konusunda "rahatladığını", "gelinliğin üzerine pelerin takan kızdan eser kalmadığını", tesettüründe uzun dış kıyafeti artık kullanmadığını, gömlek boyunun kısaldığını, eskiden erkeklerle rahat şekilde konuşamazken artık bundan rahatsızlık duymadan konuştuğunu söylemiş ve bunun sebeplerinden birinin de eşinin "dur yapma" dememesi olduğunu belirtmiştir.[151] K20 ise eşinin evlendikten çok kısa bir süre namaz kılıp ardından namaz kılmayı bıraktığını, bundan kendisinin namazlarının da etkilendiğini, bekârken muntazam bir şekilde kıldığı vakit namazlarını artık aksattığını dile getirmiştir.

> Çünkü eşim çok az bir süre namaz kıldı, 1-2 yıl. Bundan sonra namazı bıraktı. Ondan sonra namaz haricinde hiçbir dinî bir aktivitesi yok zaten. Dolayısıyla ben namaza daha dikkat eden bir insan olmama rağmen benim de aksattığımı hissediyorum. Örtü konusunda bana böyle bazen dar giyinmemi falan söylüyor ama hepsini söylüyorum. Namaz kılmayan bir insan benim hiçbir şeyime karışamaz ve zaman sonra onun dinî algısının yalnızca benim kıyafetlerimden ibaret olduğunu görünce daha rahat giyinmeye başlıyorum çünkü senin dindarlığın ben değilim. Sen ilk önce namazını kılacaksın (K20).

K14, bekârken başının önünden saçları göründüğünde ya da etek boyu biraz kısa olduğunda babasının kendisini uyardığını, fakat şu an eşinin bu durumla alakalı yorum yapmadığını, bunun da kendisinde bir rehavet yarattığından söz etmektedir.[152] K21 ve K23 bekârken kendisini anne ve babasının uyandırdığı sabah namazlarına evlendikten sonra uyanmakta zorluk çektiklerini ve kalkamadıklarını belirtmiştir. K11

[151]Biraz rahatladım açıkçası hani o düğünde üzerine pelerin alan kız kalmadı. Yani evlilikle ilgili bir şey değil de biraz daha çağın getirdiği bir şey de olabilir. Belki eşimin dur yapma dememesi ile de ilgili olabilir, yapma işte sen eskiden böyleydin gibi yönlendirmeler yapsaydı o konuda da çok emin olamıyorum, sonuçta o benim içimden gelen bir davranış olduğu için. Normalde erkeklerle konuşan bir insan değildim üniversitede erkekler benimle konuşurken çok çekinerek konuşurlardı, şu an çok rahat konuşuyorum, bu da şununla alakalı artık evliyim, ne olacak ki, ama önceden evlenmeden önce herkes potansiyel eş adayıydı konuşamıyordum (K4).

[152]Eş seçimiyle mi alakalı onu bilemiyorum. Biraz benimle de alakalı olabilir. Dinî konulardan biraz uzak kaldım çünkü evlendikten sonra yani lisede mesela imam hatip ortamında müthiş dine maruz kalıyoruz ve hani ister istemez hayatımızın bir kısmını kaplıyor. Üniversitede azalıyor şimdi biraz daha azaldı. Mesela üniversitedeyken hatırladığım; biraz eteğimden bacağım bir tık daha fazla göründüğünde babam mutlaka uyarır. Hani kızım bu eteğin kısaymış falan gibi ama sanırım eşim bu konuda daha rahat. Bazen yani kafam şöyle açılıyor böyle eve geliyorum falan, niye söylemedin diyorum (eşime) ama görmemiş. Babam görürdü (K14).

evlendikten sonra namaz kılmakta zorlandığı bu süreci manevi çöküş olarak isimlendirmiştir.[153] Tesettür ve ibadetlerindeki değişimi eşlerinin tutumu ve evlilik süreci ile ilişkilendiren katılımcıların yanında K5, tesettüründeki değişimin nedenini, söz gelimi uzun olan dış kıyafetinin boyunun kısalmasını, çalıştığı ortamda aramaktadır.[154] Buna göre kızların genel olarak evlilik sonrasında bazı dinî uygulamalardan vazgeçmelerinin nedenlerini, eşlerinin rahat tutumuna ve zamanla kendilerinde ve çevrelerinde meydana gelen dönüşümde aramakta oldukları anlaşılmıştır.

2.2.3.2. Gündelik Yaşamlarına Dinî Pratikler Dâhil Edenler

Eşin din konusunda hassas biri olması, söz gelimi tesettür ve diğer ibadetler konusundaki teşviki ve hassasiyeti, 9 kızın (K1, K3, K7, K8, K15, K16, K17 K19, K22) kendilerinin olumlu olarak isimlendirdikleri yönde gelişmelerine sebep olmuştur. Bu olumlu değişim kızlarda önem sırasına göre; namazı düzenli olarak kılmak ya da dış kıyafetin bollaşması ya da uzaması üzerinden gerçekleşmektedir.

Dinî değer ve emirleri önemseyen bir eşe sahip olan kızlar eşlerinin din konusundaki bu hassasiyetleri nedeniyle bekâr iken düzenli bir şekilde kılmadıkları namazları düzene sokmuşlardır. Katılımcılar, bekâr iken namaz kıldıklarını, eşleri ile birlikte namaza başlamadıklarını, fakat düzenli bir şekilde kılmakta zorlandıklarını bu yüzden bilerek aksattıkları ya da unuttukları namazlarda eşlerinin olumlu bir etkisinin olduğundan bahsetmiştir.[155] Özellikle sabah namazına kalkma konusunda zorluk

[153]Şöyle, başörtümde, kılık kıyafetimde hiçbir gerileme olmadı. Zaten bekârken nasıl yapıyorsam, erkeklerin yanında yine aynı şekilde devam etti. Onda hiç değişiklik olmadı. Sadece manevi olarak bir çöküş oldu çünkü çok verimli bir yerdeyken, çok verici bir durumdayken, ilmi öğrenmişim, veriyorum falan, bir evin içinde sadece kalmak, birazcık manevi olarak geri atma, namazlarda aksama falan böyle şeyleri yaşadım açıkçası. Sonra zamanla toparladım. Manevi olarak bir geriye çıkış oldu diyebilirim. Boşluktan kaynaklı (K11).

[154]Bakış açısı olarak daha yumuşattı, gerçi bu evlilikten dolayı mı yoksa benim çalıştığım ortamdan dolayı mı tam şey yapamıcam ama pardösü tarzı giyinirken şu an daha kısa, pantolon üstüne manto şeklinde yine uzun dizimi geçmeyecek şekilde giyiyorum ama eskisi gibi ferace, pardösü tarzında giyinmiyorum, eşim de bunu giyme falan diyen biri değil ama güzel giyinmeye önem veren biri hoş giyinilsin güzel giyinilsin ona önem veren biri. Eşimi gizleyeyim, saklayayım gibi değil de daha hoş görünsün diye bakıyor (K5).

[155] Eşim benden bir tık daha fazla dinî hassasiyetlere sahip, ibadette de tesettürde de maneviyat belki diyebiliriz. Biraz daha düzenli Kur'an-ı Kerim okumak gibi, tesettürüm biraz daha gelişme gösterdi diyebiliriz. Hani böyle sıfırdan yapmıyordum, (eşimden sonra) yapabildim diyebileceğim bir şey yok da gelişme gösterdi (K3).

yaşayan kızlar, eşlerinin kendilerine bu konuda oldukça yardımcı olduğunu belirtmiştir. Bir katılımcı eşi ile evlenmeseydi vakit namazlarını savsaklayabileceğini belirtmiştir:

> Lise ve üniversite hayatımın ilk yıllarında istikrarlı bir şekilde kılabildiğim bir şey değildi namaz, tesettür yine aynı zamanda o şekilde idi. Eşimle tanıştıktan sonra (eşim) bunları en stabil düzeyde en azından tuttu. Evlendikten sonra özellikle öncesinde kalkamadığım sabah namazına eşim kaldırıyor, neredeyse hiç kaçırmıyorum. Savsaklayabilirdim. Tesettürde de daha gevşek olabilirdim. Bazen bir kıyafeti giyerken bile sanırım onun da ne düşüneceğini düşünerek de şey yapıyorsun; eşin o konuda hassassa, sen de otomatik olarak yapıyorsun. Eşimin isteği uzun siyah bağlama hatta peçe falan yani. Ben de gidip onun zıddında bir karar vermemi engelliyor (K1).

Kızlar eşlerinin teşviki ve uyarıları ile beraber tesettür konusunda da daha hassas davranmaya gayret etmişlerdir.[156] Eşlerin kıyafetin darlığı ya da kısalığına dair hatırlatmaları, kızları tesettür konusunda daha dikkatli olmaya yönlendirmiştir. Bununla beraber kızlar, eşlerinden nazik olarak isimlendirdikleri[157] hatırlatmaları aldıklarından dolayı memnun olduklarını belirtmişlerdir. Eşlerin dinî hassasiyeti sadece kızların namaz ve tesettürlerinde meydana getirdiği bu değişimlerle sınırlı kalmamış; dinî yaşantının diğer kısımlarında, söz gelimi kızların sık ya da düzenli bir şekilde Kur'an-ı Kerim okumasında da etkili olmuştur. Evlenmeden önce sadece roman ve kişisel gelişim kitapları okuyan bir katılımcı, evliliği sonrasında Kur'an-ı Kerimi de sık bir şekilde okuduğunu belirtmiştir.[158] Bir diğer katılımcı ise ibadet ve

[156]Mesela hacca gittik geçen yıl eşimle birlikte ve onun da istemesiyle birlikte biz nişanlıyken yazılmıştı. Yani nişanlıyken kolay kolay böyle bir şeyi kimse yapmaz. Allah razı olsun. Geçen yıl bize hac çıktı. Çocuğumla birlikte, eşimle birlikte hacca gittik. Gerçekten benim dinî anlamdaki yaşantımda farklı bir boyut kazandırdı hac meselesi ve çok zor, kendimi kötü hissettiğim zaman da olduğu için çok çok iyi geldi. Örtüm anlamında daha da iyiye gittiğini söyleyebilirim. Yaşantı anlamında da sağ olsun bana evliliğim yani böyle bir eş seçiminin olumlu yönde etkisi var (K17).

[157]O anlamda eşim benden çok daha iyi olduğu için iyi etkiledi. Ben mesela *full* babet ve sandalet giyen bir insandım. Eşim bu konuda hassas mesela… Normalde giydiğimden daha kısa şeyler giydiğimde, nefis bazen böyle beğeniyor, alıyor. Bu sana sanki fazla kısa. Sen bu kadar kısa giyinmiyordun gibi böyle nazik uyarıları olur. Ne çok aşırı karışmaz ama özellikle birazcık daha karışık ortamlara gireceksek arabayla değil de daha ev oturmalarında olacaksak uyarır. Bu anlamda beni tesettür açısından gerçekten iyi yönlendirdi (K19).

[158]Daha güzel yönde etkiledi. Mesela birlikte her gece yatmadan biz kitap okurduk. Ben kitap okuyordum işte böyle kişisel gelişim ya da roman falan okuyordum. Bir süre onları okumadım. Kur'an-ı Kerim meali okudum mesela geceleri uyumaya yakın. Birlikte okuyoruz, birlikte mesela o ayetleri değerlendiriyoruz. İşte Allah burada şunu anlatmak istemiş, Kur'an-ı Kerim'de şu şey yok falan diye. Yani kendisi okuyor ya da ben okuyorum. O şekilde ve onu da hayatımıza geçirmeye çalışıyoruz. Beni çok güzel bir yönden etkiledi yani açıkçası (K22).

emirler üzerinde doğrudan görünmeyen bir etkiden bahsetmiş, eşi dolayısıyla manevi yaşantısının ve ahlaki görüsünün derinleştiğinden söz etmiştir.[159] Bir katılımcı, ailesi dolayısıyla mesafe koyduğu dinî yaşantısına, eşi sayesinde tekrardan yakınlaştığından şöyle söz etmiştir:

> Eşim (dini) yaşayan bir insandı. Günden güne daha fazla yaşamaya devam etti. Ben de onun o hâlinden etkilendim. Ya da işte beni mesela tesettür konusunda kırmadan, işte gücendirmeden güzel bir dil, bir yaklaşımla mesela çarşafa kadar getirdi. Ben pardösülüydüm evlenirken. Eşarp büyüdü, işte şal büyüdü. Kıyafet bollandı, siyaha döndü derken çarşaf giymiş oldum ama bunu asla zorlamadan yani hiçbir şekilde zorlama yapmadan kendi rızamla giydim. Mesela tamamen hani çok enteresan bir şey yani tamamen İslami bir ailenin içinde yetişmişken çok uzaktım. Çok tepkiliydim… bizimkilere göre baktığında dinle işte araları olmayan insanlar gibi bakılıyordu (eşim ve ailesine) ama tam tersi eşim, beni muhabbetiyle dine ısındırdı (K16).

Ayrıca kadınlardan birkaçı da eşinin dinî sorumlulukları üzerinde olumlu etkide bulunmuştur. Kendisinden daha dindar biriyle evlenmek istediğini ve bu sayede dinin hükümlerinin hayatında daha fazla yansımasını görebileceğini ifade etmiş ikinci kuşak katılımcılarından biri, eşinin kendisi sayesinde namaza başladığını söylemiştir.[160]

---

[159]Şu şekilde hayatımı çok daha düzenli bir noktaya getirdi. Namazlarım konusunda beni çok daha liyakatli bir hissin içerisine getirdi. Kimi zaman hayat meşgalesi içerisinde unuttuğum zamanlarda benden çok daha fazla üzüldüğünü fark ediyorum. Onun (bu hassasiyetini) ben kimi zaman içten içe şaşkınlık ve mutlulukla karşılıyorum. Namazlarım konusunda gerçekten bana çok güzel bir desteği oluyor. Bundan dolayı çok mutluluk duyuyorum. Hayatımın içerisinde imtihan mahiyetiyle karşılaştığım konular noktasında istişare ettiğim takdirde her zaman beni iyi anlamda yönlendireceğine kalben bir itimadım var çünkü ahlaki olarak gerçekten çok düzgün bir erkektir ve benim o fazla çıkıntılı olan hislerimi çok güzel dengeleyebiliyor. Mantıklı ve makul bir insan ve benim uçlaştığım noktaları çok güzel, tatlı diliyle törpülüyor. Bu mahiyette de ahlakımı da ibadet hayatımı da yaşam şartlarımı da çok güzelleştirdiğini ifade edebilirim (K15).

[160] Olumlu da olumsuz da açıkçası çok bir değişim olmadı ama benim eşimin üzerinde olumlu bir değişim oldu. Eşim benim sayemde namaza başladı. İşte biz mesela dinî hassasiyet olarak ikimiz de aynı bakış açısına sahibiz. Hani aslında biraz birbirimizi teşvik eden iki adayız. Aslında şöyle söyleyeyim, benimki yüzde seksene çıksa eşiminki de yüzde seksene çıkıyor. Eşiminki yüzde seksene çıkarsa benimki de yüzde seksene çıkıyor. Böyle bir ilişkimiz var… Hatta böyle eşimde bazı şeyler de vardı. Mesela dar giydirmemek, ne bileyim işte dar paça pantolon giydirmemek, işte üstüme yapışan mesela beyaz giydirmemek gibi. Ben de doğal olarak onlara dikkat ettim. Bana karışan bir insan değil zaten. Ben de zaten tesettür konusunda öyle evlenince aman değişeyim tarzlarında bir insan değilim. Dediğim gibi olumsuz hiçbir değişiklik olmadı. Olumlu da yüzde on beş yüzde yirmi olmuştur. Çok böyle ortalarda kaldık yani (K24).

Eşin tutumu, sosyal çevrenin etkisi ya da zamanın değişiminin dolaylı olarak etkide bulunduğu, yalnızca evlilik kurumu içerisine dâhil olmakla birlikte dinî perspektifte olumlu gelişmeler yaşayan katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcılardan biri günlük hayatta diğer insanlar tarafından sürekli birilerine eş adayı olarak gösterilmenin, benliğini bu yönde tamamlama yönünde baskıcı imalar içerdiğini belirtmiştir. Ancak eşini bulma yönündeki bu telkinlere cevap verdikten sonra Allah ile sağlıklı bir ilişki kurmanın kendisi açısından mümkün olabildiğini ifade etmiştir:

> Dindarlığımı etkileme kısmına bir şey değişmedi esasında. Ben çünkü bu hassasiyetlerimi devam ettirebileceğim bir aile ortamı kurmak istiyordum. Bunun için de zaten hani en önceliğim gerçekten evlatlarım içindi…Ve hani bir aday olmak, hep birileriyle görüşmek biraz aslında insanı şey yapıyor böyle, kendi kişisel gelişimini sanki o kadar da aman aman ayıramıyormuşsun gibi bir şey ama evlendikten ve gerçekten istediğin evliliği yaptıktan sonra hani Allah'ın da nasibi bu, daha iyi nasıl kul olabilirim kısmını daha kolay düşünüyorsun. Aynı bir şey, girdiğim ortamda beğenilir miyim gibi, bir hani minik de olsa bir kaygı mesela seni daha az doğal davranmaya iten bir şey oluyor ama sonra artık çok rahat kendin olabiliyorsun ve kendin olarak Allah'la bir ilişki kurmaya başlıyorsun… acaba nasıl biriyle evleneceğim sorusu bence büyük bir boşluk evet o dolunca gerisi artık diğer rollere daha kolay hazırlanmayı sağlıyor ve kendinin daha iyi versiyonuna ulaşmak için gayretini, enerjini o yönde sarf etmeye başlıyorsun (K7).

Bir diğer katılımcı ise anne ve baba evi içerisindeki evlat olma rolünü tamamlayıp, artık ebeveynin kendisi olduğu bir evde yaşamaya başlamanın dinî yaşamda daha aktif roller almasını sağladığını ve dolayısıyla dini yaşantısının bundan olumlu bir şekilde etkilediğini dile getirmiştir. Söz gelimi, katılımcı açısından sahur hazırlıklarının annesinin değil de kendisi tarafından yapacak olması, Ramazan ayını daha özel bir hâle bürümüştür.[161]

[161]Şöyle söyleyeyim, hani davranış anlamında şunu söyleyemem yani hani eskiden şu kadar namaz kılıyordum da evlendim şu kadar arttı gibi bir şey söyleyemem açıkçası. Ama mesela duygu, düşünce dünyası açısından evlendikten sonra daha fazla farkındalığım ve bilincimin arttığımı söyleyebilirim. Daha beni işte farklı baktığımı söyleyebilirim. Ama yani önceden işte hani şu kadar nafile kılıyordum, şimdi daha fazla kılıyorum ya da işte o tarz bir şey söyleyemem ben. Yani ibadet düzeyinde yani önceden de hani beş vakit namazını kılmaya çalışan biriydim. Şimdi de öyle. İşte orucunu tutmaya çalışan. Şimdi belki şöyle oluyor hani o oruç heyecanını biraz daha böyle daha farklı bir coşkuyla yaşıyorsun eşinle beraber. Ya da işte cemaatle namaz kılıyorsun örnek veriyorum. Hani gerçi anne evinde de baba evinde de hani ben öyle cemaatle namaz kılan işte ne diyeyim oruç heyecanını hisseden bir aileydik ama bazen belki eşle yapılınca daha farklı mı oluyor bilmiyorum. O boyutta olabilir. Sadece duygu anlamında daha yoğun yaşadığım dönemler, işte Ramazan'ın gelmesine çok daha fazla heyecanlanma. Belki bunda işte

Dolayısıyla kızların kendilerini dinî pratikler açısından geliştirme yönündeki bu davranışları; eşin tutumu, sosyal çevrenin etkisi, zamanın değişimi ile birlikte evlendikten sonra dinî yaşantılarının iyileşmesine neden olagelmiştir.

2.2.4. Tanışma Usulü ve Nikâh Öncesi Süreç

Kızların tanışma ve nikâh öncesi süreçlerine dair ayrıntıların yer aldığı bu bölümde; evlilik yaşı, eş adayı ile nasıl tanışıldığı, nikâha kadar olan süreçte eş adayı ile hangi sıklıkta ve nerelerde görüşüldüğü açımlanacaktır.

2.2.4.1. Evlilik Yaşı

Kızların ortalama evlilik yaşı 24'tür. Kızlar, biyografilerinde evliliğin tekabül ettiği zaman diliminden bahis açıldığında eğitim ve kariyer planlarından söz etmektedirler. K24 isimli katılımcı, özellikle 4-6 yıl arası bir zaman dilimine tekabül eden lisans eğitiminin, evlenme yaşını tabii olarak ileri bir tarihe attığını belirtmektedir. K5 isimli görüşmeci ise lisans eğitiminden sonraki lisansüstü süreçleri evliliği geciktirmek istemesinin nedeni olarak sunmaktadır: "Evlilik düşünmüyordum. Üniversitede kalırım, kariyer düşünüyordum açıkçası. Şu olur bu olur diye bir planlarım vardı. Hani beklemediğim bir anda evlilik teklifi geldi." 24 yaşında evlenen K9, lisans eğitimini bitirdikten sonra önünde iki opsiyon olduğunu, bunlardan birincisinin yurtdışında yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamlamak, ikincisinin ise evlenmek olduğunu söylemiştir. Hayatının geri kalanını yalnız bir şekilde geçirmemek ve yurtdışında yalnız kalmamak için evlenmeyi tercih ettiğini belirtmiştir. K9'un 17 yaşında evlenen annesi A9 ise ergenlik çağına girmesinden kısa bir süre sonra kendisine sık sık görücülerin gelmeye başladığını söylemiştir. Önünde evlenmekten başka seçenek bulunmadığını, kendisinin de bu duruma olumlu yaklaştığını; zaten evlenmek istediğini belirtmiştir.

mutfakta yemekleri benim bizzat hazırlamam. Diğer evde annem hazırlıyordu ama şimdi burada sahura hazır kalkmıyorum. Sahuru ben hazırladığım için (K8).

Annelerin aksine ikinci kuşak görüşmecilerden hiçbiri evliliğini aile ya da toplumsal normların baskısı ile yaptığını dile getirmemiştir. K12 evlilik kararı alma sürecini şu cümlelerle serdetmektedir:

> Arkadaşlarım evleniyordu herhâlde o dönem ve peş peşe hepimiz evlenmiştik. Ailemde çok yoktu. Ne zaman evleneceksin? Ne yapacaksın? Artık evlenmiyor musun? gibi çok yoktu. Çalışıyordum. Babamın evindeydim. Yani o açıdan bir teşvikleri ya da etkileri olmadı. Zorlamaları da olmadı ama oluyor işte. Kızlara ara ara geliyorlar. Ya ben bir sıkıldım, bir evleneyim (K12).

Kızların evlenme yaşını şekillendiren en önemli unsurlar akademik kariyerleri olagelmiştir. Bununla birlikte kızlar, evlenmeleri gerektiğini telkin eden güçlü toplumsal normlarla muhatap olduklarından söz etmemiştir.

2.2.4.2. Tanışma Usulü

Kızların tanışma usulü çoğunlukla, sosyal bir ortamda aracı olmaksızın birebir tanışarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte görücü usulü ile evlenen kızlar da bulunmaktadır. Kızlarda sosyal ortamda tanışarak evlenen sayısı 13'tür (A6, A8, A9, A10, A11, A13, A14, A15, A19, A20, A21, A22, A23). 11 kız ise (K1, K2, K3, K4, K5, K7, K12, K16, K17, K18, K24) görücü usulü ile yani bir akraba ya da arkadaşın aracılığıyla eşi ile tanışarak evlenmiştir. Görücü usulü ile evlenen kızların hepsi nihai evlenme kararının iradeleri güdümünde gerçekleştiğini ifade etmiştir.

Kızlarda sosyal ortamda tanışarak evlenen 13 kişiden 5'i (K6, K8, K9, K10, K14) lisansüstü mezunu; kalanı lisans mezunudur. 4'ü (K9, K10, K22, K23) orta üst; 4'ü ortanın ortası (K6, K13, K14, K20); 5'i (K8, K11, K15, K19, K21) orta alt tabakadandır. Sözü edilen 13 katılımcıdan 4'ü (K10, K11, K13, K19) 2015 öncesinde evlenmiştir.

Kızlarda görücü usulü ile evlenen 11 kişiden 6'sı (K1, K2, K3, K5, K7, K24) lisansüstü mezunudur. Kızların 2'si (K7, K24) orta üst; 5'i (K1, K2, K12, K17, K18)

ortanın ortası; 4'ü (K3, K4, K5, K16) orta alt gelire sahiptir. Aynı zamanda bu katılımcılardan 3'ü (K5, K7, K16) 2015 öncesinde evlenmiştir.[162]

Kızlar, sosyal ortamda tanıştıkları eşleriyle ilgili "ailemin değerlerine uygun mu" sorusunu kendilerine sorarak evlilik kararı aldıklarını dile getirmektedir. K13 bu süreci şöyle anlatmaktadır:

> Daha ilk günden şimdi aynı memleketli olduğumuz için mesela dedemi aramıştım daha görüşmeye başlamadan çünkü dedem tanıyordu onun ailesini falan. Etkilendim ama hani devamını getirir miyim getirmez miyim, hani biraz sağlam teyit almak istemiştim. Öyle dedemle dayımla görüşmüştüm hani nasıl bir aile böyle böyle bir durum var falan. Onlar da bana olumlu dönüş yaptılar. Hani böyle böyle güvenilir bir aile şeklinde. Öyle sonrasında da zaten ben tanıdım hani birlikte iletişimimiz iyi gitti (K13).

Kızların tanışma süreçlerinde eş adayına dair afaki tercihlerde bulunmadığı ve eş adaylarını ailenin kabul süzgecinden geçirerek yokladıkları anlaşılmaktadır. Kızların görücü usulüne karşı tutumlarına gelindiğinde, katıldığı bir eğitim programında ortak dersler aldığı kendisinden üst dönemde olan sınıf arkadaşı ile evlenen K8, görücü usulü evliliği "belki annelerimizin döneminde olabilirdi" şeklinde ele alırken çocukluktaki okul arkadaşı ile evlenen K6 görücü usulü evlilik hakkında "yapabileceğim bir şey değil, ben şuna inanıyorum insanın kaderi neyse bir şekilde gelecektir, çok başka büyükler nerden bilecekler bu iki insanın anlaşabileceğini. Ya tutarsa diye ama tutmaz herhalde çok içten gelen bir şey" demektedir. Bununla birlikte kızların genel olarak görücü usulüne karşı tutumu, belirli şartlar çerçevesinde olumludur. Bu şartlardan biri, K10 isimli katılımcıya göre aracı olan kişinin hem kız tarafını hem de erkek tarafını çok iyi tanımasıdır:

> Çok iyi bir çöpçatansa aradaki. Bu çok iyi çöpçatandan kastım her iki tarafı da çok iyi tanıyorsa. Bu böyle teyze tanıması falan değil ama. Yani arkadaş, mesela kuzenim benim arkadaşım da aynı zamanda erkekti. Eşimin de sürekli beraber işte ODTÜ'de kaldığı, yaşadığı arkadaşıydı. Bence bu iyi bir çöpçatandı benim için çünkü beni de çok iyi tanıyor onu da çok iyi tanıyor. O yüzden böyle bir görücü usulüne evet ama öteki türlü ama yine de şey yapılabilir tanışılabilir ama bilmiyorum yani (K10).

[162] Bkz.: Ek 10.

Kızlar görücü usulünü, ona belirli filtreler koyarak alımlamayı tercih etmiştir. Söz gelimi, aracıların iyi tanıdığı adaylar ile tanıştırılsalar dahi eş adayı ile belirli sıklıkta görüşmeyi en sağlıklı seçenek olarak görmektedirler. K17 annesi ile kendi evlenme usulü arasındaki farklılığı eş adayı ile çok defa görüştüğünü vurgulayarak tanımlamaktadır: "Yani tam yüzde yüz görücü usulü değil çünkü iş bana aksettirildiğinde yani bana döndüğünde benim kararım ön planda oldu. Dolayısıyla hani biz görüştük. Bizim görüşmemizin akabinde de ailelerimize söyledik." K18 de adayların birbirleri ile sıklıkla görüşmelerini temel gereklilik olarak addetmektedir: "Bu görücü usulü evlilik tabii ki görücü usulünün de şeyi olması gerekiyor yani bu insanların birbirleriyle sık sık görüşmesi gerekiyor. Yoksa birbirine uygun olmadıklarını nasıl anlayacaklar görüştürüp de hadi bunlar evlensin denildiği zaman bu tabii ki yanlış bir seçim, yanlış bir tercih olur." K13, görücü usulü evliliğe sık görüşme filtresini uygulayarak en sağlıklı şekline bürüneceğini şöyle belirtmektedir:

> Yani nasıl bakıyorum, yani görücü usulü gibi evet biri tanıştırdı bizi ama bir yıl bir tanışma süreci, görüşme süreci, yoğun bir görüşme süreci yani her hafta sonu hemen hemen öyle görüşüyorduk. Bilmiyorum tam da görücü usulü gibi miydi ama evet çok sıcak bakıyorum. Sonuçta iki insanın bir araya gelmesi çok kolay değil. Böyle aracıların da güven vermesi birçok noktada destekliyorum. Şu anda da tavsiye ediyorum. Ama tabii bu hemen görücü usulü olup da 2-3 görüşmeyle olmasını çok desteklemiyorum ama birbirini tanıma sürecinden sonra bir evlilik sağlıklı oluyor (K13).

K15 ve K16 isimli katılımcılar ise görücü usulüne yalnızca karşı tarafı sevme şartı ile olumlu bakılabileceğini dile getirmektedirler. K16 evlendiği süreç içerisinde görücü usulüne olumlu bakmadığını, sevmek ve sevilmek istediğini ancak kendisine gösterilen adayın bu ihtiyaçlarını karşıladığı için görücü usulünden tatmin olduğunu belirtmektedir: "Sevgili olup öyle evlenmek istiyordum, işte o dönem benim beklentilerim, işte âşık olup, evlenmem, gönlümü tamamen verdiğim insanla evlenmiş oldum. Yani hiçbir farkı olmadı. Sadece bize aracı olmuş oldular." K15 ise görücü usulünü sevmek ve sevilmek şartını sağlaması gerektiğini öne sürmektedir:

> Görücü usulü evlilik hakkında olumsuz bir fikre sahip değilim. Kişiler birbirlerine sevmek şartıyla yaklaştığı takdirde çok mutlu olan arkadaşlarım var. Ben de eşimle evlenmeden önce evlenmek niyetiyle yani görücü usulü olarak sayabileceğimiz görüşmeler gerçekleştirmiştim (K15).

K22 isimli eşi ile üniversitede tanışan katılımcı, sosyal ortamda tanıştığı eşi ile tanışma usulünün görücü olarak sayılabileceğini söylemektedir, çünkü kendilerine aracı olan şey, bir tanıdık ya da belirli bir şahıs değil; eğitimdir:

> Görücü özelliğine yani şu zamanımızın görücü özelliğiyle aslında yine kadın kızla erkek buluşuyor. Fikirler uyuşursa zaten o iş oluyor sadece araya bir aracı giriyor görücü özelliğiyle. Yani ben kendi ilişkimizde de çok şey olduğunu düşünüyorum böyle. Görücü özelliğine çok benzetiyoruz yani zaten bir de şey eğitim aracı oldu yani bize de (K22).

Kızlar açısından görücü usulünü kabul edilebilir kılan unsurlar arasında, karşı tarafı daha iyi tanıma fırsatı, karşı tarafa referans olacak bir şahsın bulunması nedeniyle güven vermesi, olumsuz bir durum olduğu takdirde arayı bulacak bir büyüğün olması, karşı tarafın ailesi hakkında güvenilir bilgiler elde edilmesi gibi hususlar bulunmaktadır. K14 görücü usulüne olumlu bir şekilde bakmasının nedenini, aracının her iki tarafı da çok iyi bir şekilde tanıyor olmasına bağlamaktadır: “Aslında en mantıklı bulduğum tanışma şekli diyeyim çünkü aracı olmadan tanışmak kumar gibi geliyor. Hani çünkü hiç bilemiyorsun ne çıkacağını ne olacağını hiç tanımadığın bir insan. En azından birilerinin referans olması, ben biraz da böyle güven konusunu çok önemseyen bir insanım.” Kendisi iş ortamında tanışarak evlenen K20 ise aracının aileleri iyi tanıma fırsatı sunduğunu dile getirmektedir:

> Görücü usulü ile evlilik bence en sağlıklı ve sıhhatli olan evlilikti. Kişilerin yalnızca kendilerini tanımamız yeterli değil. Çünkü insan ailesinden getirdiği davranış kalıplarını aynen uygulayabilen bir varlık. Bundan dolayı hani severek evlenmek güzel ama insanın aklını kenetliyor. Görücüyle olan, ailelerin dâhil olduğu ve ailelerin birbirlerini sağlık bir süzgeçten geçirebildiği bir evlilik olmalıdır (K20).

K21 ise görücü usulünü güvenli bulduğu için olumlu bir yaklaşım sergilemektedir:

> Yani şöyle, tanıştırılarak evlenmek aslında başkalarının da o kişi hakkında fikirlerini alabilmek adına bence çok konforlu. Bu anlamda ben memnunum kendi sürecime baktığımda da daha güvende hissettiriyor çünkü sonuçta sadece bir partnerle bir arada hayat sürmüyorsunuz. Ailesiyle, dedikleriyle de aynı zamanda bir hayat sürüyorsunuz. O yüzden iki tarafın da ailelerini tanıyan, bilen birilerinin olaya eşlikçi olmaları güzeldi. O anlamda güzel, güvenli hissettiriyordu (K21).

Burada, kızların tahayyülünde tanışarak evlenmeye oldukça yakın; annelerinin deneyimlediği şekline ise olabildiğince uzak bir görücü usulünün belirdiği görülmektedir ve ancak bu şekilde var olan görücü usulü kızlar arasında kabul görmektedir. Bu durumda tabii olarak görücü usulü ile tanışarak evlenme usulü arasındaki sınırların da aşındığı belirtilmelidir. Tanışarak evlenmeye oldukça yakın bu görücü usulü modeli, eş adaylarının birbirini iyi bir şekilde tanıyıp ölçüp tartacağı görüşmeleri içeren ve kararın nihai olarak ailelerde değil gelin ve damat adayında olması gerekliliğine bağlıdır. Bunların hepsinden önce de adayların birbirlerine sevgi bağı ile bağlanmış olması gerekmektedir.

2.2.4.3. Nikâh Öncesi Görüşme Sıklığı

Kızların -ikisi hariç olmak üzere- tamamı evlenmezden evvel, eşi ile sosyal ortamda baş başa görüştüğünü ifade etmiş ve evlenmeden önceki süreçlerde bir kısıtlama tecrübe etmemişlerdir. Bununla beraber evlilik öncesi görüşme sıklığı ile ilgili olan soruyu anneleri kadar ayrıntılı bir şekilde cevaplandırmadıkları gözlemlenmiştir. Kızlar eş adayları ile her gün, en az haftada bir ya da her hafta sonu yüz yüze görüştüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K14 "Üniversitede tanıştık. Okul arkadaşıyız yani. 4 yıl sevgililik dönemimiz oldu. Neredeyse her gün görüşüyorduk" diyerek; K7 ise eş adayı Amerika'da olduğu için her gün Skype üzerinden görüştüklerini söyleyerek kendi sürecini aktarmıştır. Aynı okulda çalıştıkları için ilişkilerinin en başında her gün görüşen K20, başka şehirlerde göreve başlayınca görüşme sıklığının doğal olarak azaldığını aktarmıştır. K11 ise eşi başka şehirde olduğu için her gün telefon yolu ile görüştüğünü; ayarlayabildikleri vakitlerde ise yüz yüze görüştüklerini belirtmiştir. K22 de benzer şekilde uzak mesafe ilişkisi

yürüttükleri için telefonda en az üç ya da dört saat görüştüklerini aktarmıştır.[163] K9 arkadaşının arkadaşı olan eş adayı ile "birbirlerini ayaküstü görüp beğendiklerini ve 7 ay" boyunca görüştüklerini belirtmiştir. K12 ise nişan törenlerinde akrabalarından çekinip eşinin koluna giremediğini; oysa nişan öncesinde birbirlerine "yabancıymış gibi" davranmadıklarını ifade etmiştir. Eş adayı ile aynı sınıfta oldukları için sık sık görüşen K19, okul haricinde bir yerde görüşecekleri vakit buluştukları mekân konusunda dikkatli davrandıklarını şöyle anlatmaktadır:

> Eşimle üniversiteye tanıştım. Sınıf arkadaşıydık. O şekilde tanıştık. Hocamız ortak bir proje vermişti. O yüzden ortak gruptaydık, o şekilde tanıştık. Yani benim eşim bu konularda benden daha hassas olduğu için…biz görüştük tabii ki. Zaten aynı sınıftaydık bir kere. Ama biz de hiç böyle sakin ortamlarda görüşmedik. Her zaman daha kalabalık yerlerde olabildiğince... Yani daha çok şöyle oldu, zaten aynı okulda ve aynı sınıftaydık. Aynı ortamda olabildiğince okul içerisinde görüşmeye çalıştık. Daha çok olabildiğince az dışarıda görüştük. Tabii 4 yıl ne kadar az görüşmek mümkün olabilirse (K19).

Eş adayı ile birbirine yakın periyotlarla görüşme imkânı bulunmayan sadece iki tane kız bulunmaktadır. Onlar da aileleri tarafından koyulan bu sınırlılığı belirli taktikler ile aşındırmıştır. K24 "ailesine kalsa düğün günü eş adayı ile görüştürecekleri için" ailesine ve akrabalarına uzak yerde bulunan kafe, sinema, park, üniversite, dershane gibi kamusal alanlarda eş adayı ile haftada bir görüştüklerini söylemiştir. K16 ise görüşmelerini babasının üç kere ile sınırlı tutacağı için endişelenmiş, fakat eş adayının telefon numarasını alması ile bu sınırlılık ortadan kalkmıştır. Katılımcı eşi adayı ile sık sık görüşmek istediğini, onunla sevgili olup öyle evlenmek istediğini dile getirmektedir:

> Sevmek istiyordum yani karşımdaki insanı. Hatta en büyük korkum eşimle görüştüğümde babamın beni birinci görüşme, ikinci görüşme ve üçüncü görüşmeyle sınırlı olup hatta fazla görüşmeye izin vermeyeceği korkusu oldu. O yüzden ben çok tereddütlü yaklaştım. Ama çok şükür eşim o durumu çok güzel idare etti. İkinci görüşmede telefon numaramı aldı. Biz ne olduysa telefonla hallettik yani bütün her şeyimizi ama korkularım da üstünü bastırmış

[163] Yani telefonda her gün 3-4 saat konuşuyorduk en az. Zaten eğitimci olduğu için eğitimlerimiz mesela 3 saat olduğu günlerdi. Bir de onun dışında konuşuyorduk. 5-6 saati buluyordu ama 3 saat eğitim, 2 saat işte sohbet, muhabbet oluyordu. Bir de bizimki uzak mesafe ilişkisi olduğu için biz hep telefondan görüşüyorduk. Ama ona rağmen de yani eşim haftada bir, iki haftada bir, üç haftada bir geliyordu. Tabii yani annemin de gözetimindeydi tabii o süreç (K22).

> oldu. Çünkü sevgili olup, işte o dönem benim beklentilerim, işte âşık olup, evlenmem, gönlümü tamamen verdiğim insanla evlenmiş oldum (K16).

Kızlar nikâh akdi gerçekleşmezden önce eşleri ile hiç görüşmeyen ya da az sıklıkta görüşen annelerinin süreçlerini "sağlıksız" ve "saçmalık" olarak değerlendirmektedir. K23 annesinin eş adayı ile sınırlı görüşme usulünü şöyle değerlendirmektedir:

> Ben son sınıfta öğrenciydim. O da yeni başlayan asistandı. O zaman tanıştık çünkü ben kadın doğumda staj yapıyordum orada. Öyle olunca staj bittikten sonra böyle görüşmeye başladık. Görüşmeyelim falan tamamıyla bana göre saçmalık yani. Görüşülmesi lazım, çok abartılmadığı takdirde, iyice tanımak lazım evlilik öncesi (K23).

Kızlar nikâh öncesinde "ayda bir kere" gibi herhangi bir zamansal kısıtlılığı; "sadece aile evinde ailenin de eşlik ettiği bir ortamda" olmak şartı mevcut bulunan bir mekânsal kısıtlılığı tecrübe etmeden eş adayları ile görüşmelerini gerçekleştirmişlerdir. Bu akış, kızların gündelik hayat pratikleri ile uyum göstermiştir. Söz gelimi eş adayı ile aynı okulda okuyan ya da iş yerinde çalışan kızlar için aday ile her gün görüşmek, gündelik hayatın doğal bir akışı dâhilindedir.

2.2.5. Törenler

Kızların tören seçimleri ile ilgili ayrıntılar; nişan ve düğün törenlerinin gerçekleşeceği mekân, oturma düzeni tercihleri ve törenlerin içeriği irdelenerek aydınlatılacaktır.

2.2.5.1. Törenlerin Yapıldığı Mekân

Kızların nişan, düğün, nikâh, kına merasimlerini gerçekleştirdikleri yerler daha çok dış mekânda kiralama usulü ile tutulan ücretli salonlardır. Bununla birlikte sadece bir grup kız (K2, K15, K16) en az bir töreni için bu ücretli salonları tercih etmemiştir. Herhangi bir merasimi için mekân kiralamayan 3 kızdan biri (K2) lisansüstü mezunu; diğerleri (K15, K16) lisans mezunudur. Biri (K2) ortanın ortası gelir grubuna; diğer

ikisi ise orta alt gelir grubuna dahildir. Kızlardan biri (K16) 2015 öncesinde evliyken; diğerleri sonrasında evlenmiştir.[164]

Kızlar nişan ya da düğün törenlerinden en az biri için[165] mekân kiralamışlar ve genel olarak hem nişan hem de düğün merasimlerini[166] tutulan bu mekânlarda gerçekleştirmişlerdir. Nişan törenini evde yapan kızlar, evin süslemesini ya el yordamıyla yapmış[167] ya da bunun için organizasyon şirketlerinden[168] hizmet satın almıştır. Kızların tuttukları mekânlara dair ayrıntılar ve aldıkları hizmetlere gelince, genel olarak kafe, restoran tarzındaki mekânlar[169], sosyal tesisler[170] ve organizasyon salonları[171] tercih edilmiştir. Tatlı ve yemek ikramı hizmeti, süsleme ve çiçeklerin ayarlanması[172] da satın alınan hizmete dâhildir. Sadece 3 kız törenler için kiralama usulü ile mekân tutmamıştır. Bunlardan ikisi düğün töreni düzenlememiş; nişanı ise

[164] Bkz: Ek 11.

[165](Nişan) ofisin kütüphanesinde yapılmıştı… Düğünümüzün olduğu gün üniversiteden başka bir hoca dinî nikâhı düğün salonunda kıydı (K5).
Nişanım da eşimin köyünde oldu. Orada hep erkekler olduğu için, o dışarıda bir bahçe tarzı bir yerdi. Düğün salonda oldu (K11).

[166] (Nişan) küçük bir salonda oldu… Düğün salonuna böyle girdim, düğün salonuna eşimle birlikte giriş yaptık (K4).

[167] Nişan için kendimiz evde süsleme yaptık… salon düğünü (K3).

[168] Söz, isteme, nişan hepsi bir oldu bizim. Kadın erkek ayrı odalarda oturdu. İki aile de bu şekilde tercih ettiği için. Hatta o zaman nişan konseptleri yeni çıkmıştı. Nişan konseptini kadınların olduğu yere koyduk ki ben daha rahat edeyim…Düğünümüz yine kadın erkek ayrı oldu. Arada paravan vardı. Büyük bir salondu. 500 kişilik bir salondu. Arada paravan vardı. Bir kısmı kadınlara göre ayrılmıştı (K19).

[169] İsteme ve nişanım aynı anda oldu. Dualar okundu. Erkekler daha çok kapalı bir alan vardı. Biz bir yere şey yapmıştık böyle hani... Restoran tarzındaydı. Dışarıda erkekler oturdu genel olarak. İçeride kadınlar oturdu… (düğün için mekân tutuldu) (K23).

[170] Böyle restoran, pastane arası bir şey. Kafe diyelim. Orada bahçe tarafında erkekler, erkek misafirlerimiz oturmuştu… Düğün salonumuz bizim şey, ben Florya Sosyal Tesisleri'nin havuzlu bahçesinde yapmıştım (K7).

[171] Nişan da salonda oldu. Sadece oranın, pastanenin üst katıydı. Hacı Said işte. Orada pasta ve işte ikramlar oldu o şekilde nişanda… (Düğün için de mekân tutuldu) (K13).

[172] Sözü de nişanı da birlikte yaptık. Bir salonda yapmış olduk. Öyle organizasyon şirketi değil. Zaten tutacağın yerde her türlü hazırlığını kendileri yapıyorlar. Çiçekleridir, masalarıdır… kına gecesiyle düğünü birleştirdik bu mesafelerden ötürü. Kına gecesi yani düğün şeklinde salona girildi (K17).

evde[173] süs aksesuarları kiralayarak[174] yapmıştır. Biri ise cami lokalinde[175] düğün yapmıştır.

Kızlar nişan törenleri için salon kiralamalarının nedenlerinden bahsederken, evlerinin misafirlerin tamamını ağırlayacak genişliği ve konforu sunmadığından, fotoğraf çekimi ve Instagram paylaşımı açısından estetik pozlar alınamayacağı endişesi ile evlerini tercih etmediklerini söylemektedirler: "Evde yapsam bile illaki ne bileyim arka planı düzenler, yüzüklerin kesildiği yeri süslerdim resimlerde iyi çıkması için, ben önemsiyorum bunu kesinlikle" (K23). K15 ise organizasyon şirketiyle anlaşmama nedenini "evinizde öyle kapanmasını istediğim bir durum ya da köşe yoktu kendimce güzel bir perdemiz vardı" şeklinde açıklamaktadır.

Düğün için ise evi ya da evin bahçesini tercih etmemelerinin nedeni, nişan törenlerine söz konusu olan mazeretlere benzerdir. Nişandan farklı olarak, anneler düğünlerini köydeki serbest bir alanda, camilerin konferans salonunda, camilere yakın Kur'an-ı Kerim kurslarında ya da kendi evlerini kadınlara, bir akraba ya da komşunun evini erkeklere tahsis edecek şekilde evlerde yapmışlardır. Kızlar eşlerinin tören yapılabilecek bir köye sahip olmadıklarını, camilerin konferans salonlarının ise müziğe izin vermediğini, kadın erkek ayrı tören tercih etmedikleri ve evlerin fotoğraf çekimine uygun olmadığı için akraba ya da komşu evini kullanmadıklarını söylemişlerdir (K24). Bunun yerine içinde hem gelin ve damadın konuşlanacağı ve fotoğraf çekiminin yapılacağı bir alanın hem de misafirlerin ağırlanacağı yerin süslemesinin yapıldığı organizasyonun, bunlarla birlikte yemek ve tatlı servisinin bulunduğu sosyal tesis, kafe, salon ve restoranları tercih etmişlerdir.

[173] (Nişanda) aile apartmanı olduğu için iki daire açıldı. Erkekler, birinci derecedeki olan akrabalarım nişan kıyılma esnasında icabet ettiler (Düğün yapılmamıştır) (K15).
[174] (Nişan için) halamın evi daha genişti, tagları kiralamıştık, süslerden kiralamıştık, diğer kısımları kendimiz süsledik. (Düğün yapılmadı) (K2).
[175] (Nişan evde yapılmıştır).… Düğün bir caminin lokalinde oldu. Normalde eşime ve ailesine düğün deyince onlar oynamalı bir düğün olarak algıladıkları için düğün ve nikâh var kafalarında. Düğün olmayacak yani oynama olmayacak deyince onlar tamamen düğün olmayacak düşüncesiyle eşim direkt lokal bakmış. Cami lokallerine bakmışlar (K16).

2.2.5.2. Törenlerdeki Oturma Düzeni

Kızlardan 11'i (K5, K6, K8, K9, K10, K13, K14, K17, K22, K23, K24) merasimlerinde oturma düzeni olarak kadın ve erkeğin aynı mekânda konuşlandığı oturma düzenini tercih ederken; 13'ünün (A1, A2, A3, A4, A7, A11, A12, A15, A16, A18, A19, A20, A21) törenlerinden en az birinde kadın ve erkeğin ayrı mekânlarda oturduğu saptanmıştır.

Merasimlerinden en az birinde kadın ve erkek karışık bir oturma düzenine sahip olan 11 kızın 7'si (K5, K6, K8, K9, K10, K14, K24) lisansüstü mezunudur. 5'i (K9, K10, K22, K23, K24) orta üst; 4'ü (K6, K13, K14, K17) ortanın ortası; 2'si (K5, K8) orta alt gelire sahiptir. Bu kızlardan 3'ü (K5, K10, K13) 2015 öncesinde evlenirken geriye kalanlar 2015 sonrasında evlenmiştir.

Merasimlerinden en az birini kadın ve erkeğin ayrı mekânlarda oturacağı şekilde ayarlamış 13 kızın 4'ü (A1, A2, A3, A7) lisans üstü mezunu; kalanı lisans mezunudur. Kızlardan yalnızca biri (A7) orta üst gelire sahipken; 5'i (A1, A2, A12, A18, A20) ortanın ortası; 6'sı (A3, A11, A15, A16, A19, A21) orta alt gelir grubu mensubudur. Kızların çoğu 2015 sonrasında evlenmiş olup yalnızca 4'ü (A7, A11, A16, A19) 2015 öncesinde evlenmiştir.[176]

Kadın ve Erkeğin Aynı Mekân İçerisinde Konuşlandığı Merasimler

Kızlardan 11'i, kadın ve erkeğin birlikte olduğu oturma düzenini tercih etmiştir. Katılımcılar, davet sahibi tarafından kadın ve erkeğin farklı yerlerde oturmasına dair herhangi bir ayrımın oluşturulmadığı ya da misafirlerin kararına göre hareket edildiği oturma düzenlerini tercih etmişlerdir.

Kadın ve erkeğin ayrı ayrı mekânlarda konuşlanmadığı törenler yapan katılımcılar, masaları ailelerin hep beraber oturabileceği şekilde düzenlediklerini[177],

[176] Bkz.: Ek 12.
[177] Yine herkes aile aile oturuyordu. Erkek kız ayrımı yoktu. Herkes kendi ailesiyle oturuyordu (K24).

paravan gibi ayırıcılar kullanmadıklarını,[178] ayrı yerlerde oturmayı da gerekli görmediklerini[179] zaten kiralama usulüyle tutulan mekânların genel olarak haremlik selamlık usulüne uygun olmadığını belirtmiştir.[180] Hem nişan hem de düğün töreninde kadın ve erkeğin aynı mekânlarda oturduğu törenlerdeki ayrıntıları bir katılımcı şöyle anlatmaktadır:

> (Nişanda) kalabalık olduğumuz için, bir oda almayacağı için başta bir ayrı oturuldu ama tören esnasında birleşildi. Törenden sonra da yine birlikte oturuldu. Dua esnasında vesaire o aşamalarda beraberdik… (Düğünde) hususi öyle bir çaba yoktu. Ama şöyle bir ortam vardı. Hani insanlar birbiriyle kaynaşsın diye. Biraz böyle insanlar birbiriyle kaynaşsın diye ona bir alan açıldı. Öyle kesin bir yol yoktu. Bir tarafa, erkekler bir tarafa ama böyle arada böyle bir paravan, perde vs. (yoktu) zaten açık alandaydı. Bir de ortak masalar da vardı zaten. Hem kadınların ve erkeklerin birlikte oturabileceği ortak alanlar vardı. Biraz gelen misafirin tercihine göre hareket ettik açıkçası (K8).

K2 törenin aile tanışma kısmında kadınlar ve erkeklerin birlikte oturduğunu, sonrasında erkeklerin bahçe kısmına geçtiğini ve tören bitene kadar orada kaldıklarını belirtmiş ve bu ayrımın mekân tasarrufunu sağlamak için yapıldığını eklemiştir. K17 de düğünün dua ve Kur'an-ı Kerim okunduğu kısmında erkeklerin bulunduğunu; kalan zamanlar için onlara başka bir mekânın ayarlandığını belirtmiştir.[181] K9 ise kız isteme töreninde damat tarafının isteği ile haremlik selamlığa uygun şekilde oturulduğu, kendi ailesinde böyle bir alışkanlığın bulunmadığını, bununla birlikte diğer törenlerde kadın ve erkeğin aynı mekânda yer aldığını belirtmiştir.

Bu gruplandırma dâhilindeki kızlar, genel olarak gündelik pratiklerine, tutulan mekânların oturma düzenine daha uygun olduğu ve merasim esnasında insanların

[178] Nişan da yine salonda oldu. Orada da yine aynı mekândaydık. Masa masaydı bu sefer. Koltuklu bir düzen değildi. Masalarda karışık oturuldu. Kadın erkek birlikte oturuldu. Biz de çıkış yaptık. Paravan vesaire öyle bir şey yoktu (K14).

[179] Düğünde kadın erkek karışık oturuldu, ailelere ayrılmış masalar düzenlemiştik biz zaten, gerek görmedik ayrı oturmayı. Mekân da uygun değildi onun için zaten açık alanda bir şey çekmek gerek o zaman, birlikte oldu bizimki (K6).

[180] Söz evde oldu nişanı bir kafede kutladık, müzik vardır arkada, arada kalkıp oynadık, misafirler de tabii. Kız erkek karışık tabii. Düğün de aynı şekilde (K22).

[181] Kına gecesi yani düğün şeklinde salona girildi. Erkekler, hanımlar yine karışıktı salonda. Kur'an-ı Kerim okundu. Ondan sonra dua edildi. Dua edildikten sonra erkekler yine aynı şekilde çıktı. Erkeklere ayrı bir mekân ayarlanmıştı. Onlar o tarafa geçti. İşte çaydır ve tatlı, öyle ikramlar oldu onlara. Hanımlar kendi arasına kaldı (K17).

kaynaşmasına imkân verdiği için kadın ve erkeğin aynı mekânda yer aldığı oturma düzenini tercih etmiştir.

Haremlik ve Selamlığın Uygulandığı Merasimler

Kızların merasimleri arasında kadın ve erkeğin mekânsal olarak ayrıştığı oturma düzeninde gerçekleşen törenler de bulunmaktadır. K1 nişan töreninde kadın ve erkeklerin ayrı katlarda bulunduğunu, isteme töreninde erkeklere kahveyi erkek kardeşinin dağıttığını, yüzükler takıldığı esnada tarafların birleşmesi nedeniyle kıyafetini değiştirdiğini belirtmiştir. K4 haremlik ve selamlığa uygun şekilde gerçekleşen nişan, düğün ve nikâh merasimlerini şöyle anlatmaktadır:

> Küçük bir salonda oldu. Erkekler üst katta kadınlar alt katta ayrı ayrı yapıldı. Ben salona arkadaşlarımla birlikte girdim yine eşim yoktu. Yüzük takılma kısmında eşim ve eşimin ailesindeki erkekler kadınların olduğu tarafa geldi… Düğün salonuna eşimle birlikte giriş yaptık yine hanımlar ve erkekler ayrı ayrıydı. Nikâhı o yüzden tercih etmedim gelinliğimle birlikte rahat rahat oturmak için... Bir program yapılmadı çünkü salon ayrı ayrıydı. Takıları erkekler yukarıda eşimle biz de aşağıda taktık ve sonra yine düğün dağıldıktan sonra eşim yine benim yanıma geldi fotoğraf çekilmek isteyenler fotoğraf çekildiler (K4).

Kadın ve erkeğin ayrı mekânlarda yer aldığı bu törenlerde[182] kadınlar ve erkekler; kurdele kesme, takı takma esnasında birleşmiş; ardından tekrar ayrı mekânlara konuşlanmışlardır. Kızların törenlerindeki kadın erkek ayrımından bazıları aynı mekân içerisinde herhangi bir perde ya da paravan olmadan gerçekleştirilmiştir. Bu oturma düzeninde kadın ve erkekler aynı mekânda olup ayrı masalarda konuşlanmışlardır.[183] Hem haremlik selamlık usulünü hem de bir mekânda yer almayı

[182]Düğünümüz yine kadın erkek ayrı oldu. Arada paravan vardı. Büyük bir salondu. 500 kişilik bir salondu. Arada paravan vardı. Bir kısmı kadınlara göre ayrılmıştı. Ayrıca pelerin kullanmadım. Ama zaten bizim tarafta çalışanlar kadındı. Garsonlar kadındı, fotoğrafçı kadındı. Eşimle kadınların olduğu tarafa beraber yürüdük ve masamız kadınların olduğu bölümdeydi. Tabii birleştiler yüzük takılırken. Ama zaten erkekler böyle bizde biraz geleneksel olarak kadınların ortasına içine girmezler. Aktif olarak kadınlar ortadaydı. Bizde öyle olur (K19).

[183]Nişanım da eşimin köyünde oldu. Orada hep erkekler olduğu için, o dışarıda bir bahçe tarzı bir yerdi. Orada ben elbisemin üzerine hep böyle bir şal gibi bir şeyle gezdim. O oynamalı oldu ama biz oynamadık. Daha çok öbür misafirler oynadı. O birazcık yöresel olduğu için çok müdahale edemedik diyebilirim. Kadın erkek karışıktı. Karışık derken yine kadınlar bir tarafta, erkekler bir tarafta ama herkes birbirini görüyor tarzında diyebilirim (K11).

içinde barındıran bu oturma düzenine dair tafsilatları bir katılımcı şöyle tarif etmektedir:

> Arkasından işte nişan kurdelesini kesme merasimi, büyük birinin dâhil olduğu. Ardından takı töreni falan. Sonra yine biz haremlik selamlık yapmıştık. Böyle restoran, pastane arası bir şey. Kafe diyelim. Orada bahçe tarafında erkek misafirlerimiz oturmuştu. Kadın misafirlerimiz de içerideydi. Çok rijit bir ayrım yok. Kafenin iç kısmında kadınlar oturuyordu, dış kısmında erkekler…. Düğün salonumuz bizim, ben Florya Sosyal Tesisleri'nin havuzlu bahçesinde yapmıştım. Havuzun bir tarafında erkek misafirler, diğer tarafında kadın misafirler oturdu. Ama mesela havuzun oradaydı nikâh. Yani oraya gayet normal gelinliğimle falan çıktım. Hani zaten böyle bir hafif yani şey olarak tesettürlü bir gelinlikti zaten. Kadın ve erkek misafirler ayrışması vardı ortada bir havuz olduğu için ama böyle erkek misafirler de beni gayet görebilmişti. Ondan sonra işte orada takı törenlerimiz ayrı olmuştu. Eşimi, arkadaşları, erkek akrabaları ayrı tebrik etti. Beni ayrı tebrik ettiler falan ama aslında hepimiz aynı alandayız…. Eşimin arkadaşlarıyla benim ortak fotoğrafım yok (K7).

Kızlarda mekândaki bu kadın ve erkek ayrımı gelin ya da damat tarafından talep edilen bir husus olmanın yanında anne ve baba ya da dede faktörü tarafından gelin ve damada dayatılan bir konu da olagelmiştir. K12 nişan töreninde masaları aile düzenine göre ayarladığını, fakat dedesinin tören başlamazdan az evvel düzeni haremlik selamlık şekilde yeniden ayarladığını belirtmiştir. K16 anne ve babasının uyguladığı haremlik selamlık düzenini onlar yokken uygulamadığını, bunu "boş" olarak gördüğünü söylemiştir. Babasının aynı şekilde törenler esnasında da oturma düzeninin bu şekilde ayarlanması gerektiği yönünde baskı yaptığını şu şekilde aktarmaktadır:

> Bizde haremlik selamlık var. Yani annem çarşaflı, babam bu konuda çok dava etmiş bir insan. Uğraşmış yıllarca. Bizler bekârken onların gözetimi altında yapıyorduk. Dediğim gibi içi boş olduğundan onlar yokken kuzenlerle çok rahat bir şekilde oturup kalkıyorduk ama eşime de bunu dayattı babam. Dedi ki kesinlikle haremlik selamlık olacak. Eşimin dedesi, babası hepsi orada. Altta teyzemde erkekler, kadınlar da bizim evde. Bu olay birazcık gerginlik çıkardı çünkü karşı taraf tamamen böyle bir şeyi gerekli görmeyen İslam'da tamam işte var evet biliyoruz ama takva boyutu hani şart değil biz bunu hemen yapamayabiliriz gibi bir karşı çıkma yaşandı. Eşim orada sakinleştirip hani elimizden geleni yapacağız şeyle bir şekilde tatlıya bağlandı (K16).

Nişan töreninde babasının isteği ile oturma düzeni kadın erkek ayrı olacak şekilde ayarlanmış K20, öğretmenler odasında eşi ile yan yana oturur bir durumda iken, tören esnasında meydana gelen bu uygulamayı şöyle değerlendirmiştir: "İki tanışan insanın bir araya gelmeyecek şekilde katı davranmaları dindarlık değil. Artık benim için bağnazlık. Ben yapmazdım… bir arada bulunmak da bu kadar kötü bir şey değil." Kızlar tarafından kadın ve erkeğin ayrı yerlerde oturması şeklinde ayarlanan oturma düzeni, hayatlarının olağan akışına uygun olmayan bir durum olarak değerlendirilmiştir. Kızların nezdinde, kendi gündelik hayat pratikleri ile bu ritüeller esnasındaki uygulamanın arasındaki boşluk, anlamlı bir yerde durmamaktadır. Bu yüzden törenlerinde daha çok ailelerin kadın ve erkek bir arada olacak şekilde aynı masada oturduğu düzeni tercih edegelmişlerdir, çünkü böylesi bir uygulama gündelik hayat pratiklerine daha uygundur.

2.2.5.3. Törenlerin İçeriği

Kızlar törenlerinin içeriğinde çoğunlukla dinî sohbete yer vermemiştir. Bununla birlikte merasimlerinin içeriğine dua ve Kur'an tilavetini dâhil etmişlerdir. Merasimlerinde dinî sohbetlere yer vermeyen 19 kızın (K1, K2, K4, K5, K6, K8, K9, K10, K12, K13, K14, K15, K18, K19, K20, K21, K22, K23) 8'i lisansüstü mezunu kalanı lisans mezunudur. 4'ü (K9, K10, K22, K23) orta üst; 9'u (K1, K2, K6, K12, K13, K14, K, K18, K20) ortanın ortası kalanı ise orta alt gelire sahiptir. Bu kızlardan 4'ü (K5, K10, K13, K19) 2015 öncesinde evlenmiştir.

Merasimlerinde dinî sohbetlere yer veren 6 kız (K3, K7, K11, K16, K17, K24) ise yarısı (K3, K7, K24) lisansüstü mezunudur. 2 kız (K7, K24) orta üst; bir kız (K17) ortanın ortası; kalan 3 kız ise (K3, K11, K16) orta alt gelire sahiptir.

Kızlar törenlerinde annelerin merasimlerinde yer aldığı şekilde dinî sohbetlere yer vermemiş; bununla beraber genel olarak dua[184] ve/veya Kur'an-ı Kerim tilaveti[185]

[184] Yüzük takılma kısmında eşim ve eşimin ailesindeki erkekler kadınların olduğu tarafa geldi, dua edildi bir aile dostumuz tarafından ve yine orda amatör çekimler yapıldı (K4).
[185] Düğünde böyle yemek verildi, biri böyle belki bir iki bir şey söyleyip bir dua etmiş veya belki ufak bir şey kısa bir sure okunmuş olabilir çok kısa (K10).

tercih etmişlerdir. Yalnızca bir kız düğün töreninde müzik unsurlarından herhangi birini tercih etmemiştir:

> Söz ve nişanın yapılacağı günün öncesinde benim istememem oldu, isteme töreni oldu. Dualar edildi. Özellikle her şeyimize adım atarken dualarla oldu, onu söyleyebilirim. Sonrasında o akşam ayrıldıktan sonra, çünkü zaten sözlü bir nişanın olacağı salona gittik. Salonda da ilahiler söylendi. Kur'an'ları okuduk. Sonrasında dua dedi yine büyük dedemiz. Erkekler bir tarafa, hanımlar bir tarafa şeklinde. Arada bir paravan yok ama. Yüzükler takıldı, o esnada bulundular. Sonrasında çıktı, hanımlar kendi arasına kaldı. Dedesi dua etmeden önce biraz sohbet etti. Kur'an-ı Kerim okundu. Sonrasında zaten fon müzikleriyle. Sonrasında dedesi biraz sohbet etti. Evlilikle alakalı vurgulamalar yaptı hadislerden vs. sonrasında dua edildi (K17).

Bilhassa düğün merasiminde misafirlere yemek ikram edilmiştir.[186] Dua, Kur'an-ı Kerim tilaveti ve ikram ile birlikte törenlere dâhil olan diğer unsurlara gelince, kızların törenlerine canlı Türk sanat musikisi, enstrümental müzik,[187] yabancı pop müzik ve ince saz dinletileri, dans,[188] meddah ve gelin ve damadın anılarından oluşan slayt gösterileri[189] eşlik etmiştir. Düğününde Türk sanat musikisi dinletisi tercih eden A8 törenini şöyle tarif etmektedir:

> (Düğünü) anlatayım. Öncesinde zaten dediğim gibi canlı müzik grubu hep başından itibaren vardı. Bir programın sunucusu vardı. Sunucudan çok memnun kalmıştım. Sonrasında işte gelin damat gelişi oldu. O canlı müzik zaten sürekli arka planda devredeydi. Gelin damat gelişinden sonra nikâh kıyıldı. Dediğim gibi müftü kıymış oldu nikâhı zaten. Şahitler orada çok kısa konuşma yaptılar. Biraz daha böyle hayırlı olsun dileklerinde. Sohbet dediğim

---

Kur'an okundu en başında. İlk başta aslında her şeyden önce Kur'an okundu, evet. Ama sohbet olmadı, sadece bir dua oldu. Duanın içinde de tabii hani yine güzel dilekler falan öğütler oldu (K14).
Kur'an'la çok kısa bir düğünümüz oldu zaten. Çok kısa bir Kur'an ve sohbet oldu. Sonra arkada böyle müzik çaldı. İnsanlar sohbet etti. Yemeklerini yediler, muhabbet ettiler. Bu şekilde bir düğünümüz oldu (K19).

[186] Herkes yemeğini yedi falan derken geniş kesim düğünden ayrıldıktan sonra çekirdek kadro yani aile büyükleri birinci derece ve ikinci derece aile yakınlarıyla beraber sonra tek salonda birleştik ve onlarla bir takı törenimiz oldu. Derken bu şekilde de geçti düğün (K18).

[187] Yemekli düğün oldu standart. Oynama yoktu. Oynama olmamasını istedi eşim. Ama tabii ki çılgın amcasının oğlu bir halay diye tutturdu. Tabii enstrümantal bir şeyler vardı. İlahi falan da yoktu. Sohbet oldu kısa bir şöyle hani evliliğin faziletleri, dinimizin evliliğine kadar önemsediği ve teşvik ettiği buna dair ufak bir şey (K9).

[188] Düğün salonunda oldu düğün kadın erkek aileler hâlinde oturuyordu, müzikli, insanların dans edip oynadığı eğlendiği bir düğün oldu (K20).

[189] (Düğünde ise) yine Kur'an okundu. Arkadaşlarım bir organizasyon yapmışlardı. Sevdiğim insanlar sahneye çıkıp benimle alakalı anılarını paylaşmışlardı… Erkek tarafının ayrıydı. Erkeklerin de ayrı bir programı vardı. Erkekler işte bir meddah gösterip de organize edilmişti onlardan. Yine orada eşimin arkadaşları, onlarla ilgili anılarını falan anlattılar. Yani böyle hani onların da bir programı vardı (K21).

> gibi olmadı. Böyle bir tercihimiz yoktu. Bu arada gelin damat gelişinden sonra bir Kur'an-ı Kerim tilaveti oldu (K8).

Kızların törenlerde genel olarak dinî unsurlarla diğer unsurların yan yanalığı gözlemlenmektedir. K6 düğün merasiminin girişinde önce Kur'an-ı Kerim'den bir aşır okunduğunu, bundan sonra bir büyüğün evliliğin faziletine dair kısa bir konuşma yaptığını, ardından törene ikramla birlikte bir fon müziğinin dâhil olduğunu, ikramlardan sonra misafirlerin yabancı müzik eşliğinde dans edip halay çektiklerini söylemiştir. K23 düğün töreninde yer alan bu çok çeşitli unsurların birlikteliğini şöyle anlatmaktadır.

> Düğünde de bu semazen gösterileri vesaire oldu. Yine Kur'anlar okundu. Ama biz yabancı müzikle dans ettik biliyor musun? Kınadığımı yaşadım. Şöyle herkes gördü. Bir de düşünsene eşim Doğulu, yabancı müzikler falan çalıyor, İngilizce falan. Ondan sonra semazenler gösterisi oldu, Kur'an vesaire oldu. Ondan sonra da halay falan çekildi. Kadın erkek karışıktı öyle ama genel olarak erkekler falan öyle oturuyordu. Çok akrabalar öyle el ele tutuşma halay çekme olayları oldu mesela (K23).

Törenlere eşlik eden müzik ve dans gibi unsurlar çoğunlukla kızların kendi tercihleri doğrultusunda gerçekleşirken[190] bazen de sadece gelenek ve göreneklerin buyruğu izlenmiştir.[191] Kızların törende annelerinden farklılaştıkları unsurlar, törene dâhil olan bir grup tarafından kabul görmemiştir. K12 müzisyenlerden her ne kadar ince saz dinlemek üzere hizmet almak istediğini belirtmiş olsa da müzik grubunun ısrarla "sordum sarı çiçeğe" ilahisini çalmayı tercih ettiğini şöyle anlatmaktadır:

> Kur'an da okunmuştu. Hatta ben Yemenli bir arkadaş bulmuştum. İlk başta o çok güzel bir tilavette Kur'an okumuştu… Sonra ne olmuştu? Bir de ekip bulmuştuk. Hangi enstrümanlar vardı hatırlamıyorum. Ama böyle hani güzel 'fikrimin ince gülü' falan çalsın istemiştim. Onlar da direkt ilahiye bağlamışlardı. Ben dedim hani nerede fikrimin ince gülü? Nerede? Hiç

[190]Nişanda müzik kaydından parçalar çalmıştı bizim hoşlandığımız, insanlar sohbet etti güldü, eğlendiler. Güzel geçmişti eşimle dans ettik misafirler de kalkmıştı dans için güzel bir ortamdı (K22).

[191]Dua ile dinî nikâh kıyıldıktan sonra sohbet falan yapılmadı da hafif bir müzikle düğün yapılmış oldu. Kur'an-ı Kerim olundu ve duası yapıldı. Bu birinci düğün; ikinci düğün memlekette yapıldı tamamen onların âdetlerine göreydi oynamalı vesaireydi ben çok hoşnut olmadım bu durumdan ama onların âdetine uymuş olduk biraz. İki düğünde de haremlik selamlık oturulmadı, geleneğe uygun oldu. Karşı koymadım mesela daha sade olabilirdi biraz abarttık aslında; iki düğün oldu, yemekli oldu ikimiz de ilahiyat mezunuyduk ama oynamalı falan oldu hoşuma gitmedi. Tekrar seyretmedim o videoları. Yemekli olan biraz daha usturupluydu ama diğeri sadece orada olanları hoşnut etmek için oldu (K5).

> çalmadılar. İstediğimiz bir şey ince sazdan bir şeyler istemiştim vesaire. Sadece ilahilerle. Ekip çok dindar duruyor. Biz direkt ilahiden girelim, sordum sarı çiçeğe falan. O kadar sinir olmuştum, kendi verdiğim paraya dedim lanet olsun yani. O da öyle bir anımızdı (K12).

İçerik olarak kızların törenlerinde dinî sohbet olarak tanımlanmayacak, uzaktan gelen ailelere hoş geldin dilekleri ve evlenen çifte huzur ve mutluluk temennilerinin bulunduğu konuşmalar yapılmıştır. Bu konuşmalar da oldukça kısa tutulmaktadır. Bu kısa sohbeti yapan genel olarak bir aile büyüğü olmaktadır:

> Çok abartılı bir nişan törenim olmamıştı. Ama duayla başlandı, bir Kur'an tilavetiyle başlandı. Sonra dua oldu. Hani yine güzel dileklerin olduğu bir güzel dualar. Arkasından işte nişan yüzüklerini, kurdelesini kesme merasimi büyük birinin dâhil olduğu. Ardından takı töreni falan… (Düğün) Kur'an tilavetiyle başlandı nikâhtan önce. Hani biz gelin odasında olmamıza rağmen duyduk. İşte kayınpederim, benim kendi babam böyle yine dualarını, temennilerini ve hani güzel dileklerini dile getirecek bir şeyler söylediler. Ama ondan önce bizim bir dinî nikâhımız olmuştu mesela hani düğünden önce (K7).

Kızlar törenlerinde neden dinî sohbeti tercih etmediklerini açıklarken bilhassa vaazların misafirler tarafından dinlenmek istenmediğine vurgu yapmışlardır.[192] K21 büyüklerinin törenlerinde yer verdiği dinî sohbetlerle, kendi töreninde yapılan konuşmayı şöyle karşılaştırmaktadır.

> Açıkçası ben uzun sohbetlerden çok hoşlanmıyorum, çünkü insanlar dinlemiyorlar. Dinlemedikleri için de angarya oluyor, gürültü oluyor. Sadece yine aynı şekilde güzel bir kısa dua yapıldı ve sanırım kısa bir sure falan oldu. İnsanları sıkmayacak, daraltmayacak, boğmayacak şekilde. Daha sonrasında zaten düğünün amacı işte insanlara duyurmak ve yemek vermek şeklinde olduğundan dolayı bu şekilde ilerledim. Hani çok eski kişilerin (törenlerinde) çok uzun sohbetler oluyordu saatlerce. Bizimki öyle değildi yani. Hani hem bir hoş geldiniz konuşmasıydı, işte evliliğe teşvikle alakalı bir konuşma. 20 dakika falandır yani. O da çok maksimum (K21).

[192]Küçük kısa bir konuşma vardı aile büyüklerinin yaptığı. Sohbet dediğim gibi olmadı. Özellikle böyle bir şeyi tercih etmedik. Hani bunlar sohbet çok dinlenilmediği için böyle bir tercihimiz yoktu zaten. O yüzden biraz daha böyle aile büyüklerinin gelenlere hoş geldiniz dediği yani uzaktan gelenler vardı çünkü. Güzel temenniler sonrasında da kısa bir dua edildi. O şekilde zaten insanlar o tarz ortamlar hep bir arada olup birlikte muhabbet etmeyi tercih ettikleri için bir sohbet tercihimiz olmuyor (K8).

K23 babasının isteği üzerine dinî içeriği yoğun olan bir tören yaptığını, dinî sohbetleri sıkıcı bulduğunu ve kendisinin müzikli bir kutlama yapmayı dilediğini ifade etmiştir.[193] Kızlar birbirlerini uzun süre görmeyen akrabaların buluşup sohbet etmek istediği mekân olan törenlerde dinî sohbetlerin ve uzun Kur'an-ı Kerim tilavetlerinin dinlenmediğini ve sıkıcı bulunduğunu, bu yüzden bunları tercih etmediklerini belirtmektedir. Dinlenmeme durumunda hem anlatılan kutsal içeriğe hem de okunan Kur'an-ı Kerim tilavetine saygısızlık olmaması açısından kısa bir konuşma ve yine uzun olmayan tilavetin yeterli olacağı kanaatindedirler.

2.2.5.4. Gelinlik Tercihleri

Kızların tahayyülünde gelinliğin Batı orijinli olduğuna dair bir yargı bulunmamaktadır. Dolayısıyla hiçbir kız gelinliğin giyilmeme düşüncesinden ve durumundan bahsetmemiştir. Kızların gözünde gelinlik her genç kızın hayali ve giyilmemesi söz konusu olmayan bir kostümdür.

Yukarıda bahsi geçen, gelinlik giymeyi reddeden bir grup annenin (A1, A3, A4, A6, A11, A16, A18, A20, A21) kızlarından bazıları gelinlik tercih ederken birtakım hassasiyetlerinin bulunduğunu ve vücut hatlarını ön plana çıkaracak gelinlikler tercih etmediklerini söylemişlerdir. Bu kızlardan 6'sı gelinliğin dar kesiminin vücut hatlarını belli etmemesi hassasiyetiyle gelinlik üzerine pelerin giymişler, 3'ü ise pelerine gerek duymamıştır.

Pelerin giyen kızlar özel güne ait kıyafetlerinin pelerinsiz kısmını aile efradından başkasının görmemesine dikkat etmiş,[194] hatta erkek kuzenlerine karşı da

[193] Nişanımda sadece böyle müzikli olsun istemiştim. Onda biraz babamın baskısı oldu. Hani mevlitli olsun diye. Ama ona da sonra pişman olmadım. Hani olmasa da olurdu benim için ama olduğu için de şey olmadı… Benim için (sohbet) böyle bir prosedür gibi bir şeydi hani insanları toplamışız. Bir prosedür gibi bir şeydi ama ben şey istiyordum yani böyle hani dinî sohbetlerin sıkıcılığından ziyade babama hep şey demiştim hani sadece insanların sıkılmadan izleyebileceği hani bıkmadan izleyebileceği zaten yarım saat falan sürmüştü. Böyle bir nişan olsun demiştim.

[194] Takılar erkeğe ayrı kadına ayrı takıldı ikimizin de aileleri hariç, gelinliğin üzerine girişlerde ve çıkışlarda pelerin gibi bir şey aldım… Nişan kıyafetini aile efradından başkası görmemişti (K3).
Kınada da makyajla dışarı çıkmamıştım üstüme ferace giymiştim çıkarken, düğünde gelinliğin üzerine pelerin giymiştim (K1).

bu hassasiyeti göstermiş,[195] merasimin gerçekleşeceği salona giderken pelerinle birlikte giydiği özel kıyafetin üzerine de bir dış kıyafet giymiş[196] ve gelinliğin vakit namazlarını kılmayı engellemesine müsaade etmemiştir.[197] K4 "gelinliğinin üzerine giydiği pelerini şöyle tarif etmektedir:

> Gelinliğimin üzerine beyaz bir pelerinim vardı bunu dinî bir tercih olarak yaptım vücut hatlarımı belli etmemek ve en güzel günümde en güzel hâlimi bir başka erkeklerin görmesi… Makyajım çok hafifti yüzümde de örtüm vardı yine kırmızı örtü. Erkekler yukarıda eşimle biz de aşağıda taktık ve sonra yine düğün dağıldıktan sonra eşim yine benim yanıma geldi fotoğraf çekilmek isteyenler fotoğraf çekildiler, fotoğraf çekilirken ara ara içeri yabancı bir erkek giriyorsa kaynım giriyorsa mesela üzerime pelerinimi alıyordum sonrasında pelerinimi yine çıkarıyordum (K4).

Kızlardan hiçbiri, gelinliğe dair olumsuz bir yargıya sahip olduklarından söz etmemiştir. Bununla birlikte az sayıda kız gelinliğin formunda dinî hassasiyetleri karşılamak adına oynamada bulunmuş; kızların çoğu ise böyle bir düzenlemeye gerek görmemişlerdir.

2.2.5.5. Fotoğraf Çekimi Tercihleri

Yukarıda sözü edilen bazı annelerin aksine kızların hiçbiri, fotoğraf çekilmenin dinen uygun olmadığından söz etmemiştir. Yalnızca K1 isimli katılımcı, dış çekim yapmayı eş ile kamusal alanda yakın pozlar vermenin doğru olmayacağını ileri sürerek tercih etmediğini bu sebeple iç mekân çekimi yaptıklarını dile getirmiştir. K15 ise "mümkün mertebe sözlenmiş olsak bile el ele tutuştuğumuz ya da sarıldığımız fotoğraflar söz konusu değildi bizim için" diyerek bu konudaki hassasiyetini belirtmiştir. K4 ise bir tüketim nesnesi olarak fotoğraf çekimini ücreti mukabilinde yaptırmadığını ifade etmiştir: "Dua edildi bir aile dostumuz tarafından ve yine orada amatör çekimler yapıldı, profesyonel çekimi bir sömürü alanı olarak gördüğüm için

[195]Yine tesettürüme, hani birazcık daha erkeklerin girip çıkacağı bir durum söz konusu olduğu için, kuzenlerin vesaire de işin içerisine dâhil olduğu için yine tesettürüme mümkün mertebe dikkat etmeye çalıştım (K15).
[196]Yani gelinliğe benzer bir şeye giydim öyle. Zaten üstüne çıkarken falan direkt gelinlikle çıkmadım. Böyle bir parça bez diktirdim ona (K16).
[197]Gelinlik giydim ama üzerine bir şey aldım. Mesela gelinlik giymeme rağmen mescit vardı, vakit namazını kıldım (K11).

tercih etmedim yoksa ekonomik anlamda beni zorlamazdı.” K7 de düğünündeki fotoğraf çekilme sırasında eşinin arkadaşları ile fotoğraf çekilmediğini belirtmiştir:

> Eşimin arkadaşlarıyla benim ortak fotoğrafım yok. Onlar kendileri hani orada erkeklerin bulunduğu alanda fotoğraf çekilir ama mesela hani büyük aileler olarak fotoğraf çekimini biz birlikte yaptık yine aynı alanın içinde o havuzlu bahçenin kendi içinde hani böyle tamamıyla apayrı bir düğünde değildi (K7).

Bunun haricinde kızların tümü fotoğraf çekimini iç ve/veya dış mekânda ücret mukabilinde ya da makinesi olan arkadaşlarının veya akrabalarının yardımı ile amatör ve profesyonel bir şekilde tamamlamıştır. Kızlar fotoğraf çekiminin dinî veçhesine herhangi bir atıfta bulunmaksızın görüşlerini ifade etmiştir. Düğünün doğal bir kısmı olarak fotoğraf çekimini ayarlamışlardır: “Sabahtan ilk bir diğerlerinden farklı makyaj, çekim falan onlara gidildi. Yani eşim, kardeşim, eşimin bir arkadaşı, ben birlikte gittik. Sonra eve dönüldü. (Düğün alanına gitmek üzere) evden bir çıkış yapıldı. Babam çıkarttı beni falan” (K14). Fotoğraf kızlar tarafından bir hatıra unsuru olarak olmazsa olmaz diye yorumlanmış, özel günlerinin daima hatırlarında kalması için elzem olarak addedilmiştir.

2.2.5.6. Kına Gecesi Tercihleri

Kızlar kına gecelerini “kız kıza eğlenebilecekleri” bir tören olarak görmektedirler. K14 kına töreninden şöyle bahsetmektedir:

> Kına benim en sevdiğim kısım, çok keyifliydi. Kınayı ben şöyle yaptım. Ben açıldım. Daha doğrusu bütün arkadaşlarım açıldı. Kınada tamamen kadın personel. Kameralar yok. Çekim yaptırmadım. Kapıda herkesin telefonunu toplattırdım. Şarkı söyledik, dans ettik, eğlendik (K14).

Kızların tahayyülünde dans etmekten, eğlenceden ayrı yerde duran bir kına gecesi modeli bulunmamaktadır. Bu sebeple kına gecesi töreni yapan hiçbir kız dinî içerikli bir program hazırlamamıştır. Yalnızca kızlardan bazıları kına gecesinin sırf eğlence havasında ve insanların kendilerinden geçtiği bir gün olmaması adına “çok da şuh olmayan, ölçülü” müzikler tercih ettiklerini belirtmişlerdir:

> Kınada kendi yaptığımız program vardı, giriş yapmıştık, koreografi çalışmıştık arkadaşlarla birlikte, ama müzik seçiminde dikkatli olduk Mezdeke ya da roman havası... kınayı öyle aşırı bir eğlence günü olarak görmek istemedim onlar (bahsedilen dans türleri) böyle insanların oynarken kendinden geçtiği artık çirkin görüntülerin ortaya çıktığı … O yüzden tercih etmedik iyi ki de etmemişiz pop müzik vs. çalmamıştı mesela daha oynanabilir daha orta halli itidalli müzikler çalmıştı… daha çok halay, horon (K4).

İkinci kuşaktan K4 isimli katılımcı haricinde dans etmeye dair bu filtreyi dile getiren olmamıştır. Bununla beraber kızlardan bazıları erkeklerle bir arada iken dans etmeyi uygun görmemiş[198] kınalarında yapılan eğlence ve dansların yalnızca kadınlar arasında olmasına dikkat etmişlerdir:

> Kına gecesiyle düğünü birleştirdik bu mesafelerden ötürü. Kına gecesi yani düğün şeklinde salona girildi. Erkekler, hanımlar yine karışıktı salonda…. Erkeklere ayrı bir mekân ayarlanmıştı. Onlar o tarafa geçti. İşte çaydır ve tatlıdır, öyle ikramlar oldu onlara. Hanımlar kendi arasına kaldı. Hanımların kendi arasına da kına gecesi olduğu için kendilerine, işte özgü öyle, eğlence tarzında oldu (K17).

Gerek müzik seçimlerinde gerekse de erkekleri kına gecesine dâhil edip etmeme hususunda dini ölçüt alarak hareket ettiğini söyleyen kız sayısı oldukça azdır. Kızlar genel olarak müzik seçimlerinde herhangi bir kayıt getirmemişler ve kadın ve erkeğin birlikte dans ettiği kına geceleri tertip etmişlerdir.

2.2.5.7. Dinî Nikâhı Anlamlandırma

Kızlar dinî nikâh ve resmî nikâh hakkındaki görüşlerinden söz ederken, kendileri açısından geçerli nikâh olarak dinî nikâhı gördüklerini belirtmemişlerdir. Yine dinî nikâhı vekalet usulü ile kıyılan annelerin kızlarının böyle bir uygulamaya gittikleri görülmemiştir. Kızlar dinî nikâhlarını camide[199] ya da ev ortamında bir din görevlisi ya da dinî ihtisası bulunan birinin yanında eş adayları ile birlikte yan yana

[198]Kız kınası oldu sadece erkekler yoktu. Ben öyle istedim. Erkeklerin olmadı. İşte kendimi rahat rahat helal haram ilişkisine girmeden hani hiçbir erkeğin görmeden oynamak istedim. Kınamı da öyle yaptık (K24).

[199]Dinî nikâh, çok aşırı bir detay olmadı. Üsküdar'da bir camide oldu. Orada eşimin kıymet verdiği bir abisi varmış. Oranın camisinde oldu. Oranın imamı yaptı bize Üsküdar merkezdeki bir cami idi. Ondan sonra yanımızda şahitler vardı. Annem, babam, eşimin annesi babası, eşim, ben, o kadar. Bir de şahit vardı (K19).

durarak çekirdek ailenin hazır bulunuşuyla birlikte[200] kıymışlardır. Nikâhla birlikte mehir konuşulmuş, dua ve Kur'an-ı Kerim okunmuştur:

> Kur'an-ı Kerimi de galiba kaynım okudu girişte kısacık. Ondan sonra hocam böyle bir hani bu toplanmanın amacının dinî nikâhın amacına işte Efendimiz zamanında nasıl olduğuna dair bir kısa konuşma yaptı. Ondan sonra işte mehir soruldu. Sonra işte kabul ettim ve ettim kısmı yani hani o dinî nikâhın asıl o şey kısmı yapıldı. Sonra dualar edildi sonra tebrikler işte hani böyle birbirimizi tebrik ettik falan filan. Ondan sonra yine çay çorba içmeye devam ettik şeklinde bir şey olmuştu orada da (K7).

Kızlar dinî nikâhı, evliliği bütünleyen unsur olarak ele almış ve genel hatlarıyla kültürel olarak[201] değerlendirmiştir. İkinci kuşak katılımcılar resmî nikâhın insanlara nikâhı duyurmayı ifade ettiğini; dinî nikâhın ise dua etmeyi içerdiğini belirtmişler ve dinî nikâhın daha çok kültürel bir unsur olduğuna değinmişlerdir:

> Ben şöyle düşünüyorum, şimdi insan ister istemez dinî anlamda böyle bir takım, işte çocuğu doğduğunda bir dua okunsun. Ya da işte nikâhı kıyılırken bir dua okunsun. Ya da ne bileyim, olduğu zaman, çocuğu bir sefere çıkacağı zaman bir dua okunsun. İster istemez bunu görmek istiyor yani. Kültürden de denilebilir bu, işte dinî arka planla da söylüyor olabilirim. Ama ister istemez insan böyle bir arayış içerisinde oluyor. Dinî nikâh o anlamda çok güzel. Biz de bizim çok sevdiğimiz bir Arap hocamız kıymıştı. O anlamda çok da güzel bir ortam oluşmuştu. Onların, Arapların dua boyutlarını da bize göre çok fazla dua ediyorlar. Onun için ben çok memnun kalmıştım. İnsan ister istemez o dinle o bağlantıyı böyle önemli yerlerde de görmek istiyor (K8).

K9 ise kültürel bir unsur olarak addettiği dinî nikâhın "hoş bir enerji" sağladığından söz etmektedir:

> Yani hoş bir duayla yani evliliğin kutsanması aslında yani spesifik olarak dua etmek amacıyla organize edilmiş, toplanmış bir insan grubu var orada. Evliliği böyle iyi enerjiyle demek istemiyorum tabii ki ama yani hoş bir enerjiyle başlamak güzel bir başlangıç oluyor. Bunu ifade ediyor (K9).

[200]Dinî nikâhımızı da işte düğüne çok az kala herhâlde, çok olmamıştı yani. Düğüne yine biraz vardı. Benim kendi evimde kıyıldı. Benim annem, babam vardı, eşim vardı (K11).

[201] İşte biraz kültürel bir şey ve bir de mehir var öyle bir hak da olduğu için o yüzden akşam bir de evde dinî nikâh kıyıldı (K6).

Kızların dinî nikâha bakışında resmî nikâhı dışlayan bir yargıya rastlanmamıştır. Kızlar iki nikâhın da birbirine denk olduğunu, biri olmadan diğerinin anlamsız olduğunu,[202] birbirlerini bütünleştirdiklerini,[203] resmî nikâhın tarafların hak güvencesinin devlet tarafından gözetiminin sağlanmasına imkân verdiğini[204] dinî nikâhın ise evlenirken Allah'ın kelamına yer açmayı sağladığından söz etmiştir. [205]

Kızlar, ancak resmî nikâh aracılığıyla birbirlerine mahrem olan iki kişi arasındaki sınırların kalkabileceğini, bu yüzden önce resmî nikâhı sonra dinî nikâhı kıymayı uygun gördüklerini ifade etmişlerdir.[206] K19 düğünden önce resmî nikâh kıyılmaması durumunda düğününün ertelenme ihtimalinden söz etmiştir:

> Bizim için resmî nikâh çok daha önemliydi. Hatta şöyle bir detay söyleyeyim. Biz resmî nikâhı nasılsa ocak ayında evleniyoruz diye sonlara bıraktık ya. Ocak ayında kim evlenecek diye. Ondan sonra öyle olunca nasılsa yer buluruz diye çok onu önemsemedik ve resmî nikâh düğünden önce yer bulamadık. Sonra şöyle yaptık, eşim de çalışıyordu, ben de çalışıyordum. Hafta içi saat 3'e bulabildik, rica ettik. Araya birilerini soktuk. Ondan sonra çok acil olduğunu söyledik. Zaten bizim büyük bir nikâh olmayacağını söyledik. Böyle bir yıldırım nikâhımızda bir şey oldu yani hallettik. Böyle hızlı bir şekilde. Yoksa düğünü ertelenecekti... Babam kabul etmiyordu (K19).

[202] Yani sonuçta Allah katındaki nikâh aslında ama şöyle tabii ki ifade ediyor fakat resmî nikâh olmadan yani resmî nikâh yapacağımı bildiğim için bir şey ifade ediyor. Tek başına aslında çok anlamlı değil benim için öyle söyleyeyim. Ama yani o olmazsa da olmaz (K14).

[203] Bizde duyuru önemli. Yani önce zaten resmî nikâh oldu. Nikâh demek, duyuru demek. Yani bu kişi artık onunla evlidir ilanı yapıldığında o düğündür diyor alimler, benim bildiğim. O zaman da öyle düşünüyorduk. Yani resmî nikâhla da bu evliliğin olduğunu ama dinî nikâhla da bütünleştiğini, tamamlandığını düşünüyorum (K16).

[204] Resmî nikâhta hani insanlara sunulan bir ilan vardı. Ama dinî nikâhta haklar vardı. Diğeri işte ilanlaşma, akitleşme diyebiliriz. Akitleşmeyi yaptıktan sonra ilan kısmı da resmî nikâh oldu bana göre (K20).

[205] Şu an günümüzde aslında ikisi de birbirine denk. Bana sorarsanız. Çünkü nikâhın asıl amacı duyurmak. İnsanlara duyurmak… Yani resmî nikâh da yeterli ama tabii ki Allah kelamının her yerde yapılması gerekir. Yani hani Allah'ın adının olmadığı bir yola çıkmak çok doğru değildir tabii ki... Yani resmiyet biraz daha hani kadının haklarının korunması anlamında. Olabilir (K18).

[206] (Dinî nikâhı önceden kıydırmayı). Bunu tamamıyla ben kınıyordum zaten. Asla istemiyordum. Öyle bir şey. Ama yani tamamıyla spontane bir şekilde oldu bu. Olduktan sonra da bir ay sonra nişan. Daha kısa bir sürede de resmî nikâh, resmî nikâhtan iki ay sonra da düğün. Şöyle geçerlik olarak tamamıyla böyle şeydim. İmam nikâhlısın ama bazı şeyleri yapamazsın. Resmî nikâhın önüne geçemiyorsun (K23)

Bununla beraber dinî nikâhı resmî nikâhtan daha fazla önemsediğini dile getiren[207] ve dinî nikâhı aşkın yönüne vurgu yaparak açıklayan[208] ikinci kuşak katılımcılar da mevcuttur:

> Resmî nikâhtan çok daha anlamlı ve manidardı. Benim için geçerliliği olan ve kocamı, eşimi, eşim olarak benim sevdiğimi gönlüme kabul ettiğim nokta benim için dinî nikâhın olduğu noktaydı. Nikâhım çok anlamlı bir şekilde kıyılmıştı benim için. Yani mahiyeti yansıtılmış, içi dolu bir nikâhtı. Sadece kuru bir töre mahiyetinde değildi. Bu mahiyette ben bir yuvaya adım attığımı, bir hayata adım attığımı, yeni bir sorumluluğumun olduğunu, bu sorumluluklarda nelerin karşılaşacağına, nelere karşı sebatkâr olacağıma dair farkındalığımın uyandığı bir güvenim adım attı (K15).

Yine de ikinci kuşak katılımcılar resmî nikâh olmaksızın gerçekleştirilen dinî nikâhı geçersiz saymaktadır. K4 dinî nikâhın resmî nikâh olmadan bir anlam ifade etmediğine değinmektedir:

> Resmî nikâh olmadan çok bir anlam ifade etmiyor açıkçası, resmî nikâhı hemen peşine yapmıştık zaten dinî nikâh sonrası el ele tutuşma falan çoğu insan caiz görüyor ama biz yapmadık dinî nikâh 3,4 kişi vardı resmî nikâhta daha çok kişi vardı ismi her ne kadar dinî nikâh olsa da dinî hükmü yoktu bizim için (K4).

Buna göre kızların gözünde dinî nikâhın, evliliğin selamet ve huzur vermesi için dua edilen bir ritüel hâline geldiği anlaşılmaktadır. Kızlar dinî nikâh ile resmî nikâhın birlikteliğine ve uyumuna vurgu yapmışlar ve resmî nikâh olmaksızın dinî nikâhın varlığını yadsımışlardır.

---

[207] Dinî nikâh benim için tabii resmî nikâhtan daha önemli. Allah'ın huzurunda artık evli olmuş oluyorsun ve nikâhımı babam kıymıştı. Dolayısıyla benim için en önemli olan aslında dinî nikâhtı. Allah huzurunda artık evli oluyorsun. Sorumlulukların olmuş oluyor. Dolayısıyla resmî nikâh o kadar önemli değil diyebilirim (K17).

[208] Yani dinî nikâhın bence anlatsam daha çok önemli. Yeri çok farklıydı yani çünkü orada Allah'ın izniyle bütün meleklerin gök ellerinin o nikâha eşlik ettiğini ifade ediyor. O yüzden çok kıymetliydi. Çok heyecanlıydım. Yani hatta bir ara böyle kalbim ağzımda atmıştı benim diyorum (K21).
Dinî nikâhı daha çok önemsiyorum çünkü bizleri birbirimize helal bir yolda bağlayabilmek için olan dinî nikâhtır bence. Resmî nikâhta evet dedim geçti yani bir dakikalık bir şeydi. Çok önemli bir şey değildi benim için ama dinî nikâhı da çok ayrı olarak kalben de böyle çok farklı hissettiğim noktaydı. Yani o duygumu şu an anlatamıyorum ama çok güzel hissettim. Kendimi melek gibi hissetmiştim. Yani çok iyi hissettim. O yüzden benim için dinî nikâh daha bir anlamlı. O günü de unutamıyorum (K22).

2.3. Gözlem Notları

Mülakatlar 2024 yılının haziran ve ağustos ayları arasında katılımcıların tercihlerine bağlı olarak yüz yüze ya da online platformlar aracılığıyla görüntülü bir şekilde gerçekleşmiştir. Pilot görüşmeler de dâhil olmak üzere 24 anne 24 kız ile ortalama 40 dakika süren görüşmeler yapılmıştır. Bu süre zarfında katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlar ses kaydına alınmış ve bunlar ivedilikle yazıya geçirilmiş ve ardından alınan kayıtlar silinmiştir. Mülakat sorularına verecekleri yanıtlar üzerinde herhangi bir etki unsuru hissetmemeleri için anneler ve kızları ile ayrı zaman ve mekânlarda görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Örneklem grubundaki anne ve kızlar birbirlerine soy birliği bağlı olup birbirlerinin öz anne ve öz kızı olma özelliğini taşımaktadır. Örneklemin diğer demografik bilgileri de -evli, orta tabakaya mensup, kendini mütedeyyin olarak tanımlayan, İstanbul'da yaşayan, birinci kuşak: 1980-2000 arası evlenen; ikinci kuşak: 2000-2020 arası evlenen- göz önünde bulundurulduğunda yeterli sayıda katılımcıya erişmek oldukça zor olmuştur. Katılımcılara erişilse dahi evlilik gibi mahrem sayılabilecek bir konuyu yabancı birine açmak endişesi taşıdıklarını dolaylı yoldan ifade eden bireyler olmuştur.[209]

Saha araştırması bölümünde anneler ile kızlarının evlilik beklentileri, eş seçimleri ve tören tercihleri ayrı başlıklar hâlinde ele alındıktan sonra, ilerleyen bölümde; sekülerleşme ve kuşak kavramları üçgene dâhil edilerek literatürle birlikte son bölümde tartışmaya açılacaktır. Anne ve kızlarının evlilik beklenti ve tercihlerinde meydana gelen değişim, kuşaklar arası karşılaştırma yapılarak sekülerleşme tartışmaları bağlamında değerlendirilecektir.

[209]Katılımcılar, hazırlanan sorular arasında bulunan evlilik öncesi aynı evde yaşama/cinsellik mevzularına ilgi göstermemiş, soruyu yanıtlarken zorluk çekmiş ya da sorunun varlığına tepki göstermiştir. Bu durumun diğer sorulara verilen cevaplar üzerinde etkide bulunmasından endişe edilerek soru, mülakat içeriğinden çıkarılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA BÖLÜMÜ

SAHA ARAŞTIRMA BULGULARI ÜZERİNE TARTIŞMA

Evlilik, sekülerleşme ve kuşaklar sacayağına kurulu olan bu çalışmanın saha verilerinin tartışılması dört başlık hâlinde işlenecektir. Bu başlıklar; anneler ve kızlarının evlilikten beklentileri, eş seçim kriterleri, evlilik sonrası dinî pratiklerin seyri, tanışma usulü ve törenlerin gerçekleştirilme biçimi gibi pratikleri kapsamaktadır. Bu pratikler sekülerleşme bağlamında incelenirken, Eagleton'ın (2014: 23) belirttiği gibi sekülerleşmenin, yaşamın tüm çerçevesini kuşatan bir eğilim olmaktan ziyade; gündelik hayat pratiklerinde çözümlenmesi gereken bir temayül olduğu göz önünde tutulacaktır. Saha verileri sekülerleşme bağlamında yorumlanırken sosyal inşa yaklaşımının kavramsal bagajından yararlanılacaktır. Hjelm'in (2018: 224) vurguladığı üzere, gündelik hayatta dinsele ve sekülere ait sınırların nasıl inşa edildiğinin saptanabilmesi için sosyal inşa yaklaşımının katmanlarından yardım alınması gerekmektedir. Sosyal inşa teorisi; bireylerin gündelik hayatın akışındaki etkileşimlerin toplumsal yapıyı nasıl şekillendirdiğine dair açıklamalar yaptığı; kurumların nasıl meydana geldiği ve nasıl meşrulaştırıldığı üzerine akıl yürüttüğü; insanların paylaştığı ortak değer ve anlamların nasıl meydana geldiği üzerine araştırmalar yaptığı için toplum ve bireyin etkileşimine dair değerli bir çerçeve sunmaktadır. Bu doğrultuda tartışma bölümünde, literatürdeki çalışmalar eşliğinde; evlilik pratiklerinin nasıl dışsallaştırıldığı, içsel hâle gelip ardından nesnelleştirildiği, kuşaklar arası farklılıklar vurgulanarak yorumlanacaktır.

Evlilik Beklentileri

İlk olarak; annelerin evlilik beklentilerini "Müslümanca yaşamak", "İslam'a hizmet etmek", "Hz. Fatıma gibi yaşamak" gibi doğrudan din ile ilintili tipleştirmeler oluştururken kızların beklentileri ile tipleştirmelerin; "paylaşmak ve anlaşılmak", "romantizm", "akademik ve kişisel gelişim" temennileri üzerine kurulu olduğu görülmüştür. Anneler evlilik kurumu içerisine girmekle dinî emirleri kolaylıkla yerine getirmeyi, Allah'ın helal ve haram kıldıkları hususunda yüksek hassasiyet gösterme

imkânına erişmeyi ve manevi yönlerini güçlendirmeyi ummuşlar, ayrıca İslam'ı daha belirgin şekilde hayatlarının içerisine yerleştirmek üzere tefsir ve hadis dersleri yapmayı, bu sayede hayırlı bir ümmet ve salih evlatlar yetiştirmeyi dilemişlerdir. Evlilik tipolojilerini aktarırken Hz. Fatıma'nın sade yaşamına vurgu yaptıkları gözlemlenmiştir. Kızlar evliliği anlamlandırırken eş ile hayat arkadaşı olmak, bir yolda birlikte yürümek, duygu ve düşünceleri ayıklamadan aktarmak, baskılanmamak, daha iyi bir ruh hâline ulaşmak, sevmek ve sevilmek, hayran olmaya devam ederek âşık olmak ve bununla birlikte lisansüstü eğitimi, dil öğrenimi ve diğer entelektüel donanımlarını katlayarak sürdürmek şemalarına meyil göstermişlerdir. Buna göre kızların dışa yansıttıkları unsurlar, duygusal tatmin ve kişisel gelişim üzerine kurulu iken; anneler evliliği değerler ve din üzerinden dışsallaştırmışlardır. Bu anlamda annelerin eş adaylarından beklentileri dinî emirleri ve yasakları uygulamada, İslam'ı tebliğ etmek konusunda zemin bulurken; kızların kişisel ve akademik gelişimleri, finansal girişimleri konusunda beklenti içerisine girdikleri gözlemlenmiştir. Anneler İslami çizgilerden bağımsız bir evlilik tahayyül etmemişler; evliliği, dini daha iyi yaşamak fırsatı olarak değerlendirmişler ve dolayısıyla onlara evlilik ve din olağan ve değişmez bir birlik olarak görünmüştür. Kızlarda ise evliliğin sevme ve sevilme yeri olduğu anlayışı nesnelleşmiştir. Anneler dinî değerleri içselleştirerek şekillenmiş bilgi stokları kullanırken; kızların evlilik tipleştirmelerinde romantik öğelerin içkin hâle geldiği görülmüştür. Bu cümleden olarak A20 isimli katılımcı evlilik motivasyonunu "sadece İslamiyet'i daha güzel yaşayacağım diye umut ederek evlendim" cümlesiyle ifade etmiş; kızı K20 adlı kullanıcı ise evlilik tahayyülünü "sevgi dolu romantik bir ilişki; beraber gelişebileceğim, eğlenebileceğim" şeklinde özetlemiştir.

Annelerin evlilik beklentilerindeki İslam'a dair vurgunun İlyasoğlu'nun (2013) 1994 yılında yaptığı saha çalışmasıyla mutabakat hâlinde olduğu görülmüştür. Birinci kuşakta dışsallaştırılan dinî unsurlar, nesnelleşip içselleşmiş bir durumda seçilir iken; kızlara gelindiğinde dışsallaştırılan unsurlar bireysel ve duygusal içerikli beklentiler hâline gelmiş ve böylelikle ikinci kuşakta romantik evlilik tiplemesi oluşmuştur. Beck'in (2014: 158) de belirttiği üzere geleneksel kurallardan uzaklaşarak bireyselleşen kadın ve erkekler, evlilik beklentilerini kendilerini gerçekleştirmek, kendilerini keşfetmek, mutlu olmak ve duygusal yakınlık kurmak üzerine inşa

etmektedir. Kızların tipleştirdiği normalleşmiş romantizm olarak aşk evliliği, karşılıklı kendini bulma ve özgürleşme, sabit güvence ilişkisi içinde anlamlı ve daimî bir maceraperestlik hâlinin yuvarlak karesini mümkün kılan bir evliliktir (Beck-Gernsheim, 2012: 333). Elde edilen bu bulgu Baş'ın (2021: 194-200) doktora tezi ile paralellik arz etmektedir. İki kuşak anne ve kızlarının evlilik beklentilerini ele alan Baş'ın (2021: 194-200) çalışmasında kızlar, annelerinin geleneksel dileklerinden farklı olarak duygusal paylaşımda bulunabilecekleri, her türlü konuyu konuşabilecekleri bir evlilik imajı çizmişler, daha fazla özgürlük alanı talebinde bulunmuşlardır.

Kızlar, evlilikten beklentilerini, annelerinin çoğunlukla arka plana attığı duygusal ihtiyaçlar üzerinden planlamakta, bununla beraber kişisel ve akademik gelişimlerini de göz önünde tutmaktadırlar. Annelerin hatırı sayılır bir kısmı tek yönlü bir beklenti içerisinde olurken; kızlar kişiliklerini ve evlilik yaşamlarını olumsuz olarak etkileyebilecek herhangi bir etkene karşı annelerine nazaran çok daha hassas davranmaktadırlar. Bu minvalde hem kendi ruhsal durumlarına hem de evlilik ilişkilerine iyi geleceğini düşündükleri çok çeşitli noktalar üzerinde durmuşlar ve bunların beklentisi içerisine girmişlerdir. Kağıtçıbaşı ve Sunar (1982: 323-345) bireysel hak ve isteklere vurgu yapan ve romantik aşkı önceleyen bu evliliği Avrupaileşmiş evlilik olarak nitelemektedir. Oluşan bu evlilik tiplemesi çeşitli yönleri ile literatürde evliliğin sekülerleşmesi olarak yorumlanmıştır. Rosenberg-Friedman'a göre (2012: 117-121) bir evliliği sekülerleşme sürecine götüren sebepler arasında; evliliğin aile oluşturma düşüncesinden uzaklaştırılması, evliliğin asıl amacının nesil yetiştirmek olmaması fikri yatmaktadır. Annelerin evlilikten beklentilerini anlatırken vurgulu şekilde öne çıkan çocuk yetiştirmek fikri, ikinci kuşaktan çok az sayıda kızın beklentisini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, evliliğin kişisel konfor alanını genişletme amacına hizmet etmesi seküler evliliğin imleçlerindendir (Belozerova vd., 2020: 3468). Annelerde daha rahat bir şekilde dinî vecibelerini yerine getirme ve dinî derslere katılma yönündeki talep, yerini kızlarda eve giriş çıkış saatlerinde sağlanacak konfora bırakmış gözükmektedir. Anneler genel olarak din temelli bilgi stoklarını kullanarak evlilik tahayyüllünde bulunurken; kızların evliliği, hayatı paylaşmak yoluyla kişiliklerine sağlanacak ruhsal iyi hâl ve duygusal tamamlanmışlık olarak gördükleri anlaşılmıştır. Bu süreç içerisinde sosyal hayata katılımı kısıtlayacak bir

yaşam stilindense kendilerine rahatlık sağlanmasını talep etmektedirler. Bununla beraber evliliği, eşleri ile birlikte eğlenip öğrenme gerçekleştirecekleri bir süreç olarak tahayyül etmişler ve kişisel, mesleki ve akademik gelişimlerine destek unsuru olarak görmüşlerdir. Kızlardan hiçbir katılımcı, evliliğe teşvik eden unsurlardan bahsederken dini içerikli bir motivasyon belirtmemiştir. Bu bulgu Aydınalp ve Şengül'ün (2024: 171) çalışmasındaki gençlerin evliliği dinî vecibe olarak kabul etmediği vurgusu ile paralellik göstermektedir. Bu çalışmaya göre evlilik kurumu dinî bir müessese olarak addedilmemekte, bu yüzden evlenmek için maddi ve manevi kaynakların zorlanmaması gerektiği düşünülmektedir. Bununla beraber evlilik dinî bir tavsiye olarak kabul edilmemekte daha çok insan fıtratına uygunluğu sebebiyle değerlendirilmektedir. Sözü edilen çalışmaya paralel olarak dinin, kızların evliliğe adım atmasında itici güç mahiyetinde bir yer edinmediği tespit edilmiştir. Kızların evlenme sebeplerini teşkil eden diğer güvenlik ihtiyaçları (sosyal, ekonomik, duygusal) arasında, duygusal güvenliği temele alan ihtiyaçların daha önemli bir yerde durduğu anlaşılmıştır. Gittins'ın (2011: 112) vurguladığı üzere günümüzde evli çiftlerin birbirlerine duygusal destek sağlaması, zevk ve hobilerin paylaşılması ve bununla birlikte kendilerine ait evlerinde yaşayıp birbirlerine delice âşık olmaları, arzu uyandıran bir cinsel yaşamla devam etmeleri istenmektedir. Buna göre annelerin dinî yaşantılarına dair eksikliklerini gidermek üzere çıktıkları evlilik yolculuğu, kızlarda büyük oranda başka bir sapağa evrilmiştir. Kızları evlilik kararı almaya iten güç, genel olarak eş adaylarında fark ettikleri güzel hasletler ve hissettikleri romantik bağlarla birlikte harmanlanmıştır. Kızların daha iyi bir ruh hâli, daha iyi yaşam standartları, sağlıklı bir ilişki tarzı elde edeceklerine dair bir yargıya sahip oldukları taktirde evlilik kararı aldıkları gözlemlenmiştir.

Eş seçimi

Kuşaklar arası geçişte eş seçim kriterlerindeki meşrulaştırıcı şemsiyelerin kullanımına gelindiğinde, bireylerin eş tercihi yaparken hangi meşrulaştırıcı şemsiyeyi öne çıkardıkları, seçim yaparken kendilerine ilham veren spesifik motivasyon kaynaklarının çözümlenmesi ile mümkündür (Berger ve Luckmann, 2008: 135). Saha verilerinden annelerin dinî değerleri nesnelleştirip ve içselleştirmiş durumda oldukları için eş seçimi yaparken din odaklı şemsiyeyi tercih ettikleri; kızların ise eş seçiminde

bulunurken ilk kertede dinî meşrulaştırıcı şemsiyeyi kullanmadıkları anlaşılmıştır. Anneler ile kızlarının eş seçimlerindeki en büyük farklılığı evlilik tercihlerini gerekçelendirirken önceledikleri meşrulaştırıcı şemsiye oluşturmaktadır. Anneler, evlilik ile ilgili tercihlerinin anlamlı, savunulabilir ve doğru bir seçim olduğunu izah etmek üzere öncelikli olarak dinî şemsiyeyi kullanmış; kızlar ise eş seçimlerini haklılaştırma zemini olarak duygusal ve ahlaki meşrulaştırma şemsiyesini dinî şemsiyeye öncelemişlerdir. Annelerin eş seçiminde kullandıkları kriterler, İlyasoğlu'nun (2013: 97) 1990'larda "İslamcı" kimliğe sahip olduklarını iddia ettiği kadınların evlilik tahayyülleri ile benzerlik göstermektedir.[1] İlyasoğlu'nun (2013: 97) çalışmasındaki kadınlar tıpkı bu araştırmadaki anneler gibi "ne para ne kariyer ne soy sop için" evlenmişlerdir.

Kuşaklar arasında eş seçiminde başta dinî meşrulaştırıcı şemsiyenin ötelenmesiyle meydana gelen bu değişimi, Voas (2003: 95-96) sekülerleşme olarak yorumlamıştır. Burchardt'ın (2022: 231) iddiasına göre de dinî pratik ve değerlerin günlük yaşamında daha belirgin olması beklenen Katolik bir bireyin Protestan olan biriyle evlenmesi, dinî kimliğinde bir muğlaklaşmaya ve dinî aidiyetlerin kaybına sebep olabileceğinden dolayı sekülerleşme sürecini hızlandırmaktadır. Dinin esnek formlarının tercih edilmesine tekabül eden bu tutum, kızların eş seçiminde benimsedikleri yöntem ile mutabakat içindedir. Buna göre annelerde eş tercihi yaparken çoğunlukla dinî değerlere dikkat eden biriyle evlenme yönündeki eğilimin, kızlarda seyrini kaybetmesi veya bulanıklaşması bu pratiğin sekülerleştiğini ifade etmektedir. Kızların eş seçiminde, dinsel olanla seküler olanın yan yana durduğu, din kriterinin varlığını koruduğu; fakat bununla birlikte vurgusundaki baskınlığı yitirdiği anlaşılmıştır.

Annelerin eş seçimlerini sırasıyla dinî, ahlaki, sosyokültürel, duygusal, fiziksel ve ekonomik gerekçelerle anlamlandırırken; kızların eş tercihlerini, duygusal, ahlaki, dinî, sosyokültürel, ekonomik, fiziksel çerçevelerle haklılaştırdıkları saptanmıştır. Anneler eş adayı belirleme süreçlerini anlamlandırırken baskın bir şekilde önce dinî,

[1]İlyasoğlu, "İslamcı" kadının evlilik beklentilerine dair bu açımlamaları Cihan Aktaş'ın (1991) hikâye metinlerinden hareketle temellendirmiştir. Hikâye için bkz.: Cihan Aktaş, "Teşekkürü Hakettiniz Bay Yargıç", Üç İhtilal Çocuğu içinde, İstanbul: Nehir, 1991.

sonra ahlaki ve sosyokültürel şemsiyeyi kullanmışlar; duygusal, fiziksel ve ekonomik şemsiyeyi ise tali bir konuma yerleştirmişlerdir. Kızların önceledi̇ği haklılaştırma unsuru duygusal çerçeve olmuş; fakat bununla birlikte tüm diğer unsurlara benzer vurgularda bulunmuşlardır. Anneler için tali bir yerde kalan fiziksel ve ekonomik haklılaştırmanın; kızlarda önemli bir konuma yerleştiği ortaya çıkmıştır. Bu yerleşime paralel olarak Öz (2019: 29) eş tercihi yaparken maddi olgulara odaklanıp başta din olmak üzere manevi unsuları arka plana koymanın evlilik tutumunun sekülerleştiğini gösterdiğini belirtmektedir.

Annelerin birçoğunun tek ya da öncelikli kriter olarak din odaklı şemsiyeyi kullandığı görülmüş, fakat kızlardan eş seçiminde bulunurken tek ölçüt olarak dini kullanan kimse olmadığı tespit edilmiştir. Bununla beraber az sayıdaki kız, öncelikli kriter olarak dinî gerekçeleri serdetmiştir. Burada din unsurunun ilk kriter olmamakla merkezi ağırlığını kaybettiği, ama bununla beraber varlığını sürdürdüğü açığa çıkmıştır. Anneler eş tercih kriterlerini makul hâle getirirken kullandıkları motivleri dinî gerekçelerle temellendirmek konusunda daha istekli iken; kızlarda bu isteğin hatırı sayılır bir azalma gösterdiği gözlemlenmiştir. Eş seçiminde dindarlığa verilen önemin azalması Bakırcı'nın (2010: 204-216) 15 sene evvel yaptığı çalışmada; Ekinci'nin (2020: 164-165) ise beş sene önceki araştırma sonucunda benzer bir örüntüye denk gelmektedir.

Aynı doğrultuda, anneler ve kızların meşrulaştırma şemsiyesini kullanma biçimlerinde yapısal bir farklılık gözlemlenmiştir. Anneler eş tercihleri vokabülerini aktarırken "dini yaşayan", "dinî emirleri uygulama konusunda destekçi" ve "din konusunda aktif görevler alan", "dinî eğitim almış olan" gibi meşrulaştırıcı izahatlara yer vermişlerdir. Talep ettikleri din kriterinin eş adayındaki karşılığı, dini tebliğ konusunda aktif görevler üstlenen, pratik ve teorik bilgileri haiz bir prototipe tekabül etmektedir. Kızlarda din kriterinin içeriğini genellikle eş adayının dinî ilkelere saygı göstermesi ve hassasiyet taşıması bilhassa namaz kılması şartı oluşturmaktadır. Kızlar, genel olarak din kriterini eş adaylarının namaz kılması ve oruç tutması ile sınırlandırmaktadırlar. Anneler ise "ibadetlerine düşkün" bir eş adayının arayışında olduklarını belirtmişlerdir. Kızlar ibadetlerin yalnızca yapılıp yapılmadığı sorusu ile ilgilenirken; anneler nasıl yapıldığına odaklanmaktadır. Annelerden A21 isimli

katılımcının eş adayında namaz kılma gibi bir kriteri sorgulamadıklarını, eş adayının bu özelliği haiz olmasının en doğal görünümü oluşturduğunu belirtmesi, bu noktadaki dönüşümü iyi bir şekilde göstermektedir. Burada kızların din kriterinin vurgusunun annelerininkine nazaran çok daha esnek formda olduğu gözlemlenmektedir. Bununla beraber, kızların ve annelerin eş seçimindeki din kriterinin yapısal mahiyetinin farklı olduğu görülmüştür. Kızlar dini, diğer özelliklerin yanında güçlendirici unsur olarak değerlendirirken; anneler inşa edici ana faktör olarak görmüşlerdir. Sahadan bir anne-kızın eş seçimi hakkında görüşleri bu iddiayı pekiştirmektedir. A18, kendisine eş adayı tanıtılırken boyacı olmasını "isterse ayakkabı boyacısı olsun, yeter ki böyle içinde Allah'ın anıldığı, Kur'an'ın okunduğu, birlikte namaz kılındığı bir yuva olsun" şeklinde karşılamıştır. Kızı K18'in eş seçim kriterlerini ise kültürel ve entelektüel donanımlar, benzer hayat tahayyülü, fiziksel gereklilikler ve dinî hassasiyet oluşturmaktadır. Buna göre kızlardaki din kriteri, diğer kıstaslar ile birlikte anlam kazanmaktadır ve kızlar için yer yer olmazsa olmaz kriter olmaktan çıkmaktadır. Din kriteri çoğunlukla inşa edici bir faktör olarak değil; güçlendirici bir kriter olarak değerlendirilmektedir. Kızların tek kriter olarak dini yeterli görmeme çıktısı Aydınalp'in (2024: 169) çalışmasının ana bulgularından biridir. Kızları böyle bir tutum sergilemeye iten sebeplerden biri kızların eş adayı ile sosyal ortamda tanışıp duygusal bir bağ kurduktan sonra kriterlerini revize etmek durumunda kalmalarıdır. Kızlar, öncesinde dine dair ayrıntılı kriterlere sahipken, sosyal ortamda tanıştığı aday ile romantik bağlar kurduktan sonra bu kriterleri adayın dindarlık seviyesine göre yeniden düzenlemeye gitmek zorunda kalmışlardır.

Anneler genel olarak dinî ve ahlaki ilkelerden söz ederken bu iki kavramı birbirinden ayırmadan ya da birbirlerine bütünlük veren iki unsur olacak şekilde bahsetmişlerken; kızların çoğunlukla ahlaki ve dinî ölçütleri ayrı ayrı gerekçelendirme yoluna gittikleri ortaya çıkmıştır. Din ve ahlakın bir bütün olduğu iddiasında bulunan kızlar ise insanların genel olarak bu iki kavramı birbirinden ayırdığını söylemiş, kendilerinin de böyle düşünmek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Bununla beraber annelerin eş adayında aradıkları ahlaki ölçütlerini temel birtakım ahlaki erdemler oluştururken; kızların buradaki kriterlerinin daha şümullü olduğu saptanmıştır. Annelerin eş seçiminde baz aldıkları ahlaki kriterleri; dürüstlük ve öfkeden ari bir

sakinlik, olgunluk, kötü alışkanlıklarının bulunmaması oluştururken kızların ahlaki ölçütleri arasında, olgun, dürüst, sadakat sahibi ve ilkeli; kadirşinas, diğerkâm ve sorumluluk sahibi, merhametli ve empatik, çalışkan ve cömert gibi ilkeler yer almaktadır. Annelerin eş adaylarından ahlaki beklentileri bir kurum olarak evliliğin bekasını sağlamak üzere inşa edilmiştir. Kızların ahlaki kriterleri ise ruhsal iyi hâl sağlamak ve onu korumak amacıyla belirttikleri ortaya çıkmıştır. Bu sebeple anneler daha çok dürüstlük üzerinde dururken kızlar merhamet, kadirşinaslık ve empati kavramlarına odaklanmışlardır. Zimbardo ve Coulombe (2017: 168-265) günümüzde insanların "ben" üzerine odaklandığını ve mutluluğun öncelendiğini; geçmişte ise "biz"in ön plana çıktığını, anlamanın merkezde olduğunu ifade etmektedir. Buna göre annelerde nomos inşa etme üzerine kurulan ahlaki erdemlerin; kızlarda daha çok bireysel mutluluk zeminine dayandığı çıkarsanmıştır. Aydınalp ve Şengül'ün (2024: 173) araştırma sonucunda gençler için eş adayında bulunan ahlaki erdemler, ancak adaya karşı duygusal bir reaksiyon gerçekleştirebildiği takdirde onu seçilebilir kılmaktadır. Adı geçen çalışmayla (Aydınalp ve Şengül, 2024: 173) benzer olarak bu çalışmada, kızların eş adayında bulunan ahlaki erdemlere duygusal olarak etkilenme evresinden sonra dikkat kesildikleri, duygusal meşrulaştırma şemsiyesinin ahlaki kriterlere eşlik etmesinin beklendiği gözlemlenmiştir.

Anneler dinî ve ahlaki öğelerden sonra en çok sosyokültürel şemsiyeyi kullanarak eş seçimlerini anlamlandırmışlardır. Eş seçimlerini üniversite mezunu olan insanlardan yana kullanmanın mantıklı olduğunu dile getiren annelerin kızlarında, sosyokültürel haklılaştırmaların vurgusunun çok daha yoğun olduğu anlaşılmıştır. Kızların sosyokültürel meşrulaştırmaları eşlerinin sadece üniversite okuması ile sağlanmamış; bununla beraber entelektüel olması, sosyal becerilerinin gelişmiş olması, sosyal faaliyetlere katılım göstermesi de önemli görülmüştür. Bununla beraber kızlar annelerinden farklı olarak eş adaylarının dominant olmamasına dikkat ettiklerini, sosyal yaşama karıştıkları zaman eşlerini kıskanmayacak ve ev işlerini yapmaktan gocunmayacak biri ile evlenmenin daha doğru olduğunu savunmuşlardır.

Annelerin duygusal, ekonomik ve fiziksel meşrulaştırma şemsiyesini kızlara nazaran çok daha az sıklıkla kullandıkları tespit edilmiştir. Bu sebeple bu şemsiyenin yoğunluğu ve formu kızlarınkine göre daha hafiftir. Duygusal şemsiye ile eş seçimini

gerekçelendiren anne sayısı yok denecek kadar azdır. Kızların ise eşlerini tercih ederken en sık kullandıkları çerçeve duygusal içeriklidir. Bu bulgu Baş'ın (2021: 179) doktora tezindeki ikinci kuşağın eş seçimi ile benzer zemindedir. Bir diğer çalışmada da birinci kuşak katılımcılarının birçoğunun eş adayını yeterince tanıma fırsatına sahip olamadığı için romantik aşka dayalı duygusal meşrulaştırmanın nadiren kullanıldığı ortaya konmuştur (Delaney, 2017: 137). Annelerin çok nadir de olsa kullandıkları yakın hissetme şeklinde açımladıkları duygusal şemsiyenin; kızlarda çok daha geniş açılar yaptığı saptanmıştır. Benzer şekilde TAYA'nın (2014, 163) 2006 ve 2011 yıllarında yaptığı ankette, 2011 yılında verilen cevaplarda eş adayının tüm kişisel özelliklerinin önemli bulunduğu çıkarsanmıştır. Kızlar eşlerini seçerken duygusal olarak etkilenmeyi ön plana sürmüş; âşık olabilecekleri, koşulsuz bir bağlılık hissedebilecekleri, ortak zevk ve karakter uyumu ile bağ kurup anlaşılabilecekleri ve arkadaş olabilecekleri kişilerle evlendikleri taktirde evliliğin anlamlı olabileceğini ifade etmişlerdir. Elde edilen ortak zevk ve karakter uyumuna yapılan bu vurgu Apaydın ve Kirman'ın (2004: 115-116) çalışmasındaki sonuçla benzerlik göstermektedir. Sözü edilen çalışmanın çıktısına göre evlenilmesi düşünülen kişide aranan özellikler arasında en çok tercih edilenlerden biri de benzer hayat tahayyülüne sahip olma kriteridir.

Son olarak, ekonomik ve fiziksel şemsiye arasındaki farklılıkların açımlanması gerekmektedir. Ekonomik meşrulaştırma şemsiyesine bakılacak olduğunda annelerin muhtaç olmamak, geçinecek kadarına sahip olmak, eve ekmek getirmesi temennileri üzerine kurulu ekonomik meşrulaştırmaları; kızlarda hâlihazırdaki yaşam standartlarının altında konumlanmaması gereken iyi bir gelir kaynağı şeklinde serdedilmiştir. Bu sonuç Aydınalp ve Şengül'ün (2024: 168) elde ettiği bulgularla paraleldir. Çalışma çıktılarına göre gençler içinde bulundukları maddi olanakların sürekliliğinin sağlanmasını eş adaylarına bir kriter olarak sunmaktadırlar. Bununla birlikte kızlar dış görünümü esasa alan fiziksel unsurları çok daha sık bir şekilde anarken; annelerin fiziksel haklılaştırmayı daha az kullandığı saptanmıştır. Anneler eşlerinin yakışıklı olmasının eş seçimi için makul bir seçenek olduğunu ifade ederken; kızlar bu kriteri daha ayrıntılı şekilde işlemişlerdir. Sportif olması, kumral ya da beyaz

tenli olması, kılık kıyafet seçiminin şık olması, kilosuna dikkat etmesi bu ayrıntılandırma dâhilindedir.

Evlilik sonrası dini pratikler

Katılımcılardan evlilik sonrasında dinî emir ve yasaklara karşı tutumlarının seyrinden bahsetmeleri istenmiş böylelikle dinî yaşamlarının, evlilikten nasıl etkilendiği saptanmıştır. Hem annelerin hem de kızların evlilik aracılığıyla dinî değer ve pratiklerin gündelik yaşamlarında daha belirgin hâle geldiği ortaya çıkmıştır. Katılımcılar evlendikten sonra çoğunlukla dinî emirler konusunda ya daha hassas davrandıklarını ya da hâlihazırdaki tutumlarını koruduklarını ifade etmişlerdir. Bu çalışmanın çıktısı ile paralel şekilde evli kadınların dinî görevlerini sürdürme konusunda istikrarlı bir yol izlerken; bekâr kadınların dalgalı bir dinî yaşantıya sahip olduğunu çıkarsayan Marks (2005: 92-97) aile ile birlikte yapılan iftar, Şabat yemeği, aile akşamı gibi ibadetlerin kadınların dinî yönlerini beslediğini iddia etmiştir. Ayrıca ebeveyn olma sorumluluğunun dinî vecibeleri yerine getirmek konusunda tazyik işlevi gördüğünü hem anneliğin hem de evliliğin Tanrı ile olan bağları güçlendirdiğini ifade etmiştir.

Evlilik sonrası dinî pratiklerin nasıl bir seyir izlediği sorusu kuşaklar arası farklılık göstermiştir. Kızların evlilikle beraber gündelik yaşantılarına ekledikleri dinî unsurlar ile annelerinki birbirinden ayrışmıştır. Kızlardan bazıları, evlilik öncesinde kılmakta zorlandıkları vakit namazlarını eşlerinin teşviki ve hassasiyeti ile kılmaya başlamışlardır. Annelerin arasında eşinin teşviki ile namaz kılmaya başlayan olmamakla birlikte bekârken namaz kılmayan birkaç anne, evliliği milat olarak addedip namaz kılmaya başladıklarını ifade etmiştir. Annelerin gündelik hayatlarına eklediklerini belirttikleri dinî unsur namaz olmamış; dinî ilimleri öğrenme ve dinî sohbetlere katılma şeklinde tebarüz etmiştir. Bunun yanında anneler de kızlar da eşlerin hassasiyeti ve teşviki sebebiyeti ile tesettürlerini iyileştirdiklerini ifade etmiş; bu iyileştirme pardösünün boyunun uzatılması ve bol kalıp tercih edilmesiyle sağlanmıştır.

Marks'ın (2005: 92-97) dindarlığın evlilik ile beraber istikrar kazanacağı bulgusunun aksine Silverstein ve diğerlerinin (2023: 127) yürüttüğü boylamsal

araştırmada, evlilik ve dindarlık ilişkisinin tek cihetten ibaret olmadığını; bunun ötesinde evlilik ile birlikte dinî pratik ve değerlere verilen kıymetin azalabileceğini, özellikle kadınların evlilik sonrasında dinî vecibeleri yapmak konusunda istikrarının söndüğünü iddia etmektedir. Silverstein'ın (2023: 127) çalışmasına paralel olarak bu çalışmada evlilik sonrasında dinî pratiklerinde birtakım çözülmeler olduğunu belirten katılımcılar olmuştur. Bu çözülme anne ve kızlarda farklı şekillerde tezahür etmiştir. Bu farklılığın açımlanması için öncelikle annelerin dinî emir ve yasaklara yaklaşımları ile kızlarınkinin farklı olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Anneler için dinî emirlere riayet etmek, çoğunlukla içselleştirilmiş bir gerçek olarak alımlanmışken kızların bu emirleri eş düzeyde içselleştirmemiş olduğu gözlemlenmiştir. Bu zaviyeden bakıldığında annelerin içselleştirdikleri dinî normları; giyim, kuşam ve ibadetler ile dışsallaştırmalarının biçimi de kızlarınkine nazaran farklılık göstermiştir. Söz gelimi anneler açısından çoğunlukla dinin emir ve yasaklarına uymak bir opsiyon değil; olması gereken olarak nesnelleşmişken, kızlarda çoğunlukla dinî emir ve yasaklar göreli birer tercih olarak aksetmiştir. Buna istinaden, annelerin evlendikten sonra vazgeçtiği dinî emir ve yasaklar ile kızların vazgeçtiği öğelerin birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir. Annelerin yapmayı bıraktığı dinî emirler; evden çıkarken giyilen uzun siyah dış pardösü yerine herhangi bir renkteki pardösünün tercih edilmesi, kullanılan peçenin çıkarılması şeklinde olmuştur. Bundan farklı olarak kızların ise herhangi bir renkte olan pardösüleri ya çıkarılmış ya da boyunun kısaltılmış olduğu görülmüştür. Bununla beraber anneler oturma düzenlerinde haremlik selamlıktan vazgeçtiklerini ya da bunun sınırlarını genişlettiklerini ifade ederken, kızların birçoğu haremlik selamlık konusunu dile getirmemişlerdir. Benzer bir şekilde kızların bir kısmı evlilik sonrasında bekârken muntazam olarak kıldıkları vakit namazını eşlerinin de kılmaması nedeniyle aksattıklarını hatta bıraktıklarını ifade etmişler, ama annelerden evlilik sonrası ibadetlerinde herhangi bir aksama meydana geldiğini dile getiren olmamıştır.

Kızların dinî değerlere ve pratiklere karşın tutumlarının farklılaşmasının ikincil sosyalizasyon aracılığıyla sağlandığı anlaşılmıştır. İkinci kuşağın bir kısmının namaz kılmayı bırakmaları ya da aksatmaları, büyük çoğunluğunun ise gündelik hayatlarında haremlik selamlık oturma düzenini tercih etmemesi ve tesettürde kendilerinin olumsuz

bir gelişme olarak ifade ettikleri değişim, birincil sosyalleşme alanları dışında yollarının kesiştiği farklı rol dünyaları aracılığıyla meydana gelmiştir (Berger ve Luckmann, 2008: 170). Kızların annelerine nazaran kamusal hayata belirgin katılımları, iş yerlerindeki görevleri, okullarındaki pozisyonları dinî emir ve yasakları olmazsa olmaz olarak nesnelleştirmemelerine; bunun yerine birer opsiyon gibi görmelerine neden olmuştur. Tecrübe edilen sosyal gerçekliklerin farklılık göstermesi, dinî emir ve pratiklerin sınırlarının aşınmasına neden olmakta ve kızların annelerinden farkı bilgi stokları kullandıklarını göstermektedir.

Tanışma usulü ve Nikah öncesi

Kuşaklar arası değişimi gözlemlenen bir diğer konu, tanışma usulü ve nikâh öncesi aşamadır. Burada ilk ele alınacak husus mutat bir pratiğin değişimini ifade eden evlilik yaşıdır. Katılımcıların evlilik yaşlarının anneler ile kızlar arasında bariz bir şekilde farklılaştığı saptanmıştır. Annelerde ortalama 19 olan evlilik yaşının, kızlarda 24'e yükseldiği görülmüştür. Bu veri Türkiye'deki ilk evlenme yaşının yükselme eğiliminde olduğunu belirten göstergelerle[2] uyumludur (TAYA, 2014: 121).

Anneler için erken yaşta evlenmenin, makbul kız profili tiplemesine uygun olduğu düşünülmüştür. Annelerinin aksine "seçilen biyografilere" (Beck-Gernsheim, 2012: 13) sahip kızlara gelindiğinde ise farklı tipleşmelerin içselleştirildiği görülmüştür. Kızlar arasında görülen yükseköğretime yoğun katılım; anneler arasında ise oldukça seyrek şekilde rastlanan lisans mezuniyeti, evlilik yaşının yükselmesinin en önemli nedenidir. Bununla birlikte ekonomik özgürlük elde etmek, kariyer planlamasında belirli bir yol katetmek evlilik için uygun yaş tipleştirmelerine veri sağlayan en önemli kaynaklar olmuştur. Annelerin ikincil sosyalizasyon araçlarından olan üniversiteye gerek sosyoekonomik sebeplerle gerekse de Türkiye'de uygulanan başörtüsü yasağı nedeniyle erişemedikleri görülmüştür. Bundan dolayı birincil sosyalizasyon sürecinde erken yaşta evlenmeyi mutatlaştıran bir konjonktür içinde yetiştikleri anlaşılmıştır. Kızlar ise ikincil sosyalizasyon kanalları olan eğitim, iş, medya aracılığıyla evliliği kariyer planlamasının arkasında duracak şekilde

[2]Bu araştırma sonucuna göre 2006'da evliliklerin %59'u 18-24 yaş arası gençler tarafından gerçekleştirilirken; 2011'de bu yaş aralığında evlenen gençlerin oranı %57'e düşmüştür.

mutatlaştırmıştır. Anneler erkenden evlenmek seçeneğini içselleştirmiştir. 18 yaşına geldiği hâlde evlenmeyen anneler, kendileri için evlilik zamanının geçtiğini düşünmüş ve erken evliliği doğal olan kabul ederek nesnelleştirmişlerdir. Kızlar ise içselleştirdikleri -annelerinin evlenme yaşına nazaran- geç evliliği davranışlarına yansıtmış ve bunu kariyer odağı, bireysel hedefler hâlinde dışsallaştırmıştır. Böylelikle mutatlaşmış bir pratik olarak "geç evlilik" doğal olarak kabul edilmiştir. Annelerde erken yaşta evlenmek dinî ve kültürel unsurlar aracılığıyla meşrulaştırılırken kızlarda bu bilgi stoklarının kullanılmadığı ortaya çıkmıştır. Konjonktürel olarak geç denilebilecek bir yaşta olmalarına rağmen evlenmediklerinde toplumsal normların dinsel formları tarafından uyarılan annelerin aksine kızların bu ikazlara şiddetli şekilde maruz kaldığı gözlemlenmemiştir. Carstein (2021: 111) kuşaklar arasında meydana gelen bu farklılaşmanın nedeni olarak, bireylerin geçirdikleri tüm diğer dönüşümlerle birlikte evlilik konseptine bakışlarında meydana gelen değişime odaklanmaktadır. Bu çalışmada anneler evliliği yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak addederken, kızlar için evlilik, yaşamlarının seyri içerisine dâhil edilmesi bir seçenek olarak var olan kurumdur. Annelerinin aksine kızlar değişen bireysel koşullarına göre gelecek vizyonlarını sürekli olarak yeniden yapılandırmaktadırlar. Keldal (2022: 248) anneler arasında yaygın olan erken yaşta evliliği finansal, duygusal ve kişisel hazır oluş ile birlikte yüksek düzeyde dindarlık ile ilişkilendirmekte; benzer bir tutum dâhilinde Cheng ve Yang (2021) evliliği ertelemeyi ve bunun yerine kariyere odaklanmayı geleneksel olandan kopuş olarak nitelendirmektedir. Inglehart (2020: 41) ise bu durumu post modern bir tutum olarak değerlendirmektedir. Kızlar tarafından genel olarak benimsenen, evliliğin kariyer merdivenleri çıkıldıktan sonra gerçekleştirilmesi gerektiği fikri, bu değişime işaret etmektedir. Evliliğin bir seçenek hâline gelmesi ve geciktirilmesi seküler değerlerin yaygınlaşmasına ivme kazandırmakta; buna istinaden evlilik, bireyleri dinî yapılar ile bir arada tutmaya yardımcı olmakta, dinsel unsurlarla yeniden ilişkilendirmektedir (Silverstein vd, 2023: 119-120). Geç evlilikler ise dinin kuşaklar arası aktarımını zayıflatmakta ve sekülerleşme unsurlarını demografik açıdan beslemektedir (Voas, 2003: 95-96).

Eş adayı ile tanışma usulü ve bu konudaki anlayışın anneler ve kızlar arasındaki kuşaklar arası seyirde belirli bir değişim geçirdiği saptanmıştır. Annelerin tamamına

yakını görücü usulü ile evlenirken, kızların eşleri ile daha çok sosyal alanda tanışarak evlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Görücü usulü ile evlenen annelerin arasında ebeveynlerinin tercih ettiği aday ile evlenenler bulunurken kızların görücü usulünü kişisel kararları ile gerçekleştirdikleri görülmüştür.

Görücü usulü evliliğin anneler için çok sayıda örneği bulunan; görücüye çıkma, aile kararı gibi aksiyonlarla mutat hâle gelmiş bir usul olduğu çıkarsanmıştır. Anneler, akran ve büyüklerin arasında tanışarak evlenen bireylere çok az rastladıklarını ifade etmiştir. Bu yüzden eş adayını ebeveynlerin seçtiği bir unsur olarak dışsallaştırmış ve görücü usulü evliliği kurumsallaşmış bir pratik olarak addetmişlerdir. Dolayısıyla "doğru evlilik" görücü usulü ile başlayan evlilik olmuştur. Kızların ise tanışma yoluyla evlenmeyi tipleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Annelere göre oldukça fazla kamusal alanda görünürlüğü bulunan kızlar; eğitim, iş, kurs, sosyal medya ve diğer sosyal alanlarda eşleri ile tanışma olanağı bulmuştur. Anneler görücü usulü evliliği haklılaştırırken dinî ve geleneksel unsurlardan faydalanmışlar ve bu usulü "Allah'ın razı olduğu yöntem" olarak meşrulaştırmışlardır. Kızlar ise tanışarak evlenme usulünü anlamlandırırken duygusal güvenliklerini merkeze alan meşrulaştırmalara başvurmuşlardır. Kızların görücü usulü evliliğe olumlu bakma nedenleri arasında annelerinin aksine dinî bir referans bulunmamaktadır. Annelerin "Allah rızasına en uygun evlenme biçimi" olarak addettikleri görücü usulüne, kızların sıcak bakma nedeni, güvenlikli bir saha oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Kızlar açısından görücü usulünü kabul edilebilir kılan unsurlar arasında, karşı tarafı daha iyi tanıma fırsatı, eş adayına referans olacak bir şahsın bulunması nedeniyle güven vermesi, olumsuz bir durum olduğu takdirde arayı bulacak bir büyüğün olması, karşı tarafın ailesi hakkında güvenilir bilgiler elde edilmesi gibi hususlar bulunmaktadır. Bu minvalde güven duygusu oluşana dek eş adayını tanımak ve ardından aşk ve sevgi duygularının meydana geldiği süreç, evlilik öncesinde elzem bir sürecin akışını oluşturmaktadır. Tanışma usulünde meydana geldiği saptanan bu değişim 2006 ve 2011 yıllarında yapılan TAYA (2014: 125) sonuçları ile paralellik arz etmektedir.[3] Yine

[3]2006 yılında bireyin kişisel kararı ile meydana gelen görücü usulü evliliklerinin sayısı 2011 yılına gelindiğinde bariz bir şekilde artmıştır.

benzer şekilde Nauck ve Klaus'a (2007: 297) ait Türkiye özelindeki çalışma da aynı sonuçları içerimlemektedir.

Görücü usulü ile evlenen kızların, bu usulü annelerinden farklı şekilde yorumlayarak ve ona belirli rezervler uygulayarak alımladıkları gözlemlenmiştir. Annelerin çoğunlukla aile üyelerinden birinin aracı olduğu, eş adayı ile sık görüşmeleri içermeyen, duygusal beklentilerinin ön planda olmadığı hatta yer yer yalnızca ebeveyn kararı olarak tebarüz eden görücü usulünün kızlarda birtakım değişimler geçirdiği tespit edilmiştir. Kızlar eş adayı ile sık görüşmeler yapmak, eş adayına karşı sevgi ve aşk duyguları beslemek kaydıyla görücü usulünü benimsemiş, adayları birbiri ile tanıştıran aracının varlığını güvenlik teminatı olarak gördüklerinden dolayı desteklemişlerdir. Tanıştıran aracı ise daha çok arkadaş ve sosyal çevresi olmuştur. Kızlar görücü usulünün güvenlikli bağlarından faydalanmış, duygusuz bir şekilde işleyen süreçlerini (Shorter, 1975: 138) yeniden inşa edip duygusal ihtiyaçlarını karşılayacakları bir kaynak yaratmışlardır. Tüm bu filtreler dâhilinde aşk evliliğine oldukça yakın, fakat görücü usulünden o kadar da uzakta durmayan melez bir usul oluşmuştur. Bu "referanslı aşk evliliği" modeli, seküler ve dinsel sınırların birbirine karıştığı, sınırların bulanıklaştığı yeni bir evlilik yöntemini içermektedir. İçerisinde hem geleneksel anlamda ailenin onayı hem güvenliği sağlayan bağların bulunduğu hem de duygusal kaynaklara yanıt veren bu melez yöntem, seküler imleçler barındırmaktadır (Burchardt, 2022: 232). Bu yeni usul, romantik beklentiler içeren partner seçiminin, dinsel bağlılıklarının önüne geçmesi nedeniyle sekülerleşmeye neden olmaktadır (Silverstein vd., 2023: 120-121). Yeni usulün kızlar tarafından nasıl gerekçelendirildiğine bakıldığında, annelerin dinî meşrulaştırıcı şemsiye ile anlamlandırdığı görücü usulünü, kızların duygusal şemsiyeye referans vererek haklılaştırdıkları görülmüştür.

Annelerin nikâh akdi gerçekleşmeden önceki hazırlık sürecinde eş adayı ile oldukça az sıklıkta ve belirli yerlerde görüşebildikleri saptanmışken; kızların evlilik öncesi görüşme tecrübelerinde genel olarak mekânsal ve zamansal bir kısıtlılık bulunmadığı gözlemlenmiştir. Anneler eş adayı ile görüşmelerini; üçüncü şahıs olmadan kamusal alanda görüşmemek, yalnızca telefon aracılığıyla iletişim sağlayabilmek, nişanlılık süresince mektuplaşıp yalnızca nikâhta yüz yüze görüşmek

ya da sadece aile evinde aile üyeleri eşliğinde eş adayı ile görüşmek yoluyla sağlamışlarken kızlar eş adayları ile her gün, haftada en az bir ya da her hafta sonu yüz yüze görüştüklerini ifade etmişlerdir. Kızlar görüşmelerini annelerinin aksine aile evinde gerçekleştirmemiş; kafe ve restoranlar, iş yerleri, okul ve online platformları tercih etmişlerdir. Elde edilen bu veri Kirman'ın (2005: 208) üniversite öğrencileri üzerine yaptığı araştırmanın sonucu ile benzerlik taşımaktadır. Sözü edilen araştırmada (Kirman,2005: 208) "evlilik öncesi tanışma ve çıkma"yı olması gereken süreç olarak kabul edenlerin oranının genç kadınlarda %85 olduğu belirlenmiştir.

Annelerin, evlilik öncesi eş adayı ile alaka düzeylerini belirleyen geleneksel normları davranışlarına döktükleri anlaşılmıştır. Kızlar ise romantik ilişkiyi merkeze alan unsurları merkeze almıştır. Bu bağlamda karşı cins ile kamusal bir alanda baş başa görülmenin akrabalar ve mahalle halkı tarafından ayıp karşılanacağını ifade eden annelerin aksine kızlar; herhangi bir geleneksel normun davranışlarının sınırını çizdiğinden söz etmemiştir. Anneler sadece geleneksel normları dışsallaştırarak böyle bir davranış örüntüsü edinmemiştir. Bununla birlikte dinî emir ve yasakları referans alarak evlilik öncesinde eş adayı ile sosyal bir alanda bile olsa baş başa görüşmeyi doğru bulmayan anneler vardır. Kızlardan bazıları bu konuda anneleri tarafından dile getirilen dinî meşrulaştırma çerçevesinin yetersiz ve mesnetsiz olduğunu dile getirmekte ve evlilik gibi önemli bir müesseseye ancak adayların birbirlerini iyi tanımasına olanak verilerek dâhil olunması gerektiğini düşünmektedirler. Kızlar eş adayı ile sık görüşmelerini gerekçelendirirken aday ile yakınlaşmanın sınırlarını tayin eden dinî meşrulaştırma şemsiyesini genel olarak kullanmamakta bunun yerine duygusal güvenliklerini sağlayacak rasyonel izahları tercih etmektedir. Bu cümleden olarak modern topluma geçişle birlikte toplumsal düzlemde yeni olanak ve tercihler belirmesi, bireysel alanda farklı seçenek ve pratiklerin ortaya çıkmasına dolayısıyla geleneksel bağların ve inanç sistemlerinin hegemonik hâkimiyetine son verdiği anlaşılmaktadır (Beck-Gernsheim, 2012: 93). Bu doğrultuda kızlar iki insanın birlikte yaşamaları ile sonuçlanan bir akitten önce, birlikte yaşamaya teşvik edecek nedenlerin bu görüşme süreçlerinde ortaya çıkacağını belirtmektedirler. Kızlar annelerininkine nazaran daha sık gerçekleşen görüşmelerini sağlıklı ve makul olarak değerlendirmekte ve doğru usulün bu olduğunu dile getirmektedirler, çünkü kızlara göre evlilik gibi

önemli bir müessese içerisine beraber adım atılacak şahsın iyi tanınması ancak bu görüşmeler aracılığıyla sağlanabilecektir. Bu sebeple kızlar açısından alışılagelmiş ve akranlarının sıkça tekrarladığı evlilik öncesi süreç, adayların birbirlerini iyice tanıyıp karar vermesi şeklinde mutatlaşmıştır. Bu yüzden nikâh akdi gerçekleşmezden önce eşleri ile hiç görüşmeyen ya da az sıklıkta görüşen annelerinin süreçleri kızların bir kısmı tarafından "sağlıksız" ve "saçmalık" olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte kızların, görüşme zamanı ve mekânı ayarlamaya ihtiyaç duymadan eş adayları ile bir araya gelebilecek gündelik hayat pratiklerine sahip oldukları gözlemlenmiştir. Annelerin geçirdiği birincil sosyalizasyon araçlarının yanı sıra ikincil sosyalizasyon araçları içerisinde bulunan kızlar eğitim gördükleri okulda, çalıştıkları iş yerinde, üyesi oldukları derneklerde, devam ettikleri kurslarda adaylar ile görüşmekte veya sosyal medyada takip etmektedir. Bu imkâna sahip olmadıkları takdirde ise kafe ve restoran gibi kamusal alanlarda görüşmelerini gerçekleştirmektedirler.

Beck-Gernsheim (2012: 103) evlilik ve eş adayına dair karar verme alanı ne kadar girift olursa karı ve kocanın çatışma potansiyelinin de o kadar yoğun olabileceğini dile getirmektedir. Kızların eş adaylarında önemsedikleri hususların nicelik sayısına, niteliklerin ise yoğunluğuna bakıldığında bu kriterlerin sağlanıp sağlanmadığını yoklayacakları alan olarak evlilik öncesi görüşmelere ayrılacak süre oldukça kritiktir. Bununla beraber evlilikten beklentilerini ifade eden ortak zevklerin varlığı, eş adayına âşık olup sevebilmenin imkânı bu süreçte yoklanabilecektir. Kızlar hem gündelik hayat pratiklerine hem de evlilik beklenti ve eş kriterlerinin doğasına uygun şekilde evlilik öncesi görüşmeleri tecrübe etmiştir.

Törenler

Saha verilerinde sembolik evren olarak dinin, biyografinin geçiş ayini olan evlilik törenlerinde kapladığı yerin, kuşaklar arasında farklılıklar gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bu minvalde kurumsallaşmış toplumsal pratikler olarak evlilik törenlerinde kadınların ve erkeklerin bir arada mı yoksa ayrı mekânlarda mı oturacağı konusu, kuşaklar arası bir değişim göstermiştir. Genel olarak anneler, İslami usullere uygun olduğunu düşündükleri haremlik selamlık şeklindeki oturma biçimini tercih ederken; kızların gündelik hayat pratiklerine uygun olacak biçimde çoğunlukla kadın ve

erkeklerin bir arada oturduğu bir oturma düzeni tercih ettikleri görülmüştür. Annelerin büyük çoğunluğunun evlilik merasimlerinde kadın ve erkeklere ayrı oturma yerleri tahsis ettikleri; kızların ise, kadın ve erkeğin farklı yerlerde oturmasına dair herhangi bir ayrımın oluşturulmadığı ya da misafirlerin kararına göre hareket edildiği oturma düzenlerini tercih ettikleri açığa çıkmıştır. Anneler, dinî normlara dayanan değerleri dışsallaştırarak haremlik-selamlık oturma biçimini tatbik etmiş; kızlar ise gündelik hayat pratikleri ile uyumlu değerleri dışsallaştırarak karma oturma düzenini yeğlemiştir. Kızların büyük bir kısmının gündelik yaşam pratikleri, erkeklerle bir arada konuşlandıkları kamusal alanlarda geçmekte; dolayısıyla dışsallaştırdıkları değerler, kamusal alanlardaki gerçekliklerle birlikte şekillenmektedir. Taylor (2019: 423) kamu politikalarının dinî normları esasa alan zemini oluşturmaktan uzaklaştığını ve sekülerleştiğini iddia etmektedir. Din, kamusal alanlarda ayrışma göstermiş, kamu politikalarını oluştururken seküler normlar baskın hâle gelmiştir. Kamusal alanda annelerinin genelinin aksine birçok rol alan kızlar, erkeklerle ortak mekânlarda konuşlanmayı normal hâle getirip mutatlaştırmıştır. Bu sebeple, kızların birçoğu tören esnasında masaları ailelerin hep beraber oturabileceği şekilde düzenlediklerini, paravan gibi ayırıcılar kullanmadıklarını, ayrı yerlerde oturmayı gerekli görmediklerini zaten kiralama usulüyle tutulan mekânların genel olarak haremlik selamlık usulüne uygun olmadığını belirtmiştir. Anneler tören esnasında ayrı oturma pratiğini dinen daha uygun gördükleri için tercih ettiklerini ifade etmiş, kadın ve erkeğin aynı mekânda uzun süre kalmasını doğru bulmadıklarını söylemişlerdir. Bu durumda annelerin dinî referanslı meşrulaştırmaları ile kızların gündelik hayatlarının akışını oluşturan birtakım pratiklerin -çalışma, okuma, öğrenim görme, sosyal görevler edinme- ile çatışma hâlinde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu yüzden kızlar törenlerindeki karma oturma düzenini doğal ve uygun bir gerçeklik olarak algılamışlardır.

Dinî bir ilke olan haremlik selamlığın, törenlerdeki varlığının giderek silikleştiği ortaya çıkmıştır. Kızlardan bir kısmının en az bir töreninde haremlik selamlık biçiminde evlilik töreni düzenlediği gözlemlenmiştir. Burada annelerin evlilik törenlerinde uyguladığı haremlik selamlıktan farklı olarak kadınlar ve erkekler; kurdele kesme, takı takma esnasında birleşmiş; ardından tekrar ayrı mekânlara konuşlanmışlardır. Ayrıca kızların törenlerindeki kadın-erkek ayrımından bazıları

annelerinden farklı olarak aynı mekân içerisinde herhangi bir perde ya da paravan olmadan gerçekleştirilmiştir. Annelerin tören mekânındaki kadın-erkek ayrımı odaları ayrı tutarak, mekân içerisine perde ya da paravan yerleştirerek sağlanmıştır. Annelerin ayrı oturma düzeninde kesin sınırlar varken kızların daha muğlak sınırları tercih ettiği tespit edilmiştir. Söz gelimi annelerin apartmandaki iki dairenin birinin kadınlara, diğerinin erkeklere paylaştırılmasıyla sağladıkları haremlik selamlık oturma düzeni; kızlarda açık alanda serbest ayrımla ya da havuz başında erkeklerin sağ tarafa kadınların ise sol tarafa yerleşmesi ile sağlanmıştır. Annelerin törenlerini haremlik-selamlık usulü ile gerçekleştirmesinin evlilik beklentileri ile uyum hâlinde olduğu görülmüştür, nitekim birçok anne evlendikten sonra anne-baba evinde sağlayamadıkları bu oturma düzenini evlilikten sonra elde edebilmeyi ummuştur.

Kuşaklar arası geçişte, törenlerin içeriğinin tercihinde birtakım değişikliklerin meydana geldiği gözlemlenmiştir. Buna göre anneler törenlerinde dinî unsurlara daha fazla yer verirken kızların daha az yer verdiği tespit edilmiştir. Burada gözlemlenen başlıca farklılık, annelerin törenlerinde dinî sohbetlere yer ayırırken kızların bunu tercih etmeyip dua ve/veya Kur'an-ı Kerim tilavetini yeterli görmeleri ya da bunlara da herhangi bir alan ayırmamalarıdır. Annelerin büyük bir çoğunluğunun törenlerinde hem dua hem Kur'an tilaveti hem de dinî sohbete yer verdiği çıkarsanmışken kızlar törenlerinin içeriğinde çoğunlukla dinî sohbete yer vermemiştir. Bununla birlikte merasimlerinin içeriğine dua ve Kur'an tilavetini dâhil etmişlerdir.

Kızların din unsurunu törenlerden tamamen çıkarmadıkları, bunun yerine diğer öğelerle harmanlayarak törene dâhil ettikleri gözlemlenmiştir. Buna karşın annelerin evlilik törenlerinde dışsallaştırdıkları temel motif din olagelmiştir. Annelerin tören içeriğini ilahiler, ümmet ve İslam temalı marşlar, bilhassa Filistin marşları, mevlit ve ezgilerin okunduğu ve dinî temalı skeç ile bilgi yarışmaları oluşturmaktadır. Annelerin törenlerine dair elde edilen bu çıktı İlyasoğlu'nun (2013: 97) çalışmasındaki ilahiler eşliğinde gerçekleşen törenlerle paraleldir. Yine bazı anneler İlyasoğlu'nun (2013: 97) araştırmasında olduğu gibi gelinlik giymeyi Batı modasına adapte olmamak için reddetmişlerdir. Annelerin evlilik törenlerinde din, vazgeçilmez bir sembol olarak içselleştirilmiş, tören içeriğine de o şekilde cereyan etmiştir ve evlilik törenlerinin ana aksı dinsel öğelerle bezenmiştir. Kızların törenlerde yer ayırdıkları dinsel motifler ise

daha az yer kaplamaktadır. Kızlar dinî unsurları, törenlerin olmazsa olmazı olarak içselleştirmiş olsa bile (Aydınalp, 2024: 179) bu öğelerin kapladıkları yer törenin ana gövdesini oluşturmamıştır. Bu yüzden kızların törenlerle ilgili dışsallaştırdıkları unsurlara çoğunlukla bant yayını olmak üzere; enstrümental müzik, Türk sanat musikisi, yabancı pop müzik ve ince saz dinletileri, dans, meddah ve gelin ve damadın anılarından oluşan slayt gösterileri eşlik etmiştir. Dinsel olanın ve seküler olanın hibrit şekilde işlediği bu törenlerde, dinsel ve seküler unsurları yan yanalığı dikkat çeken hususlarından biri olmuştur. Düğün törenlerinin kendisi, değişen evlilik beklenti ve eş tercihlerine uyum sağlayarak kendi kendini revize etmiş; çağdaş zevk, stil ve standartlara uyum sağlayarak tekrar uyarlanmıştır (Hurst, 2011: 1). Sonuç olarak dinî motiflerden arındırılmış törenler dizisi gözlemlenmemiş; bunun yerine törenlerde dinî değerlerin kullanımı çoğulculuk içinde arz etmeye başlamıştır. Dinsel unsurlar sosyal olarak verili bir durumda olmaktan çıkmış, bunun yerine tercih meselesi hâline gelmiştir (Berger, 1973: 93-94).

Katılımcıların, tören esnasında seküler öğeleri dinî öğelere önceliklerinde sorgulandıkları görülmüştür. Söz gelimi nişanında canlı müzik grubuna "fikrimin ince gülü" özelinde Türk sanat musikisi çalmaları için ücret ödediğini ifade eden bir katılımcı (K12), müzik grubunun ısrarla "sordum sarı çiçeğe" çaldıklarını aktarmıştır. Müzik grubu, törenin müzisyeni olma rolünü gerçekleştirmekte ve bu rolü önceden meydana gelen törenlere ve sunulan beklentilere göre yerine getirmektedir. Müzisyenlere göre misafirlerin birçoğunun ve gelinin başörtülü olması durumunda çalınacak müzik listesi, dinî içerikli olarak rutinleşmiştir. Dolayısıyla müzik grubunun "sordum sarı çiçeğe" "tercihinin", mutatlaşmış davranış kalıbından uyarlanmış olduğu çıkarsanmıştır.

Bununla beraber kızların törenlerinde yer bulan sohbetlerle annelerin dinî sohbet ya da vaazının içeriği ve uzunluğu farklılık göstermektedir. Annelerin törenlerinde dinî içerikli sohbet, törenin içeriğini oluşturan ana kısım olmuş ve özellikle düğün merasimlerinde bahsi geçen bu sohbetten sonra misafirler için hazırlanan ikrama yer verilmiştir. Dinî sohbetlerin içeriğini, daha çok başta tevhit olmak üzere İslam'ın temel kaideleri ve evlilik ile ilgili ayet ve hadislerden seçkiler oluşturmakta ve vaazı veren kişinin dinî bir kimliği bulunmaktadır. İçerik olarak

kızların törenlerinde ise dinî sohbet olarak tanımlanmayacak, uzak yerlerden gelen ailelere hoş geldin dilekleri ve evlenen çifte huzur ve mutluluk temennilerinin bulunduğu konuşmalar yapıldığı dikkat çekmiştir. Bu konuşmalar oldukça kısa tutulmuş ve sohbeti yapan kişi, dinî bir ihtisas geçmişi bulunsun ya da bulunmasın, genel olarak aile büyükleri arasından seçilmiştir. Kızlar törenlerinde neden dinî sohbeti tercih etmediklerini açıklarken bilhassa vaazların misafirler tarafından dinlenmek istenmediğine bunun yerine birbirlerini uzun süre görmeyen akrabaların buluşup sohbet etmek istediğine vurgu yapmış ve törenlerde dinî sohbetlerin ve uzun Kur'an-ı Kerim tilavetlerinin dinlenmediğini, "angarya" hâline geldiğini ve sıkıcı bulunduğunu belirtmişlerdir. Burada din3i sohbetin birinci kuşakta mutat hâle gelmiş bir uygulama iken kızlar tarafında anlamlı bir zemine oturmadığı ve yeniden mutatlaştırılmadığı çıkarsanmıştır.

Törenlerin yapıldığı mekân bağlamında hem nişan hem de düğün törenlerinde yapılan mekân tercihinde anneler ve kızlar arasında önemli bir değişim gerçekleştiği görülmüştür. Anneler törenin yapıldığı mekân olarak ev, evin bahçesi (daha çok köy düğünü şeklinde) ya da camilerin konferans salonunu tercih ederken, kızların neredeyse hepsinin dış mekânda kiralama usulü ile tutulan salonlarda törenlerini gerçekleştirmiş olduğu dikkat çekmiştir. Bunun yanında annelerden bazıları yalnızca düğün için mekân kiralamayı tercih ederken kızların çoğu hem nişan hem de düğün için salon tutmayı yeğlemiştir.

Annelerin evlilik törenlerindeki mekân tercihini, törenlere yükledikleri anlamları, somut mekânlar aracılığıyla nasıl dışa vurdukları ile ilgili şekilde yorumlamak gerekmektedir. Bu anlamda anneler sosyal dünyalarını, geleneksel ve dinî sembolik evrenler aracılığıyla; ev, evin bahçesi, camii gibi mekânlar dâhilinde dışsallaştırmışlardır. Bu yüzden evlilik merasimlerinde ücret mukabilinde tutulan salonlara pek rağbet göstermemiş; törenleri ev ya da evlerinin bahçelerinde yapmayı tercih etmiş düğün yemeğini ise çoğunlukla evde hazırlamış ve ikram etmişlerdir. Kızların ise nişan ya da düğün törenlerinden en az biri için kafe, restoran tarzındaki mekânlar, sosyal tesisler ve konseptli salon tarzında mekân kiraladıkları ve genel olarak hem nişan hem de düğün merasimlerini tuttukları bu mekânlarda tatlı ve yemek ikramı, süsleme ve çiçeklerin ayarlanması hizmeti de satın alarak tertip ettikleri ortaya

çıkmıştır. Nişan törenini evde yapan kızlar, evin süslemesini ya kendileri yapmış ya da bunun için organizasyon şirketlerinden hizmet satın almıştır. Törenler için opsiyonların bu denli çoğalması, kiralama usulünün popülerlik kazanmasından ve kır evlerine, otellere, tarihî binalara, yalı ve saraylara ve sosyal tesislere giderek daha fazla ruhsat verilmesinden beslenmiştir. Zenginlik, ihtişam ve görünür olma arzusu gelişip dinî meşrulaştırmaların yerini aldıkça çiftler nerede ve ne tarzda evleneceklerine dair seçimlerini yapabilecek duruma gelmiştir. Bu opsiyonlardan herhangi birini tercih edebilmek romantizmi teşvik etmiş ve çiftlere bir günlüğüne kendi etkinliklerinin yıldızı olabilme imkânını tanımıştır (Hurst, 2011: 25). Bu anlamda kızların mekân tercihin dışsallaşmasında konforun, estetiğin ve görünürlüğün temel rol oynadığı anlaşılmıştır. Mekânın süslemeleri, salona giriş müziği seçimi, sahnedeki çiçek aranjmanları bu dışavurumun pratik tezahürleri olmuştur. Kızlar kendi kuşaklarında ikincil sosyalizasyon araçları olan sosyal medya, dizi ve filmler etkisi üzerinden annelerinden farklı bir tören anlayışını içselleştirmişlerdir. Bununla beraber tercih ettikleri mekânları haklılaştırırken, evlerinin misafirlerin tamamını ağırlayacak genişliği ve konforu sunmadığından, fotoğraf çekimi açısından estetik pozlar alınamayacağından, camilerde istenilen müziği çalmanın olanaksız olduğundan söz etmişlerdir. Annelerin dinsel ve geleneksel sembolik evrenler aracılığıyla meşrulaştırdıkları mekânlar; kızlarda tüketim kültürü kavramları ile açımlanan yerler hâlinde belirginleşmiştir. Törenlerin bir sergi mekânı olarak somutlaştırılması arz ve talep ilişkisi doğrultusunda düğün ve nişanı gerçekleştirme usulünü değiştirmiştir. Geleneksel bir dinî tören olarak içselleştirilen düğün ve nişan törenlerinin, azalan dinî unsurlar eşliğinde tüketilen ve sergilenen birer meta hâline geldiği saptanmıştır.

Törenlerdeki gelinlik tercihlerinde annelerin ve kızların çoğunluğunun gelinlik giyme konusunda benzer yaklaşımları sergilediği görülmüştür. Her iki kuşak da gelinliği benzer şekilde tahayyül edip benzer gelinlik tercihlerinde bulunmuşlardır. Gelinlik, var olmasının gerekliliği tartışılmayan bir tören unsuru ve mutlak biçimde her genç kızın hayali olarak ifade edilmiştir. Düğün ya da nikâh töreni esnasında beyaz gelinlik giymek "tüm gelinler gelinlik giyer" şeklinde nesnelleşmiş ve menşei sorgulanmadan tercih edilir hâle gelmiştir. Uğurlu ve Koca'nın (2011: 1298) yaptığı

araştırmada da benzer şekilde beyaz gelinliğe karşı herhangi olumsuz bir ön yargının var olmadığı ortaya konulmuştur.

Bununla birlikte birinci kuşak katılımcılar içerisinde oldukça nadir bile olsa gelinlik hakkında farklı tahayyülleri benimseyen anneler mevcuttur. Bu az sayıdaki annenin, düğün ya da nikâh merasiminde gelinliği; "kafir işi", "Avrupa'ya benzememek" için; ayrıca kendilerine "Batı'yı çağrıştırdığı" "Batı'nın dayatması" olarak tipleştirdiği için giymediği çıkarsanmıştır. Bu bulgu, İlyasoğlu'nun (2013: 97) araştırmasındaki kadınların, gelinlik giymeyi Batı modasına adapte olmamak için reddetmeleri ile paralellik arz etmektedir. Anneler gelinlik yerine açık bir renk, uzun olsa da bilhassa gelinliğe benzememesi için kuyruklu olmayan bol tarzda elbiseler tercih etmişler ve bu gelinliğin almaşığı olarak giydikleri kıyafetlerin üzerine dış örtülerini geçirmişler, düğün mekânında ise bu dış örtüyü çıkarmışlardır. Sözü edilen anneler açısından gelinlik alternatifi düğün kıyafetleri, dinsel meşrulaştırıcı şemsiye ile haklılaştırılmış ve mahremiyet kaygısı ile bezenmiştir. Bu annelerin dışında çoğunluğu temsil eden anneler ve kızların tahayyülünde gelinliğin Batı orijinli olduğuna dair bir yargı bulunmamaktadır. Hurst (2011: 22) gelinliğin Hristiyan sembolizmine dayanan kadın bekâretinin alegorik temsili olduğunu, fakat modern sembolik amacının düğündeki esas kadını diğerlerinden ayırt etmek olduğunu; bu sebeple gelinliğin seküler bir forma yakınlaştığını dile getirmektedir. Türkiye'de ise kültürel küreselleşme ile beraber gelinliğin çeşitli yöresel şekilleri neredeyse tedavülden kalkmış, bunun yerine beyaz tül, gelin çiçeği ve tarlatandan müteşekkil Fransız biçimi benimsenmiş ve bunun üzerine başörtüsü takılması tercih edilmiştir (Uğurlu ve Koca, 2011: 1296-1298). Böylelikle beyaz gelinlik giyilmesi ile birlikte hem Batı stili tören unsurları alımlanmış hem de dinsel öğeler içerimlenmiş, Fransız dantelleri ile bezenmiş gelinliklerin üzerine başörtüleri eşlikçi olmuştur. Göle (2017: 57-58) bu etkileşimi, örtünmenin sadece dinsel bir simge olmaktan çıkıp estetik göstergeler barındırmasını seküler ve dinselin bir aradalığından oluşan melez bir biçim olarak tarif etmiştir. Dolayısıyla Hristiyanlıkta din dolayımlarında ve bekâret ile saflık gibi atıflarla yapılan meşrulaştırmaların, Türkiye söz konusu olduğunda alternatif sembolik evrenler aracılığıyla haklılaştırıldığı tespit edilmiştir.

Törenler esnasında yapılan fotoğraf çekimleri yalnızca bir hatıra kaydı değil aynı zamanda bireylerin içselleştirdikleri değerlerin göstergesi ve performatif bir norm üretme aracıdır (Mäder, 2024: 14). Annelerin azınlık denilebilecek bir kısmı, törenler esnasında fotoğraf çekimini dinî gerekçelerle reddettiklerini belirtmiştir. Anneler bu yaklaşımı dinî kaynakları bilgi stoklarını kullanarak ya da fotoğrafçıların erkek olmaları nedeniyle mahremiyet zedeleyici bir durum yaratacağı hassasiyeti ile gerekçelendirmişlerdir. Bahsi geçen annelerin aksine kızların hiçbiri, fotoğraf çekiminin dinen uygun olmadığından söz etmemiştir ve çekim yapmak törenlerin doğal bir kısmı olarak görülmüştür. Kızların tümünün fotoğraf çekimini iç ve/veya dış mekânda ücret mukabilinde ya da makinesi olan arkadaşlarının veya akrabalarının yardımı ile amatör ya da profesyonel bir şekilde tamamladığı saptanmıştır.

Kızların, fotoğraf çekimini törenlerinin doğal bir kesiti olarak addetmeleri sadece bireysel bir tercih olarak değerlendirilemez durumdadır. Bunun yerine düğün fotoğrafçılığı seküler, ama bununla birlikte dinsel unsurlarla iç içe bulunan bir anlamın içselleşmesi olarak ele alınmalıdır. Düğün ve törenlerdeki fotoğraf çekimi, sırf seküler öğeler barındıran bir uygulama olmaktan daha çok dinsel unsurlarla iç içe geçmiş bir hâldedir. Dinsel ritüellerin fotoğraflarda estetik bir öğe olarak görsel büyüyü tamamlamak üzere kullanılması fotoğrafların seküler ifadesini dönüşüme uğratmaktadır (Mäder, 2024: 14). Bu anlamda fotoğraf çekimi yapmayı reddeden anneler törenlerine ait dinî ritüellerin görsel estetiğin bir parçası olmasını mahremiyet hassasiyeti ve dinî kaygılarla kabul etmezken kızlar dinselin -başörtüsü, dinî nikâh- estetik bir öğe olarak resimlerdeki kurulumunda bir beis görmemiştir. Kızların annelerinin aksine seküler değerlerle bezenmiş melez bir anlamlandırmayı yeğledikleri tespit edilmiştir.

Kına gecesi tercihlerinde gelinlik tercihlerinde olduğu gibi az sayıda ailede farklılıklar gözlenmiştir. Bir grup anne kına gecesi düzenlerken dinî sohbeti "tebliğ" vazifesi olarak görürken; annelerin çoğunun ve kızların hepsinin bu merasimi gerçekleştirirken eğlenceli kutlamalar yapmayı tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Söz konusu azınlık sayıdaki anneler kına gecesini dinî vaazların verildiği bir tören olarak kurgulamış ve içselleştirdikleri sembolik evreni törenlerle dışa vurmuşlardır. Törenleri birer ibadet olarak addetmişlerdir. Buna istinaden kına gecelerini İslami kaidelerin

bilhassa tevhidin anlatıldığı dinî sohbet gecesi olarak düzenlemiştir. Kızların törenlere yaklaşımı ise müzik ve eğlence odaklı olmuş ve kına gecesi kurgusu koreografik danslarla, mum alayı ve birkaç kez değiştirilen kostümlerle birlikte mutatlaşmıştır. Kızların tahayyülünde dans etmekten, eğlenceden ayrı yerde duran bir kına gecesi modeli bulunmadığı çıkarsanmıştır. Annelerden bir kısmı ise bahsi geçen eğlencenin sakıncalı olduğu fikri üzerinde durmuş ve dinî sohbet yapılmasının çok daha uygun olduğunu ifade etmişlerdir. Kızlar ise kına gecelerini "kız kıza eğlenebilecekleri" keyif verici bir tören olarak görmüşlerdir. Buna göre evlilik törenlerinde dinî ritüellerin azaltılıp yerine seküler öğelerin yerleştirilmesi bu törenlerde seküler ve dinsel unsurların birbirine karışmasına, bilhassa seküler öğelerin terazinin kefesinde ağır gelmesine neden olmaktadır. Dinî müzik yerine çalınan popüler parçalar ve danslar bu seküler unsurlardan sayılmaktadır (Walliss, 2002: 14-16). Bu nedenle dinsel bir ritüel ve içeriklerin azalıp yok olması bunun yerinin performans şölenlerinin ya da gösterilerinin alması evlilik törenlerinin sekülerleşmesine neden olmuştur (Hurst, 2011: 24).

Hem anneler hem de kızlar evlilik törenlerini ikame ederken dinî nikâhı törenler içerisine dâhil etmişlerdir. Dinî nikâha verilen bu ehemmiyet TAYA (2011: 141) araştırmasında saptanan verilerle mutabakat göstermektedir. Bununla beraber dinî nikâh konusunda kuşaklar arasında değişen birtakım hususların mevcut olduğu görülmüştür. Dinî nikâhla ilgili olarak kuşaklar arasında hem nikâhı kıyma usulünde hem de nikâhı anlamlandırma yolunda birtakım değişimlerin olduğu gözlemlenmiştir. Azınlığı oluşturacak oranda az sayıda anne, henüz mahrem saydıkları eş adayı ile bir araya gelmenin dinen uygun olmayacağı görüsüyle nikâhlarını yakın erkek akrabaya -baba, dayı ya da amcalarına- vekalet vererek kıydırmışlardır. Bu durum törenlerde sembolik evren olarak dinî normların benimsenmesine ve bir pratik hâlinde dışsallaşmasına işaret etmektedir. Kızlarda ise böyle bir usul gözlenmemiştir. Kızlar dinî nikâhlarını camide ya da ev ortamında bir din görevlisi ya da dinî ihtisası bulunan birinin yanında eş adayları ile birlikte yan yana durarak çekirdek ailenin hazır bulunuşuyla birlikte kıymışlardır. Nikâhla birlikte mehir konuşulmuş, dua ve Kur'an-ı Kerim okunmuştur. Aynı şekilde anneler arasında istisnai bir grup, geçerli olan nikâh akdi olarak dinî nikâhı benimserken kızlarda yine böyle bir kabule rastlanmamıştır.

Resmî nikâhın geçerliliğini sorgulayan ya da yadsıyan anneler, bu görüşlerini meşrulaştırırken dinî nikâhın Peygamber sünneti olduğu için bu denli önemli olduğunu, dinî nikâhla birlikte Allah'ın huzurunda gelin ve damadın ahitleştiğini ifade etmişlerdir. Dinî nikâhı sadece dine tekabül eden sembolik evren ile haklılaştırdıklarından dolayı nikâh akdinin sadece dinî nikâhla sağlandığını ifade etmiş, gelin ve damadın; karı ve koca sayılması için dinî nikâhın tamamlanması gerektiğini, fakat şeriatla yönetim olmadığı için mecburen resmî nikâhı kabullendiklerini belirtmişlerdir.

İkinci kuşak katılımcılar ise resmî nikâhın insanlara nikâhı duyurmayı ifade ettiğini; dinî nikâhın ise dua etmeyi içerdiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte annelerinden farklı olarak dinî nikâhı bir gelenek ya da kültürel miras olarak anlamlandırmışlardır. Katılımcılardan K9'un dinî nikâhın eşlere "hoş bir enerji" sağladığını belirttiği sözleri, dinî nikâhın sadece sembolik evren olarak dini içeren bir ritüel değil popüler kültürel bir öğe olarak da dışsallaştığını göstermektedir. Annelerin bir kısmının dinî nikâhı geçerli olan tek nikâh akdi olarak kabul etmelerinin aksine kızların dinî nikâhı, biyografinin geçiş evresini anlamlandıran dinî bir ayin; resmî nikâhı ise sosyal ve ekonomik hakları güvence altına alan hukuki bir sözleşme olarak mezcettikleri tespit edilmiştir. Annelerin bazılarının dinî nikâhı geçerli olan tek nikâh akdi olarak kabul etmelerinin aksine kızlar; dinî nikâh ile resmî nikâhın birlikteliğine ve uyumuna vurgu yapmışlar ve resmî nikâh olmaksızın dinî nikâhın varlığını yadsımışlardır. Parkinson'a (2016: 1757) göre ritüellerde dinî figür ya da görevlilere yer vermemek evlilik törenlerinin seküler bağlama oturduğunu imlemektedir. Kızların hepsi resmî nikâhla beraber dinî nikâh akdini de yerine getirmiştir. Bununla birlikte dinî nikâha yüklenen anlamın annelerininkinden farklı bir düzleme yerleştiği saptanmıştır. Parkinson (2016: 1769) evliliğin sekülerleşme sürecinde dinî nosyonları dışlamadığını, ancak evlilik pratikleri ve tahayyüllerinin sembolikleştiğini belirtmektedir. Bu anlamda annelerin dinî nikâha yükledikleri kurumsal meşruiyet sağlama işlevi kızların dinî nikâh deneyiminde sembolik, kültürel ve duygusal bir fonksiyona bürünmüştür.

Bu bulgular ışığında araştırmanın "kuşaklar arası geçişte kendini mütedeyyin olarak tanımlayan kızların evlilik beklenti ve tercihleri büyük ölçüde dinden

uzaklaşaya başlamıştır" şeklindeki varsayımının doğrulandığı anlaşılmaktadır. Araştırmanın başında, yalnızca kızların evlilik beklenti ve tercihlerindeki seküler unsuların baskınlığını varsayılmıştır, fakat saha verilerinden elde edilen bilgiler annelerin de evlilik tahayyül ve pratiklerinde seküler öğelerin anlamlı birer motif hâlini aldığını göstermiştir. Annelerden bir kısmı evlilik beklentilerini din temelli bilgi stoklarından, eş seçimlerini dinî meşrulaştırıcı şemsiyelerle inşa etmekle birlikte şimdi baktıkları yerden bunların anlamlı olduğu fikrinden vazgeçmiştir. Bilhassa eş seçiminde dindarlığı tek kriter olarak sunan annelerin neredeyse tamamı bu kararlarını şikâyet dili ile aktarmıştır. Fiziksel görünüm ve ekonomik unsurları talep etmenin daha sağlıklı olduğunu; birini tanıyarak evlenmenin, ahlakından emin olmanın en doğru şıkka denk geldiğini ifade etmişlerdir. Annelerin bir kısmının aynı şekilde evlilik sonrasındaki dinî birtakım pratiklerden vazgeçmeleri bu motifi anlamlı kılmaktadır. Annelerde seyrek formda seyredilen seküler unsurların baskınlığının, kızların; evlilik beklentilerinde, eş tercihlerinde ve tören düzenlemelerinde yoğunlaştığı gözlemlenmiştir.

Berger ve Kellner (1964: 1) evliliğin toplumsal olarak nasıl inşa edildiğini ele alan makalesinde evliliğin; bireylerin dünyayı algılama, anlama ve deneyimleme biçimlerinin karşılıklı söyleşme aracılığıyla etkilediğini ve bir sosyal gerçeklik inşa ettiğini saptamaktadır. Bu sosyal gerçeklik sekülerleşme bağlamında kuşaklar arası farklılıklar yoklanarak incelendiğinde sosyal inşa yaklaşımının özellikle değişimi vurgulayan meşrulaştırma, birincil ve ikincil sosyalleşme, tipleştirme, içselleştirme kavramları ön plana çıkmıştır. Durağanlığı vurgulayan şeyleşme ve tortulaşma kavramları çalışmanın dışında kalmıştır. Bu yaklaşım dâhilinde çalışma boyunca elde edilen bulgular, Berger'in (2011: 235) sekülerleşme sürecinde sembolik evren olarak dinin, aile ve evlilik kurumu içerisinde meşrulaştırıcı şemsiye olarak kullanılmaya devam ettiği şeklindeki yargısının doğrulandığını göstermektedir. Kişinin kendisine dair geliştirdiği ve sosyal çevrenin de kabul edip onayladığı kimliğin, transandantal gerçeklik düzeyinde de onaylanmaya ihtiyacı vardır, çünkü kimlik ancak sembolik evren bağlamına yerleştirildiği takdirde meşrulaştırılmış olmaktadır. Birey en yakınları onu bilmese bile onu bilecek bir kozmik gerçekliğe kimliğini demirleyerek kendini rahatlatabilmektedir (Berger ve Luckmann, 2008: 145, 146). Bununla birlikte

Berger (2011: 235) dinin bu devamlılığını "hayatta kalma" olarak nitelendirmektedir. Anneler ve kızları arasındaki kuşaklar arası geçişte, dine verilen alanın daraldığı ve dinin değer üreten tek norm olma ayrıcalığını peyder pey kaybettiği ve böylelikle dinin evlilik pratik ve tahayyüllerinde hayatta kalmaya devam ettiği görülmüştür. Sekülerleşme sürecinin bilinç düzeyine yansıması, bireyin dinî konular hakkında kararsız davranış ve tutumlar gerçekleştirmesidir (Berger, 2011: 225, 226). İkinci kuşağın evlilik beklenti ve tercihlerinde yoğunlaşan seküler unsurlar, dinin bir tercih meselesi hâline gelmesini kolaylaştırmıştır.

Evlilik, sekülerleşme ve kuşaklar üçgenindeki bu inceleme, anneler ve kızlarının evliliğe dair beklenti, tercih ve seçimlerinin dışsallaştırma sürecinde sekülerleşmenin etkisi ile değişime uğradığını göstermiştir. Bu aşamadan sonra evliliğe ve eş seçimine dair yeni bir gerçeklik yaratılmış ve yaratılan gerçeklik sık sık tekrar edilerek birer kurum ve rol hâline gelmiş ve bu şekilde gelecek kuşaklara aktarılmak üzere hazır tutulmuştur. Nesnelleşme aşamasında sekülerleşme süreciyle birlikte toplumsal ve bireysel olarak dine karşı mesafe alındığı ve katılımcıların sekülerleşmeyi kendi üzerlerinde yer alan olgusallık olarak tanıdıkları görülmüştür. İçselleştirme sürecinde ise sekülerleşme olgusallığı, sübjektif bilince aktarılmış ve bu aktarım evlilik beklenti ve tercihlerine etkide bulunmuştur. İkinci kuşağın evlilik ile ilgili seçimlerde seküler unsurların vurgusu artmıştır, eş seçimlerinde ya da evlilik törenlerinde dinsel unsurlar silikleşmeye başlamıştır. Yeni kuşak, kurumları anlamlandırmaya ya da açıklamaya çalışırken önceki kuşağın aşina olduğu bilgi stoklarına karşı mesafeli bir tutum sergilemiş veya onlardan sapmıştır. Kızlar evlilik kurumu ve eş seçimine dair ebeveynlerinden farklı anlam sistemleri kullanmış ve bu durum onların makuliyet yapılarını değişime uğratmıştır. Seküler unsurlar ikincil sosyalizasyon araçları -kamusal alana yoğun katılım, sosyal medya- yoluyla kızların evlilik beklenti ve tercihlerine yerleşmiş ve buradaki yerini berkitmiştir. Yeni edindikleri makuliyet şemaları ile beraber eş seçim kriterlerini yorumladıkları ve bunlara uygun bir meşrulaştırıcı şemsiye tercih ettikleri gösterilmiştir. Dolayısıyla yeni kuşak, ebeveynlerinden farklı olarak eş seçimi yaparken sembolik evren olarak dini meşrulaştırıcı şemsiye olarak kullanmayı tercih etmemiş ya da bu hususta kararsız davranmıştır. Başka bir deyişle yeni kuşak açısından dinî gelenekler değişmez bir

hakikat olmaktan çıkarak bireylerin tercih mercii hâline gelmiştir. Özcesi, kızların evlilik beklentileri tipleştirmelerinde, eş seçiminde kullandıkları haklılaştırma unsurlarında, tören tercihlerinde mutat hâle getirdikleri öğelerde annelerinin evlilik atlasından büyük oranda farklılaşmıştır. Annelerin olmazsa olmaz, öncelikli unsur, merkezi referans noktası hâlinde dışsallaştırdıkları dinî öğeler kızlarda etkinlik ve önceliğini yitirmiştir. Bununla birlikte evlilik beklenti ve tercihlerinde din, tazyikli yapısını kaybetmiş şekilde biçim değiştirerek ve farklılaşarak "hayatta kalmaya" devam etmiştir.

SONUÇ

Evlilik, kuşaklar arası akışı sağlayan biyolojik bir gereklilik olmanın ötesinde toplumu kuşatan gerçekliklerin anlaşılmasında kerteriz vazifesi gören önemli bir kurumdur. Bu çalışmada sosyal gerçekliğin, bireylerin alışkanlık ve kabullerine sinmiş izleri, kelime seçimlerinde yer edinen yansımaları, evlilik pratikleri çerçevesinde tahlil edilmiştir. Evlilik kurumu ve pratiklerinde meydana gelmekte olan değişimin bir sofra etrafındaki yansımalarının problematize edilmesiyle çalışmanın başlangıç adımı atılmıştır. Bu çalışma, sekülerleşme kavramı bağlamında anneler ve kızlarının evlilik beklenti ve tercihlerinin kuşaklar arasında nasıl bir değişim geçirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Buna dayanarak katılımcı anne ve kızlarının evlilikten beklentilerinde, eş seçim kriterlerinde ve tören tercihlerinde dinin ne kadar etkili olduğu sorusuna yanıt aranmıştır. Buna istinaden temel araştırma sorusu: "Kendini mütedeyyin olarak tanımlayan kadınların evlilik beklentileri ve tercihleri nasıldır?" alt sorular ise; "Annelerin ve kızların evlilikten beklentilerinde ya da evlilik algılarında dinin kapladığı alan nasıldır?", "Anne ve kızlarının eş seçimi yaparken dini referans alma biçim ve dereceleri nelerdir?", "Anneler ve kızlarının evlilik törenlerinde dinî emir ve ritüellere ayırdıkları alan nasıldır?" şeklindedir.

Bu sorular eşliğinde kuşaklar arası geçişte meydana gelen değişim, sekülerleşme kavramı bağlamında incelenmiş, evlilik kurumunun sekülerleştiğine ya da desekülerleştiğine dair ereksel bir anlatı sunulmamış; bunun yerine gözlemlenen değişimlerin sekülerleşme teorileri ile mütekabiliyeti sorgulanmıştır. Evlilik, din ve sekülerleşme üçgeni arasındaki süreklilik ve gerginliklere, değişen vurgulara referans verilmiştir. Çalışmada sekülerleşme temayülü evlilik beklentileri, eş seçimi ve evlilik töreni tercihleri gibi pratikler çerçevesinde çözümlenmiştir. Pratikler incelenirken bireylerin anlamlı şekilde deneyimleyip sürdürdükleri, aynı zamanda değiştirdikleri fakat toplum tarafından meydana getirilen süreci merkeze alan sosyal inşa yaklaşımının kavramsal bagajından faydalanılmıştır. Çalışma boyunca kuşaklar arası anne ve kızların evlilik beklenti ve tercihleri, sosyal inşa yaklaşımı doğrultusunda; dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme süreçleri bağlamında inceleme altına alınmış ve bu süreçlerin birbirinden farklılaştığı gösterilmiştir. Araştırmanın temel

çıktıları şu şekildedir: Sembolik evren olarak din, biyografik tecrübenin öznel evhamlarına çekidüzen vermeye devam etmektedir. Bireylerin evlilikten beklentilerinde, evlilik algılarında ve eş seçimlerindeki ölçütlerde, dinin varlığı korunmakta, fakat kapladığı alan nicelik ve nitelik kaybına uğramaktadır. Bunun yanında din, biyografinin geçiş ayinlerine etkide bulunmaya devam etmekte, bireyler yaşamlarını düzenleyen törenlerde dine yer ayırmaktadır. Din kriteri çoğunlukla inşa edici bir faktör olarak değil; güçlendirici bir kriter olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber törenlerde din, referans alınan normlardan herhangi biri konumuna tekabül etmekte, değer ve kural üreten tek kaynak olmaktan peyder pey uzaklaşmaktadır.

Evlilik beklenti ve tercihlerinin kuşaklar arası değişimini ele alan bu çalışmanın giriş bölümünde, evlilik konusunu işlemenin arz ettiği önemden söz edilmiş, araştırmanın hikâyesine değinilmiş, evlilik konusunun kapsamının bireylerin evlilik beklentileri, eş seçimi kriterleri, evlilik töreni tercihleri ile sınırlandırıldığından bahsedilmiştir. Bu pratik ve tahayyüller sosyal inşa yaklaşımı ile ele alınmış, evliliğin nesnel ve doğal kabul edilen yanına değil; bireyler tarafından tecrübe edilen veçhesi incelenmiştir. Araştırmanın evliliğin sekülerleştiğine ya da desekülerleştiğine dair genel geçer bir kanı sunma iddiasında olmadığı, vakalara ayrıntılı şekilde yaklaşıp sorular sormayı ve etkileşimi anlamayı hedeflediği, nitel araştırma desenine göre tasarlandığı belirtilmiştir. Ayrıntılı soru sorma ve etkileşimi anlama işlemi ise mülakat tekniği ile sağlanmıştır. Son olarak, derinlemesine mülakat yapılacak katılımcıların özelliklerinden ve katılımcılara sorulacak olan sorulardan söz edilmiştir.

Birinci bölümde evlilik, sekülerleşme, kuşak kavramları incelenmiştir. Sekülerleşme kavramı, Berger'in (2014) geç dönem sekülerleşme teorisi merkeze konularak, seküler ile dinselin etkileşimini referans alan çalışmalarla birlikte açımlanmıştır. Evlilik ve sekülerleşmeyi merkeze alan kaynakların neredeyse tamamının evlilik kurum ve pratiklerinin sekülerleştiğini iddia ettikleri saptanmıştır. Ardından ulusal ve uluslararası kaynaklara "evliliği sekülerleştiren unsur nedir" sorusu sorulmuş ve elde edilen yanıtlara birtakım ekleme ve çıkarımlar yapılarak araştırmanın mülakat soruları elde edilmiştir. Saha araştırması bölümünde bu sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Kavramsal çerçeve kısmında, evlilik ve sekülerleşme ilişkisinin hangi

yaklaşım ve onun kavramsal bagajı ile ele alınacağına değinilmiştir. Berger ve Kellner'in (1964) evlilik gibi toplumsal bir gerçekliğin incelenirken fail ve yapı arasında arasındaki diyalektiğe dikkat çektiği, fakat yapı unsurunun kuram çerçevesinde terazide ağır geldiği sosyal inşa yaklaşımı merkeze alınmıştır. Evlilikte sekülerleşmenin nasıl ve neden meydana geldiği dışsallaşma, nesnelleşme ve içselleştirme süreçleri aracılığıyla çözümlenmiş; meşrulaştırma şemsiyesi, tipleştirme, sosyalizasyon, mutatlaştırma, sembolik evren kavramları ile serimlenmiştir.

Giriş bölümünde oluşturulan araştırma desenine uygun şekilde derinlemesine mülakat soruları hazırlanmış, soruların içeriğinin oluşturulmasında ise literatür değerlendirmesi etkili olmuştur. Bu mülakat soruları öncülüğünde ikinci bölümde anneler ve kızlarının evlilikten beklentileri, eş seçimi kriterleri ve evlilik törenlerinde tercih ettikleri unsurlar sorgulanmıştır. Üçüncü bölümde ise saha verilerinin sonuçları değerlendirilmiştir. Bu bölümde anneler ve kızların evlilik beklenti ve tercihlerinin, sekülerleşme örgüsü ve sosyal inşa yaklaşımı dâhilinde, hangi süreçler ve dinamikler aracılığıyla nasıl ve neden değişime uğradığının anlaşılması için çeşitli başlıklar belirlenmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak annelerin evlilikten beklentilerine dair tipleştirmeler ile kızların bu beklentileri nasıl tipleştirdikleri karşılaştırılmış ve tartışılmıştır. Ardından iki kuşağın eş seçim kriterlerinden söz ederken kullandıkları meşrulaştırıcı şemsiyeler (dinî, ahlaki, fiziksel, ekonomik ve sosyokültürel meşrulaştırıcı şemsiye) ve bunların kullanım niteliği ele alınmıştır. Eş adayları ile tanışma usulündeki mutatlaşan unsurlar; evlilik yaşı ve nikâh öncesi görüşme sıklığı pratikleri ile birlikte işlenmiştir. Evlilikten beklentiler ve eş seçimi ve evlilik öncesi rutinlerin ardından anneler ve kızların evlilik törenlerini gerçekleştirirken sembolik evren olarak dine atıfları törenlerdeki oturma düzeni, törenlerin içeriği, törenlerin yapıldığı mekân, gelinlik tercihleri, fotoğraf çekimi tercihleri, kına gecesi tercihleri, dinî nikâhı anlamlandırma başlıkları çerçevesinde mukayese edilmiştir. Buna göre evlilik pratikleri ve tahayyülleri çerçevesinde referans alınan bilgi stoklarının değişime uğramaya başladığı gözlemlenmiştir. Ele alınan örneklem özelinde ve sınırları belirtilen birtakım evlilik tahayyül ve pratiklerinde kuşaklar arası sekülerleşmenin ve desekülerleşmenin birlikte yer aldığı, dinsel olan ile seküler olanın sınırlarının kesiştiği ve birbiri içine geçtiği gözlemlenmiştir.

Bu araştırmada evlilik beklenti ve tercihlerinin değişiminin sekülerleşme bağlamında incelenmesi, İstanbul'da yaşayan, kendini tanımlarken dinî değerlerle güçlü bir etkileşiminin olduğu ifade eden anneler ve onların kızları ile sınırlı kalmıştır. İlerleyen araştırmaların kızlar, anneleri ve anneanneleri bağlamında, değişim sürecinin daha uzun bir kesite denk geldiği araştırma sorusu çerçevesinde derinleştirilmesi önerilmektedir. Bu uzun süreç, seküler unsurların yerleşim planının daha teferruatlı görülmesini sağlayacaktır. Bunun yanı sıra, orta gelir grubu ile alt gelir grubuna mensup mütedeyyin aileler arasındaki evlilik beklenti ve tercihlerindeki farklılar karşılaştırmalı olarak ele alabilir. Benzer bir çalışma, seküler unsurların yayılım hızının farklı olduğu Anadolu şehirlerinde yapılarak İstanbul örneği ile karşılaştırılabilir. Diğer yandan, kendini mütedeyyin olarak tanımlayan erkeklerin evlilik beklenti ve tercihlerinde meydana gelen değişimi sekülerleşme teorileri çerçevesinde kuşaklar arası perspektif ile incelemek konunun toplumsal cinsiyet perspektifinden incelenmesi olanağını sunacaktır. Evlilik; hukuk, ekonomi, toplumsal cinsiyet ve dinin dinamik bir ara kesitidir. Dolayısıyla bu kesişim noktasında meydana gelen dönüşümü seyretmek, aynı zamanda toplumsal değişim düzlemini görmeye yardımcı olacaktır. Kızların evlilik beklenti ve tercihlerinde meydana gelen değişime dair veriler, makro bir toplumsal değişim analizine katkıda bulunacaktır. Evlilik beklenti ve tercihlerini ele alan bu tezle beraber, evlilik pratiklerini oluşturan bilgi stoklarındaki değişim seyredilebilecek ve aile kurumunun meşruiyet zeminindeki değişimi derinlemesine incelenebilecektir. Bu katkı, din sosyolojisi çerçevesinden evlilik tahayyülü ve pratikleri konusunun çok yönlü ve incelikli bir şekilde sunulmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aktaş, Cihan: "Teşekkürü Hakettiniz Bay Yargıç," **Üç İhtilal Çoçuğu** içinde , İstanbul, Nehir Yayınları, 1991.

Alison Wolf, Wallace, R. A: **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Çev. Leyla Elburuz, İzmir, Punto Yayınları, 2004.

Apaydın, H., Kirman, M. A: "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Eş Seçim Biçimleri ve Karşı Cinsle Arkadaşlık İlişkileri Üzerine Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım Kahramanmaraş Örneği" **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** Sayı 4, 2004, ss.97-119.

Aydınalp, H., Şengül, F.N. : **Gençlerde Eş Seçimi ve Sekülerlik**, İstanbul, Çamlıca Yayınları. 2024.

Asad, T., Aydar, F. B.: **Sekülerliğin Biçimleri Hıristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik**, İstanbul, Metis Yayınları, 2007.

Bakırcı, M.: "Dini ve Kültürel Değerlerin Taşıyıcısı Olarak Üç Nesil Giresun Örneği", Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Universitesi, 2010.

Baş, Elif: "Modernleşme Sürecinde Evliliğin Kuşaklararası Dönüşümü İzmir Örneği", Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Baş, Elif: "Evlilik Modernleşme Sürecinde Kuşaklararasında Yaşanan Değişim", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Sayı, 20(2), 2021, ss.821-845.

Bauman, Zygmunt: **Akışkan Aşk İnsan İlişkilerinin Dayanıksızlığı**, Çev. Işık Ergüden, 3. Bs., İstanbul, Alfa Yayınları, 2023.

Beck-Gernsheim, U. E.: **Aşkın Normal Kaosu**, Çev. Nafer Ermiş, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2012.

Beck, Ulrich : **Risk toplumu,** Çev. K. Özdoğan ve B. Doğan, İstanbul, İthaki Yayınları 2014.

Belozerova, I., Krikun, E., Davityan, M., Artyukh, A., Andreeva, N.: "Representation Of Marriage And Family Relations Through The Prism Of Secular And Religious Development Models" **European Journal of Molecular and Clinical Medicine,** Sayı 7(1), 2020, p.3459.

Berger, Peter L.: **The Sacred Canopy Elements of a Sociological Theory of Religion**, (Çevrimiçi), Open Road Media, 1969.

Berger,Peter L.,Kellner, H.: **Modernleşme ve Bilinç**, Çev. Cevdet Cerit, Pınar Yayınları, İstanbul, 1985.

Berger, Peter L. : "Dini Kurumlar," **DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi,** Sayı IX, 1995, ss.425-465.

Berger, Peter L.: "Sekülerizmin Gerilemesi," Çev. A. Köse, **Liberal Düşünce**, C.4, No

14, 1999, ss.84-95.

Berger, Peter L.: "Sekülerleşme Yanlışlandı," **AÜİFD**, C.XIIX, No1, 2008, s.s. 277-281.

Berger, Peter L.: **Kutsal Şemsiye**, Çev. A. Coşkun, 4. bs., İstanbul, Rağbet Yayınları, 2011.

Berger, Peter L.: **The Many Altars of Modernity Toward A Paradigm For Religion In A Pluralist Age,** Walter de Gruyter GmbH ve Co KG, 2014

Berger, Peter L.: **Sosyolojiye Çağrı Hümanist Bir Perspektif**, Çev. E. Koca, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021.

Berger,Peter,L., Luckmann, T.: "Marriage and the Construction of Reality An Exercise In The Microsociology of Knowledge," **Diogenes,** C. 12, No. 46, 1964, pp.1-24.

Berger,Peter,L., Luckmann, T.: **The Social Construction of Reality A Treatise in The Sociology of Knowledge**, Middlesex England, Penguin Books, 1967.

Berger,Peter,L., Luckmann, T.: **Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi**, Çev. V. S. Öğütle, İstanbul, Paradigma Yayınları. 2008.

Binstock, G.: "Continuity and change the family in Argentina," In **International Family Change,** Routledge,2007, ss.165-190.

Bruce, S.: **God is Dead Secularization in the West**, Blackwell Oxford, 2002.

Bourdieu,Pierre, Wacquant, L. : **Düşünümsel bir Antropoloji için Cevaplar**, Çev. Nazlı Ökten, İstanbul, İletişim, 2003.

Bourdieu, Pierre: **Seçilmiş Metinler,** Çev. Levent Ünsaldı, Ankara, Heretik Yayınları, 2014.

Bourdieu, Pierre: **Eril Tahakküm,** Çev. Bediz Yılmaz, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2015.

Burchardt, M.: "Becoming Secular Biographies of Disenchantment, Generational Dynamics and Why They Matter," **Social Compass**, Vol.2, No69, 2022, pp.223-240.

Burr, Vivien: **Sosyal İnşacılık**, Çev. Sibel Arkonaç, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2012.

Carsten, J. : **Marriage in Past, Present and Future Tense**, UCL Press, London, 2021.

Casanova, J.: "The Secular, Secularizations, Secularizms," Ed. by C. Calhoun ve M. Juergensmeyer, In **Rethinking Secularism**, Oxford, Oxford University Press, 2011.

Casanova, J.: **Modern Dünyada Kamusal Dinler**, Çev. Mehmet Murat Şahin, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya, 2014.

Cheng, Y. A., Yang, C.: "Continuity and Changes in Attitudes Toward Marriage in Contemporary Taiwan," **Journal of Population Research,** Vol.2, No38, 2021, ss.139-167.

Cherlin, A. J.: **The Marriage-Go-Round The State of Marriage and The Family in America Today**, Knopf Doubleday Publishing Group , 2010.

Coontz, S.: **Marriage, a History How Love Conquered Marriage,** London, Penguin Books, 2006.

Çapcıoğlu, İ.: "Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile," **Turkish Studies**, C.2, No.13, 2018, ss.19-34.

Dilmaghani, M.: "Exploring the Relationship between Secularity and Marital Behavior," **Marriage ve Family Review,** Vol.5, No.54, 2018, ss.438-458.

Dreher, J.: "The Social Construction Of Power Reflections Beyond Berger/Luckmann And Bourdieu," **Cultural Sociology,** Vol.1, No.10, 2016, ss.53-68.

Dobbelaere, K.: Towards an integrated perspective of the processes related to the descriptive concept of secularization. **Sociology of Religion,** Vol.3, No.60, 1999, ss.229-247.

Duben, A., Behar, C.: **İstanbul Haneleri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.

Durmuşoğlu, K.: "Türkiye'de Sosyal Değişim Sürecinde Sekülerleşme Eğilimleri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme," Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2020.

Eagleton, T.: **Tanrı'nın Ölümü ve Kültür**, İstanbul, Yordam Kitap, 2014.

Ekinci, Yusuf : "Kürt Sekülerleşmesi Kuşak Karşilaştirmasi Üzerinden Bir Değişimin Analizi," **Muhafazakar Düşünce Dergisi,** No.16, 2020, ss.12-42.

Elkins, L. E., Peterson, C.: "Gender differences in best friendships," **Sex Roles,** No.29, 1993, 497-508.

Erkol, M., Şahin, M., Avcı, Ş.: "Toplumsal Değişimin Bir Göstergesi Olarak Gençlerin Evliliğe Yönelik Tutumları," **Universal Journal of History and Culture**, C.3, No1, 2021, ss. 57-78.

Fay, B.: **Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi Çokkültürlü Bir Yaklaşım,** Çev. İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012.

Finke, R., Stark, R.: "Religious Choice and Competition," **American Sociological Review**, Vol.63, No.5, 1998, pp. 761-766.

Fisher, N. : Fragmentary Theory of Secularization and Religionization — Changes in the Family Structure as a Case Study. **Politics and Religion,** Vol.10, No 2, 2017, pp.363-388.

Friedman, A. M.: "Perceptual Construction Rereading The Social Construction of Reality Through The Sociology of The Senses," **Cultural Sociology,** Vol.10, No.1, 2016, pp. 77-92.

Fox, A.: "Mixing it up", HRMagazine, May-2011, 2011, 22-27.

Fox, G. L.: "Love Match and Arranged Marriage in A Modernizing Nation Mate Selection in Ankara, Turkey," **Journal of Marriage and the Family**, Vol.37, No1, 1975,pp. 180-193.

Garfinkel, H.: **Fenomenolojide Araştırmalar,** Çev. Ü. Tatlıcan, Ankara, Heretik Yayınları, 2014.

Kennethü J. Gergen: "The Social Construction of Reality Traces and Transformation," In **Social Constructivism as Paradigm? The Legacy of The Social Construction of Reality,** Eds. M. Pfadenhauer and H. Knoblauch, Abingdon, Routledge, 2018, pp. 259–272,

Giddens, A.: **The Transformation of Intimacy Sexuality, Love And Eroticism in Modern Societies**, California, Stanford University Press, 2013.

Gittins, Diana: **Aile sorgulanıyor,** Çev. Tuna Erdem, İstanbul, Pencere Yayınları, 2011.

Goffman, E.: **Toplum İçinde Davranmak,** Çev. Adem Bölükbaşı, Ankara, Heretik Yayınları, 2018.

Gorski, Philip,Guhin Jeffrey: The Ongoing Plausibility of Peter Berger Sociological Thoughts on The Sacred Canopy at fifty," **Journal of the American Academy of Religion,** Vol.85, No.4, 2017, pp. 1118-1131.

Gorski, Philip and Altınordu Ateş: "After Secularization?,"**Annual Review Sociology**, Vol.34, 2008, pp.55-85.

Göle, Nilüfer: **Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme**, İstanbul, Metis Yayınları, 1992.

Göle, N., Ünal, E.: **Seküler ve Dinsel Aşınan Sınırlar**, İstanbul, Metis Yayınları, 2012.

Gubernskaya, Z.: "Changing Attitudes Toward Marriage and Children in Six Countries," **Sociological Perspectives**, Vol.53, No.2, 2010,pp. 179-200.

Güler, M.: "Üniversite Gençliğinde Psiko-Sosyal Eğilimler (Mimar Sinan Üniversitesi Öğrencierinin Aile ve İş Beklentileri,"

Istanbul University Journal of Sociology, C.3, No.5, 1999, ss.143-168.

Henningsen, D. D.: "Flirting with Meaning An Examination of Miscommunication in Flirting Interactions," **Sex Roles**, Vol.50, No.7-8, 2004, pp.481-489.

Hirsch, Jennifer S., Wardlow, Holly: **Modern Loves The Anthropology of Romantic Courtship and Companionate Marriage**, University of Michigan Press, 2006.

Hjelm, T.: "Peter L. Berger and the Sociology of Religion," **Journal of Classical Sociology,** Vol.18,No.3,2018, pp.231-248.

Hurst, D. : "The Wedding Ceremony Secularization of the Christian Tradition," Ph.D. Dissertation, Loughborough University, 2011.

Inglehart, R.: **Modernization and Postmodernization Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies**, Princeton University Press, 2020.

Inglehart, R.,Baker, W. E.: "Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values," **American Sociological Review,** 2000, pp. 19-51.

İlyasoğlu, Aynur: **Örtülü Kimlik**, 4.bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2013

Johner, M.: "Protestantism and the Secularisation of Marriage in France Historical and Ethical Approaches," **European Journal of Theology**, Vol.24, No.2, 2015,pp.160-172.

Kâğıtçıbaşı, Ç., Sunar, D.: **Sex Roles, Family and Community in Turkey,** Indiana University Turkish Studies, 1982.

Keldal, G.: "Associations Between Religiosity and Marital Beliefs Among Emerging Adults," **Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal**, Vol.12, No.65, 2022, pp. 248-261.

Keyman, E. F.: "Modernity, Secularism and Islam The Case of Turkey," **Theory, Culture and Society,** Vol.24, No.2, 2007, pp.215-234.

Kirman, M. A.: **Din ve Sekülerleşme, Üniversite Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma**, Adana, Karahan Kitabevi, 2005.

Kocamaner, H.: "Regulating the Family Through Religion Secularism, Islam, and The Politics of The Family in Contemporary Turkey," **American Ethnologist**, Vol.46, No.49, 2019, pp.495-508.

Lesthaeghe, R. A: "Century of Demographic and Cultural Change in Western Europe An Exploration of Underlying Dimensions," **Population and Development Review**, Vol.9, No.3,1983.

Lesthaeghe, R., Surkyn, J.: "When History Moves on The Foundations and Diffusion of The Second Demographic Transition," In **International Family Change,** Routledge, 2007, pp. 95-132.

Lesthaeghe,Ron,Lopez-Gay, Antonio: "Spatial continuities and discontinuities in two successive demographic transitions," **Demographic Research, Max Planck Institute for Demographic Research**, Rostock, Germany, Vol.28, No.4, 2013, pp. 77-136.

Lorber,Judith,Moore, Lisa Jean: **Gender and the Social Construction Of Illness**, 2.ed., U.K., Altamira Press, 2002.

Mäder, M.-T.: "For Ever and Ever the Perfect Wedding Picture Converging Religious and Secular Norms and Values in Wedding Photography," **Religions,** Vol.15, No.6, p.705, 2024.

Mannheim, K.: "The Problem of Generations": Ed. Keczkemeti P., In **Essays On the Sociology of Knowledge,** New York and London: Routledge, (1952 [1927/1928]) pp.276–320.

Mardin, Şerif: **Türkiye, İslam ve Sekülarizm Makaleler 5**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Marks, L.: "How Does Religion Influence Marriage? Christian, Jewish, Mormon and Muslim Perspectives," **Marriage and Family Review**, Vol.38, No.1, 2005, pp.85-111.

Marshall, Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınbay, Derya Kömürcü, Ankara Bilim Sanat Yayınları, 1999.

Matsuo, H., ve Matthijs, K.: "The Role of Secularization on Marriage and Conception Seasonality Patterns," **Journal of Family History**, Vol.43, No.4, 2018, pp.335-356.

Michelucci, I.: "The Secularization of Marriage and its Effect on the Separation of Church and State A Legal Analysis of the Influences of Christianity on Moral Law," Online, digitalcommons.sacredheart.edu, 2021.

Morsümbül, Ş.: "Değerlerin Kuşaklar Arası Değişimi Ankara Örneği," Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 2014.

Nauck, B., Klaus, D.: "Family Change in Turkey Peasant Society, Islam, and the Revolution 'From Above'," In **International family change,** Routledge, 2007, pp. 295-326.

Nişancı, Zübeyir: **Sayılarla Türkiye'de İnanç ve Dindarlık**, İstanbul, Mahya Yayıncılık, 2023.

Norris, Inglehart, R.: **Sacred And Secular Religion and Politics Worldwide** Cambridge University Press, 2011.

Öz, Nedim: "Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi," **Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.6, No.11, 2019, ss.795-835.

Padilla, M. B., Hirsch, J. S., Munoz-Laboy, M.,Sember,R.E.,Parker, R. G.: **Love and globalization. Transformations of Intimacy in the Contemporary**, Vanderbilt University Press, 2007.

Parkinson, Patrick: "Can marriage survive secularization," U. Ill. L. Rev., 1749, Social Science Research Network Electronic Library at http//ssrn.com/abstract=2671582 2016.

Patton, M. Q.: **Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri**, Ankara, Pegem Akademi, 2014.

Peçe, H.: "Türkiye'de Sekülerlik-Dindarlık Tutumları ve Siyasal Kimlikler Kocaeli Örneği," Doktora Tezi, Kocaeli, Kocaeli Üniversitesi, 2022.

Polama, M. M.: **Çağdaş Sosyoloji Kuramları,** Çev. H. Erbaş, 2. Bs., İstanbul, Gündoğan Yayınları, 1996.

Ritzer, G.: **Modern Sosyoloji Kuramları**, Çev. H. Hülür, Ankara, Deki Yayınları, 2011.

Rosenberg-Friedman, L.: "Traditional Revolution The Issue of Marriage on Religious Kibbutzim, 1929/1948 –A Comparative View,"

Journal Of Israeli History, Vol.31, No.1, 2012, pp.109-128.

Silverman, D.: **Nitel Araştırma Nasıl Yapılır,** Çev. E. Hava, İstanbul, Küre Yayınları, 2021.

Silverstein,M.,Hwang, W., Kim, J.-H., Yoon, J., ve Vasilenko, S. A.: "The Relationship Between Religiosity and Marriage From Emerging to Established Adulthood," **Journal of Adult Development,** Vol.30, No.1, 2023, pp,118-130.

Shiner, L.: "The Concept of Secularization in Empirical Research**,"** **Journal for the Scientific Study of Religion,** 1967, pp.207-220.

Shorter, Edward: **The Making of the Modern Family**, New York, Basic Boook, 1975.

Stark, Rodney: "Secularization, rip," **Sociology of Religion**, Vol.60, No.3, 1999, pp.249-273.

Smith, A.: "Associations Between Career-orientation, Secularism and Gender, and Marital Beliefs and Expectations Among Emerging Adults," Master's thesis, Kent State University, 2020.

Surkis, J.: Hymenal politics"Marriage, Secularism, and French Sovereignty," **Public Culture,** Vol.22, No.3, 2010, pp.531-556.

Şimşek, H., ve Yıldırım, A.: **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2011, ss.113-118.

Odabaşı, Fatma: "Sosyolojik Açıdan Kuşaklar ve Din,"**Ana Konularıyla Din Sosyolojisi i**çinde, Akademisyen Kitabevi, 2024. ss. 127–58.

Okutan, Birsen Banu: **Erillik ve Din**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2017.

Okutan, Birsen Banu: "Din Sosyolojisinin Yöntemsel İncelikleri Bir Şematikleştirme Çabası," **Cumhuriyet İlahiyat Dergisi**, C.24, No.2, 2020.

Okutan, Birsen Banu: "Kamusal Alanın Konukları Kadın Kadın Kimliği Örneği," **İslamcılık Araştırmalarında Yeni Bakışlar** , Lütfi Sunar ve BüşraBüşra Bulut, Editör, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, 2022, ss.61-92.

Okutan, Birsen Banu: **Balinanın Farkında Yapı-Fail Dikotomisini Anlama Girişimi,** Ankara, Tezkire Yayınları, 2023.

Öğütle, V. S.,Balkız, B.: "Peter L. Berger ve Thomas Luckmann'ın "Gerçekliğin Sosyal İnşâsi" Teorisi ve Eleştirisi," **Journal of Sociology**, C.27, 2012, ss.33-49.

Taylor, C., Körpe, D.: **Seküler Çağ**, İstanbul, Türkiye İş Bankası, 2014.

Tejero, E.: "The Initial Secularization of Marriage and the Family in Sixteenth-Century Teaching and Erroneous Understandings in Ancient Times," **Ius Canonicum**, Vol.52, No.104, 2012, pp.425-464.

Tilley, J. R.: "Secularization and Aging In Britain Does Family Formation Cause Greater Religiosity?," **Journal for the Scientific Study of Religion,** Vol.42, No.2, 2003,pp. 269-278.

Tschannen, O.: "The secularization paradigm A systematization," **Journal for the Scientific Study of Religion,** 1991, pp. 395-415.

Turner, B. S.: "Post-Seküler Toplumda Din," **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C.12, Sayı:3, 2012, ss. 199 -224.

Uğurlu, S., Koca, S.K.: "Through the Sakarya Example, Variation Occurred in The Bride Dress," **Journal of Human Sciences**, Vol 8, No:1, 2011, 1290-1300.

Ukah, A.,Wilks, T. Peter Berger: The Sacred Canopy, and Theorizing the African Religious Context," **Journal of the American Academy of Religion**, Vol85, No.4, 2017, pp. 1147-1154.

Van Eck, E.: "A Theology of Marriage a Biblical or a Cultural Construct?," **HTS Teologiese Studies/Theological Studies**, Vol.76, No.4, 2020.

Voas, D.: "Intermarriage and the Demography Of Secularization," **The British Journal Of Sociology**, Vol.54, No.1, 2003, 83-108.

Walliss, J.: "'Loved the wedding, invite me to the marriage' The secularisation of weddings in contemporary Britain," **Sociological Research Online**, Vol.7, No: 4, 2002, pp.60-70.

White, J. B.: **Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

Wilson, B. R.: **Seküler Toplumlarda Din,** Çev. Ö. F. Darende, Ankara, Pegem Akademi, 2017.

Quack, J.: Identifying (with) the Secular Description and Genealogy," **The Oxford Handbook of Secularism,** Oxford University Press, 2017.

Yılmaz, S.: "Türk Ailesinin Dönüşümü ve Din," Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Universitesi, 2008.

Zimbardo, Philip, Coulombe Nikita D.: **Bitik Erkekler: Teknoloji Erkekliği Nasıl Sabote Etti? ,** Çev. Tolga Yalur, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2017.

İnternet Kaynakları

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2011. (2014).

https://www.aileyili.gov.tr/kategoriler/bakanimizin-mesaji/

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024

https://www.kisa.link/Undtw

EKLER

EK1: Katılımcılara Yöneltilen Mülakat Soruları

1. Evlilik kararı alırken temel motivasyon kaynağınız ne idi?

2. Evliliğin sizin için ifade ettiklerini anlatır mısınız?

3. Evliliğin sizin için önemini din ile nasıl ilişkilendirirsiniz?

4. Görücü usulü evlilik hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

5. Eş adayınıza dair kriterleriniz nelerdi?

6. Din, eş adayını seçerken tercihinizi etkiledi mi? Nasıl?

7. Eş seçiminizde dinin rolü nedir?

8. Eş seçiminiz dini yaşantınızı etkiledi mi? Nasıl?

9. İsteme ve söz törenlerinizi anlatır mısınız?

10. Nişan töreninizi anlatır mısınız?

11. Düğün ve nikâh töreninizi anlatır mısınız?

12. Dinî nikâh sizin için ne ifade ediyor?

EK 2: Anneler ve Kızların Demografik Tabloları

İsim	Doğum Yılı	Öğrenim Durumu	Ekonomik Durum	Meslek	Evlilik Tarihi
A1	1970	Lise	Orta üst	Laborant	1991
A2	1973	Ortaokul	Orta üst	Ev hanımı	1991
A3	1973	İlkokul	Orta alt	Ev hanımı	1993
A4	1973	Lisans	Orta orta	Aktivist	1994
A5	1965	İlkokul	Orta alt	Ev hanımı	1984
A6	1969	İlkokul	Orta orta	Ev hanımı	1989
A7	1965	Lisans	Orta üst	Eczacı	1987
A8	1975	Lisans	Orta orta	Öğretmen	1994
A9	1972	İlkokul	Orta alt	Ev hanımı	1990
A10	1965	İlkokul	Orta alt	Ev hanımı	1984
A11	1972	Lise	Orta alt	Vakıf yöneticisi	1990
A12	1971	Lisans	Orta alt	Yaşam Koçu	1988
A13	1968	İlkokul	Orta alt	Ev hanımı	1983
A14	1977	Lisans	Orta orta	Öğretmen	1997
A15	19739	İlkokul	Orta orta	Ev hanımı	1993
A16	1967	İlkokul	Orta alt	Ev hanımı	1987
A17	1965	Lise	Orta alt	Ev hanımı	1986
A18	1977	İlkokul	Orta orta	Ev hanımı	1992
A19	1976	İlkokul	Orta alt	Ev hanımı	1995
A20	1968	Ortaokul	Orta alt	Ev hanımı	1988
A21	1978	Ön lisans	Orta alt	Eğitim Sektörü	1995

A22	1980	İlkokul	Orta üst	Ev Hanımı	1998
A23	1967	İlkokul	Orta alt	Terzi	1993
A24	1976	İlkokul	Orta orta	Ev hanımı	1990

İsim	**Yaş**	**Öğrenim Durumu**	**Ekonomik Durum**	**Meslek**	**Evlilik Tarihi**
K1	1995	Lisansüstü	Orta orta	Yüksek Mimar	2016
K2	1990	Lisansüstü	Orta orta	Koordinatör	2019
K3	1995	Lisansüstü	Orta alt	Ev hanımı	2018
K4	1995	Lisans	Orta alt	Hemşire	2017
K5	1986	Lisansüstü	Orta alt	Öğretmen	2012
K6	1994	Lisansüstü	Orta orta	Ev hanımı	2021
K7	1989	Lisansüstü	Orta üst	Klinik Psikolog	2014
K8	1996	Lisansüstü	Orta alt	Ev hanımı	2021
K9	1992	Lisansüstü	Orta üst	Akademisyen	2016
K10	1988	Lisansüstü	Orta üst	İnsan Kaynakları	2009
K11	1993	Ön lisans	Orta alt	Ev hanımı	2014
K12	1992	Lisans	Orta orta	Tercüman	2017
K13	1985	Lisans	Orta orta	Öğretmen	2008
K14	1996	Lisansüstü	Orta orta	İç Mimar	2021
K15	1992	Lisans	Orta alt	Öğretmen	2018
K16	1992	Ön lisans	Orta alt	Kur’an Kursu Öğretmeni	2013

K17	1993	Lisans	Orta orta	Kur'an Kursu Öğretmeni	2017
K18	19993	Lisans	Orta orta	Öğretmen	2017
K19	1996	Lisans	Orta alt	Öğretmen	2013
K20	1992	Lisans	Orta orta	Gıda Mühendisi	2016
K21	1995	Lisans	Orta alt	Ev Hanımı	2020
K22	1995	Lisans	Orta üst	Bilgisayar Mühendisi	2020
K23	1993	Lisans	Orta üst	Hekim	2019
K24	1994	Lisansüstü	Orta üst	Öğretmen	2019

EK3: Annelerin Evlilik Beklentileri

İsim	**Yaş**	**Öğrenim Durumu**	**Ekonomik Durum**	**Kodlar**
A1	55	Lise	Orta üst	Müslümanca yaşam
A2	52	Ortaokul	Orta üst	Mutlu bir yuva
A3	52	İlkokul	Orta alt	Müslümanca yaşam
A4	52	Lisans	Ortanın ortası	İslam'a hizmet
A5	60	İlkokul	Orta alt	Müslümanca yaşam
A6	56	İlkokul	Ortanın ortası	Mutlu bir yuva
A7	60	Lisans	Orta üst	Müslümanca yaşam
A8	50	Lisans	Ortanın ortası	Müslümanca yaşam
A9	53	İlkokul	Orta alt	Mutlu bir yuva
A10	60	İlkokul	Orta alt	Mutlu bir yuva

A11	53	Lise	Orta alt	Hz. Fatıma gibi yaşamak
A12	54	Lisans	Orta alt	İslam'a hizmet
A13	57	İlkokul	Orta alt	Çocuk sahibi olmak
A14	48	Lisans	Ortanın ortası	Mutlu bir yuva
A15	52	İlkokul	Ortanın ortası	Çocuk sahibi olmak
A16	58	İlkokul	Orta alt	Hz. Fatıma gibi yaşamak
A17	60	Lise	Orta alt	Mutlu bir yuva
A18	52	İlkokul	Ortanın ortası	Hz. Fatıma gibi yaşamak
A19	51	İlkokul	Orta alt	Mutlu bir yuva
A20	55	Ortaokul	Orta alt	İslam'a hizmet
A21	49	Ön lisans	Orta alt	İslam'a hizmet
A22	44	İlkokul	Orta üst	Mutlu bir yuva
A23	54	İlkokul	Orta alt	Müslümanca yaşam
A24	51	İlkokul	Ortanın ortası	Çocuk sahibi olmak

EK4: Annelerin Eş Seçim Kriterleri

İsim	**Yaş**	**Öğrenim Durumu**	**Ekonomik Durum**	**Kodlar**
A1	55	Lise	Orta üst	İlk kriter din
A2	52	Ortaokul	Orta üst	Herhangi bir kriter din
A3	52	İlkokul	Orta alt	Tek kriter din
A4	52	Lisans	Ortanın ortası	İlk kriter din
A5	60	İlkokul	Orta alt	İlk kriter din

A6	56	İlkokul	Ortanın ortası	İlk kriter din
A7	60	Lisans	Orta üst	İlk kriter din
A8	50	Lisans	Ortanın ortası	İlk kriter din
A9	53	İlkokul	Orta alt	Herhangi bir kriter din
A10	60	İlkokul	Orta alt	Herhangi bir kriter din
A11	53	Lise	Orta alt	Herhangi bir kriter din
A12	54	Ön lisans	Orta alt	Tek kriter din
A13	57	İlkokul	Orta alt	Tek kriter din
A14	48	Lisans	Ortanın ortası	İlk kriter din
A15	52	İlkokul	Ortanın ortası	Tek kriter din
A16	58	İlkokul	Orta alt	Tek kriter din
A17	60	Lise	Orta alt	İlk kriter din
A18	52	İlkokul	Ortanın ortası	Tek kriter din
A19	51	İlkokul	Orta alt	Herhangi bir kriter din
A20	55	Ortaokul	Orta alt	Tek kriter din
A21	49	Ön lisans	Orta alt	Tek kriter din
A22	44	İlkokul	Orta üst	Herhangi bir kriter din
A23	54	İlkokul	Orta alt	Herhangi bir kriter din
A24	51	İlkokul	Ortanın ortası	Herhangi bir kriter din

EK5: Annelerin Tanışma Usulü

İsim	**Yaş**	**Öğrenim Durumu**	**Ekonomik Durum**	**Kodlar**
A1	55	Lise	Orta üst	Görücü usulü

A2	52	Ortaokul	Orta üst	Sosyal ortamda Tanışarak
A3	52	İlkokul	Orta alt	Görücü usulü
A4	52	Lisans	Ortanın ortası	Görücü usulü
A5	60	İlkokul	Orta alt	Görücü usulü
A6	56	İlkokul	Ortanın ortası	Görücü usulü
A7	60	Lisans	Orta üst	Görücü usulü
A8	50	Lisans	Ortanın ortası	Görücü usulü
A9	53	İlkokul	Orta alt	Görücü usulü
A10	60	İlkokul	Orta alt	Sosyal ortamda Tanışarak
A11	53	Lise	Orta alt	Sosyal ortamda Tanışarak
A12	54	Lisans	Orta alt	Görücü usulü
A13	57	İlkokul	Orta alt	Görücü usulü
A14	48	Lisans	Ortanın ortası	Görücü usulü
A15	52	İlkokul	Ortanın ortası	Görücü usulü
A16	58	İlkokul	Orta alt	Görücü usulü
A17	60	Lise	Orta alt	Görücü usulü
A18	52	İlkokul	Ortanın ortası	Görücü usulü
A19	51	İlkokul	Orta alt	Görücü usulü
A20	55	Ortaokul	Orta alt	Görücü usulü
A21	49	Ön lisans	Orta alt	Görücü usulü
A22	44	İlkokul	Orta üst	Görücü usulü
A23	54	İlkokul	Orta alt	Görücü usulü
A24	51	İlkokul	Ortanın ortası	Görücü usulü

EK6: Annelerin Törenler İçin Mekân Seçimi

İsim	Yaş	Öğrenim Durumu	Ekonomik Durum	Kodlar
A1	55	Lise	Orta üst	Mekân kiralama
A2	52	Ortaokul	Orta üst	Mekân kiralama
A3	52	İlkokul	Orta alt	Mekân kiralama
A4	52	Lisans	Ortanın ortası	Evde, bahçede, camide
A5	60	İlkokul	Orta alt	Mekân kiralama
A6	56	İlkokul	Ortanın ortası	Evde, bahçede, camide
A7	60	Lisans	Orta üst	Evde, bahçede, camide
A8	50	Lisans	Ortanın ortası	Evde, bahçede, camide
A9	53	İlkokul	Orta alt	Evde, bahçede, camide
A10	60	İlkokul	Orta alt	Mekân kiralama
A11	53	Lise	Orta alt	Evde, bahçede, camide
A12	54	Lisans	Orta alt	Evde, bahçede, camide
A13	57	İlkokul	Orta alt	Evde, bahçede, camide
A14	48	Lisans	Ortanın ortası	Evde, bahçede, camide
A15	52	İlkokul	Ortanın ortası	Evde, bahçede, camide
A16	58	İlkokul	Orta alt	Evde, bahçede, camide
A17	60	Lise	Orta alt	Evde, bahçede, camide
A18	52	İlkokul	Ortanın ortası	Evde, bahçede, camide
A19	51	İlkokul	Orta alt	Mekân kiralama
A20	55	Ortaokul	Orta alt	Evde, bahçede, camide
A21	49	Ön lisans	Orta alt	Evde, bahçede, camide
A22	44	İlkokul	Orta üst	Evde, bahçede, camide
A23	54	İlkokul	Orta alt	Evde, bahçede, camide
A24	51	İlkokul	Ortanın ortası	Evde, bahçede, camide

EK7: Annelerin Törenlerindeki Oturma Düzeni

İsim	Yaş	Öğrenim Durumu	Ekonomik Durum	Kodlar
A1	55	Lise	Orta üst	Haremlik ve selamlığa uygun
A2	52	Ortaokul	Orta üst	Kadın-erkek aynı mekânda
A3	52	İlkokul	Orta alt	Haremlik ve selamlığa uygun
A4	52	Lisans	Ortanın ortası	Haremlik ve selamlığa uygun
A5	60	İlkokul	Orta alt	Kadın-erkek aynı mekânda
A6	56	İlkokul	Ortanın ortası	Haremlik ve selamlığa uygun
A7	60	Lisans	Orta üst	Haremlik ve selamlığa uygun
A8	50	Lisans	Ortanın ortası	Haremlik ve selamlığa uygun
A9	53	İlkokul	Orta alt	Kadın-erkek aynı mekânda
A10	60	İlkokul	Orta alt	Haremlik ve selamlığa uygun
A11	53	Lise	Orta alt	Haremlik ve selamlığa uygun
A12	54	Lisans	Orta alt	Haremlik ve selamlığa uygun
A13	57	İlkokul	Orta alt	Kadın-erkek aynı mekânda
A14	48	Lisans	Ortanın ortası	Haremlik ve selamlığa uygun
A15	52	İlkokul	Ortanın ortası	Haremlik ve selamlığa uygun
A16	58	İlkokul	Orta alt	Haremlik ve selamlığa uygun
A17	60	Lise	Orta alt	Haremlik ve selamlığa uygun
A18	52	İlkokul	Ortanın ortası	Haremlik ve selamlığa uygun
A19	51	İlkokul	Orta alt	Kadın-erkek aynı mekânda
A20	55	Ortaokul	Orta alt	Haremlik ve selamlığa uygun
A21	49	Ön lisans	Orta alt	Haremlik ve selamlığa uygun

A22	44	İlkokul	Orta üst	Haremlik ve selamlığa uygun
A23	54	İlkokul	Orta alt	Kadın-erkek aynı mekânda
A24	51	İlkokul	Ortanın ortası	Haremlik ve selamlığa uygun

EK 8: Kızların Evlilik Beklentileri

İsim	**Yaş**	**Öğrenim Durumu**	**Ekonomik Durum**	**Kodlar**
K1	29	Lisansüstü	Ortanın ortası	Paylaşmak ve anlaşılmak / Dini içerikli beklentiler
K2	34	Lisansüstü	Ortanın ortası	Paylaşmak ve anlaşılmak
K3	29	Lisansüstü	Orta alt	Romantizm
K4	29	Lisans	Orta alt	Romantizm
K5	38	Lisansüstü	Orta alt	Akademik ve kişisel gelişim
K6	30	Lisansüstü	Ortanın ortası	Paylaşmak ve anlaşılmak
K7	35	Lisansüstü	Orta üst	Akademik ve kişisel gelişim/ Dini içerikli beklentiler
K8	28	Lisansüstü	Orta alt	Akademik ve kişisel gelişim
K9	32	Lisansüstü	Orta üst	Paylaşmak ve anlaşılmak
K10	39	Lisansüstü	Orta üst	Paylaşmak ve anlaşılmak
K11	31	Ön lisans	Orta alt	Romantizm/ Dini içerikli beklentiler
K12	32	Lisans	Ortanın ortası	Romantizm
K13	39	Lisans	Ortanın ortası	Romantizm
K14	25	Lisansüstü	Ortanın ortası	Romantizm
K15	32	Lisans	Orta alt	Paylaşmak ve anlaşılmak

K16	32	Ön lisans	Orta alt	Paylaşmak ve anlaşılmak
K17	31	Lisans	Ortanın ortası	Romantizm / Dini içerikli beklentiler
K18	31	Lisans	Ortanın ortası	Paylaşmak ve anlaşılmak
K19	28	Lisans	Orta alt	Akademik ve kişisel gelişim
K20	32	Lisans	Ortanın ortası	Akademik ve kişisel gelişim
K21	29	Lisans	Orta alt	Romantizm
K22	29	Lisans	Orta üst	Akademik ve kişisel gelişim
K23	31	Lisans	Orta üst	Romantizm
K24	30	Lisansüstü	Orta üst	Paylaşmak ve anlaşılmak

EK 9: Kızların Eş Seçim Kriterleri

İsim	**Yaş**	**Öğrenim Durumu**	**Ekonomik Durum**	**Kodlar**
K1	29	Lisansüstü	Ortanın ortası	Herhangi bir kriteri din
K2	34	Lisansüstü	Ortanın ortası	Herhangi bir kriteri din
K3	29	Lisansüstü	Orta alt	İlk kriteri din
K4	29	Lisans	Orta alt	Herhangi bir kriteri din
K5	38	Lisansüstü	Orta alt	İlk kriteri din
K6	30	Lisansüstü	Ortanın ortası	Herhangi bir kriteri din
K7	35	Lisansüstü	Orta üst	İlk kriteri din
K8	28	Lisansüstü	Orta alt	İlk kriteri din
K9	32	Lisansüstü	Orta üst	Herhangi bir kriteri din
K10	39	Lisansüstü	Orta üst	İlk kriteri din
K11	31	Ön lisans	Orta alt	Herhangi bir kriteri din
K12	32	Lisans	Ortanın ortası	Herhangi bir kriteri din
K13	39	Lisans	Ortanın ortası	Herhangi bir kriteri din
K14	25	Lisansüstü	Ortanın ortası	Herhangi bir kriteri din

K15	32	Lisans	Orta alt	İlk kriteri din
K16	32	Ön lisans	Orta alt	İlk kriteri din
K17	31	Lisans	Ortanın ortası	Herhangi bir kriteri din
K18	31	Lisans	Ortanın ortası	Herhangi bir kriteri din
K19	28	Lisans	Orta alt	Herhangi bir kriteri din
K20	32	Lisans	Ortanın ortası	Herhangi bir kriteri din
K21	29	Lisans	Orta alt	İlk kriteri din
K22	29	Lisans	Orta üst	Herhangi bir kriteri din
K23	31	Lisans	Orta üst	Herhangi bir kriteri din
K24	30	Lisansüstü	Orta üst	Herhangi bir kriteri din

EK 10: Kızların Eş Adayı ile Tanışma Usulleri

İsim	**Yaş**	**Öğrenim Durumu**	**Ekonomik Durum**	**Kodlar**
K1	29	Lisansüstü	Ortanın ortası	Görücü usulü
K2	34	Lisansüstü	Ortanın ortası	Görücü usulü
K3	29	Lisansüstü	Orta alt	Görücü usulü
K4	29	Lisans	Orta alt	Görücü usulü
K5	38	Lisansüstü	Orta alt	Görücü usulü
K6	30	Lisansüstü	Ortanın ortası	Sosyal ortamda tanışarak
K7	35	Lisansüstü	Orta üst	Görücü usulü
K8	28	Lisansüstü	Orta alt	Sosyal ortamda tanışarak
K9	32	Lisansüstü	Orta üst	Sosyal ortamda tanışarak
K10	39	Lisansüstü	Orta üst	Sosyal ortamda tanışarak
K11	31	Ön lisans	Orta alt	Sosyal ortamda tanışarak
K12	32	Lisans	Ortanın ortası	Görücü usulü
K13	39	Lisans	Ortanın ortası	Sosyal ortamda tanışarak

K14	25	Lisansüstü	Ortanın ortası	Sosyal ortamda tanışarak
K15	32	Lisans	Orta alt	Sosyal ortamda tanışarak
K16	32	Ön lisans	Orta alt	Görücü usulü
K17	31	Lisans	Ortanın ortası	Görücü usulü
K18	31	Lisans	Ortanın ortası	Görücü usulü
K19	28	Lisans	Orta alt	Sosyal ortamda tanışarak
K20	32	Lisans	Ortanın ortası	Sosyal ortamda tanışarak
K21	29	Lisans	Orta alt	Sosyal ortamda tanışarak
K22	29	Lisans	Orta üst	Sosyal ortamda tanışarak
K23	31	Lisans	Orta üst	Sosyal ortamda tanışarak
K24	30	Lisansüstü	Orta üst	Görücü usulü

EK 11: Kızların Tören Mekânı Seçimi

İsim	**Yaş**	**Öğrenim Durumu**	**Ekonomik Durum**	**Kodlar**
K1	29	Lisansüstü	Ortanın ortası	Salon kiralama
K2	34	Lisansüstü	Ortanın ortası	Salon kiralanmamıştır
K3	29	Lisansüstü	Orta alt	Salon kiralama
K4	29	Lisans	Orta alt	Salon kiralama
K5	38	Lisansüstü	Orta alt	Salon kiralama
K6	30	Lisansüstü	Ortanın ortası	Salon kiralama
K7	35	Lisansüstü	Orta üst	Salon kiralama
K8	28	Lisansüstü	Orta alt	Salon kiralama
K9	32	Lisansüstü	Orta üst	Salon kiralama

K10	39	Lisansüstü	Orta üst	Salon kiralama
K11	31	Ön lisans	Orta alt	Salon kiralama
K12	32	Lisans	Ortanın ortası	Salon kiralama
K13	39	Lisans	Ortanın ortası	Salon kiralama
K14	25	Lisansüstü	Ortanın ortası	Salon kiralama
K15	32	Lisans	Orta alt	Salon kiralanmamıştır
K16	32	Ön lisans	Orta alt	Salon kiralanmamıştır
K17	31	Lisans	Ortanın ortası	Salon kiralama
K18	31	Lisans	Ortanın ortası	Salon kiralama
K19	28	Lisans	Orta alt	Salon kiralama
K20	32	Lisans	Ortanın ortası	Salon kiralama
K21	29	Lisans	Orta alt	Salon kiralama
K22	29	Lisans	Orta üst	Salon kiralama
K23	31	Lisans	Orta üst	Salon kiralama
K24	30	Lisansüstü	Orta üst	Salon kiralama

EK 12: Kızların Törenlerindeki Oturma Düzeni

İsim	**Yaş**	**Öğrenim Durumu**	**Ekonomik Durum**	**Kodlar**
K1	29	Lisansüstü	Ortanın ortası	Haremlik ve selamlığa uygun
K2	34	Lisansüstü	Ortanın ortası	Haremlik ve selamlığa uygun
K3	29	Lisansüstü	Orta alt	Haremlik ve selamlığa uygun
K4	29	Lisans	Orta alt	Haremlik ve selamlığa uygun
K5	38	Lisansüstü	Orta alt	Kadın ile erkek aynı mekânda
K6	30	Lisansüstü	Ortanın ortası	Kadın ile erkek aynı mekânda
K7	35	Lisansüstü	Orta üst	Haremlik ve selamlığa uygun

K8	28	Lisansüstü	Orta alt	Kadın ile erkek aynı mekânda
K9	32	Lisansüstü	Orta üst	Kadın ile erkek aynı mekânda
K10	39	Lisansüstü	Orta üst	Kadın ile erkek aynı mekânda
K11	31	Ön lisans	Orta alt	Haremlik ve selamlığa uygun
K12	32	Lisans	Ortanın ortası	Haremlik ve selamlığa uygun
K13	39	Lisans	Ortanın ortası	Kadın ile erkek aynı mekânda
K14	25	Lisansüstü	Ortanın ortası	Kadın ile erkek aynı mekânda
K15	32	Lisans	Orta alt	Haremlik ve selamlığa uygun
K16	32	Ön lisans	Orta alt	Haremlik ve selamlığa uygun
K17	31	Lisans	Ortanın ortası	Kadın ile erkek aynı mekânda
K18	31	Lisans	Ortanın ortası	Haremlik ve selamlığa uygun
K19	28	Lisans	Orta alt	Haremlik ve selamlığa uygun
K20	32	Lisans	Ortanın ortası	Haremlik ve selamlığa uygun
K21	29	Lisans	Orta alt	Haremlik ve selamlığa uygun
K22	29	Lisans	Orta üst	Kadın ile erkek aynı mekânda
K23	31	Lisans	Orta üst	Kadın ile erkek aynı mekânda
K24	30	Lisansüstü	Orta üst	Kadın ile erkek aynı mekânda

EK 13: Etik Kurulu İzni

Tarih ve Sayı: 28.05.2024-2581454

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı

Sayı :E-35980450-663.05-2581454
Konu :Şehide Rukiye Nur MUTLU

Sayın Şehide Rukiye Nur MUTLU

İlgi : 06.03.2024 tarih, 2467394 sayılı yazı

Sorumlu araştırıcılığını üstlendiğiniz 2024/96 dosya numaralı "Evlilik Beklenti ve Tercihlerinin Nesiller Arası Dönüşümü: Sekülerleşmenin Etkisi" başlıklı çalışma, Kurulumuzun 25.03.2024 tarih ve 03 sayılı toplantısında görüşülerek etik yönden uygun bulunmuş olup, karar ekte sunulmuştur.

Bilgilerinize sunarım.

Prof. Dr. Naci Tolga SARUÇ
Başkan

Ek:Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Kararı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Belge Doğrulama Kodu :BSD3DRCP474 Pin Kodu :97603 Belge Takip Adresi : https://www.turkiye.gov.tr/istanbul-universitesi-ebys
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü
34452 Beyazıt/Fatih-İstanbul
Tel : 0212 440 20 89 Faks : 0212 440 20 88
e-posta : sosyalbilimleretikkurul@istanbul.edu.tr Elektronik Ağ : www.istanbul.edu.tr
Kep Adresi: istanbuluniversitesi@hs01.kep.tr
Bilgi için : Arzu ÜSTÜNEL TAŞKIN
Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Tarih ve Sayı: 23.05.2024-25721432

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU BAŞKANLIĞI

İlgili makama,

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi **Şehide Rukiye Nur MUTLU** "Evlilik Beklenti ve Tercihlerinin Nesiller Arası Dönüşümü: Sekülerleşmenin Etkisi" başlıklı, **2024/96** dosya numaralı, 06.03.2024 tarih ve **2467394** sayılı başvurusu ile İ.Ü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'na başvurmuştur. 25.03.2024 tarihinde gerçekleşen inceleme sonucunda, adı geçen çalışmada etik açıdan bir sorun olmadığına oybirliği ile karar verilmiştir. Gereğini bilgilerinize saygılarımızla sunarız.

Unvanı / Adı / Soyadı	Kurumu	Araştırma ile ilişki	Karar	İmza
Prof. Dr. Naci Tolga SARUÇ (Başkan)	İktisat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Eray YURTSEVEN (Başkan Yardımcısı)	İstanbul Tıp Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Çiğdem Börke TUNALI (Başkan Yardımcısı)	İktisat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Hanife Özlem SERTEL BERK	Edebiyat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Faruk Kerem GİRAY	Hukuk Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Rasim İlker GÖKBULUT	Ulaştırma ve Lojistik Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Yasemin IŞIKTAÇ	Hukuk Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Selahattin KARABINAR	İktisat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Seyhan NİŞEL	İşletme Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	İZİNLİ
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR	Edebiyat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Aydın TOPALOĞLU	İlahiyat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	İZİNLİ
Prof. Dr. Muharrem HAFIZ	İlahiyat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Tufan KARABULUT	Devlet Konservatuvarı	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Nuray TURAN	Hemşirelik Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Ayşen ŞATIROĞLU	Edebiyat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Göklem TEKDEMİR	Edebiyat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Mehmet Güven GÜNVER	İstanbul Tıp Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Dr. Öğr. Üyesi Bengi PİRİM DÜŞGÖR	Edebiyat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Elif YAVUZ SEVER	Edebiyat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Çağatay ASLAN	Siyasal Bilgiler Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	
Dr. Öğr. Üyesi Nermin TAŞKALE	Edebiyat Fakültesi	E ○ H ○	○ Onay ○ Katılmadı ○ Ret ○ M.Katılmadı	

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Lisans eğitimini 2016 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamlamıştır. 2018 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi Anabilim Dalı'nda "Erol Güngör'de Yerlilik Düşüncesi ve Din" başlıklı çalışmasıyla yüksek lisans programını bitirmiştir.